

5484
T.C.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANA BİLİM DALI

KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARA YÖNELİK SOSYAL HİZMETLER
KORUYUCU AİLE BAKIMI-İZMİR ÖRNEĞİ
(DOKTORA TEZİ)

Sevda TAŞTEKİL

DANIŞMAN

Doç.Dr.Erol AKI

İZMİR-1989

ÖNSÖZ

Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal hizmetlerin toplumsal bir nitelik taşıması ve bu çerçevede yer alan koruyucu aile bakımının korunmaya muhtaç durumdaki çocuğa öz ailesine yakın bir ortam sağlamasından kaynaklanan önemi, bizi böyle bir çalışma yapmaya yöneltti. Çalışmanın konusunun seçiminde olduğu kadar, her aşamasında bana destek olan ve yardımlarını esirgemeyen kıymetli Hocam Doç.Dr.Erol AKI'ya müteşekkirim. Çalışmanın yönlendirilmesinde değerli fikirlerinden faydalandığım sayın Hocam Prof.Dr.Adnan GÜLERMAN'a, Doç.Dr.Ali Nazım SÖZER'e ve bana emekleri geçen bölüm hocalarıma da teşekkür etmek isterim. Tezimle ilgili araştırma ve incelemelerde, her zaman yanımda olan arkadaşım Araş.Gör.Şenay ÜÇDOGRUK'a, gösterdikleri sabır ve anlayıştan dolayı aileme ve ayrıca İzmir ilinde koruyucu aile bakımına ilişkin uygulamanın gerçekleştirilmesinde büyük kolaylıklar sağlayan İzmir Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu yetkililerine teşekkürü bir borç bilirim.

İZMİR-10 Şubat 1989

Sevda TAŞTEKİL

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo Adı</u>	<u>Sayfa No.</u>
Koruyucu Annelerin Yaş İtibariyle Dağılımları	236
Koruyucu Babaların Yaş İtibariyle Dağılımları	238
Koruyucu Annelerin Meslek Grupları İtibariyle Dağılımları	239
Koruyucu Babaların Meslek Grupları İtibariyle Dağılımları	239
Koruyucu Ailelerin Ekonomik Düzeyleri İtibariyle Dağılımları	241
Koruyucu Ailelerin Mülk Sahibi Olmaları Veya Olmamaları İtibariyle Dağılımları	243
Koruyucu Ailelerin Evlilik Süreleri İtibariyle Dağılımları	244
Koruyucu Ailelerin Çocuk Sahibi Olmaları Veya Olmamaları İtibariyle Dağılımları	245
Koruyucu Aileler Yanında Bakılan Çocukların Cinsiyetleri İtibariyle Dağılımları	248
Koruyucu Aileler Yanında Bakılan Çocukların Yaş İtibariyle Dağılımları	249
Koruyucu Aileler Yanında Bakılan Çocukların Sağlık Durumları İtibariyle Dağılımları	251
Çocukların Korunmaya Muhtaç Hale Gelme Nedenleri	254
Ailelerin Koruyucu Aile Olma Kararına Ulaşma Şekilleri İtibariyle Dağılımları	256
Koruyucu Ailelerin Çocuk Seçimindeki Tercihleri İtibariyle Dağılımları	258

Ailelerin Başvuru Nedenleri İtibariyle Dağılımları	261
Başvuru Tarihleriyle Sözleşmenin İmzası Tarihi Arasında Geçen Süre	262
Koruyucu Ailelerin Yanlarında Bakılan Çocuk Sayısı İtibariyle Dağılımları	264
Koruyucu Ailelerin Yanlarında Bulunan Çocuklar Hakkındaki Şikayetleri İtibariyle Dağılımları	266
Korunmaya Muhtaç Çocukların Kendilerine Sağlanan Bakım Yöntemleri İtibariyle Dağılımları	268
Koruyucu Aileler Yanındaki Çocukların Öz Aileleriyle Görüşme Durumları İtibariyle Dağılımları	270
Koruyucu Aile Bakımının Sona Erme Şekilleri	272
Çocukları Evlât Edinen Koruyucu Ailelerin Evlât Edinme İşleminin Gerçekleşmesine Kadar Koruyucu Aile Özelliğini Taşıma Süreleri İtibariyle Dağılımları	275

İ Ç İ N D E K İ L E R

KISALTMALAR	I
GİRİŞ,	1
I. KONUNUN TAKDİMİ	1
II. SOSYAL GÜVENLİK KAVRAMI	4
A. Sosyal Güvenliğin Tarihi Gelişimi	4
B. Kavram Olarak Sosyal Güvenlik	6
C. Sistem Olarak Sosyal Güvenlik	10

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL HİZMET KAVRAMI

I. SOSYAL HİZMETLERİN SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİ İÇİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ	12
A. SOSYAL SİGORTALAR	12
1. Tanım	12
2. Sosyal Sigortaların Temel İlkeleri	16
B. SOSYAL YARDIMLAR	19
1. Tanım	19
2. Sosyal Yardımlar Hakkında Çeşitli Görüşler	25
C. SOSYAL HİZMETLER	26
1. Tanım	26
2. Sosyal Hizmetlerin Amaçları ve Bu Amaçlara Ulaşma Yolları	31
3. Sosyal Hizmetlerin Faaliyet Alanları	34
4. Sosyal Hizmet Programlarına Etki Eden Faktörler ve Sosyal Hizmetlerin Etki Alanları	41
5. Sosyal Hizmetlerin Temel Özellikleri	43

II. SOSYAL HİZMETLERİN SOSYAL SİGORTALAR VE SOSYAL YARDIMLARLA İLİŞKİSİ	45
A. SOSYAL HİZMET-SOSYAL SİGORTA İLİŞKİSİ	48
B. SOSYAL HİZMET-SOSYAL YARDIM İLİŞKİSİ	50
III. TÜRKİYE'DE SOSYAL HİZMETLERİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ	52
A. CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE	52
B. CUMHURİYET DÖNEMİNDE	67

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARA YÖNELİK SOSYAL HİZMETLER

I. KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUK KAVRAMI	96
A. PSİKO-SOSYAL VE HUKUKİ AÇILARDAN ÇOCUK KAVRAMI	96
1. Psiko-Sosyal Açından Çocuk Kavramı	96
2. Hukuki Açından Çocuk Kavramı	100
B. KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUK KAVRAMI VE KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARLA İLGİLİ İŞLEMLER	103
1. Korunmaya Muhtaç Çocuk Kavramı	103
a. Tanım	103
b. Korunmaya Muhtaç Çocuklarla İlgili İşlemler	114
C. ÇOCUĞUN KORUNMAYA MUHTAÇ HALE GELEME NEDENLERİ	117
1. Çocuğun Korunmaya Muhtaç Hale Gelmesine Yol Açan Ailevi Nedenler	117
a. Ailenin Çocuğun Bakım, Korunma ve Yetiştirilme- sindeki Rolü ve Önemi	117
b. Ailenin Çocuğun Bakım, Korunma ve Yetiştirilmesinde Sahip Olduğu Fonksiyonlarının Azalması	122

c. Aileden Kaynaklanan ve Çocuğun Korunmaya Muhtaç Hale Gelmesine Yol Açan Başlıca Nedenler	126
2. Çocuğun Korunmaya Muhtaç Hale Gelmesine Yol Açan Çevresel Nedenler	132
a. Çevresel Bir Unsur Olarak Okulun Çocuğun Korunmaya Muhtaç Hale Gelmesindeki Etkisi	132
b. Çocuğun Boş Zamanlarını Geçirdiği Birimlerin Korunmaya Muhtaç Hale Gelmesindeki Etkisi	136
c. Basın ve Yayının Çocuğun Korunmaya Muhtaç Hale Gelmesinde Etkisi	140
D. KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLAR KONUSUNDA DEVLETİN SORUMLULUĞU	141
II. ÇOCUK REFAH HİZMETLERİ	145
A. ÇOCUK REFAH HİZMETLERİ VE ÇOCUK HAKLARININ KORUNMASI	145
1. Çocuk Refah Hizmetlerinin Tanımı ve Başlıca Özellikleri	145
2. Çocuk Refah Hizmetlerinin Tarihi Gelişimi ve Çocuk Hakları	148
a. Genel Olarak	148
b. Uluslararası Düzeyde Çocuk Haklarının Korunması Faaliyetleri	157
B. AİLE REFAH HİZMETLERİ	183
1. Aileye Yönelik Sosyal Hizmetlerin Tarihsel Gelişimi	183
2. Ülkemizde Aileye Yönelik Sosyal Hizmetler	185

C. KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARA SAĞLANAN BAKIM YÖNTEMLERİ	189
1. Kurum Bakımı	189
a. Tanım	189
b. Kurum Tipleri	191
c. Kurum Bakımına Başvuru Nedenleri ve Kurum Bakımının Sakıncalı Yanları	193
2. Koruyucu Aile Bakımı	205
a. Tanım	205
b. Koruyucu Aile Türleri	207
c. Koruyucu Aile Bakımının Sağladığı Faydalar ...	209
d. Koruyucu Aile Bakımının Kurum Bakımı ile Karşılaştırılması	211
e. Koruyucu Aile Bakımına İlişkin İşlemler	214
f. Koruyucu Aile Bakımını Sona Erdiren Haller ...	221
3. Evlât Edinme Müessesesi	222
a. Tanım	222
b. Evlât Edinme Koşulları	223
c. Evlât Edinme Müessesesine İlişkin Olarak Sosyal Hizmet Uzmanlığının Rolü ve Önemi	227
d. Evlât Edinme Müessesesine İlişkin İşlemler ...	229
e. Evlât Edinmenin Sona Erme Şekilleri	231
f. Evlât Edinmenin Hukuki ve Mali Sonuçları	232

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KORUYUCU AİLE BAKIMI- İZMİR İLİ ÖRNEĞİ

I. KORUYUCU AİLE BAKIMI -İZMİR İLİ ÖRNEĞİ'NE İLİŞKİN UYGULAMANIN TEMEL ÖZELLİKLERİ	235
A. UYGULAMANIN AMACI	235
B. UYGULAMADA KULLANILAN YÖNTEM	235
II. KORUYUCU AİLELERİN VE BU AİLELER YANINDA BAKILAN KORUNMAYA MUHTAC ÇOCUKLARIN SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİ	235
A. KORUYUCU AİLELERİN SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİ	236
1. Koruyucu Ailelerin Yaş Grupları Açısından İncelenmesi	236
2. Koruyucu Ailelerin Meslek Grupları Açısından İncelenmesi	239
3. Koruyucu Ailelerin Ekonomik Düzeyleri Açısından İncelenmesi	241
4. Koruyucu Ailelerin Mülk Sahibi Olmaları ya da Olmamaları Açısından İncelenmesi	243
5. Koruyucu Ailelerin Evlilik Süreleri Açısından İncelenmesi	244
6. Koruyucu Ailelerin Çocuk Sahibi Olmaları Açısından İncelenmesi	245
B. KORUYUCU AİLELER YANINDA BAKILAN KORUNMAYA MUHTAC ÇOCUKLARIN SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİ	247
1. Koruyucu Aileler Yanında Bakılan Korunmaya Muhtaç Çocukların Cinsiyetleri Açısından İncelenmesi	248

2. Koruyucu Aileler Yanında Bakılan Korunmaya Muhtaç Çocukların Yaş Durumları Açısından İncelenmesi	249
3. Koruyucu Aileler Yanında Bakılan Korunmaya Muhtaç Çocukların Sağlık Durumları Açısından İncelenmesi	251
4. Koruyucu Aileler Yanında Bakılan Korunmaya Muhtaç Çocukların Korunmaya Muhtaç Duruma Gelme Nedenleri Açısından İncelenmesi	253
III. KORUYUCU AİLE OLMA ÖZELLİĞİNİ KAZANMA SÜRECİ VE KORUYUCU AİLELERİN SOSYAL HİZMETLER VE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU İZMİR İL MÜDÜRLÜĞÜ İLE İLİŞKİLERİ	255
A. KORUYUCU AİLE OLMA ÖZELLİĞİNİ KAZANMA SÜRECİ ...	256
1. Ailelerin Koruyucu Aile Olma Kararına Ulaşma Şekilleri Açısından İncelenmesi	256
2. Koruyucu Ailelerin Çocuk Seçimindeki Tercihleri Açısından İncelenmesi	258
B. KORUYUCU AİLELERİN SOSYAL HİZMETLER VE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU İZMİR İL MÜDÜRLÜĞÜ İLE İLİŞKİLERİ	260
1. Ailelerin İzmir İl Müdürlüğü'ne Başvuru Nedenleri Açısından İncelenmesi	261
2. Ailelerin İl Müdürlüğü'ne Başvuru Tarihleri İle Koruyucu Aile Sözleşmelerinin İmzalanma Tarihleri Arasında Bekleme Süreleri Açısından İncelenmesi	262
3. Koruyucu Ailelerin Yanlarında Bakılan Korunmaya Muhtaç Çocuk Sayısı Açısından İncelenmesi	264

4. Koruyucu Ailelerin Yanlarında Bulunan Çocuklar Hakkındaki Şikayetleri İle Sosyal Hizmet Uzmanlarının Aileleri Ziyaret Aralıklarının İncelenmesi	265
5. Korunmaya Muhtaç Çocuklara Koruyucu Aileler Yanına Yerleştirilmelerinden Önce Sağlanan Bakım Yöntemlerinin İncelenmesi	268
6. Koruyucu Aileler Yanındaki Çocukların Öz Aileleriyle Görüşme Durumları Açısından İncelenmesi	270
7. Koruyucu Aile Bakımının Sona Erme Şekilleri..	272
8. Koruyucu Aile Sözleşmesiyle Evlât Edinme Sözleşmesi Arasında Geçen Süre	275
SONUÇ	277
FAYDALANILAN KAYNAKLAR	282
EKLER	307

KISALTMALAR

A.Ü.	Anadolu Üniversitesi(Açık Öğretim Fakültesi)
A.Ü.	Ankara Üniversitesi
A.B.D.	Amerika Birleşik Devletleri
Bak.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
D.E.Ü.	Dokuz Eylül Üniversitesi
D.İ.E.	Devlet İstatistik Enstitüsü
D.P.T.	Devlet Planlama Teşkilatı
H.Ü.	Hacettepe Üniversitesi
I.L.O.	International Labour Organization
I.S.S.R.	International Social Services Review
İ.Ü.	İstanbul Üniversitesi
md.	Madde
No	Numara
s.	Sayfa
Sa	Sayı
SK.	Sayıllı Kanun
S.P.D.	Sosyal Planlama Dairesi
S.S.Y.B.	Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri
Vol	Cilt

GİRİŞ

I. KONUNUN TAKDİMİ

Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal hizmetler oldukça geniş kapsamlı ve toplumsal bir faaliyet alanıdır. Nitekim hangi konumdaki çocukların korunmaya muhtaç olduklarının belirlenmesi, bu çocukların Devletin korunması altına alınması, ihtiyaç duydukları bakım yöntemine tabi tutulmaları ve buna bağlı olarak topluma faydalı bir kişi haline getirilmeleri, hep korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal hizmet uygulamaları çerçevesinde mütalaa edilecek faaliyetlerdir.

Bilindiği üzere çocuk bir toplumun geleceği, istikbalinin belirleyicisidir. Çocuk, dünyaya geldiği andan başlayarak kendi kendine yeterli hale gelinceye kadar korunmaya muhtaç durumdadır. Çocuğa bunu sağlayacak birim esas itibariyle ailesi olmakla birlikte konu, tüm toplumu ilgilendirmektedir. Bir başka deyişle; çocuğun bakım, korunma ve yetiştirilmesinde sorumluluk elbette kendi ailesine aittir. Ancak, çocuğun ailesi yoksa veya çeşitli nedenlerle çocuk geçici bir süre için de olsa aile ortamından yoksun kalmış ise, bu takdirde çocuğun bakım, korunma ve yetiştirilmesinde sorumluluk artık topluma geçmektedir. Çocuğun yetiştirilmesinde toplum, ailenin yanında, gerektiğinde arkasında bir destek ve teminat teşkil etmektedir.

Görülmektedir ki; çocuk koruması ve refahı konusunda aile ve toplum birlikte sorumluluk üstlenmiş durumdadır. Ayrıca bu konuda her toplumun çocuğa verdiği değer ve koruma şekli, o toplumun sosyo-ekonomik, kültürel ve hatta siyasal yapısına bağlı olarak değişmektedir. Ancak ortak olan nokta, çocuk koruması ve refahına verilen önemin geçtiğimiz yüzyılda daha da arttığı ve giderek kanuni temellere dayandırıldığıdır. Bu gelişmenin sağlanmasında şüphesiz uluslararası düzeyde gerçekleştirilen çalışmaların ve bu alanda teşkil olunan sosyal re-

fah kuruluşlarının katkısı büyüktür.

Ülkemizde başlangıçta tamamiyle dini esaslara veya gönüllü çabalara dayalı bir biçimde ortaya çıkan sosyal hizmet kurumları aracılığıyla çocuklara, doğrudan veya dolaylı olarak çeşitli sosyal hizmetler sunulmuştur. Ne var ki; özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen ağır koşullar ve yetim çocuk sayısındaki artışlar ile, Cumhuriyet döneminde yaşanan hızlı sanayileşme ve şehirleşme sonucunda ailenin bizzat kendisinin korunmaya muhtaç hale gelmesi, çocuklara yönelik sosyal hizmetler konusunda aile ve yakın çevrenin dışında bazı toplumsal kurum ve kuruluşların da sorumluluğunu gerekli hale getirmiştir. Nitekim; Cumhuriyet döneminde korunmaya muhtaç çocuklar hakkında kanuni düzenlemelere gidilmesi ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Çocuk Sevenler Derneği gibi kurumların kurulması önem taşıyan gelişmelerdir.

Günümüzde korunmaya muhtaç çocuklar sorunu, yürürlükte bulunan 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu ile yeniden ele alınmış ve sözkonusu kesime yönelik sosyal hizmet uygulamalarının Devlet ve onun yanısıra gönüllü girişimlerin işbirliği çerçevesinde sürdürüleceği ifade olunmuştur. Yine aynı Kanunda çalışmamızın ana konusunu teşkil eden "koruyucu aile bakımı"na, korunmaya muhtaç çocuklar hakkındaki eski mevzuata nazaran daha fazla önem verildiği görülmektedir. Kanunun temel felsefesi, çocuğun bakım ve korunmasını kendi öz ailesi içinde mümkün hale getirmek; ancak bu gerçekleşmiyorsa kurum bakımından önce koruyucu aile bakımına başvurmaktır. Kurum bakımı ise, koruyucu aile bakımının çocuk için faydalı görülmediği veya koruyucu aile bakımı konusunda herhangi bir başvurunun olmadığı durumlarda öngörülen bir yoldur. Şüphesiz, bu durum günümüz çocuk koruma yöntemleriyle de paralellik arz etmektedir. Ne var ki, uygulamada bu hususların gerçekleşip gerçekleşmediği veya ne ölçüde gerçekleştiği, incelenmesi gereken önemli bir konudur. Çalışmamız her ne kadar ülkemizdeki ko-

runmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal hizmetlere dayanmakta ise de; bu çerçevede asıl konumuzu "koruyucu aile bakımı" ve söz konusu bakım yönteminin İzmir ilindeki uygulama esasları oluşturacaktır.

Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal hizmetler konusundaki bu kısa açıklamamızdan sonra, çalışmamızda izlediğimiz anlatım sırasını şu şekilde özetleyebiliriz: Çalışmamızın giriş kısmında temel bir kavram olan sosyal güvenlik ile ilgili bazı açıklamalara yer verilmiştir. İlk bölümde, sosyal güvenlik alanında karşılaşılan kavram karışıklığına bir çözüm getirebilmek için ilgili kavramlara (sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmetler) ve bu arada ülkemizde sosyal hizmetlerin tarihsel gelişimine yer verilmiştir. Daha sonraki bölümde, çocuk refah hizmetleri çerçevesinde bu konudaki uluslararası düzeydeki çalışmalarla korunmaya muhtaç çocuklara sağlanan bakım yöntemleri değerlendirilmiştir. Bakım yöntemlerinin tümüne burada yer verilmesinin esas nedeni, bunların koruyucu aile bakımı ile ilişkili olduğu yönlerinin ve ayrıldığı noktaların belirginleştirilmesidir. Nihayet son bölümde ise, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu İzmir İl Müdürlüğü'nde koruyucu aile bakımı ile ilgili olarak sürdürülen uygulama ele alınarak değerlendirilmiştir.

Hiç şüphesiz bu çalışmamız, Türkiye'de korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal hizmetlerin gerek nitelik gerekse nicelik yönünden gelişmesine katkıda bulunduğu ölçüde amacına ulaşmış olacaktır.

II. SOSYAL GÜVENLİK KAVRAMI

Sosyal güvenlik kavramını incelerken, kısaca sosyal güvenliğin tarihi gelişimi, kavram ve sistem olarak değerlendirilmesi ile sosyal güvenliğin tanımı ve amaçları üzerinde durmak faydalı olacaktır.

A. Sosyal Güvenliğin Tarihi Gelişimi

Endüstri öncesi dönemde toplumlarda aile, korparasyon, karşılıklı yardım sandıkları ve dinsel nitelikli hayır kurumları aracılığıyla yoksul ve hasta bireylere yardım sağlanmıştır. Nitekim Ortaçağda (Avrupa'da) kilisenin oluşturduğu hayırsever kurumlar (hasta evleri, aşevleri, manastırlar vb.) yoksullara yardım elini uzatan başlıca kurumlar olmuşlardır. XVI. yüzyılda da kilisenin denetimindeki yardım kurumlarının yanı sıra Devletin kurduğu kurumlar da faaliyete geçmiştir (1).

XVIII. yüzyıl ise, insanlık tarihinde "en önemli değişikliklere" sahne olan bir asır olmuştur. Sözkonusu bu değişiklikler Rönesansla başlayan, Fransız Devrimi ile devam eden ve Endüstri Devrimiyle doruğa eren bir zincirin halkaları olarak şekillenmişlerdir (2). Bu gelişmelere paralel olarak, bu yüzyılda felsefi düşüncelerde o güne kadar uygulanmakta olan yardım mekanizmaları hakkında önemli değişiklikler meydana gelmiş ve sözkonusu yardımların insanları küçültücü bir etki yarattıkları, bireyin topluma karşı bir hakka sahip olduğu yönünde görüşler savunulmaya başlanmıştır (3).

XVIII. yüzyılda ilk belirtileri İngiltere'de görülen Endüstri Devrimi, Fransız Devrimiyle birlikte ekonomik ve sosyal hayatta olduğu kadar (4) çalışma hayatında da önemli deği-

(1) Ali GÜZEL/ Ali Rıza OKUR, Sosyal Güvenlik Hukuku, 1.Bası, İstanbul, 1988, s. 16.

(2) Nusret EKİN, Endüstri İlişkileri, 3.Bası, İstanbul, 1985, s. 1.

(3) GÜZEL/OKUR, s. 17.

(4) Endüstri Devriminin ekonomik ve sosyal hayatta meydana getirdiği değişiklikler için bak., EKİN, s. 1.

şiklikler meydana getirmiştir (1). Hatta diyebiliriz ki, bu dönemde en önemli değişiklik ve gelişmeleri ortaya çıkaran "Endüstri Devrimi" olmuştur (2). Endüstri Devrimi, sosyal güvenlik bakımından iki köklü değişikliğe yol açmıştır. Bunlardan ilki, sosyal güvenlik ihtiyacını arttıran yeni bir toplum hayatının meydana gelmesi; ikincisi de, sosyal güvenlik ihtiyacını karşılayan geleneksel müesseselerin yetersiz kalmaya başlamalarıdır (3).

Endüstri Devrimiyle birlikte bu dönemde egemen olan liberal ekonomi anlayışı doğrultusunda Devletin herhangi bir müdahalesi olmaksızın çalışma hayatı akit yapma serbestisi çerçevesinde süregelmiştir. Öte yandan çalışanlar yeterince sosyal güvenceden yoksun olmaları karşısında, tehlikelerin yaratacağı zarar verici sonuçlara karşı koyabilmek için, kazançlarından bir kısmını tasarruf etmeye çalışmışlardır. Ne var ki; tasarruf edebilmeleri için yeterli bir kazançta sahip olmamaları nedeniyle tehlikelerin zararlı sonuçlarına karşı korunabilmelerinde karşılıklı yardım şeklindeki kollektif tekniklerden (4) faydalanma yoluna gitmişlerdir (5). Nitekim; 1880'lere kadar özellikle şehirlerde yaşayan işçileri sefaletten korumak amacıyla üç değişik yöntem denenmiştir. Bunlar; "biriktirme sandıkları" ve "işverenin sorumluluğu ilkesi" ile "ferdi sigortalar"ın çeşitli şekilleridir (6). Ancak sözkonusu tekniklerin de çalışanların

-
- (1) Cahit TALAS, Toplumsal Politikaya Giriş, Ankara, 1981, s.29 vd.; EKİN, s.2 vd.
 - (2) EKİN, s.1.
 - (3) Yusuf ALPER, Sosyal Güvenliğin Tasarruf Eğilimine Tesirleri, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 1985, s.16.
 - (4) Kollektif teknikler hakkında bilgi için bak., A.Can TUNCAY, Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri, 4.Bası, İstanbul, 1988, s.10-16; GÜZEL/OKUR, s.10-14.
 - (5) Cahit TALAS, Sosyal Güvenlik ve Türk İşçi Sigortaları, Ankara, 1953, s.79.
 - (6) Geniş bilgi için bak., Introduction to Social Security, International Labour Office, Geneva, 1970, s.4-10; Selâhattin Turla, Sosyal Güvenlik ve Türk Sosyal Sigortacılığı, Türkiye Yol-İş Federasyonu Eğitim Yayınları, Ankara, 1977, s.4-13.

sosyal güvenliklerini sağlamada yetersiz kalması nedeniyle modern sosyal güvenlik programları bulunarak bunların uygulanmasına geçilmiştir. Bu alanda ilk sosyal güvenlik programı, Almanya'da Başbakan Bismark başkanlığında XIX. yüzyılın ikinci yarısında (1883-1889 yılları arasında) uygulamaya konulmuştur (1). Daha sonraları Almanya'nın yanısıra Avusturya, İsviçre, Japonya ve ABD.'de de değişik sosyal güvenlik programlarının uygulanmasına geçilmiştir (2).

Görülmektedir ki; geleneksel sosyal güvenlik müesseselerinin çözülmesi, endüstrileşmenin getirdiği yeni çalışma koşulları ve sosyal güvenlik ihtiyacının artışı, yeni duruma cevap verecek sosyal güvenlik müesseselerinin kurulmasını zorunlu hale getirmiştir (3).

B. Kavram Olarak Sosyal Güvenlik

Bir kavram olarak sosyal güvenlik, 1930'lu yıllardan sonra kullanılmaya başlanmıştır. Nitekim; İkinci Dünya Savaşını izleyen dönemin ağır sosyo-ekonomik koşullarının etkisiyle sosyal güvenliğin gerçekleştirilmesinde bireysel çabaların yetersizliği anlaşılmış ve bunun üzerine bireysel sorumluluk esasından kollektif sorumluluk esasına geçilerek sosyal güvenliğin toplumun her bireyi için bir hak olduğu ilkesi kabul edilmiştir. Buna bağlı olarak da, ABD.'de Baş-

-
- (1) Harry CALVERT, Social Security Law, London, 1974, s. 5; C. I. SCHOTTLAND, The Social Security Programs In The United States, New York, 1963, s. 13; Philippa WATSON, Social Security Law of The European Communities, First Published, London, 1980, s. 6. Bu dönemde Almanya'nın endüstrileşme düzeyinin diğer Avrupa ülkelerinin çok üstünde olması ve şehirlerde sefalet içersinde yaşayan işçi sayısında önemli bir artışın meydana gelmesi; belirtilen tarihlerde Almanya'da ilk sosyal güvenlik programının uygulamaya sokulmasının temel nedeni olmuştur, bak., GÜZEL/OKUR, s. 19.
- (2) Z. Selçuk MARUFLU, Sosyal Refah Sosyal Güvenlik ve Planlı Dönemde Politikalar, DPT.: 1458-SPD.: 282, Ankara, 1975, s. 23.
- (3) ALPER, s. 18.

kan Roosevelt tarafından benimsenen "Yeni Düzen" düşüncesi doğrultusunda kabul edilerek yürürlüğe giren 1935 tarihli Amerikan Sosyal Güvenlik Kanununda sosyal güvenlik kavramına yer verilmiştir (1). Belirtildiği gibi, sosyal güvenlik kavramına ilk kez Amerikan Sosyal Güvenlik Kanununda yer verilmiş olmasına rağmen, kavram en güçlü ve anlamlı biçimde Beveridge Planında yer almıştır (2). Bu planda kavram iki ayrı anlamda değerlendirilmiş olup; bunlardan ilkinde göre sosyal güvenlik, toplumda çalışmaya hazır her bireye sorumluluklarını yüklenmesine yardımcı olmak için olanaklar dahilinde bir gelir sağlayarak ihtiyaç halinin ortadan kaldırılmasıdır. Diğer anlamda göre ise sosyal güvenlik, ihtiyaçla mücadelenin bir tekniğidir. Bu son değerlendirme doğrultusunda ele alındığında sosyal güvenlik, geçim araçlarında (kısmi ya da tam, geçici veya kesin) bir azalma oluşturan her türlü tehlikeye karşı bireyleri güvence altına almak anlamına gelmekte; bu nedenle de tüm ülke halkının sosyal güvenlik uygulamasının kapsamına dahil edilmesi gerekmektedir (3).

Beveridge Planından etkilenen ve bu anlamda geliştirilen sosyal güvenlik kavramına 1941 tarihli Atlantik Paktı, taze ve yeni bir güç kazandırmıştır (4). Kavram, 1948 yılında Birleş-

- (1) Turan YAZGAN, Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemi, İstanbul, 1969, s.3; Turan YAZGAN, Görüşler, İstanbul, 1977, s.22. Ayrıca bak., J.Douglas BROWN, Essays on Social Security, New Jersey, 1977, s.3; WATSON, s.1; Kenan TUNÇOMAĞ, Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Sigortalar, 3.Bası, İstanbul, 1987, s.1 ve 6.
- (2) Cahit TALAS, Sosyal Ekonomi, 6.Bası, Ankara, 1983, s.324. Beveridge Planı hakkında bilgi için bak., G.D.COLE, British Social Services, London, 1959, s.12-14; Karl de SCWEINITZ, England's Road to Social Security, New York, 1961, s.227-246; Ali ÇUBUK, Sosyal Politika-Sosyal Güvenlik-Sosyal Sigortalar ve İş Hukuku, (Ders Notları), Ankara, 1976, s.104-105; Ali ÇUBUK, Sosyal Politika, Ankara, 1979, s. 62-64; TUNÇOMAĞ, s.30-33; TUNÇAY, s.19-21; GÜZEL/OKUR, s.28-30.
- (3) Ahmet ÖZER, "Türkiye'de Sosyal Güvenlik ve Sorunları," Türk İdare Dergisi, Yıl:41, Sa:323, Mart-Nisan 1970, s.115.
- (4) ÇUBUK, Sosyal Politika-Sosyal Güvenlik, s.97.

miş Milletler İnsan Hakları Beyannamesinde de ele alınarak (1) "bireyin işsizlik, malûliyet, yaşlılık ve hastalık gibi iradesi dışında oluşan her türlü tehlikeye karşı güven içersinde olması" biçiminde tanımlanmıştır (2). Beyannameye göre, bireylerin her türlü tehlikeye karşı güven içersinde olmaları onların en temel haklarından biridir (3). Sosyal güvenliğin bir temel insan hakkı olması nedeniyle Devlet, toplumu oluşturan bireyleri iradeleri dışında karşılaşılabilecekleri tehlikelerin zararlarına karşı onlara asgari bir gelir düzeyi sağlayarak korumak zorundadır. Bu esaslara paralel bir şekilde çeşitli ülkelerin Anayasalarında, sosyal güvenlik bir temel insan hakkı olarak yer almıştır. Nitekim, ülkemizde de 1961 Anayasasının 48. maddesinde bu hususa yer verilmiştir. Günümüzde ise, 1982 Anayasasının 60. maddesinde yer alan "Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir" ifadesinden çıkan sonuç da bu yoldadır.

Bütün sosyal kavramlarda olduğu gibi sosyal politika kavramının kapsamında da zamanla önemli değişme ve gelişmeler meydana gelmiştir. Nitekim; önceleri yalnızca endüstri alanında çalışan işçilerin ücret ve diğer çalışma koşullarının dü-

-
- (1) Jan BEEKMAN, "The Relationship Between Social Security and The Social Services," International Social Work, Vol.: VII, No: 2, April 1964, s. 29.
 - (2) YAZGAN, Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemi, s. 4.
 - (3) Nitekim Beyannamenin 22. maddesinde "Her insan toplumun bir üyesi olmak itibariyle sosyal güvenlik hakkına sahiptir ibaresine yer verilmiştir. Beyannamenin 25. maddesinde ise, "Her kişinin gerek kendisi gerekse ailesi için yiyecek, mesken, tıbbi yardım ve gerekli sosyal hizmetler dahil olmak üzere sağlık ve refahını sağlayacak bir yaşama düzeyine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık hallerinde veya geçim olanaklarından iradesi dışında yoksunluk yaratacak diğer bütün durumlarda sosyal güvenliğe hakkı vardır. Ana ve çocuk, özel bakım ve yardım görmek hakkına maliktir. Bütün çocuklar, her türlü sosyal yardımlardan yararlanmak hakkına sahiptirler" hükmü yer almıştır, bak., TUNÇAY, s. 26.

zenlenmesini konu edinen sosyal politika, günümüzde tüm toplum kesimlerinin sorunlarını ele almaktadır (1). Sosyal politikanın kapsamında ortaya çıkan bu genişlemelere paralel olarak sosyal güvenlik kavramının boyutlarında da birtakım genişlemeler olmuştur. Böylelikle sosyal güvenlik yalnızca çalışanların sorunu olmaktan çıkarak, tüm toplum bireylerini ilgilendirir bir konuma gelmiştir. Ancak bu gelişmeler yanında, sosyal güvenliğin bireyleri tehlikelerin ortaya çıkaracağı zararlı sonuçlara karşı koruma fonksiyonundan başka; istihdam, mesleki ve genel eğitim, verimliliğin yükseltilmesi ve genel sağlık önlemlerinin alınması gibi konularda birtakım fonksiyonlar gerçekleştirecek kadar geniş boyutlu olmadığı, Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization=ILO)nün 1944 tarihli Philadelphia Konferansında belirtilmiştir (2). Nitekim bu Konferansta sosyal güvenlik önlemlerinin esas itibariyle korunmaya muhtaç bireye asgari bir gelir sağlamak üzere alınacağı hükme bağlanmıştır (3). Bundan başka yine aynı Konferansta, tam istihdamın sağlanması ve hayat düzeyinin yükseltilmesinin de sosyal güvenlik önlemlerinin alınmasıyla gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bir başka deyişle; dar anlamda sosyal güvenlik çeşitli tehlikelerden dolayı ortaya çıkan zararlara karşı bireylerin korunması, bazı ailevi yüklerin (çocuk gibi) toplumda bölüşülmesidir (4). Oysa

-
- (1) Naci ÜNVER, "Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sosyal Güvenliğin Yaygınlaştırılması ve Etkinleştirilmesi," 2. Türkiye İktisat Kongresi, Sosyal Gelişme ve İstihdam Komisyonu, İzmir, 2-7 Kasım 1981, s.439. Dar ve geniş anlamlarda sosyal politika tanımları için bak., ÇUBUK, Sosyal Politika-Sosyal Güvenlik, s. 15-17; ÇUBUK, Sosyal Politika, s. 10-13; Orhan TUNA/Nevzat YALCINTAŞ, Sosyal Siyaset, İstanbul, 1988, s. 27-30; Adnan GÜLERMAN, Milletlerarası Sosyal Politika Bildiriler Sözleşmeler, İzmir, 1988, s. 4-9.
 - (2) Sait DİLİK, "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler Arasındaki İlişkiler," A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.XXXV, No: 1-4, Ocak-Aralık 1980, s.77.
 - (3) Mehmet KOCAOĞLU, "Sosyal Güvenliğe Genel Bakış ve Türkiye'deki Uygulaması," İşveren Dergisi, C. XXV, Sa:5, Şubat 1987, s.4.
 - (4) Cahit TALAS, "Türkiye'de Sosyal Güvenlik ve Karşılaşılan Sorunlar," A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. XXXI, 1976, s.2.

kavram geniş anlamda ele alındığında her bireye özellikle de çalışmak isteyenlere iş olanağı ve çalışıldığı sürece insanlık haysiyetine yarasır bir gelir sağlama ve dar anlamda sosyal güvenliğin içerdiği hak ve menfaatlerin yerine getirilmesi şeklinde ifade edilmektedir (1). Ancak teorik alandan farklı olarak uygulamada, sosyal güvenliğin bu denli geniş boyutlu bir kapsama sahip bulunmadığı (2), çoğu kez istihdam ve ücret politikalarından ayrı bir biçimde değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

C. Sistem Olarak Sosyal Güvenlik

Sosyal güvenlik, çalışan ve çalıştıran farkı gözetmeksizin tüm ülke halkının bugünlerini ve yarınlarını garanti altına alan bir sistem biçiminde değerlendirilmektedir (3). Bir diğer açıdan sosyal güvenlik, bir hukuk dalı ve iktisat disiplini olmaktan öte, sosyal politikanın bir aracı olarak insanların geleceğini garanti altına almaya yönelik sürekli değişen amaç, kural, ilke ve yöntemlere sahip olan dinamik bir sistem şeklinde de düşünülebilir (4). Geniş anlamda ele alındığında ise sosyal güvenlik sistemi, irade dışı uğranılan tehlikelerin zararlarından bireyleri kurtarıcı fonksiyon gören müesseselerden meydana gelen bir bütündür (5).

— Sosyal Güvenliğin Tanımı

Sosyal güvenliğin bütün unsurlarını içerecek bir tanımın yapılmasının güç olmasının yanısıra (6); ortak bir sos-

-
- (1) Sosyal güvenliğe ilişkin bazı yorumlar için bak., Michael P. GOUTOS, "Social Work and Social Security," International Social Work, Vol:1, No: 2, April 1962, s. 22-23.
 - (2) TALAS, "Türkiye'de Sosyal Güvenlik," s. 2; GÜZEL/OKUR, s.6.
 - (3) Şener KOÇYILDIRIM, "Sosyal Güvenlik Bakanlığı Kurulurken," Sosyal Hizmet Dergisi, C. VI, Sa:9, Şubat-Mart-Nisan 1975, s. 8.
 - (4) ALPER, s. 29. Benzer yaklaşım için bak., TUNCAY, s. 4.
 - (5) Turan YAZGAN, Gelir Dağılımı Açısından Sosyal Güvenlik, İstanbul, 1975, s. 29; Ali ÇUBUK, Sosyal Güvenlik ve Sosyal Güvenlik Kurumları, Ankara, 1982, s. 13.
 - (6) ALPER, s. 33.

yal güvenlik tanımına da rastlanılmamaktadır. Sosyal güvenliğe ilişkin tanımlardan birine göre sosyal güvenlik, bir ülkede yaşayanların bugünlerini ve yarınlarını güvence altına almayı amaçlayan ve mesleki ya da sosyal bir tehlike nedeniyle geçinme araçlarından yoksun kalanlara gerekli yardımları sağlayan önlemlerdir (1). Benzer bir diğer tanıma göre de sosyal güvenlik, bir ülke halkının bugününü ve yarınını güven altına almayı amaçlayan ve bir-biri arasında sıkı bir birlik ve uyum kurulmuş olan kurumlar bütünüdür (2). Diğer bir tanımda da sosyal güvenlik, çeşitli mesleki, fizyolojik ve sosyo-ekonomik tehlikelere maruz kalarak çalışma gücünü veya gelirini yahut her ikisini kaybeden bireyleri ve bunların bakmakla yükümlü oldukları kimseleri uğradıkları zararlardan kurtarma güvencesidir (3). Nihayet, sosyal güvenlik toplumda geliri ne olursa olsun, bireylere belli bazı tehlikeler karşısında ekonomik güvence sağlayan kurum veya topluluğudur (4).

Yukarıda verilen tanımların ışığında, sosyal güvenliğin esas itibariyle bireyi tehlikelerin zararlarından kurtarıcı bir sistem olduğu söylenebilir (5).

-
- (1) Kemal GÖÇMENÇELEBİ, "Milli Ekonomilerde Sosyal Güvenlik Sistemleri I," İşveren Dergisi, Sa:8, 1968, s.7.
 - (2) TALAS, Sosyal Ekonomi, s.323; KOCAOĞLU, s.4.
 - (3) Yusuf ALPER, "Sosyal Güvenlik ve Emeklilik Yaşı," İşveren Dergisi, C.XXIV, Sa: 7, Nisan 1986, s.3.
 - (4) TUNÇOMAĞ, s.5-6. Ayrıca bak., Kenan TUNÇOMAĞ, "1980 Yılı Başında Türkiye'nin Sosyal Güvenlik Durumu," İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası, Doğmunun 100.Yılında Atatürk'e Armağan, C.XLV-XLVII, Sa: 1, 1981-1982, s. 709.
 - (5) YAZGAN, Gelir Dağılımı Açısından Sosyal Güvenlik, s.26. Sosyal güvenliğin tehlikelerin zararlarını gidermenin yanında tehlikelerin ortaya çıkışını engelleyici fonksiyon gördüğü de ileri sürülmektedir, bak., Sarper SÜZEK, İş Güvenliği Hukuku, 1.Bası, Ankara, 1985, s.33.

BİRİNCİ BÖLÜM
SOSYAL HİZMET KAVRAMI

I. SOSYAL HİZMETLERİN SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİ İÇİNDEKİ
YERİ VE ÖNEMİ

Sosyal hizmetlerin sosyal güvenlik sistemi içindeki yeri ve önemini belirgin hale getirebilmek için, sırasıyla sosyal sigortalar, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler ele alınacaktır. Daha sonra ise, sosyal hizmetlerin sosyal sigortalar ve sosyal yardımlarla olan ilişkisi incelenecektir.

A. SOSYAL SİGORTALAR

1. Tanım

Geleneksel sosyal güvenlik müesseselerinin endüstrileşmenin meydana getirdiği değişmeler ve buna bağlı olarak artan sosyal güvenlik ihtiyacı karşısında yetersiz kalması sonucu oluşturulan sosyal sigortalar uzunca bir geçmişe sahip bulunmamaktadır. Nitekim sosyal sigortalar ilk kez Almanya'da Başbakan Bismark ve İmparator Wilhelm tarafından kurulmuş (1), daha sonraları Avusturya, Macaristan, Norveç, Fransa, Finlandiya, İtalya, İspanya ve 1930'lardan başlayarak da Rusya, Japonya, Kanada, ABD. ve diğer ülkelere yayılma eğilimi göstermiştir (2). Endüstri devriminden sonra-

(1) Budgeting for America, The Politics and Process of Spending, Congressional Quarterly, NW. Washington, 1982, s. 75. Nitekim Almanya'da 1884 yılında hastalık sigortası, 1885 yılında iş kazaları ve 1891 yılında da malûlluk ve yaşlılık sigortaları kurulmuştur. Ancak, bazı kaynaklarda sözkonusu sigorta dallarının kuruluşu ile ilgili olarak kanunların hazırlık safhalarındaki tasarı tarihleri ile yürürlüğe girme tarihlerinin birbiriyle karıştırılması sonucunda, farklı tarihlere yer verildiği görülmektedir. Benzer görüş için bak., Sait DİLİK, Türkiye'de Sosyal Sigortalar İktisadi Açından Bir Tahlil Denemesi, 2.Bası, Ankara, 1972 s. 17, dipnot (1).

(2) Introduction to Social Security, s. 12; TURLA, s. 15; TUNÇAY, s. 14. Gerçekten Almanya'yı izleyen ilk ülke Avusturya olmuştur. Nitekim; Avusturya'da 1887 yılında iş kazaları, 1888 yılında da hastalık sigortası kanunları çıkarılmıştır. Bundan sonra Macaristan'da 1891, Norveç ve Fransa'da 1894, Finlandiya'da 1895, İtalya'da 1898

ki dönemde hızlı endüstrileşme ve şehirleşmeye paralel olarak ortaya çıkan koşullar, sosyal yardım müessesesinin sosyal güvenliğin gerçekleştirilmesinde yeterli güvence vermekten uzak kalmasına yol açmıştır. Bunun üzerine Devlet zorunlu bir sosyal sigorta uygulamasına geçmek zorunda kalmıştır (1). Sosyal sigortalar her ne kadar sosyal yardımların sosyal güvenliğin gerçekleştirilmesinde yetersiz kalması üzerine benimsenmiş ise de, günümüzde sosyal sigortalar da teknik ve idari güçlüklerle bağlı olarak birtakım boşluklar taşımaktadır. Ancak bu boşluklar, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerle tamamlanabilmektedir (2).

Doktrinde ve uygulamada sosyal sigortalara ilişkin çeşitli tanımlar yapılmıştır. Bu tanımlardan birine göre sosyal sigortalar, bir ülkede çalışanların karşılaşılabilecekleri belli tehlikeleri karşılamak amacıyla zorunlu olarak çalışan ve çalıştıranların katılımlarıyla oluşan ve hukuken Devlet tarafından kurulan bir kurumdur. İlgililerin maddi katkılarıyla gerçekleştirildikleri için de primli sosyal güvenlik rejimi içersinde kabul edilmektedirler (3). Ülkemizde sosyal sigortalar, sosyal güvenliğin gerçekleştirilmesinde görev alan bir kurum olup, kurum kapsamına dahil olma bireyin iradesine bağlı bırakılmaksızın esas itibariyle zorunludur. Ancak bazı ayrıcalıklı durumlarda üyeliğin isteğe bağlı bırakılması sözkonusu olabilmektedir (4). Ne var ki; sosyal sigortaların temel ilkelerinden biri olan "zorunluluk ilkesi"ne bağlı olarak bireyler, sosyal sigorta kapsamına da-

ve İspanya'da 1900 tarihlerinde sosyal sigorta ile ilgili ilk kanunlar çıkarılmıştır, bak., DİLİK, s. 17, dipnot (2).

(1) TALAS, Sosyal Güvenlik, s. 10-15.

(2) Bu konuda bilgi için bak., aşağıda "sosyal hizmet" ve "sosyal yardım"lara ilişkin açıklamalar, s.19-44.

(3) TUNÇAY, s. 14.

(4) Nitekim, 17.10.1983 tarihli ve 2925 sayılı "Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu"na göre, süreksiz işler-

hil olma ve kapsam dışı kalmada, kendi iradeleri doğrultusunda hareket edememektedirler. Şüphesiz bunun esas nedeni, sosyal güvenliğin Devlet tarafından yapılan bir bağış olmayıp (1); sosyo-ekonomik ve hatta politik gelişmelerin gerekli kıldığı ve Devlet tarafından güvence altına alınan bir temel hak oluşudur. Sosyal sigortaları bu özelliği dolayısıyla, ekonomik açıdan zayıf ve güçsüz durumda olan (2) çalışan kesimlerin korunması ve geleceklerinin güvence altına alınması, böylece toplumsal hayatta sosyal güvenliğin sağlanması amacıyla kurulan örgütlü bir zorunlu sigorta biçiminde ifade etmek mümkün olmaktadır (3).

İZVEREN'in belirttiği gibi sosyal sigortalar dar ve geniş anlamda ele alınabilir. Dar anlamda ele alındığı takdirde; bir işyerinde çalışan işçilerin belirli tehlikelere karşı korunmaları amacıyla kurulmuş bir sosyal güvenlik kurumu olarak da tanımlanabilmektedir (4). Bilindiği üzere

de çalışan tarım işçileri kendi arzusu ve ihtiyarıyla ve bütün primini kendisi ödeyerek sigortalı yapılmasını isteyecektir. Sosyal sigortanın "zorunluluk ilkesi" ile bağdaşmayan bu durumun eleştirisi için bak., İş ve Hukuk Dergisi, Yıl:19, Sa:163, Mart-Nisan 1984, s. 3. Ayrıca bak., TUNCAY, s. 103.

- (1) Turan YAZGAN, "Sosyal Güvenliğin Yaygınlaştırılması ve Etkinliğinin Arttırılması," 2. Türkiye İktisat Kongresi, Sosyal Gelişme ve İstihdam Komisyonu, İzmir, 2-7 Kasım 1981, s. 457.
- (2) Bilindiği gibi, önceleri yalnızca düşük gelirli sosyal açıdan zayıf gruplar sigorta korumasından yararlanırlardı. Gelirleri belli bir düzeyin üzerinde olanlar ise koruma dışı bırakılırdı. Oysa şimdi, sosyal güvenlik tüm gelir gruplarını kapsamakta ve bu durum sosyal sigortadan halk sigortasına geçiş olarak nitelendirilmektedir, bak., Ali Nazım SÖZER, Sosyal Sigorta İlişkisinin İlk Dönemi (Koruma İlişkisi), (Yayınlanmamış Özel Çalışma), İzmir, 1988, s.7. dipnot (2).
- (3) Adil İZVEREN, Sosyal Politika ve Sosyal Sigortalar, 2. Bası, Ankara, 1970, s. 163.
- (4) İZVEREN, s. 161. Bir örnek olarak 151 sayılı Kanunla kurulan Amele Birliği gösterilebilir.

günümüzde sosyal sigortalar geniş anlamda ele alınmaktadır. Nitekim; ülkemizde Sosyal Sigortalar Kurumunun yanı sıra memur statüsünde hizmet görenlere ilişkin olarak T.C. Emekli Sandığı, esnaf ve sanatkârlar ve diğer bağımsız çalışanlara ilişkin olarak da Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu (kısa adıyla Bağ-Kur) birer sosyal sigorta kurumudurlar.

Sosyal sigortalar; belirli mesleki, fizyolojik ve sosyo-ekonomik tehlikeleri karşılamak üzere oluşturulan önlemler bütünü biçiminde de değerlendirilmektedir (1). Sosyal sigortalar mesleki, fizyolojik ve sosyo-ekonomik tehlikelerden dolayı geliri ya da kazancı devamlı veya geçici olarak kesilmiş yahut azalmış bulunan bireylerin ihtiyaçlarını karşılayan ve Devlet güvencesine dayalı zorunlu bir sistem şeklinde de tanımlanabilmektedir (2). Nihayet sosyal sigortalar, Devletçe organize edilmiş, kendi kendine yönetim esasına göre işleyen, kamu hukuku karakterli, baskın olarak zorunluluk esasına dayanan, çalışan nüfusun büyük kısmının gelir elde etme yeteneğinin kaybı, ölüm ve işsizlik gibi tehlikelere karşı koruyan, kendine özgü bir sigorta (3) şeklinde tanımlanabilir.

Sosyal sigortaların sosyal güvenlik kavramıyla birbirine karıştırıldığı görülmektedir. Özellikle demokratik bir düzen içersinde sosyal güvenlik bir amaç, sosyal sigortalar ise bu amacın gerçekleşmesinde etkili olan bir araçtır (4). O halde sosyal sigortalar, sosyal güvenliğin ger-

(1) "Sosyal Hizmetler Kurumu Kanun Tasarısı," Sosyal Sigortalar Dergisi, Yıl:1, Sa:1, Nisan-Mayıs 1980, s.7.

(2) ÜNVER, s. 439; Tuğrul AĞAR, "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmet İlişkisi," Çalışma ve Sosyal Güvenlik Dergisi, Sa:1, Kasım 1987, s. 1.

(3) SÖZER, s. 14.

(4) İZVEREN, s. 160.

çekleştirelmesinde önemli bir araç olmakla birlikte; sosyal güvenlik bir üst kavram, bir başka deyişle ulaşılması gereken bir amaç olmaktadır (1). Ancak anlam itibariyle farklı konumda olan sosyal güvenlik ve sosyal sigorta kavramları, güttükleri amaç itibariyle özdeşleşmektedirler (2). Sosyal sigortaların sosyal güvenliğin temel aracı olarak değerlendirilmesinin en önemli nedeni, sosyal güvenliğin gerçekleştirilmesi yanında, fon birikimine de yol açarak, kalkınma için ek bir kaynak yaratmaları ve böylece zorunlu bir tasarruf fonksiyonunu yerine getirmeleridir (3). Hiç şüphesiz kalkınmanın gerçekleşmesi, sosyal güvenlik sorununun çözümüne olumlu etki yapmaktadır (4).

2. Sosyal Sigortaların Temel İlkeleri

Yukarıda belirtilen açıklamalar, sosyal güvenliğin temel aracı olarak değerlendirilen sosyal sigortalardan ne tür hizmetlerin bekleneceği sorusunu akla getirmektedir. Bu konuda ILO tarafından sosyal güvenlik çalışmaları sonucu düzenlenen sözleşmelerden biri olan 1952 tarihli "Sosyal Güvenliğin Asgari Normlarına İlişkin 102 sayılı Çalışma Sözleşmesi"nde, sosyal sigortaların karşılayacağı tehlikeler dokuz tür olarak ele alınmış ve sosyal sigortaların bu tehlikeleri göğüslemekle yükümlü oldukları belirtilmiştir. Sözleşmede ele alınan tehlikeler şu şekildedir (5):

1- Hastalık halinde sağlık yardımı,

(1) TUNÇOMAĞ, s. 6.

(2) Ancak metinde belirtildiği üzere; sosyal güvenliğin bir amaç ve sosyal sigortaların da bu amaca ulaşmada etkili bir araç olmasından hareketle, sosyal güvenlik ve sosyal sigorta arasındaki farklı hususlar için bak., OZER, s.119-120; Celaleddin ATAMANALP, Türkiye'de Sosyal Güvenlik Tedbirlerinin Ücretlere ve Maliyetlere Tesiri, Erzurum, 1975, s. 61.

(3) YAZGAN, "Sosyal Güvenliğin Yaygınlaştırılması," s.457.

(4) Sosyal güvenlik ile ülkenin ekonomik büyüme ve kalkınması arasındaki karşılıklı etkiler hakkında bilgi için bak., Introduction to Social Security, s.154-155; Faik Birol DÜNDAR, Sosyal Güvenlik Araçlarının Makro Ekonomik Etkileri, A.Ü. İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No:76, Ankara, 1977, s.67-68.

(5) Administrative Practice of Social Insurance, Internati-

- 2- Hastalık halinde tazminat,
- 3- İşsizlik,
- 4- Yaşlılık,
- 5- İş kazası ve meslek hastalıkları,
- 6- Analık,
- 7- Sakatlık,
- 8- Ölüm,
- 9- Aile yardımları.

Sosyal sigortalar yapılan açıklamalarda belirtilen hizmetleri verebilmek için birtakım ilkelerden faydalanmaktadır (1): Bunlardan biri, finansmana dışarıdan katkı ilkesidir. Bu ilkeye göre, sosyal sigortaların finansmanına çalıştıranlar ve gerektiğinde Devlet katılmaktadır. Diğerleri ise sigortalıların yeniden gelir dağılımı (sosyal denge) ilkesi olup; bu ilkenin benimsenmesiyle, yüksek gelirli sigortalılardan diğer sigortalılara oranla ve bunlar yararına daha yüksek prim alınmaktadır. Bu ilke uyarınca sigortalılar arasında gelirin yeniden dağılımı gerçekleştirilebilmekte ve bu durum sosyal adaletsizliklerin gide-

onal Labour Office, Geneva, 1955, s. 1-2; ALPER, s. 28; TUNÇOMAĞ, s. 4, 42 ve 302; TUNÇAY, s. 26; GÜZEL/OKUR, s. 47. Konuyla ilgili olması bakımından sosyal sigortalar tarafından karşılanan sosyal güvenlik tehlikelerinin iktisadi sonuçlarına göre şu şekilde gruplandırılması yapılabilir, bak., DİLİK, s. 83-126:

I. Gelir kaybına yol açan tehlikeler

A. Geçici gelir kaybına yol açan tehlikeler

- a. Hastalık, kaza ve analık halleri,
- b. İşsizlik,

B. Sürekli gelir kaybına yol açan tehlikeler

- a. Çalışma gücünde sürekli azalma, sürekli kısmi iş göremezlik,
- b. Çalışma hayatından ayrılma,
- c. Aileyi geçindirenin ölümü,

II. Gider artışlarına yol açan tehlikeler,

- a. Hastalık, kazalar ve analık halleri,
- b. Çocuk yetiştirme,
- c. Ölüm.

(1) DİLİK, s. 9-11. Ayrıca sosyal sigortaların temel ilkeleri hakkında bilgi için bak., Sait DİLİK, "Sosyal Güvenliğin Yöntemleri, "A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sa: 4, 1971, s. 81; ÜNVER, s. 439-440.

rilmesine yardımcı olabilmektedir. Ancak bazı hallerde sosyal gelirler, ödenen primlere göre değişebildiğinden sigortalı-lararası yeniden gelir dağılımı ve sağlanan sosyal denge sınırlı kalabilmektedir. Bu ilkelerin yanı sıra, sosyal sigortalarda genellikle uygulamada işçi primlerine de rastlanan ve bir sigorta topluluğu bakımından her sigortalının kendi riskine uygun primi, kendisinin ödemesi gerektiği esasını benimseyen kendi kendine yardım ilkesi de uygulanmaktadır. Nihayet sosyal sigortacılık ve zorunluluk ilkelerinden söz edilebilir. Bunlardan sigortacılık ilkesi, sigorta tekniğinden fayda lanarak sigortalı-lararası riziko eşitletmesinin gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır. Zorunluluk ilkesi ise, sosyal sigortalara katılımın zorunlu olduğunu ifade etmektedir.

Yukarıdaki açıklamaların ışığında sosyal sigortalar, tehlikelerden herhangi birinin oluşması halinde doğacak zararları karşılamak amacıyla, karşılıklı (bizzat) yardım düşüncesine dayalı olarak Devlet tarafından örgütlenmiş bir "riziko iştiraki" şeklinde de değerlendirilebilmekte ve böylelikle özel sigortalardan farksız bir konuma gelmektedir. Ancak sosyal sigortalarda belirli tehlikeleri içeren riziko iştiraki kapsamına girecek bireyler, kendi ihtiyarlarına bırakılmaksızın Devlet tarafından belirlenmektedir (1). Keza sosyal sigortalarda kendi kendine yardım ilkesi çerçevesinde, bu ilkenin uygulanmasına katılma, bireyin irade ve isteğine bağlı tutulmayıp; ilgili kanunlar yoluyla zorunlu hale getirilmiştir. Bunun yanı sıra, bu ilke özel sigortalarda olduğu gibitam değil fakat sınırlı bir şekilde uygulanmaktadır. Sosyal sigortalar işte bu noktalarda özel sigortalardan ayrılmakta (2) ve nihayet izledikleri sigortacılık tekniği özel sigortalarda izlenen teknikten farklı bir özellik arz etmektedir (3).

(1) İZVEREN, s. 162.

(2) DİLİK, s. 8-9. Ayrıca genel ve ülkemiz mevzuatı açısından sosyal sigorta ve özel sigorta arasındaki farklılıklar için bak., Turan YAZGAN, Sosyal Sigorta, İstanbul, 1977, s. 29-34; DÜNDAR, s. 10-13; Ali BOZER, Sigorta Hukuku Genel Hükümler-Bazı Sigorta Türleri, 2.Bası, Banka ve Ticaret Hukuku Enstitüsü, Ankara, 1986, s. 2-4.

(3) Bu konuda geniş bilgi için bak., DİLİK, s. 7-8.

B. SOSYAL YARDIMLAR

1. Tanım

Sosyal yardımlar konusunda çeşitli tanımlara geçmeden önce, sosyal yardımları farklı açılardan değerlendiren bazı görüşlere yer vermek faydalı olacaktır.

Sosyal yardımlar, sosyal güvenlik müesseselerinden "geleneksel sosyal güvenlik müesseseleri" (1) kapsamında ele alınabilir. Bir anlamda; endüstri devrimi öncesi dönemdeki bütün geleneksel sosyal güvenlik müesseselerine bu ad verilmektedir (2). Bir başka deyişle, sosyal yardımlar bir bakıma geleneksel sosyal güvenlik müesseselerini ifade etmektedir. Bu nedenle, işletme içi ve işletme dışı yardım cemiyetleri (3), dini yardım müesseseleri, aile içi yardımlaşma komşuluk, akrabalık ve merhamete dayalı yardımlar ile Devlet tarafından yürütülen yardımlara sosyal yardım adı verilmektedir. Hatta sosyal yardım kavramı zamanla toplu iş sözleşmesine dayansın veya dayanmasın işveren ve Devletin ücret karşılığı çalıştırdığı personeline çalışmalarını karşı-

(1) Gerçekten sosyal güvenlik, müesseseler olarak ele alındığı taktirde aşağıdaki gibi gruplandırılabilir, bak., YAZGAN, Gelir Dağılımı Açısından Sosyal Güvenlik, s. 17-23. Ayrıca bak., Turan YAZGAN, "Sosyal Güvenlik Kavramı," Sosyal Siyaset Konferansları, 24. Kitap, İstanbul, 1972, s. 195-201:

1. Geleneksel Müesseseler

- a. Ferdi Tasarruflar,
- b. Sosyal Yardım,

2. Modern Sosyal Güvenlik Müesseseleri

- a. Sosyal Sigortalar,
- b. Kamu Sosyal Güvenlik Harcamaları,
 - aa. Hizmet Olarak,
 - bb. Bütün Nüfusa İvaz Ödeyerek,
 - cc. Kamu Yardımı,

3. Munzam Sosyal Güvenlik Müesseseleri.

(2) YAZGAN, Gelir Dağılımı Açısından Sosyal Güvenlik, s. 17;

ALPER, s. 10.

(3) İşletme içi yardım cemiyetleri, çalışma hayatı bakımından

lığı olmaksızın ödediği nakdi ve aynı yardımları da belirtmede kullanılmaya başlanmıştır (1). Bundan başka, Devletin kendi örgütsel yapısı dışında kalan vatandaşlarına yaptığı sosyal yardımlardan da söz edilebilir. Ancak, geleneksel sosyal güvenlik müesseseleri anlamında ele alındığı takdirde sosyal yardımlar elbette Devlet tarafından yapılan yardımları ifade etmemektedir. Bunun esas nedeni, Devletin vatandaşlarına, toplumun bir üyesi olarak sosyal güvenlik hakkına sahip olmalarından dolayı ödemede bulunmasının gerekli oluşudur. Bu cümleden olmak üzere, tehlikeye uğrayan vatandaş, Devletten kendisine ödemede bulunulmasını talep edebilecektir (2).

Öte yandan, sosyal yardımlar sosyal güvenliğin gerçekleştirilmesinde uygulanan en eski bir yöntem olarak da değerlendirilebilmektedir. Gerçekten, DİLİK'in de ifade ettiği gibi, eskiden beri din kurumları tarafından muhtaç durumda olan bireylere çeşitli sosyal yardımlar da bulunduğu bilinmektedir. Ancak zamanla bazı yerel kurumlar tarafın-

ortak kadere sahip bireylerin kurdukları ve "arkadaş sandıkları, hayır sandıkları" gibi çeşitli isimlerle anılan cemiyetlerdir. İşletme dışı yardım cemiyetleri ise hayırsever kişilerce oluşturulan cemiyetler olup, bu kuruluşlara örnek olarak Kızılay gösterilebilir, bak., YAZGAN, Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemi, s. 8.

- (1) YAZGAN, "Sosyal Güvenlik Kavramı," s. 196. Ancak, bu anlamdaki sosyal yardımlar, işverenin ücret dışında hizmet akdi, toplu iş sözleşmesi hükümleri veya gönüllü olarak iscilerine sağladığı maddi ve manevi yardımlardır. Bunlara örnek olarak; evlenme, aile, çocuk, doğum, ölüm, yiyecek, giyecek ve taşıt yardımları gösterilebilir, bak., Sait DİLİK, "Sosyal Yardımlar-İki Anlamlı Bir Terim," A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sa: 1-4, 1980, s. 55-57; TUNÇOMAĞ, s. 7-8.
- (2) YAZGAN, "Sosyal Güvenliğin Yaygınlaştırılması," s. 457. Ayrıca sosyal yardımları, modern sosyal güvenlik müesseselerinden gerek talep konusunda ve gerekse diğer bazı açılardan ayırıcı temel farklar hakkında geniş bilgi için bak., YAZGAN, Gelir Dağılımı Açısından Sosyal Güvenlik, s. 18-20, Ayrıca bak., YAZGAN, "Sosyal

dan da dini esaslara dayanmayan sosyal yardımlarda bulunmaya başlanmıştır (1). Nitekim, günümüzde sosyal yardımlar, kamu kuruluşları başta olmak üzere çeşitli yardım kurumları, vakıflar veya özel kuruluşlar tarafından muhtaç ve fakir durumda olan kimselere dağıtılmaktadır. Kamu kuruluşlarınca dağıtılan sosyal yardımların finansman kaynaklarını esas itibariyle vergiler oluşturmakta iken diğer kuruluşların denetimindeki sosyal yardım uygulamaları, esasen büyük ölçüde Devlet bütçesinden yapılan katkılar (yani vergiler) dahil değişik kaynaklarla finanse edilmektedir (2). Bu açıklamalara bağlı olarak sosyal yardımlar, ihtiyaç halinde bulunmak koşulu ile tüm vatandaşlara muhtaçlığın nedeni ne olursa olsun, Devlet kaynaklarıyla sağlanan yardımları ifade etmektedir (3). Sosyal yardım yoluyla bireylere sağlanacak sosyal gelirlerin miktarı kanunla belirlenmemekte, yalnız bu konuda bazı genel ilkeler dikkate alınmaktadır. Bireysel olarak sağlanacak sosyal gelirlerin nitelik ve miktarı, yoksulluk ve ihtiyacın önem ve türüne göre değişmekte ve yoksulluk ile ihtiyaç hali yine bireysel olarak denetlenmektedir. Bunun esas nedeni, kendi kendine yardım ya da ailenin bireye yardım edebilmesinin mümkün olduğu durumlarda, artık sosyal yardımın yapılmasınının gereğinin olmayışdır (4). Sosyal yardım-

Güvenlik Kavramı," s. 196-198. Ekonomik ve sosyal haklar konusunda bireyin aktif bir konuma gelmesi nedeniyle, gelişen toplum içinde kendisine tanınan hak ve özgürlüklerden gereği gibi faydalanabilmek için, Devletin kendisine yardımcı olmasını, ihtiyaçlarından bir kısmının Devletçe karşılanmasını isteyebilmektedir, bak., Fevzi DEMİR/Sükrü KARATEPE, Anayasa Hukuku Dersleri, İzmir 1986, s. 197.

(1) DİLİK, s. 2; DİLİK, "Sosyal Yardımlar" s. 68.

(2) DİLİK, "Sosyal Güvenliğin Yöntemleri," s. 74; DİLİK, "Sosyal Yardımlar," s. 68; TUNÇOMAĞ, s. 7.

(3) SÖZER, s. 11.

(4) Sosyal yardım uygulamasından sağlanacak edimin verilip verilemeyeceğini ve kapsamını bu konuda yetkili bir ma-

dan faydalanacak bireyin muhtaçlık durumu bireysel olarak denetlendiğinden, sosyal yardımlar üzerinde istek sahibince hiç bir hak ileri sürülemeyeceği akla gelebilir. Ancak özellikle Alman Hukukunda, idari vargı organlarının vermiş oldukları birçok kararlarda böyle bir hakkın, yani bir başka deyişle; bireylerin sosyal yardımları talep etme hakkının varolduğu belirtilmektedir (1). Şüphesiz böyle bir hak-

kam belirlemede ve bunun için de ihtiyaç sahibinin iş-görebilme yeteneği, sağlığı, yaşı ve ailevi durumu gibi hususlar değerlendirilmektedir. Bunun esas nedeni, belirtildiği üzere, gereksiz yere yardımda bulunulmasının önüne geçilmesini sağlamaktır, bak., DİLİK, "Sosyal Güvenliğin Yöntemleri," s. 81; DİLİK, "Sosyal Yardımlar," s. 70-71; TUNÇOMAĞ, s. 8. Konumuzla ilgili olduğu ölçüde bazı yazarlarca ele alınıp değerlendirilen "Devletçe Bakılma" yönteminden de söz etmek gerekmektedir.

Devletçe bakılma, sosyal güvenliğin bir yöntemi olarak ele alındığında, toplumun her üyesine finansmana prim veya benzeri biçimde özel bir katkıda bulunmaksızın Devletten miktar ve koşulları kanunlarla genel biçimde önceden tespit edilmiş bir sosyal gelir alma hakkının tanınması biçiminde tanımlanmaktadır, bak., DİLİK, s. 11. Ayrıca bak., DİLİK, "Sosyal Güvenliğin Yöntemleri," Sa: 82-83; DİLİK, "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler," s.82; Sa: 82-83; DİLİK, "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu," Çimento İşveren, C. I, Sa: 2, Mart 1987, s. 9. Yöntem, metinde belirtilen anlamı itibariyle ele alındığında sosyal yardımlardan, önceden tespit edilmiş belirli edimlerin bireylerin özel durumları (yaş, sağlık, aile vb.) dikkate alınmaksızın, yalnızca korunmaya neden olan olayın varlığını dikkate almak hususunda farklılaşmaktadır. Keza, devletçe bakılmada esas amaç, asgari ölçüde bir hayat düzeyi sağlamaktan çok iyileştirme olmaktadır. Bu düşünceden yola çıkılarak, ülkemizde 4109 sayılı Asker Ailelerinden Muhtaç Olanlara Yardım Hakkında Kanun, 1005 sayılı İstiklal Madalyası Verilmiş Bulunanlara Vatani Hizmet Tertibinden Şeref Aylığı Bağlanması Hakkında Kanun, görevleri nedeniyle yaralanan yahut ölen bazı kamu görevlilerine yardımı düzenleyen 2330 ve 2453 sayılı Kanunlar, devletçe bakılmaya örnek verilmektedir, bak., SÖZER, s. 12-13. Buna karşılık, söz konusu kanunları sosyal yardımlar başlığı altında ele alıp inceleyen yazarlar da vardır, bak., TUNCAY, s. 50-52; GÜZEL/OKUR, s. 476-479.

(1) DİLİK, s. 2-3; SÖZER, s. 11.

rın ileri sürülebilmesi yalnız kamusal ya da yarı kamusal sosyal yardım müesseselerine karşı mümkün olabilecektir.

Yukarıdaki değerlendirmelere bağlı olarak bireyin muhtaçlık durumunun tespitiyle ilgili bir husus da, kimlerin muhtaç sayılacağıdır. Muhtaç, "kendisinin ve bakmak zorunda olduğu bireylerin, yerel ölçülere göre geçimini kendi kaynaklarıyla hiç ya da yeterli derecede sağlayamayan ve geçim kaynaklarını bir başka yerden özellikle (nafaka ödeme yükümlülüğü olan) akrabalarından elde edemeyen birey" şeklinde tanımlanmaktadır (1). Bu tanımda yer alan "geçim" kavramını yerel ölçülere göre belirlemek doğru olacaktır. Çünkü, fakir bir ülke veya bölgede yüksek olarak kabul edilen bir geçim düzeyi, zengin bir ülke ya da bölgede asgari geçim düzeyinin altında kalabilir (2).

Görülmektedir ki; ilk yaklaşımdaki anlamı itibarıyla sosyal yardımlar geleneksel sosyal güvenlik müesseseleri içersinde yer alan, daha çok dini esaslara, sosyal yardımlaşma ve dayanışma ilkelerine dayalı bir şekilde ortaya çıkan sosyal yardım uygulamalarını ifade etmektedir. Madem ki, her birey yaşadığı toplumun bir üyesi olarak sosyal güvenlik hakkına sahiptir, öyleyse Devlet görevi olduğu için tehlikeye uğrayan vatandaşlarına sosyal sigortaların yetersiz kaldığı hal ve durumlarda bu yetersizlikleri gidermek amacıyla gereken ödemeleri yapacaktır. Bu görüşten hareket edildiğinde sosyal güvenlik kavramı içersine "yardım" kavramı dahil edilememekte ve Devletin yapmış olduğu ödemelerin "kamu desteği" gibi adlarla ifade olunmasının gerektiği belirtilmektedir (3). Oysa, diğer açıdan ele alındığında günümüzde kamu kurumları başta olmak üzere, çeşitli

(1) DİLİK, s. 3; SÖZER, s. 10.

(2) DİLİK, s. 3.

(3) YAZGAN, "Sosyal Güvenliğin Yaygınlaştırılması," s. 457.

yardım kurumları ve özel kuruluşlar tarafından yürütülen yardım uygulamalarının, başlangıçta daha çok dini esaslara ve sosyal dayanışma ilkelerine dayalı bir şekilde ortaya çıkan sosyal yardım uygulamalarından ayrıldığı görülmektedir. Ne var ki; burada taşıdıkları özellikler bakımından her iki sosyal yardım uygulaması birbirinden ayrılmakla birlikte, aynı isimle ifade olunmaktadır.

Yukarıda yapılan açıklamalar, doktrinde sosyal yardım kavramı konusunda terminolojik açıdan ortak bir görüşe ulaşılamamış olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Hatta sosyal yardımlara ilişkin açıklamalara bakıldığında, sosyal yardımların farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Nitekim; bir tanıma göre sosyal yardımlar, yalnızca parasal yardımlar şeklinde açıklanmaktadır (1). Bir başka tanımda ise sosyal yardımlar, en genel anlamda "yoksulların muhtaçlık durumlarını gidermeye yönelik aynı ve nakdi yardımlar"dır şeklinde ortaya konulmuştur (2). Bundan başka sosyal yardımlar, hizmet yardımı biçiminde de değerlendirilebilmektedir. Bu cümleden olarak, yaşlı ve sakatlara bağlanan aylıklar, doğum, çocuk, kira ve yakacak yardımları şeklindeki parasal (nakdi) nitelikli yardımların sosyal yardım türleri arasında yer alması gerekecektir. Ayrıca, kresler, çocuk ve yaşlı bakım evleriyle, tıbbi ve mesleki rehabilitasyon merkezlerinin kurulması, işletilmesi ve bunlardan faydalanılması hizmet niteliği ağır basan birer sosyal yardım uygulamaları olmaktadır (3).

(1) "Sosyal Hizmetler Kurumu Kanun Tasarısı," s. 7. Bu niteliği gereği sosyal yardımlara "kamu yardımları" adı verilmektedir, bak., J. Henry RICHARDSON, İktisadi ve Mali Yönüyle Sosyal Güvenlik, (çev., Turan YAZGAN), İstanbul, 1970, s. 37; TUNCAY, s. 48.

(2) DİLİK, s. 3; DİLİK, "Sosyal Yardımlaşma," s. 11-12.

(3) İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku, A.Ü. Açık Öğretim Fakültesi, 3. Fasikül, Ünite 21-28, s. 326-327. Görülmektedir ki; burada sosyal yardımlar, bazı sosyal hizmet uy-

2. Sosyal Yardımlar Hakkında Çeşitli Görüşler

Sosyal yardımlar hakkında lehte ve aleyhte çeşitli görüşlere rastlanılmaktadır. Bu görüşlerden birine göre sosyal yardımlardan bireyin faydalanabilmesinde bazı koşulların varlığının aranmasının (örneğin, 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu uyarınca öngörülen yardımlardan faydalanmada "muhtaçlık durumunun" varlığının bir koşul olarak aranması gibi), sözkonusu sosyal yardımlardan faydalanacaklar açısından küçültücü ve haysiyet kırıcı olduğu ileri sürülmektedir. Buna karşı ileri sürülen düşünceye göre ise, bu tür değerlendirmeler zamanla güncelliğini kaybetmiş önyargılardan ibarettir. Çünkü, gelişen ve değişen toplumsal koşullar karşısında Devlet, diğer alanlarda da (örneğin, vergilendirmede bireylerden gelir durumları hakkında bilgi istenmesi gibi) bazı koşulların gerçekleşip gerçekleşmediğini anlamak için bireylerden birtakım bilgiler talep edebilmektedir. Bu nedenle, sosyal yardımlardan faydalanacak bireylerden "muhtaç olduklarının" kanıtlanmasının istenmesi, onlar açısından tahmin edildiği ölçüde haysiyet kırıcı olmayacaktır (1). Hatta birçok ülkede uygulanan sosyal yardım uygulamalarının bireylerin özel durumu ve ihtiyaçlarına göre ayarlanması esasının, yardımların etkinlik derecesinin arttırılmasında faydalı olduğu dahi ileri sürülmektedir (2). Diğer bazı görüşlerde ise, sosyal yardımlara ilişkin sakıncaların giderilmesi ya da en az düzeye indirilmesiyle, sosyal yardımlardan beklenen olumlu sonuçların daha başarılı biçimde elde edilebileceği ifade edilmektedir. Bir görüşe göre yardım görececek bireyin gerekli olan her türlü önlemi almış olmasına ve çabayı göstermesine rağmen muhtaç ve dar

gulamalarını içerecek şekilde adeta hizmet niteliği ağır basan sosyal yardımlar biçiminde değerlendirilmiştir.

(1) Geniş bilgi için bak., DİLİK, s. 5. Ayrıca bak., DİLİK, "Sosyal Güvenliğin Yöntemleri," s. 77; DİLİK, "Sosyal Yardımlaşma," s. 12-13.

(2) DİLİK, "Sosyal Yardımlar," s. 70-71; TUNÇOMAĞ, s. 8.

duruma düşmesi engellenemiyorsa bu taktirde, kendisine sağlanacak sosyal gelirlerin artık muhtaçlık durumunu kanıtlama koşuluna bağlı tutulmaksızın gerçekleştirilmesi yerinde olacaktır. Yine bu görüşe göre böyle bir uygulamanın gerçekleştirilmesi için ilgili kanun maddelerinde değişiklik yapılması gerekmektedir (1). Nihayet sosyal yardımların son bir sakıncası olarak da, yalnızca muhtaç durumdakilere yardım yapılmasının, çoğu kez onları tembelleğe iteceği ve dolayısıyla gereksiz kaynak ısrafına neden olacağı ileri sürülmüştür (2).

C. SOSYAL HİZMETLER

1. Tanım

Sosyal güvenliğin gerçekleştirilmesi hususunda "yükün dağıtılması" fikrine dayalı olarak önceden belirtildiği gibi bazı kollektif tekniklerden faydalanılmıştır. Bu teknikler arasında yer alan ve sosyal güvenlik sistemini daha etkili bir hale getirmeyi amaçlayan sosyal hizmetler, günümüzde kamusal, yarı kamusal ve bir ölçüde gönüllü özel kuruluşlar tarafından yürütülen programlar niteliği taşımaktadır. Kamusal kuruluşların finansman kaynaklarını vergiler oluşturmakta; gönüllü özel kuruluşların finansman kaynakları ise Devlet katkıları dahil bu kuruluşların özel kaynak

(1) DİLİK, s. 6.

(2) DİLİK, "Sosyal Güvenliğin Yöntemleri," s. 78; DİLİK, "Sosyal Yardımlar," s. 71. Ancak belirtilmesi gereken bir husus, sosyal yardımların (ülkenin refahını ve ekonomik gelişmesi dikkate alındığında belki de diğer bütün amaçlarından daha önemli bir konuma gelen) halkın verimlilik kapasitesinin herhangi bir nedenle tehlikeye maruz kalması halinde korunması ve geliştirilmesini sağlamasının gerekli olduğudur. Söz konusu amacı gözardı eden bir sosyal yardım uygulaması, yalnızca duygusal esaslara dayandırılmış bir uygulama olmaktan öteye gidemeyecektir, bak., Karl A. LUNDBERG, "Sosyal Yardım Nedir?" (çev., Ülker ERGÜN), Sosyal Hizmet Dergisi, C. I, Aralık 1960, s. 6.

ve faaliyetlerine göre değişen gelirlerden meydana gelmektedir (1).

Doktrinde ve uygulamada sosyal hizmetlerin çeşitli tanımlarına rastlanılmaktadır. Bu tanımlardan birine göre sosyal hizmetler, toplumun, kendi ellerinde olmayan nedenlerle yoksul ve muhtaç duruma ya da bedenen veya ruhen bir eksikliğe uğrayan bireylerine, ülkenin genel koşulları çerçevesinde insana yaraşır, çevreleri ile uyumlu bir hayat sürdürebilmeleri için maddi ve manevi, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik, Devlet ve gönüllü özel kuruluşlar tarafından sağlanan hizmetlerdir (2). Bir diğer tanıma göre de sosyal hizmetler, bireyin ve ailesinin bünye ve çevre koşullarından doğan ve denetimleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine yardımcı olunmasıyla hayat standartlarının yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünüdür (3). Benzer yaklaşımla sosyal hizmetler, kişi, grup ve toplulukların yapı ve çevre koşullarından doğan ya da kendi denetimleri dışında oluşan yoksulluk ve eşitsizlikleri gidermek, toplumun değişen koşullarından doğan sorunları çözümlenmek, insan kaynaklarını geliştirmek, birey, aile ve toplum refahını sağlamak amacıyla düzenlenen hizmet programları şeklinde de tanımlanabilmektedir.

-
- (1) DİLİK, "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler," s. 76-77. Sosyal hizmetler, "kamu sosyal güvenlik harcamaları"nın hizmete çevrilmiş şekli olarak da değerlendirilebilir. Bu görüşten hareketle, örneğin hastalık veya kaza nedeniyle çalışma güçlerini kaybeden vatandaşların ücretsiz ya da sembolik bir ücretle kendilerini tedavi edici hizmetten faydalanarak yeniden çalışma gücüne kavuşturulmaları, "hizmete dönüştürülmüş" bir kamu sosyal güvenlik harcaması veya hizmet şeklinde sunulan "kamu desteği" biçiminde de adlandırılabilir. bak., YAZGAN, "Sosyal Güvenliğin Yaygınlaştırılması," s. 457-458.
- (2) TUNÇAY, s. 55; GÜZEL/OKUR, s. 487-488.
- (3) Bak., "The Role of Family and Child Welfare Services

Bu tanımda sosyal hizmetlerin içeriği sosyal yardım ve sosyal sigortaları içine alacak kadar geniş kapsamlı olarak ele alınmıştır. Buna göre sosyal hizmetlere, sosyal yardımlar, çocuk ve aile refah hizmetleri, bedensel ve ruhsal bakımdan sakatlar için yapılan hizmetler, aile planlaması, sosyal sigortalar, sağlık hizmetleri, konut sorunları ve toplum kalkınmasına yönelik sosyal hizmetler dahil olmaktadır. İçerdiği hizmetlerin genişliği nedeniyle buna, "sosyal refah hizmetleri" de denilmektedir (1).

Birleşmiş Milletlerin bir yayınında da sosyal hizmetler, "birey ve toplumu ekonomik ve sosyal açılarından asgari bir refah düzeyine ulaştırmayı hedeflemiş bulunan hayırsever bir çaba, bireysel bir kazanç amacı güdülmeksizin resmi ve gönüllü birey ve kurumlar aracılığıyla yardıma muhtaç olduğu kabul edilen topluluklara yönelik hizmetler" şeklinde ifade edilmiştir (2). Yine Birleşmiş Milletler bünyesinde hazırlanıp yayınlanan Uzmanlar Raporunda da sosyal hizmetler, "bireysel yeteneklerin, ilişkilerin ve toplum kaynaklarının yerinde kullanımı sayesinde birey ile çevresi arasında en iyi uyumu sağlayan hizmet" şeklinde tanımlanmıştır. Bir başka deyişle sosyal hizmetler, bireylerin birbirleriyle ve çevreleriyle uyum sağlamalarını kolaylaştırmayı amaçlayan örgütlenmiş çalışmalardır (3). Bir başka tanımda ise sosyal hizmetlerin toplumda teknolojik gelişmeleri insancillaştırma ve toplumu sosyalleştirme ama-

in The Prevantation of Juvenile Delinquency," International Social Service Review, No:9, April 1963, s. 56; Suat BALLAR, Türk Hukukunda Sosyal Hizmet ve Çocuklar, 1.Bası, İstanbul, 1988, s. 5.

- (1) DİLİK, "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler," s. 78; TUNCAY, s. 59.
- (2) Alfred KADUSHIN, The Social Work Interview, New York, 1972, s. 12.
- (3) KADUSHIN, s. 12. Benzer görüş için bak., TUNCOMAĞ, s. 9.

cının yanısıra, bireyin gelişme ve toplumun değişen koşullarına uyum sağlamasına yardımcı olma ile sosyal alanda olumlu değişimleri hızlandırma gibi amaçlar güden (1) hizmetler bütünü olduğu ifade edilmiştir. Nihayet bir diğer tanıma göre de sosyal hizmetler, insan kaynaklarının saklanması, kazanılması ve geliştirilmesiyle doğrudan doğruya ilgili başlıca çalışmaların organize edilmesidir (2). Benzer bir tanıma göre sosyal hizmetler, insan kaynaklarının geliştirilmesiyle, genç, çocuk ve kadın tüm toplum bireylerinin aktif hale gelmelerinin sağlanmasına yönelik çalışmalardır (3). Bir yaklaşımda da sosyal hizmetler, "sosyal yardım karakterli sosyal hizmetler" ve "sosyal refah karakterli sosyal hizmetler" şeklinde gruplandırılmıştır (4). Bunlardan ilki ekonomik yetersizlikler nedeniyle geçinme olanağı bulamayan yoksullara maddi yardım yapılmasına yönelikken, diğeri ekonomik açıdan yoksul durumda bulunmakla birlikte bireysel nedenlerle yönlendirme, rehberlik, psikolojik destek gibi özel ihtisas hizmetlerine ihtiyaç duyan bireylere yardıma (manevi yardım) yöneliktir (5).

-
- (1) Sema KUT, "Sosyal Hizmet Eğitiminde 22 Yıl," H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi, C. I, Sa: 1, Ocak 1983, s. 7.
 - (2) Walter A. FRIEDLANDER, Introduction to Social Welfare, Second Edition, New Jersey, 1961, s. 4; Walter A. FRIEDLANDER, Sosyal Refah Hizmetine Başlangıç, (çev., Resan TAŞÇIOĞLU), 2.Bası, SSB. Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları Sa: 4, Ankara, 1966, s.7. Sosyal Hizmetlere ilişkin tanımlar için bak., KADUSHIN, s. 12; Nedim COŞKUN, "Örgütlenen Sosyal Hizmetlerin Dünü, Bugünü, Yarını," Sosyal Hizmet Dergisi, C. II, Sa: 8, Mayıs 1968, s. 3; Nedim COŞKUN, "Örgütlenen Sosyal Hizmetlerin Dünü, Bugünü, Yarını," Sosyal Hizmet Dergisi, C. III, Sa: 3, Aralık 1968, III. Milli Sosyal Hizmetler Konferansı Özel Sayısı, s. 7; Tuğrul AĞAR, "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmet İlişkisi," s. 2-3.
 - (3) "Social Services in Community Development," International Social Services Review, No: 6, March 1960, s. 8.
 - (4) Ayrıntılı bilgi için bak., Ethem ÇENGELCİ, Türkiye'de Sosyal Yardımlar (Bir Model Geliştirme Denemesi), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1985, s. 13-25.
 - (5) TUNCAY, s. 59.

Bilindiği üzere 1982 Anayasasınının 61. maddesi Devlete, savaş ve görev şehitlerinin yakınlarına, malül ve gazilere, sakat, yaşlı ve korunmaya muhtaç çocuklara yalnızca sosyal yardım yapılmasını değil, onların topluma uyum sağlamalarına yardımcı olacak her türlü önlemlerin de alınması görevini yüklemiştir. Devlet bu amaçla gerekli teşkilatı ve tesisleri kuracak ya da kurduracaktır. Bu esasa paralel olarak, yıllardan beri dağılık ve Devlet denetiminden yoksun bir şekilde yürütülen sosyal hizmetlerin ülkemizde Devletin sorumluluğunda yürütülmesini sağlamak üzere, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu 24 Mayıs 1983 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe girmiştir (1). Anılan Kanuna göre sosyal hizmetler, "kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksullukların giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünüdür" (2828SK.md. 3/a). Görülmektedir ki; Kanundaki bu tanım Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğince oluşturulan uzmanlar kurulunun yukarıda verilen tanımına kıyasla daha dar kapsamlıdır (2).

Sosyal hizmetler diğer bir açıdan, bir meslek olarak değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmeye göre, çağımız toplumlarında hızlı değişme ve gelişmeler gerçekleşmekte, ancak her gelişme ve değişme birey ve giderek tüm toplum için beklenen yararları en azından başlangıçta verememektedir. Bu durumdan en çok zarar gören öncelikle bireyin kendisidir. İşte bu noktada birey kendisine yardımcı olacak bir desteğe ihtiyaç duymakta ve bu ihtiyaç, sosyal hizmet mesleği aracılığıyla "kendi kendine yardım ve işbirliği" ilkesi uyarınca, değişmekte olan toplumun yapısı içinde kişi, aile, grup ve

(1) Bu konuda geniş bilgi için bak., aşağıda "Türkiye'de Sosyal Hizmetlerin Doğuşu ve Gelişimi", s. 88.

(2) TUNÇOMAĞ, s. 9.

toplulukların ihtiyaçlarının karşılanmasına, sorunlarının çözümlenmesine, çevreleriyle karşılıklı uyumlarına yardım etmek ve insan kaynaklarıyla sosyal ve ekonomik koşulların korunmasını ve geliştirilmesini sağlamak amacıyla kendine özgü bilimsel ve teknik metodlarla insan ilişkilerindeki becerilere dayanan, düzenli çalışmaları kapsayan bir meslek biçiminde tanımlanmıştır (1).

Yukarıda verilen tanımda olduğu gibi bir meslek olarak ele alındığında sosyal hizmet, toplum refahını hedeflemekte ve bu amaçla birey ve grupların çeşitli sorunlarını çözmeye çalışmaktadır (2).

2. Sosyal Hizmetlerin Amaçları ve Bu Amaçlara Ulaşma Yolları

Sosyal hizmetleri, sosyo-ekonomik yoksulluk içindeki bireyleri yaşadıkları toplumun standartlarına uygun

-
- (1) Bu tanımdaki anlamı itibariyle sosyal hizmet bir meslek olarak ele alındığında, sosyal çalışma faaliyetleriyle eş anlamda kabul edilmektedir, bak., Muslih FER, "Türkiye'de Sosyal Hizmetler," Sosyal Hizmet Dergisi, C.III, Sa: 3, Aralık 1968, III. Milli Sosyal Hizmetler Konferansı Özel Sayısı, s. 5. Sosyal hizmeti dar olarak değerlendirip, bir meslek şeklinde tanımlayan bazı görüşler için bak., Edward FRANÇEL, "Sosyal Hizmetin Değişen Rolü," (çev., Ertan KAHRAMANOĞLU), Sosyal Hizmet Dergisi, C.III, Sa: 3, Aralık 1968, III. Milli Sosyal Hizmetler Konferansı Özel Sayısı, s. 12-13; Hüseyin Tekin SEVİL, "Meslek Olarak Sosyal Hizmet," Sosyal Hizmet Dergisi, C.III, Sa: 6, Mart 1969, s.18. Ancak aslında sosyal hizmet bir faaliyet alanıdır. Bu hizmetin yerine getirilmesinde fonksiyon sahibi olan meslek ise sosyal çalışmadır, bak., Emre KONGAR, Sosyal Çalışmaya Giriş, 1.Bası, Ankara, 1972, s.11-12.
- (2) SEVİL, "Meslek Olarak Sosyal Hizmet," s.18-19. Ayrıca sosyal hizmetin bir meslek olarak kabulünde etkili olan faktörler ile çalışma hayatında rolü hakkında bilgi için

bir hayat şekline ve düzeyine ulaştırmak amacıyla sunulan önleyici, koruyucu, tedavi ve ıslah edici ve nihayet geliştirici bir yapı arzeden hizmetler bütünü şeklinde değerlendirilmek mümkündür. Sosyal hizmetler, önceden de belirtildiği üzere bireylerin toplumsal, ruhsal ve fiziksel yönlerden mümkün olan en yüksek refah düzeyine erişebilmeleri için yardım yolları aramakta (1); beden ve ruh sağlıklarını bozan, bireyleri acze düşüren ve anti-sosyal davranışlara yol açan sosyo-ekonomik sorunları çözmeye çalışmaktadır (2). Bu nedenle sosyal hizmetlerin esas amacı, bireylerin refahı ile yaşadıkları toplumun refahı arasında denge kurmak şeklinde ifade edilebilir (3). Bir başka deyişle; yardımlaşma ve dayanışma yoluyla bireyi ve dolayısıyla toplumu yüksek bir refah düzeyine ulaştırmak, sosyal hizmetlerin felsefesidir (4). Bu doğrultuda özellikle gönüllü sosyal hizmet kuruluşlarınca bireye hizmet sunulurken, bireyin özel durumu belli ölçüde sosyal hizmet uzmanının iyi niyetine bağlı hale gelmektedir. Yani sosyal hizmetlerin bireylere sunulmasında, sosyal hizmet kuruluşları bireylerin ihtiyaçlarını saptama ve denetleme konusunda sınırlı da olsa bir yetkiye sahiptirler (5). Sosyal hizmetler alanında yer

bak., Kemal ÇAKMAKLI, "Çalışma Hayatında Sosyal Hizmet," Sosyal Hizmet Dergisi, C. VI, Sa: 4, Kasım-Aralık-Ocak 1973-1974, s. 13-15.

- (1) Emel PAMİR/ Muharrem VARLIK, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Hazırlık Çalışmaları, Sosyal Planlama Başkanlığı Planlama Dairesi Yayın No: DPT.: 1846 SPD.: 352, Ankara, 1982, s.165; Tuğrul AĞAR, "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmet," Sosyal Güvenlik Bülteni, Sa: 50, Eylül 1981, s. 12; AĞAR, "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmet İlişkisi," s. 7.
- (2) PAMİR/VARLIK, s. 165.
- (3) AĞAR, "Sosyal Güvenlik," s. 12.
- (4) Osman YAŞAR, "Resmi ve Gönüllü Sosyal Hizmetler," Sosyal Hizmet Dergisi, C. I, Mart 1961, s.6.
- (5) DİLİK, "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler," s.77.

alan sosyal çalışma mesleği, amaçlarına bazı yöntem ve teknikleri kullanmak suretiyle ulaşmaktadır. Bu noktada sosyal çalışmanın ne şekilde uygulandığının incelenmesi gerekli hale gelmektedir. Genel olarak sosyal çalışma uygulamalarında; kişisel çalışma, grup çalışması ve toplum organizasyonu yöntemlerinden söz etmek mümkün olmaktadır. Bunlardan kişisel çalışma, bireyin sorunlarını kendi kendine çözmede yeterli olmadığı durumlarda doğrudan doğruya bireyle yapılan çalışmadır. Grup çalışması ise, grubu oluşturan bireylere yapıcı yetenekler kazandırarak onların ilerdeki bireysel gelişmelerini kolaylaştırarak toplum yaşamında daha faydalı hale gelmelerini sağlayan bir yöntemdir. Nihayet toplum organizasyonu da, toplumu ve toplum kalkınmasını gözönüne alan, resmi ve gönüllü sosyal refah kurumlarının koordinasyonunu sağlayan bir yöntemdir. Söz konusu yöntemler, gönüllü dernek, gönüllü kişi ve özellikle sosyal hizmet uzmanlarınca uygulanarak, sosyal hizmetlerin en etkin şekilde sunulması gerçekleştirilmeye çalışılır. Her bir yöntemin esas amacı, bireyin kendi kendine yeterli hale gelmesinin sağlanmasıdır (1).

Sosyal hizmetler amaçlarına ulaşırken, bireysel, biyolojik ve psikolojik unsurlarla bireylerin içinde yaşadıkları çevrenin sosyo-ekonomik durumu arasındaki dinamik ilişkileri dikkate almaktadır. Gerçekten sosyal hizmet uzmanları, çeşitli birey ve grupların sorunlarının çözümüne yönelik olarak sundukları sosyal hizmetlerde sürekli olarak sosyal çevreyi dikkate almaktadırlar. Bunun esas nedeni, sosyal hizmetlerin amacının; yalnızca birey, aile ve grup halindeki bireylerin sosyal ilişkilerinde onlara yardımcı olmak değil,

(1) Ayrıntılı bilgi için bak., Walter A. FRIEDLANDER, Sosyal Hizmetin Kavram ve Metodları, (cev., Elkin BESİN), SSYB. Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları No: 43, Ankara, 1965, s. 1-6.

aynı zamanda sosyal ve ekonomik koşullar açısından standartları yükselterek daha iyi konut ve iş olanakları sağlayıcı sosyal içerikli kanunların hazırlanmasını savunmak oluşudur (1).

Bilindiği üzere başlangıçta, sosyal yardımlar aracılığıyla toplumdaki muhtaç ve düşkünlere geçici nitelikte ve belirli düzeylerde yardım sağlanabilmıştır. Ancak günümüzde sosyal hizmetler, her ne kadar toplumda muhtaç kesimlere öncelik veren bir nitelik taşımakta ise de; esasen tüm topluma yönelik hizmet sunmaktadırlar. Belirtilen geniş kapsamlı görev ve amaçlarını gerçekleştirirken sosyal hizmet kurumları, sosyal çevredeki okullar, hastaneler, iş ve işçi bulma kurumları ve mahkemeler gibi sosyal kurumlardan yardım talep etmektedir (2). Ancak, sosyal hizmet uygulamalarında genel ilke, zamanı geldiğinde bireyin bağımsızlığı olduğundan, sözkonusu kurumlardan birey veya grupların içinde buldukları zor durumlardan kurtulmalarına kadar yardım alınmakta (3) ve adı geçen kesimler belirli bir süre için desteklenmektedir.

3. Sosyal Hizmetlerin Faaliyet Alanları

Günümüzde sosyal hizmetler, tek bir birey ya da bireysel topluluklara muhtaç oldukları maddi yardımları sağlamakla kalmayıp; çok daha geniş ve yaygın bir faaliyet alanına yayılmışlardır (4). Nitekim sosyal hizmetleri çok geniş kapsamlı olarak ele alıp değerlendiren görüşlere göre; sosyal yardımlar, bedensel ve ruhsal sakatlıklar için yapılan hizmetler, sosyal yardımlar, genel sağlık hizmetleri, çocuk ve aile refahı hizmetleri, konut yardımları ve nihayet toplum kalkınmasına yönelik hizmetler (5) sosyal hiz-

-
- (1) FRIEDLANDER, Sosyal Hizmetin Kavram ve Metodları, s. 6.
 - (2) FRIEDLANDER, Sosyal Hizmetin Kavram ve Metodları, s. 6-7.
 - (3) Emel BAŞÇI, Sosyal Refah Hizmetleri Değerlendirme Araştırması, DPT.:559-SPD.:123, Ankara, 1968, s. 5.
 - (4) Ziya AKKAYA, "Çağımızın Sosyal Hizmet Anlayışı ve Toplum Kalkınması", "Sosyal Hizmet Dergisi, C. I, Sa: 9, Temmuz 1963, s. 11-12.
 - (5) Sosyal hizmetlerin toplum kalkınması konusunda önemi hak-

metlere dahil edilmekte ve bu nedenle sözkonusu hizmetlere "sosyal refah hizmetleri" adı verilmektedir (1). Ancak unutulmaması gereken husus, ülkemizde sosyal hizmetlerin genel sosyal güvenlik sistemi içerisinde, bu denli geniş bir kapsama sahip olmadığıdır (2).

Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği tarafından görevlendirilen bir uzmanlar grubunca, sosyal hizmetlerin alanlarını belirlemek amacıyla bir liste düzenlenmiştir (3). Uzmanlar grubu bu listede, çeşitli başlıklar altında toplandıkları sosyal hizmet alanlarının eksiksiz olmadığını, bunlara yenilerinin eklenebileceğini ya da bu sosyal hizmet alanlarını başka başlıklar altında göstermenin mümkün olabileceğini belirtmişlerdir. Öte yandan, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği de sözkonusu listeden faydalanmada dikkatli olunması gereği üzerinde durmuştur. Buna rağmen, adı geçen liste sosyal hizmetler alanında en çok benimsenen bir liste niteliğini taşımıştır. Anılan listede sosyal hizmetler, sosyal çalışma (4) faaliyetleri ile eş anlamda kullanılmıştır. Listedeki yer alan sosyal hizmetler şu şekildedir (5):

1. Sosyal Hizmetlere İlişkin Bir Sistemin Kapsamı:

- Aile ve çocuk bakım hizmetleri,
- Ailelerde danışmanlık ve ebeveynlerin aydınlatılması,

kında bilgi için bak., "Social Services in Community Development," s. 7-8; Günseli KUNTBAY, "Toplum Kalkınması ve Sosyal Gelisme," Sosyal Hizmet Dergisi, C. I, Mart 1961, s. 28-29; Ziya AKKAYA, "Atatürk, Sosyal Hizmet ve Toplum Kalkınması," Sosyal Hizmet Dergisi, C. II, Sa: 1, Mayıs 1966, s. 20-22.

(1) Bak., yukarıda s. 28.

(2) TUNÇOMAĞ, s. 8; TUNCAY, s. 49-50.

(3) DİLİK, "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler," s. 74.

(4) Sosyal çalışma hakkında bilgi için bak., FRIEDLANDER, Introduction to Social Welfare, s. 6-7; FRIEDLANDER, Sosyal Refah Hizmetine Başlangıç, s. 6-7; Günseli KUNTBAY, "Modern Sosyal Refah Kavramı ve Sosyal Çalışma," Sosyal Hizmet Dergisi, C. III. Sa: 8, Mayıs 1969, s. 24; Pat YOUNG, Mastering Social Welfare, Hong-Kong, 1985, s. 160. KONGAR, Sosyal Çalışmaya Giriş, s. 1-3.

(5) DİLİK, "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler," s. 74-76.

Ailelerde bireysel işler,
Evlenme konusunda danışmanlık,
Çocuk bakımevleri ve yuvaları,
Ev işleri yardımı,
Normal bir aile ilişkisi olmayan çocuklara
hizmetler,
Çocuk edinme,
Vasilik,
Bakıcı aile, ailelere yerleştirilecek çocuk-
lar için barınma yerleri ve tesisler,
Yaşlılara bakım ve yardım,
Kronik hasta ve sakatlara bakım ve yardım,

2. Parasal Güçlüklerin Ortadan Kaldırılmasına İliş-
kin Hizmetler:

Olağanüstü durumlarda yardım,
Okul aşevleri,
Ucuzaletilmiş yemekler,

3. Bedensel, Ruhsal ve Sosyal Bakımdan Sakatlar ve
Sorunları:

Çocuklara danışmanlık,
Duygusal bakımdan rahatsız çocuklara bakım
ve yardım,
Bedensel ve ruhsal bakımından sakatların ba-
kım ve rehabilitasyon hizmetleri,
Evlenmemiş annelere yardım,
Göçmen ve sığınmışlara yardım,
Fuhuş yoluna sapmış ve ahlaksal bakımdan teh-
likeye düşmüş kızların rehabilitasyonu,
Alkolik ve uyuşturucu madde hastalarının re-
habilitasyonu,

4. Birlik ve Dernek Hizmetleri:

Yerel komiteler,
Sosyal hizmet komiteleri,
Halk komiteleri,

Danışma verleri,
Para toplanması ve sağlanması için örgütler,
Sosyal hizmetler için merkezi kayıt yerleri,
Sosyal anket ve araştırmalar,

5. Grup Hizmetleri:

Yetişkinler için geliştirme kursları,
Serbest zaman planlaması ve grup çalışmaları
(örneğin; çocuklar, gençler, yetişkinler ve
yaşlılar için klüpler),
Belirli bir bölge için birlik binaları ve ko-
loniler,
Gençler için gündüz klüp ve dinlenme yerleri,
Çocuk ve gençler için tatil kampları, aileler
için tatil evleri,

6. Sosyal Alan Dışında Benzeri Konulara İlişkin Hiz-
metler:

Sosyal tıp hizmetleri,
Ruhsal hijyen ya da psikiyatrik sosyal çalışma,
Sakatların rehabilitasyonu,
Okulda sosyal çalışma,
Askeri yerlerde sosyal çalışma,
İşletmelerde sosyal çalışma,
Meslek danışmanlığı ve iş bulmaya ilişkin sos-
yal çalışma,
Yargı alanında sosyal çalışma,
Suçlulara yardım;
a. Önleyici hizmetler
b. Ceza evlerinde sosyal çalışma,
c. Cezanın çekilmesi ya da cezaevinden er-
ken çıkılmasından sonra yol gösterme,
Konut yapımında sosyal çalışma,
Sosyal güvenliğin yönetim örgütlerinde sos-

yal çalışma,
Toplum kalkınması programlarında sosyal çalışma.

Sosyal hizmetlerin faaliyet alanları bir diğer grupta aşağıdaki gibi düzenlenmiştir (1):

1. Çalışma hayatında sosyal hizmet,
2. Tıbbi sosyal hizmet,
3. Psikiyatrik sosyal hizmet,
4. Kriminolojik sosyal hizmet (2),
5. Gerontolojik sosyal hizmet (3),
6. Aileler için sosyal hizmet,
7. Gençler için sosyal hizmet,
8. Çocuklar için sosyal hizmet (çocuk refah hizmetleri),
9. Köysel ve şehirsal alanda sosyal hizmet.

Bir diğer grupta ise şu şekildedir (4):

1. Korunmaya muhtaç çocuklar için hizmetler,
2. Krş ve gündüz bakımevleri,
3. Aile ve çocuk rehberlik hizmetleri,
4. Kimsesiz yaşlılarla ilgili hizmetler,
5. Sakatlar için hizmetler (körler, sağır ve diğer bedeni sakatlıkları olanlara rehabilitasyon hizmetleri),
6. Geri zekâlılarla ilgili hizmetler,

(1) ÇAKMAKLI, s. 14.

(2) Kriminoloji, suç ve suçluları sosyolojik, psikolojik vb. yönlerden inceleyen bir bilim dalıdır, bak., Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedisi, C.VII, s. 578. Bu açıklamanın ışığında, kriminolojik sosyal hizmetin suçlulara yönelik bir sosyal hizmet uygulaması olduğu anlaşılmaktadır.

(3) Gerontoloji (ya da Jerontoloji), yaşlı kimselerde ortaya çıkan biyolojik, sosyal ve ekonomik kökenli sorunları konu edinen bir bilim dalıdır, bak., Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedisi, C.VI, s. 689. Bu açıklamalardan hareketle, gerontolojik sosyal hizmetin yaşlılara yönelik bir sosyal hizmet türü olduğu söylenebilir.

(4) KOÇYILDIRIM, s. 9-10.

7. Akıl hastalıkları için hizmetler,
8. Çocuk ve yetişkin suçlular için ıslah hizmetleri,
9. Fakir ve işsizlere sosyal yardımlar,
10. Doğal afetler için sosyal yardımlar,
11. Gönüllü sosyal yardım kuruluşlarına (derneklere) yardım,
12. Üniversite gençliğine mediko-sosyal hizmetleri vb.

Nihayet ülkemizde milli sosyal hizmet çalışmalarından kısmen de olsa esinlenerek yapılan bir gruplandırma da aşağıdaki gibidir (1):

I. Aile ve Çocuklar İçin Yapılacak Hizmetler:

1. Aile danışmanlığı ve ebeveyn eğitimi,
2. Evlilik rehberliği,
3. Gündüz bakım hizmetleri,
4. Ev yardım hizmetleri
5. Normal aile hayatından yoksun çocukların bakımı,
6. Evlât edinme,
7. Vasilik ve korunma kararı,
8. Koruyucu aile ve kurum bakımı,
9. Yaşlılık bakımı,
10. Kronik hasta ve güçsüzlerin bakımı,

II. Ekonomik Güçlükleri Karşılama İçin Yapılacak Hizmetler:

1. Acil yardımlar,
2. Yoksullara maddi yardım,
3. Okul beslenme programları,
4. Ucuz yemek sağlanması,

III. Sosyal, Fiziki ve Ruhî Sakatlıkları Olanlara Yapılacak Hizmetler:

1. Çocuk rehberlik hizmetleri,
2. Duygusal bakımdan huzursuz çocukların bakımı,

(1) "Milli Sosyal Hizmetlerin Gruplandırılması," Sosyal Hizmet Dergisi, C. I, Sa: 7, Kasım 1967, s. 31-32.

3. Fiziki ve ruhi sakatlıkları olanların bakımı ve rehabilitasyonları,
4. Evlenmemiş anneler için yapılan hizmetler,
5. Göçmen ve mülteciler için yapılan hizmetler,
6. Ahlaki bakımdan tehlikede olan genç kızların ve hayat kadınlarının rehabilitasyonları,
7. Alkolik ve uyuşturucu madde kullananların rehabilitasyonları,

IV. Toplum Hizmetleri:

1. Komşuluk kurulları,
2. Sosyal hizmet kurulları,
3. Halk (vatandaş) komiteleri,
4. Vatandaşlara yönelik danışmanlık büroları veya danışma hizmetleri,
5. Sosyal hizmet danışma merkezi,
5. Sosyal inceleme ve araştırma,

V. Gruplar İçin Yapılan Hizmetler:

1. Resmi olmayan halk eğitimi,
2. Düzenlenmiş boş zaman ve grup faaliyetleri çocuk, genç, yetişkin ve yaşlılar için klüpler,
3. Komşuluk (semt) merkezleri ve toplum merkezleri,
4. Gündüz kampları, gençler için bütün gün açık olan klüpler, erginler ve çocuklar için tatil kampları, aile tatil evleri,

VI. Diğer Sosyal Hizmet Çeşitleri:

1. Tıbbi sosyal hizmet,
2. Ruh sağlığı veya psikiyatrik sosyal hizmet,
3. Aile planlamasında sosyal hizmet,
4. Sakatların rehabilitasyonu,
5. Okulda sosyal hizmet,
6. Orduda sosyal hizmet,
7. Endüstriyel sosyal hizmet,
8. Mesleki rehberlik ve işe yerleştirmede sosyal hizmet,

9. Mahkemelerde sosyal hizmet,
 10. Suçluların tedavisi;
 - a. Koruyucu hizmetler,
 - b. Ceza müesseselerinde sosyal hizmet,
 - c. Takip ve şartlı salıverme,
 11. Konut projelerinde sosyal hizmet,
 12. Sigorta kurumlarında sosyal hizmet,
 13. Toplum kalkınması programlarında sosyal hizmet.
4. Sosyal Hizmet Programlarına Etki Eden Faktörler ve Sosyal Hizmetlerin Etki Alanları

Bir ülkede uygulanan sosyal hizmet programlarının oluşumunda etkili olan faktörlerin başlıcaları arasında; o ülkenin sosyo-kültürel, demografik ve sosyo-ekonomik yapısı sayılabilir. Nitekim, uygulamalar bir ülkenin ekonomik yapısı, kültürü ve gelenekleriyle ekonomik istikrar ve gelişme düzeyinin sosyal hizmet programlarında doğrudan doğruya etkili olabildiğini göstermiştir. Sosyal hizmet politika ve programlarının henüz belli bir olgunluğa ulaşmamış olduğu ülkelerde, bu faktörler (özellikle sosyo-kültürel faktörler) sözkonusu politika ve programların şekil ve kapsamının belirlenmesinde etkili olmaktadır. Bundan başka, dini esaslar ve yardımlaşma duygularının sosyal hizmet politika ve programları üzerinde etkisi gözden uzak tutulmamalıdır (1). Bilindiği üzere, bir ülkede gerçekleştirilen ekonomik gelişme, beraberinde yeni bazı ihtiyaçları ortaya çıkarmaktadır. Sosyal hizmetler alanında ortaya çıkan yeni ihtiyaçların karşılanmasında eldeki mevcut kaynakların ne oranda tahsis edileceğini belirlemek her zaman kolay olmayabilir.

(1) Sosyal Hizmet Milli Programlarının Organizasyonu, (çev., Osman YAŞAR), (Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Tarafından Tayin Edilen Ekspertler Grubunun Raporu, Bir-

Esasen ekonomik ve sosyal gelişme, global kalkınma programlarının tamamlayıcısı olma niteliği taşımakla birlikte; birçok ülkede gelişmenin sosyal ve beşeri yönleri sözkonusu kalkınma programlarına çok geç dahil edilmektedir. Bu nedenle, sosyal hizmetlere planlamada yeterli ölçülerde yer verilmemekte ve yeterli ölçülerde mali kaynak tahsis edilememektedir (1). Böyle bir aksaklığın ortaya çıkmasını engellemek için, sosyal hizmet programlarının ülkenin kalkınma programlarıyla bir bütün içinde ele alınması gerekmektedir.

Sosyal hizmet politika ve programlarının yukarıda belirtilen faktörlerin etkisinde kaldıkları bir gerçek olmakla birlikte, bu politika ve programlar da bazı alanlarda doğrudan etkili rol oynayabilmektedir. Nitekim, bu alanların başında "aile hayatı" gelmektedir. Bilindiği üzere gelişmekte olan ülkelerde "geniş aile" tipi varlığını sürdürmekte ve bu tip aile içersinde gelenekler, adetler ve dini esaslar hüküm sürmektedir. Ancak hızlı endüstrileşme ve şehirleşmeyle birlikte, geniş aile ana, baba ve çocuk veya çocuklardan oluşan dar kapsamlı bir yapı arz etmektedir. Sosyal hizmetlerin esas etkinliği de işte bu noktada, yani bir başka deyişle bu tip ailelerde istikrarlı ve sağlıklı bir ortamın yaratılıp, sürdürülmesine yardımcı olmada ortaya çıkmaktadır. Gerçekten yaşanan olaylar, bu tip ailelerde sıkça rastlanan boşanma ve terk olayları, ana-baba ya da her ikisinden birinin ölümü, ailede çeşitli nedenlerden dolayı yaşanan huzursuzluklar ve yasadışı birleşmelerin beraberinde getirdiği sorunlar, sosyal hizmetlere daha fazla ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir (2). Belirtilen bu hususlardan başka, ekonomik ve sosyal hayattaki gelişme ve değişimler, ka-

leşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi, New York, 1959), Ankara, 1962, s. 11-12.

(1) YAŞAR, Sosyal Hizmet, s. 11-12.

(2) Ayrıntılı bilgi için bak., YAŞAR, Sosyal Hizmet, s. 15-17.

dının çalışma hayatına atılması sonucunu yaratmış ve giderek bu durum, kreş ve gündüz bakımevi gibi ihtiyaçların giderilmesi amacıyla sosyal hizmetlerin etkinliğinin artırılması ve faaliyet alanının genişletilmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Nitekim bu amaçla, günümüzde sosyal hizmetler ve sosyal refah anlayışı, artık eskiden beri alışıl gelmiş geleneksel ve dini esaslara dayalı yapısından farklı bir yapıya bürünmüş ve buna paralel olarak sosyal hizmet uygulamaları genişletilmiştir.

5. Sosyal Hizmetlerin Temel Özellikleri

Yukarıda sosyal hizmetlere ilişkin olarak verilen açıklamaların ışığında sosyal hizmetlerin temel bazı özellikleri şu şekilde özetlenebilir (1):

1. Sosyal hizmetler, öncelikle hiçbir şekilde sosyal güvenlik karşılığı olarak (anlamında) kullanılamazlar (2). Çünkü, sosyal güvenlik bir sistemdir ve niteliği itibariyle çeşitli tehlikelere karşı önleyici bir fonksiyona sahiptir. Sosyal hizmetler ise, sosyal güvenliğin bir aracı olarak çalışma hayatı çerçevesinde birtakım tehlikelere karşı önleyici bir fonksiyon yerine getirmekten çok, çalışma hayatı dışında özellikle sosyo-ekonomik kökenli sorunlara karşı önleyici, hatta iyileştirici ve ıslah edici bir fonksiyon yerine getirmektedir.

2. Sosyal hizmet programları, kâr getirici programlar şeklinde kabul edilemezler. Bunun nedeni, sosyal hizmetlerin çeşitli toplumsal sorunlara çözümler ararken, hiç bir zaman kâr ve kazanç amacı gütmemeleridir.

3. Sosyal hizmetler, yalnızca hayırsever çabalara dayalı bir çalışma da değildir. Çünkü sosyal hizmetler, hem Devlet ve hem de gönüllü kuruluşların birlikte, sistemli bir biçimde yürüttükleri çalışmalardan ibarettir. Bir başka

(1) Geniş bilgi için bak., BAŞÇI, s. 4-5.

(2) Ancak sosyal hizmetleri geniş anlamda değerlendiren ve

deyişle; sosyal hizmetler yalnızca gönüllü veya resmi nitelikli bir çaba olmayıp, her ikisinin işbirliği ile gerçekleştirilen bir hizmettir.

4. Sosyal hizmetler, yardıma ve korunmaya muhtaç kimselere belirli ölçü ve koşullar dahilinde, ilgili kuruluşlar tarafından gereken şekilde sunulmaktadır. Bu nedenle, sosyal hizmet uygulamalarında bireysel karar ve isteklerin doğrudan bir rolü olamaz.

5. Sosyal hizmetler, sorunları olan birey veya grupların sözkonusu sorunlarını çözümlenmede, çevrenin, diğer birey ve grupların güçlerinden, refah müesseseleri, okul, hastane, klinik, iş ve işçi bulma kurumu gibi sosyal kurumların yardımlarından faydalanmaktadır. Ne varki; sosyal hizmet uygulamalarında zamanı geldiğinde bireyin bağımsız olması gerektiği anlayışı önceden de belirtildiği üzere benimsendiğinden, belirtilen güç ve kurumlar birey veya gruplara içinde buldukları zor durumlardan kurtulmalarına kadar yardım ve destek sağlayabilmektedir.

6. Nihayet sosyal hizmetlerin bir diğer özelliği de, yalnızca sorunları olan müracaatçılara bu sorunların çözümüne yardımcı olmak üzere çeşitli olanaklar sağlamakla kalmayıp; geniş bir görev üstlenmiş olmasıdır. Gerçekten sosyal hizmetler, birey ya da grupların muhtaç hale gelmelerine veya çevrelerine uyum sağlayamamalarına neden olan koşulların değiştirilmesine veya iyileştirilmesine gayret gösterir. Bu cümleden olarak, sosyal hizmetlerin fakirlere, güçsüzlere, sakat ve yaşlı gibi toplumun yalnızca belirli kesimlerine yönelik bir hizmet olmadığını belirtmek yerinde olacaktır.

hatta sosyal güvenliği sosyal hizmetler olarak kabul eden görüşlere rastlanılmaktadır, bak., aşağıda "Sosyal Hizmetlerin Sosyal Sigortalar ve Sosyal Yardımlarla İlişkisi," s. 45-46.

II. SOSYAL HİZMETLERİN SOSYAL SİGORTALAR VE SOSYAL YARDIMLARLA İLİŞKİSİ

Bilindiği üzere tehlikeye uğrayan bireylere, sosyal güvenlik sistemi tehlikelerin zararlarından kurtulma garantisi sağlanmakta olup; bu garanti esas itibariyle "gelir" garantisidir. Ancak, toplumdaki bazı birey ve gruplar için düzeyi ne olursa olsun sosyal güvenlik sistemlerinden sağlanan "gelir garantisi", kimi zaman yeterli olmamaktadır. Özellikle aile hayatından yoksun reşit olmayan çocuklar, kendilerine bakacak kimsesi bulunmayan muhtaç yaşlılar bu konumdadır. Bu gruplara dahil olan bireylere maddi destek yanında manevi olanakların da (örneğin; koruyucu aileler yanına yerleştirilmeleri gibi) sağlanması gerekmektedir. Çünkü bunlar aslında aile ortamına yakın bir ortama ihtiyaç duymaktadırlar. Sosyal hizmetlerin gerekliliği de işte bu noktada ortaya çıkmaktadır (1). Sosyal hizmetlerin sosyal güvenlik sistemi içindeki yer ve önemini belirgin hale getirebilmek için, sosyal güvenlik ve ilgili kavramlara ilişkin önceki kısımda verilen tanım ve değerlendirmelerden sonra, sosyal hizmetlerin sosyal sigorta ve sosyal yardımlarla olan ilişkisini ve onlardan hangi yönlerde ayrıldığını belirlemek faydalı olacaktır. Ancak, bu incelemeye geçmeden önce sosyal hizmet-sosyal güvenlik ilişkisi üzerinde kısaca durulacaktır.

Sosyal güvenlik ve sosyal hizmetlerle ilgili olarak çok çeşitli tanımlar yapılmış ve değişik çerçeveler çizilmiştir. Nitekim dar anlamda ele alındığı taktirde sosyal hizmetler, sosyal çalışma faaliyetleriyle eş anlama gelmektedir (2). Oysa geniş anlamda ele alındığında

(1) Turan YAZGAN, Görüşler, s. 34-35. Ayrıca bak., YAZGAN, "Sosyal Güvenlik Kavramı," s. 204-205; YAZGAN, "Sosyal Güvenliğin Yaygınlaştırılması," s. 459-460.

(2) Bak., yukarıda sosyal hizmet tanımları, s. 26-31.

sosyal hizmetlere çocuk ve aile refahı hizmetleri, fiziksel ve ruhsal sakatlar için yapılan hizmetler, ıslah hizmetleri, sosyal sigortalar, aile planlaması, konut sorunları ve toplum kalkınması gibi hizmet ve programlar dahil edilebilmektedir (1). Nitekim günümüzde sosyal hizmetlerden, sosyal yardım, sosyal sigorta, çocuk refahı, suçluların ıslahı, akıl sağlığı, genel sağlık, eğitim, eğlence, sosyal konut ve toplum kalkınması gibi konularda çeşitli aktiviteler beklenilmektedir (2). Öte yandan, sosyal güvenliğin de herkesce kabul edilen bir tanımını yaparak, sınırlarını çizmek kolay olmamaktadır. Nitekim, kimi halde sosyal güvenlik sisteminin bütün yönleriyle sosyal refah hizmetleri içersine dahil edilmesi mümkün olmakla birlikte; tam tersi sosyal hizmetler sosyal güvenlik sistemi bünyesinde gösterilebilmektedir (3).

Yukarıda yapılan açıklamalar, sosyal güvenlik ve sosyal hizmetlerin kuramsal sınır ve çerçevesinin henüz kesin çizgilerle belirlenmemiş olduğunu göstermektedir. Öte yandan kavramlar birbirinden titizlikle ayrılmaya çalışıldığında bile, sosyal güvenliğin karşıladığı tehlikelerin ve bu tehlikelerin karşılanması amacıyla sosyal güvenlik kurumlarınca uygulamada sağlanan sosyal gelirlerin ayrıntılarına inildikçe, sosyal güvenlik ve sosyal hizmet kavram ve çalışma alanları çakışmakta ve hatta birbirinin içine girmektedir. Her iki kavram arasındaki sınırların çizilebilmesi amacıyla ayrı ayrı kavramların ana fonksiyonları üzerinde durulmuştur. Buna göre sosyal güvenliğin ana

-
- (1) III. Milli Sosyal Hizmetler Konferansı, SSYB, Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları No:54, Ankara, 11-14 Aralık 1968, s. 305-364; DİLİK, "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler," s. 76.
 - (2) Türkiye'de Sosyal Hizmetlerin Durumu, T.C. Başbakanlık DPT. Müsteşarlığı Yayınları No:DPT.: 482-SPD.: 106, Ankara, 1966, s. 8.
 - (3) DİLİK, "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler," s. 82. Benzer görüş için bak., BEEKMAN, s. 29-30.

fonksiyonunun tehlikelere karşı parasal sosyal gelir sağlamak olduğu belirtilmiş, sosyal hizmetlerin ana fonksiyonunun ise nesnel bir nitelik taşıması gerektiği üzerinde durulmuştur. Gerçekten sosyal güvenlik kurumları genel kural olarak tehlikelerin yol açtığı gelir kayıplarını, ilgililere parasal sosyal gelir sağlayarak gidermektedirler. Yine birçok tehlikenin yol açtığı gider artışlarına karşı (örneğin; cenaze ve yol giderleri gibi) sosyal güvenlik kurumlarınca parasal sosyal destek sağlanmaktadır. Ancak birçok durumda sosyal güvenlik kurumlarınca sağlanan sosyal gelirlerin etkili olabilmesi için, kural olarak parasal yardımların mal ve hizmet şeklindeki sosyal yardımlarla desteklenmesi gerekmektedir. Nitekim; yaşlılık ve sakatlık hallerinde ilgililere sağlanan sosyal gelir yanında huzur evleri, yemek servisleri, işe alıştırma ve yerleştirme çabaları gibi mal ve hizmet yardımlarının sunulması gerekmektedir. Yapılan bu açıklamalar, sosyal güvenliğin ilke olarak parasal sosyal gelirlerle tehlikeleri karşılamaya çalışsa bile, bunun mal ve hizmet şeklindeki sosyal gelirlerle desteklenmesinin gerekli olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Buna karşılık sosyal hizmetlerin de ilke olarak nesnel nitelikli faydalar sağlamaya yönelmiş olması yanında, belirli koşullarda parasal sosyal gelirler de sağlamak zorunda olduğu ileri sürülmektedir (1).

Buraya kadar yapılan açıklamalara bağlı olarak, sosyal güvenlik kapsamındaki bireylerin ihtiyaçlarının yeterli bir şekilde karşılanabilmesi için, sosyal güvenlik ile sosyal hizmetler arasında sıkı bir koordinasyonun sağlanmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır (2). Çünkü sosyal güvenlik ve sosyal hizmetler, aralarındaki ilişki ve farklılıkların

(1) DİLİK, "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler," s. 80.
Ayrıca bak., TUNÇOMAĞ, s. 8.

(2) Günseli KUNTBAY, "Sosyal Güvenlik Kapsamının Anlamı ve Kapsamı," Sosyal Hizmet Dergisi, C. III, Sa: 9, Haziran 1969, s. 6-7.

ötesinde göttükleri amaç itibariyle özdeşleşmektedirler. Bu nedenle, sosyal güvenlik ve sosyal hizmetlerin ortak amaçları, ancak aralarında işbirliği ve koordinasyonun sağlanmasıyla gerçekleşebilecektir (1).

Günümüzde sosyal hizmetler, yukarıda belirtildiği gibi sosyal yardım ve sosyal sigortaları da içine alan bir genişlikte kabul edilmektedir. Bir başka deyişle; adeta sosyal güvenlik sosyal hizmetlerin bir parçası sayılmaktadır (2). Yine bazı görüşlere göre sosyal güvenlikle sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar arasında bir ayırım yapılması oldukça güç olduğundan, sosyal hizmetler sosyal yardımları da kapsamaktadır (3). Ancak ülkemiz sosyal güvenlik sistemi açısından sosyal hizmetlerin bu denli geniş kapsamlı olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Çünkü sosyal hizmetler sosyal güvenlik sistemimiz içerisinde sosyal sigortalara kıyasla daha dar bir yer işgal etmekte (4), sosyal sigortaların sosyal güvenliğin gerçekleştirilmesindeki boşluklarını sosyal yardımlarla birlikte tamamlamaktadır.

A. SOSYAL HİZMET-SOSYAL SİGORTA İLİŞKİSİ

Sosyal hizmetleri sosyal sigortalardan ayırt etmekte bazı güçlüklerle karşılaşılmaktadır. Ancak yine de bunları birbirinden ayırt edici noktaları belirtmek mümkün olabilmektedir.

Sosyal sigortalara ilişkin bir tanımlamaya göre; sosyal sigortalar, bireylerin çalışma gücüne sahip oldukları dönemlerde, bunların çalışmalarının karşılığı elde ettikleri kazançlarından bir kısmını sigorta fonuna yatırma ve ge-

-
- (1) KUNTBAY, "Sosyal Güvenlik Kapsamının Anlamı," s. 6-7;
AĞAR, "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmet İlişkisi," s. 12.
(2) DİLİK, "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler," s. 76. Ayrıca bak., TUNCAY, s. 49.
(3) ÇENGELCİ, s. 15, 24.
(4) Bak., TUNCAY, s. 49-50.

rektiğinde çalıştıranların da katılımını sağlama yoluyla fonda biriken paradan çeşitli tehlikeler ortaya çıktığında para ve hizmet şeklinde bireylere yardım sağlayan bir sosyal güvenlik aracıdır (1). Günümüzde kimi ülkelerde sosyal sigortalar, parasal yardımların yanısıra hizmet niteliğindeki yardımları da kapsamaktadır. Örneğin, hastalık fonu sağlık sigortası biçimini almakta ve böylece sigortalıya hastalığı halinde yalnızca para ödemesinde bulunulmayıp, aynı zamanda sigortalının tedavisi için gereken her tür sağlık hizmeti de sunulmaktadır. Sağlık sigortası, tıbbi bakımı sigortalının ihtiyacına uygun bir kişisel hizmet biçiminde karşılamaktadır. Hasta sigortalının çalışmadığı sürece kaybetmiş olduğu ücreti ise kendisine ayrıca ödendiği için, bu ödenen paranın "nakit yardım" kısmını oluşturduğu kabul edilmektedir (2).

Öte yandan, sosyal sigorta kurumu ve sigortalılar arasındaki ilişki ile sosyal hizmet kurumu ve müracaatçılar arasındaki ilişkide ortaya çıkan temel farklılığı belirtmek gerekir. Bu farklılık, sosyal sigorta kurumunun "koşul" eğilimli, sosyal hizmet kurumunun ise "müracaat" eğilimli olmasından kaynaklanmaktadır. Bir başka deyişle, sigortalı ile sosyal sigorta kurumu arasındaki kişisel ilişki, sosyal sigorta uygulaması bakımından önemli bir rol oynamazken; sosyal hizmet uygulaması bakımından sosyal hizmet kurumu ile müracaatçı arasındaki kişisel ilişki önem kazanmaktadır. Çünkü, sosyal sigorta kurumundan sigortalıya sağlanacak yardımlar ilgili kanun esaslarına göre sağlanmaktadır. Oysa, sosyal hizmet kurumları açısından durum

-
- (1) KUNTBAY, "Sosyal Güvenlik Kapsamının Anlamı," s. 7; AĞAR, "Sosyal Güvenlik," s. 12, 35-36; AĞAR, "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmet İlişkisi," s. 4-5.
- (2) KUNTBAY, "Sosyal Güvenlik Kapsamının Anlamı," s. 7; AĞAR, "Sosyal Güvenlik," s. 12.

farklıdır. Nitekim; özellikle gönüllü sosyal hizmet kurumuna müracaat eden birey, sosyal hizmet kurumuna karşı bir hak talebinde bulunmadığı gibi, yardıma muhtaç durumda bulunduğunu da bir bakıma ispatlamak zorundadır. Bireyin muhtaçlık durumunun belirlenmesinde, sosyal hizmet uzmanlarının kişisel görüş ve kararlarının da etkisi bulunmaktadır. Bu nedenle, belirtilen farklılık genellikle sosyal hizmetleri ve sosyal sigortaları birbirinden ayırt edici bir özellik olarak kabul edilmektedir (1). Nihayet vurgulanması gereken önemli husus, sosyal hizmetlerin de sosyal sigortalar gibi sosyal güvenlik sistemi içinde yer alan ve sosyal güvenliğin sağlanmasında etkili olan bir araç olduğudur.

B. SOSYAL HİZMET-SOSYAL YARDIM İLİŞKİSİ

Bilindiği üzere ilgilinin parasal katkısı bulunmaksızın yardım ve hizmet sağlayan sosyal güvenlik rejiminin sosyal yardım ve sosyal hizmetlerden oluştuğu kabul edilmektedir. Sosyal yardım ve hizmetlerde yerine getirilen e-dim ile ilgilinin buna katkısı arasında doğrudan bir ilişki bulunmamakta ve bunlar, ya doğrudan doğruya Devlet bütçesinden ya da kamu kaynaklarından ayrılacak bir fondan veya özel kuruluşların gönüllü katkılarıyla oluşturdukları fondalardan karşılanmaktadır. Her ikisi de toplumda kendi ellerinde olmayan nedenlerle yoksul ve bakıma muhtaç duruma düşen birey ya da gruplara insanlık haysiyetine yarasır bir yaşama düzeyi temin etmek, çevreye uyumlarını sağlamak için Devlet ve gönüllü özel kuruluşlarca sosyo-ekonomik yardım ve hizmetler sunulmasını amaçlarlar (2).

Sosyal yardım ve sosyal hizmet ayırımı, Alman sosyal güvenlik terminolojisindeki bakım ve gözetim ayırımına da benzetilmekte, ancak bunlar arasında kesin bir sınır çizmenin

(1) KUNTBAY, "Sosyal Güvenlik Kapsamının Anlamı," s. 8.

(2) TUNCAY, s. 48.

mümkün olmadığı da ifade edilmektedir (1). Nitekim ülkemiz sosyal güvenlik sistemi açısından da böyle bir ayırımın kesin olarak yapılmasının çoğu kez mümkün olmadığı anlaşılmaktadır (2). Konuyla ilgili yaklaşımlardan birine göre, günümüzde önceden de belirtildiği üzere sosyal hizmetler sosyal yardım ve sosyal sigortaları da içerecek kadar geniş kapsamlı kabul edilmekte ve adeta sosyal güvenlik sosyal hizmetlerin bir parçası sayılmaktadır (3). Diğer bir görüşde de sosyal hizmetlerin sosyal yardımları içerdiği ifade edilmektedir (4).

Yukarıda verilen bütün açıklamalar, sosyal hizmetlerle sosyal yardımlar arasındaki yakın ilişkiyi ortaya koymakla birlikte, makro açıdan birbirine benzeyen bu programların ince bir tahlilde birbirlerinden bazı yönlerde ayrıldıkları gözlemlenmektedir. Nitekim sosyal yardımlar esas itibarıyla toplumda kendi ellerinde olmayan nedenlerle yoksul ve muhtaç duruma düşen birey ve dar gelirlilere insan haysiyetine yaraşır asgari bir yaşama düzeyi sağlamak üzere Devlet bütçesinden parasal yardım yapılması niteliği taşımakta ve bu nedenle bunlara önceden belirtildiği gibi "kamu yardımları" da denilmektedir (5). Sosyal hizmetlerde ise, toplumda kendi ellerinde olmayan nedenlerle yoksul ve muhtaç duruma düşen birey ve dar gelirlilere insana yaraşır asgari bir yaşam düzeyi sağlama amacından başka, onlara çevreleriyle uyumlu bir yaşam sür-

- (1) Ancak bu ayırımın günümüzde geçerliliğini kaybettiği belirtilmektedir, bak., TUNCAY, s. 48.
- (2) Konuyla ilgili olarak bak., yukarıda sosyal yardım ve sosyal hizmetlere ilişkin tanımlar, s.19-24 ve 26-31.
- (3) DİLİK, "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler," s. 76. Ayrıca bak., TUNCAY, s. 49.
- (4) Nitekim, bir yaklaşımda sosyal hizmetler gruplandırılırken "sosyal yardım karakterli sosyal hizmetler" şeklinde ifade edilmiştir, bak., yukarıda GENGELCİ'ye ait gruplandırma, s. 29.
- (5) RICHARDSON, s. 37; TUNCAY, s. 48.

dürmelerini sağlamak amacı da hedeflenmekte ve bu amaçlar doğrultusunda kamu kuruluşları ve Devlet denetiminde özel kuruluşlarca gerekli sosyo-ekonomik önlemlerin alınması ve hizmetlerin sunulması düşüncesi ön plana geçmektedir (1).

Sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar arasında her ne kadar kesin bir çizgi çizmek bazı küçük noktaların dışında imkânsız gibi görünmekte ise de, en azından ülkemiz sosyal güvenlik sistemi bakımından sosyal hizmetleri sosyal yardımlardan ayırıcı birtakım özelliklerden söz edilebilir. Nitekim sosyal hizmetler Devletin bütçesi yanında gönüllü özel kuruluşlarca da finanse edilmekte ve daha çok hizmet sunmaya yönelik ve daha geniş kapsamlı bir alan içermektedir. Oysa sosyal yardımlar, esas itibariyle Devlet bütçesinden karşılanmakta ve çoğunlukla faaliyet alanları sosyal hizmetlere kıyasen daha dardır (2).

III. TÜRKİYE'DE SOSYAL HİZMETLERİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Ülkemizde sosyal hizmetlerin doğuşu ve gelişimi aşağıda tarihsel seyir içerisinde incelenecektir.

A. CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE

Maddi yönden yoksulluk ve sıkıntıya düşenlere yardım etme düşüncesi, birarada yaşamak durumunda olan bireyler arasındaki kader ve işbirliğinden doğmuş olmakla birlikte; giderek dini ve mistik bir niteliğe bürünerek gönüllü girişimler şeklinde gerçekleşmiştir (3). Daha sonraları bu düşüncenin örgütlü bir yapıya oturtulması ihtiyacı ortaya çıkmıştır (4). Gerçekten, endüstri devrimini izleyen (Devletin toplumsal, ekonomik ve çalışma hayatına ilişkin

(1) TUNCAY, s. 48.

(2) TUNÇOMAĞ, s. 8; TUNCAY, s. 49-50.

(3) Bak., Beril TUFAN, "Sosyal Refah Alanında Gönüllü Kuruluşlar," Sosyal Hizmet Dergisi, C. VI, Sa:4, Kasım-Aralık 1973-1974, s. 9-13.

(4) AĞAR, "Sosyal Güvenlik," s. 9; AĞAR, "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmet İlişkisi," s. 7.

sorunlara henüz müdahale etmediği) dönemde bireylerin sosyal güvenlikleri örgütlenmemiş ve tamamiyle yardımlaşma esasına dayalı bir şekilde sunulan sosyal yardımlar aracılığıyla sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak sosyal yardımların sosyal güvenliğin gerçekleştirilmesinde yetersiz kalması nedeniyle, sosyal sigorta programlarının uygulamaya konulması gerekli hale gelmiştir (1). Ülkemiz sosyal güvenlik sisteminin gelişimi hakkında da benzer bir yaklaşımda bulunmak mümkündür (2). Nitekim oldukça eski kurumsal temellere dayanan bir yapı arzeden ülkemiz sosyal güvenlik sistemi, önceleri sosyal yardımlar çerçevesinde şekillenmiştir. Bu cümleden olmak üzere ülkemizde sosyal hizmetlerin doğuşu ve gelişimi, aşağıda tarihsel gelişim süreci içerisinde incelenecektir.

Tarihsel incelemeler, yaklaşık Milâttan önce II. asırda Mezopotamya'da yaşayan Sümerlere ve Milâttan önce III. asırda Moğolistan'da yaşayan Hunlara ait kazıtlarda çocukların korunmasıyla ilgili çeşitli hususlara yer verildiğini göstermiştir (3). Türklerde sosyal hizmet müessesesi olarak faaliyet gösteren vakıfların kökeninin Türklerin Orta Asya'da yaşadıkları dönemlere kadar uzandığı anlaşılmaktadır. Nitekim; elde edilen belgelere göre ilk vakıflara Uygur ve Eti Türklerinde rastlanılmıştır (4). Doğu Türkistan'daki kazılarda varlığı tespit edilen Uygur vakfiyeleri (5), İslâmiyetin

(1) Bak., yukarıda "sosyal sigorta" konusu, s. 13.

(2) Burada yalnızca ülkemizde sosyal hizmetlerin doğuş ve gelişimi inceleneceğinden, genel anlamda sosyal güvenlik sistemimizin gelişimi hakkında bak., Gürbüz ERSAN, Türkiye'de Sosyal Güvenlik, İstanbul, 1987, s. 7-15; TUNÇOMAĞ, s. 45-79; TUNCAY, s. 39-45; GÜZEL/OKUR, s. 30-45.

(3) Osman K. AKOL, Kimsesiz Çocuklar, Ankara, 1950, s. 68; Birsen GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu İle İlgili Tutumun Sosyolojik Mukayeseli Tahlil ve İzahı, (Yayınlanmış Doktora Tezi), SSYB. Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları No: 55, Ankara, 1971, s. 64.

(4) Doğan ÇAĞLAR, "Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Eğitimlerine Genel Bir Bakış," A.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi, C. VI, Sa: 1-4, 1973, s. 66.

(5) Vakfiye; vakıf akdinin, daha doğrusu vakıf tasarrufunun senetidir ki, bu suretle vücut bulan vakıf hükmü kişiliğinin tüzüğü demektir, bak., M.Tayyib GÖKBİLGİN, Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış, İstanbul, 1977, s.92.

kabulünden önceki döneme aittir. Bu vakfiyelerin o dönemde Buda dinine mensup Türkler tarafından ve Uygur harfleriyle yazıldığı ifade olunmuştur (1). Uygur vakfiyelerinin hemen hepsinde, vakıf kurmanın nedeni olarak, "vakıf yapmanın büyük sevabını din alimlerinden duymuş olmak ve sonunda Burkan (Buda) diyarında doğmayı arzulamak....." gibi dini inançlar gösterilmiştir (2). Milâttan önce VIII. yüzyılda Mezopotamya'da yaşayan Sümerlere ait Nippur kazılarında da "korunmaya muhtaç çocukların korunması" konusuna verilen önemi gösteren yazıtlara rastlanılmıştır (3).

Milâttan sonraki yıllarda ele geçen belgelere göre eski Türk Devletlerinden İlhan Prenslüğünde Gazan Mahmut Han, kimsesiz, terk edilmiş ve suçlu çocuklar için özel kurumlar açılmasını sağlamıştır. Gazan Mahmut Han, bu çocukların özel kurumlarda bakılmaları, çalıştırılmaları ve eğitilmeleri uygulamasını ilk başlatan kişi olarak bilinmektedir (4). Selçuklular Devleti zamanında birçok vakıf kurulmuş ve bunların gelirleriyle aşevleri, sağlık yurtları, hanlar, yetimhaneler kurulmuş ve işletilmiştir. Ancak bu organizasyonlar, mahalli düzeyde kalmış ve uygulama alanları genişletilememiştir (5).

Oldukça eski bir tanıma göre vakıf; "menfaati ibâdullaha ait olur veçhile bir â'yanı Cenâb-Hakkın hükmünde olmak üzere temlik ve temellükten mahpus kılmaktır"(6).

-
- (1) Hüseyin SAPMAZLI, Çocuk Himaye Hakları ve Müesseseleri, Ankara, 1943, s. 135; İsmet BİNARK, "Türk Vakıflarının Tarihçesi ve Yabancı Gözüyle Vakıf Müessesemiz," Ankara Aydınlar Ocağı Bülteni, Sa: 1, Nisan 1987, s. 8.
 - (2) BİNARK, s. 11.
 - (3) ÇAĞLAR, "Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar," s. 66.
 - (4) Gazan Mahmut Han zamanında kurulan ve "Ebvabilbirri Gazan" diye anılan müesseseler; Şafilere ait Cami ve metrûk çocuklara bakmak üzere kurulan bir müesseseden ibarettir, bak., SAPMAZLI, s. 141.
 - (5) GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s. 64; ÇAĞLAR, "Korunmaya Muhtaç Çocuklar," s. 66.
 - (6) Ali Himmet BERKİ, Vakıflar, C. II, Ankara, 1950, s. 11-12.

Bu tanımda olduğu gibi vakıf, menfaati insanlara ait olmak üzere bir şeyi Allah'ın mülkü olarak temlik ve temellük'ten men etmek yani yasaklamak anlamında değerlendirilmekte ve böylece vatandaşların sosyal yardım ihtiyaçlarını, vakıfların çeşitli hizmetlerinden faydalanarak karşıladıkları anlaşılmaktadır (1). Vakıf, Allah'a kulluk amacıyla mal ve mülkü yine Allah'ın rızası doğrultusunda ve insanlığa hizmet yolunda bulundurmak şeklinde de ifade edilmektedir (2). Bir başka tanımda ise vakıf, özel serveti kamu yararına tahsis etmek için hukuki ve toplumsal bir araç olarak ifade edilmiştir. Bir başka deyişle vakıf, tüzel kişiliğe sahip olmak üzere bir malın belirli bir amaca tahsis ya da menfaatinden faydalanılmak üzere bir mülkü, Tanrı'nın mülkü sayma şeklinde tanımlanmaktadır (3). Bunun esas nedeni, İslâm Hukukunda tüzel kişiliği olmayan, bireysel mülkiyetten çıkan bir malın, ancak Allah'ın mülkü olarak kabul edilmesidir (4). Nihayet bir diğer açıdan vakıf, Allah rızası için ve başka bir çıkar düşünülmezsizin yalnızca insanlar yararına ayrılmış olduğundan alım-satım konusu yapılamamakta ve fakat yalnızca sosyal hizmetler için kullanılabilir (5).

Belirtilen bu hususlara rağmen, vakıf müessesesinin doğuşu hakkında kesin bir tarih verilememektedir. Ancak bu müessesenin esas itibarıyla, insanlar arasında varolan yardımlaşma düşüncesiyle birlikte ortaya çıktığı ve tarihi gelişim süreci içersinde teknik ve uygulama yönünden gelişerek,

-
- (1) Mehmet ŞEKER, İslâm'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları No: 240, Ankara, 1984, s. 97-98.
 - (2) BİNARK, s. 13.
 - (3) Avni AKYOL, "Vakıflarda Dernekleşme," Vakıflar, Vakıflar Baş Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1984, s. 40.
 - (4) BİNARK, s. 13.
 - (5) Lütfü DOĞAN, "Sosyal Hizmetin Değeri ve Memleketimizdeki Manevi Temeli," Sosyal Hizmet Dergisi, C. V, Sa: 10, Mayıs-

sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın en eski ve hukuki müesseselerinden biri haline geldiği ifade olunmuştur (1). İslâmiyetin kabulü ile, bu dinin her tür sosyal hizmetin yapılmasını öngörmüş olmasına (2) paralel olarak Osmanlı İmparatorluğu döneminde öncelikle fakir, kimsesiz, yoksul, yetim ve sakat gibi gruplara refah sağlama çabaları içersine girilmiştir. Ancak başlangıçta bireysel olarak farklı biçimlerde gerçekleştirilen hizmetlerin yarattığı dağınıklık ve dengesizlik nedeniyle, giderek sözkonusu hizmetler lonca ve vakıflar gibi müesseseler tarafından yerine getirilmeye başlanmıştır (3). Nitekim; bu dönemde başta padişahlar olmak üzere hayırsever ve varlıklı bireyler çeşitli vakıflar kurmuşlardır. Bunlar; bilindiği üzere medreseler, kütüphaneler gibi eğitim kurumları, hastaneler, hanlar, hamamlar, kervansaraylar gibi sağlık ve sosyal yardım kurumları, çeşmeler, sebiller, köprüler ve yollar gibi bayındırlık eserleri, cami, tekke ve mescit gibi dini yapılar şeklinde gruplandırılabilir (4). Vakıfların çeşitliliği konusunda ayrıntılara girildikçe, vakıfların halkın hayat ve mutluluğunda olduğu kadar, hayvanların ve doğanın korunmasında dahi etkili oldukları anlaşılmaktadır. Gerçekten de spor alanlarının yapılması, imaretler kurulması, darülaceze ve darülaytamların tesisi, öksüz kızlara çeyiz verilmesi, borç veya iflas nedeniyle hapse girenlerin borçlarının ödenmesi, yaşlılara çamaşır ve elbise verilmesi, dul, yetim ve muhtaçlara yardım edilmesi, yoksul ve kimsesizlerin

Haziran-Temmuz 1970, s. 13. Ayrıca vakıfların sosyal hizmetler konusundaki önemi hakkında geniş bilgi için bak., Selâhattin ULUER, Osmanlılarda Vakıf İmaretleri ve İşleyişi, Ankara, 1975, s. 34 vd.

- (1) M. Kâmil DÜRÜST, "Vakıflar ve Vakıf Şûrası," Kubbealtı Akademi Mecmuası, Yıl: 15, Sa: 2, Nisan 1986, s. 40.
- (2) DOĞAN, s. 34.
- (3) Tuğrul AĞAR, Sosyal Hizmetler Kurumu Kurulurken," Sosyal Hizmet Dergisi, C. III. Sa: 4, 1967, Suçluluk Sayısı, s. 16.
- (4) DÜRÜST, s. 42.

cenazelerinin kaldırılması gibi hizmet ve yardımların yanında, hasta kuşların iyileştirilmesi, hayvanlara yiyecek ve su verilmesi gibi (1) hayvanların korunmasıyla ilgili hizmetler de vakıflar tarafından yerine getirilmiştir.

Türklerde İslâmiyetin kabulünden sonra, yukarıda bazı örnekleri verilen vakıfların gelişimini, o günün sosyo-ekonomik ve siyasi koşullarını dikkate alarak değerlendirmek isabetli olacaktır. Çünkü vakıf müessesesinin doğuş ve gelişiminde her ne kadar İslâm dininin ilke ve esaslarının büyük ölçüde etkisi olmuşsa da; sosyo-ekonomik ve hatta siyasi unsurların da etkisi olmuştur (2). Ancak buna rağmen, vakıf müessesesinin İslâmiyetin kabulünden sonra, bu dinin doğrultusunda gerçek gelişim ve yaygınlaşmasını gerçekleştirdiği kabul edilmektedir (3). Osmanlılarda vakıf, dini (4) ve hukuki nitelik taşıyan, insanlığa hizmet yolunda kültür ve sanatla içiçe yaşamış, o dönemde kültür ve sanatın gelişim ve yayılmasında etkili olmuş bir müessesedir (5). Gerçekten vakıfların belirli bir dönemde, bireylerin maddi ve manevi sıkıntılarının, ızdıraplarının giderilmesine, hatta sosyal düzenin çeşitli sarsıntı ve tehlikelerden korunmasına yardımcı oldukları ifade olunmuştur. Bu amaçla vakfedilen camiler, mescitler, hastaneler, aşevleri, kervansaraylar,

-
- (1) H.Baki KUNTER, "Vakıflarımız," Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Sa: 4, 1966, s. 7; İsmet MİROĞLU, "Vakıfların Türk-İslâm Dünyasındaki Yeri," Vakıflar, Vakıflar Baş Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1984, s. 22.
 - (2) M.Fuat KÖPRÜLÜ, "Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü," Vakıflar Dergisi, Sa: 2, 1942, s. 10.
 - (3) YAZGAN, Görüşler, s. 15; GÖKBİLGİN, s. 93; MİROĞLU, s.22.
 - (4) ŞEKER, s. 100.
 - (5) MİROĞLU, s. 22. Vakıfların sosyal, kültürel ve iktisadi fonksiyonları hakkında bilgi için bak., Mevlüt FERLİĞÜL, "Vakfın Sosyal-Kültürel ve İktisadi Fonksiyonu," D.E.Ü. Çarşamba Konferansları, 1985-1986, D.E.Ü. Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, İzmir, 1986, s. 41-49.

çeşmeler, kaldırımlar, köprüler, mesire yerleri, dul ve yetim evleri, emzirme ve büyütme yuvaları ile yukarıda belirtilen eserler, toplumun gelişmesine ve ülkenin kalkınmasına katkıda bulunmuşlardır (1).

Osmanlılar döneminde vakıflar aracılığıyla bizzat çocuklara yönelik çeşitli hizmetler sunulmuştur. Nitekim; bu dönemde vakıfların "kimsesiz ve suçlu çocuklara" yönelik hizmet verdikleri görülmektedir (2). Bu hizmetler arasında; medrese ve okullar yapmak, öksüzleri okutmak ve yetiştirmek ile okul çocuklarının yemek ihtiyaçlarının karşılanması sayılabilir (3). Ayrıca, özellikle bazı Osmanlı hükümdarları tarafından kurulan yetimhaneler aracılığıyla da kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocukların korunması amacıyla birtakım hizmetler verilmiştir (4). Fatih Sultan Mehmet tarafından 1517 tarihinde yaptırılan bir vakfiyede de çocuklar için özel kayıtlara rastlanılmış olup; bu kayıtlara göre kız ve erkek farkı gözetmeksizin yetimler arasında eşit miktarlarda para dağıtılması öngörülmüştür (5). Görülmektedir ki; bu dönemde vakıf

-
- (1) ŞEKER, s. 98-99; Selâhattin KAYA, "Vakıf," Vakıflar, Vakıflar Baş Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1984, s. 21. Gerçekten vakıfların bir kısmı, sosyal güvenlik alanına giren hizmetler olarak; dullara, yetimlere, hasta ve sakatlara işsizlere hizmet sunmuştur. Diğer kısmı ise, sosyal güvenlik alanı dışında kalan eğitim ve kültür gibi alanlarda kamu hizmeti sunmuştur, bak., Turan YAZGAN, "Sosyal Siyaset Açısından Vakıflar," Türk Dünyası Araştırmaları, Haziran 1987, s. 145.
 - (2) GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s. 64.
 - (3) AKOL, s. 68; GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s. 64.
 - (4) Muslih FER, "Korunmaya Muhtaç Çocuklar," Sosyal Hizmet Dergisi, C. VI, Sa: 5, Şubat-Mart-Nisan 1974, s. 5.
 - (5) Bak., SAPMAZLI, s. 142-143; GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s. 65; ÇAĞLAR, "Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar," s. 66-67. Aslında yukarıda belirtildiği gibi yalnızca Fatih Sultan Mehmet Zamanında değil, bütün Osmanlı padişahları dönemine ait vakfiyelerde çocuklarla ilgili benzer esaslara rastlanılmıştır, bak., A.Necatî ERTUĞRUL, "Korunmaya Muhtaç Çocuklar Davasının Tarihçesi ve Bugün-

müessesesinin sağladığı hizmetlerden çok sayıda yoksul ve kimsesiz birey ve çocuk faydalanmıştır. Ancak bu hizmetler daima mahalli düzeyde yürütülmüştür (1).

Günümüzde Devletin ve birçok kamu kuruluşunun üstlendikleri ve yerine getirmekte oldukları çeşitli hizmetlerin, Osmanlılar döneminde vakıflar aracılığıyla gerçekleştirildiği yukarıda yapılan açıklamalardan anlaşılmaktadır. Böylelikle Devletin sorumluluğunda olan sosyal hizmet yükü hafifletilmiş ve Devletin öncelikle savunma alanına yönelerek güçlenmesi sağlanmak istenmiştir. Nitekim; gelişen vakıf müessesesi sayesinde sosyal hizmetlerinin tamamına yakın bir kısmı, Devlet bütçesinden tek kuruş harcınmadan vakıflar tarafından yerine getirilmiştir. Devletin asli görevi ise, Teb'asının can ve mal güvenliğini sağlamak şeklinde değerlendirilmiştir (2). Bir başka deyişle; Devlet bazı asli görevlerini yerine getirmede vakıf müessesesinden faydalanmıştır. Bu noktadan hareketle, günümüzde de vakıf müessesinin geliştirilerek Devletin yükümlülüğünde olan sosyal hizmetlerin, Devletin yükümlülüğünden kısmen de olsa alınmasının faydalı olabileceği ileri sürülebilir (3).

Yine Osmanlı İmparatorluğu zamanında bir yandan dini esaslara dayalı sosyal yardım uygulamaları sürdürülmekle birlikte (4), öte yandan özellikle Orhan Gazi (5) döneminde dini esaslara dayanmayan tımar, zeamet; yurtluk, ocaklık, muhtacın ve benzer adlar altında muhtaç, dul ve yetimlere birtakım sosyal yardımlar sağlandığı bilinmektedir (6).

kü Hizmetler Hakkında Rapordur," Sosyal Hizmet Dergisi, C. I, Sa: 8, Nisan 1963, s. 11.

- (1) GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s. 65.
- (2) DÜRÜST, s. 42.
- (3) Cumhuriyet döneminde ülkemizde vakıfların kazandığı statü ve günümüzdeki konumları hakkında bilgi için bak., Yasemin EĞİNLİOĞLU, "Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Vakıflar," Balıkesir Barosu Dergisi, Sa: 23, Aralık 1985, s. 30; Yasemin EĞİNLİOĞLU, "Vakıf Nedir Ne Değildir," Balıkesir Barosu Dergisi, Sa: 30, Ekim 1987, s. 23.
- (4) ÜNVER, s. 444.
- (5) Orhan GAZİ, 1281-1362 tarihleri arasında yaşamış ikinci Osmanlı padişahıdır.
- (6) DİLİK, s. 25.

Osmanlılar döneminde sosyal yardımlaşma ve dayanışma düşüncesinin İslâm dininin temel unsurlarından biri olması yanında, zekât, sadaka ve fitre verme ile kurban kesme gibi dini uygulamaların ortaya çıkışı (1), temelde vicdani duygular çerçevesinde ve gönüllü olarak gerçekleştirilen (2) sosyal yardım müessesesinin doğup gelişmesinde etkili olmuştur (3). Sosyal yardımlaşmanın temel unsurlarından biri de sosyal güvenlik olarak kabul edilmekte ve İslâm dininin iradi nitelikteki yardımlara verdiği önem kadar sosyal güvenliğe de önem verdiği belirtilmektedir. Tehlikeye uğrayan bireyin, tehlikenin zararlarından kurtarılması, sosyal güvenliğin özünü oluşturmaktadır. İşte İslâmiyette bu güvenlik, esas itibariyle "zekât" yoluyla sağlanmaya çalışılmıştır (4).

Zekât, mali bir ibadet şekli olup; mal varlığı bir yıl boyunca azalmadan süregelen her müslüman zengin mutlaka zekât vermekle yükümlüdür (5). Yani zekât, belirli bir servet üzerinde varlığı olan herkesin vermek zorunda olduğu aynı ve nakdi bir yardımdır (6). Bir diğer açıklamaya göre de zekât, insanlara şükretmenin edasını öğreten sosyal adalet ve güvenlik dengesini sağlayan, insanlara birbirlerini sevdiren müslümanlığa özgü bir sistemdir (7).

-
- (1) Türkiye'de Sosyal Hizmetlerin Durumu, s. 3.
 - (2) KOCAOĞLU, s. 5.
 - (3) Türkiye'de Sosyal Hizmetlerin Durumu, s. 3; BAŞCI, s. 24.
 - (4) Sosyal dayanışmanın diğer unsurları için bak., Turan YAZGAN, Sosyal Güvenlik Açısından Zekât, 3.Bası, İstanbul, 1987, s. 14-19.
 - (5) ŞEKER, s. 76-77.
 - (6) Bu nedenle, zekât müessesesinde Avrupa ülkelerinin günümüzdeki modern sosyal güvenlik sistemlerinde yer alan "zorunluluk ilkesi"nin yer aldığı ifade edilebilmektedir, bak., YAZGAN, Görüşler, s. 12.
 - (7) Ö.Şefik TÜZÜN, "İslâmiyet ve Sosyal Refah," Sosyal Hizmet Dergisi, C. II, Sa: 12, Eylül 1968, s. 10-11.

Osmanlılar döneminde, Devletin en önemli gelir kaynaklarından birini oluşturan zekât, Devlet tarafından ya da Devletçe bu görev kendisine verilmiş olan resmi müesseselerce tek bir elde toplanıp, çeşitli hizmetler için kullanılmıştır (1).

Buraya kadar yapılan kısa açıklamalar, zekât müessesesinin hem bireyi aşırı hırs ve kazanma isteğinden koruyan ve hem de sosyal yardım ve dayanışmayı teşvik eden nitelikte bir sosyal yardım müessesesi olduğunu ortaya koymaktadır (2). Yine Osmanlılar döneminde, sosyal yardımlaşma ve dayanışma düşüncesinden kaynaklanan bir diğer uygulama da sadaka olmuştur. Sadaka, yetimlere, dullara yardım ile sosyal dayanışma esasları çerçevesinde şekillenmiştir (3). Sadaka, daha çok bireyin vicdanına bırakılmış olmasına rağmen zekât ve fitrede yardımın doğrudan tehlikeye uğrayana verilmesi zorunludur. Yani fitrede belli bir gelir düzeyinin üzerinde geliri olanlar ailedeki her birey başına, dahil olduğu gelir grubuna göre belli bir parayı, muhtaç olana vermek durumundadır (4). İşte bu noktada sadaka, zekât ve fitreden ayrılmaktadır. Nitekim taşıdığı bu nitelik itibariyle sadaka, İslâm dininden kaynaklanan merhamet ve kardeşlik duygularının bir ürünü şeklinde değerlendirilebilir.

Önceden de belirtildiği üzere, Osmanlılar döneminde büyük çoğunluğu itibariyle dini esaslara dayalı olarak ortaya çıkan sosyal yardım uygulamalarının bir teşkilata bağlanması ihtiyacı duyulmuş olduğundan, XVIII. yüzyıldan itibaren müesseseleşmiş sosyal yardım uygulamalarına geçilmiştir (5). Başlangıçta sosyal yardımların müesseseleştirilmesi

(1) Şüphesiz bu durumun meydana gelmesinde, Kuran'da zekâtın düşkünler, köle ve borçlulara veya yolda kalanlar gibi güç ve zor durumda olanlarla muhtaçlar yararına kullanılmasının buyrulmuş olmasının büyük etkisi olmuştur, bak., ŞEKER, s. 76-77.

(2) ŞEKER, s. 99.

(3) FER, "Türkiye'de Sosyal Hizmetler," s. 6.

(4) YAZGAN, Görüşler, s. 11.

(5) Ö.Şefik TÜZÜN, "İslâmiyette Sosyal Hizmet ve Sosyal Yar-

ihtiyacını karşılamak üzere bir sosyal yardım müessesesi olan "fütüvvetler" kurulmuştur. Fütüvvet (ya da Gazıvan) adı verilen bu örgütlenmeler, XIII. yüzyıldan sonra Anadolu'da "Ahi" örgütleri olarak anılmaya başlanmıştır (1). Fütüvvetleri tam olarak değerlendirebilmek için "ahilik" müessesesini kısaca incelemek faydalı olacaktır. Ahi, kelime itibarıyla Divanı-Lugat'u Türk'de (2) "akı" kelimesi biçiminde ele alınmıştır (3). "Akı" kelimesi ise, eli açıklık ve cömertlik anlamında kullanılmıştır (4). Ahilik, ilk müslüman Türk Devleti olan Samanoğulları ve Karahanlılar döneminden başlayarak Osmanlı Türkleri döneminde de uzun süre yaşamış bir müessesedir. Tarihsel incelemeler, Ahilik müessesesinin Emevi Arablarının düzen bozucu davranışlarına karşı kurulup; Horosan'dan başlayarak Anadolu'ya (özellikle Ankara, Kavseri, Denizli, Konya ve Sivas'a kadar) yayılma olanağı bulunduğunu göstermektedir. Ahilik müessesesinin temel ilkelerinden başlıcası "sır" olmuştur. Nitekim bu yüzden ahiliğe ait ilkeler, yazılı bir belge haline getirilememiştir. Bu duruma bağlı olarak, ahilik müessesesine ilişkin değerlendirmeler, daha çok ahi olma-

dım," Sosyal Hizmet Dergisi, C. IV, Sa: 1-2, Kasım 1969, s. 25; Ö.Şefik TÜZÜN, "İslâmiyette Sosyal Dayanışma," Sosyal Hizmet Dergisi, C. V, Sa: 5, Şubat-Mart-Nisan 1971, s. 25.

- (1) Serap SOYER, Çocukların ve Gençlerin Çalışma Sorunları İzmir'de Esnaf ve Sanatkarlar Yanında Çalışanlar Örneği, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1981, s. 44.
- (2) Divanı-Lugat'u Türk, XI. yüzyılda yaşamış büyük dil bilgini Kaşgarlı Mahmut'un ölümsüz eseridir.
- (3) Mithat GÜRATA, Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar, Ankara, 1975, s. 73; Sabahattin GÜLLÜLÜ, Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri, İstanbul, 1977, s. 18; Neşet ÇAĞATAY, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, 2.Bası, Konya, 1981, s. 51; ŞEKER, s. 124.
- (4) GÜLLÜLÜ, s. 18; ÇAĞATAY, s. 51; ŞEKER, s. 124, Ayrıca "Akı Teşkilatı" hakkında bilgi için bak., Kadir GÜRTAN, Anadolu'da Ahilik Teşkilatı, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Ankara, 1983, s. 1 vd.

yanların tahmin ve incelemelerine dayandırılmıştır (1). Adını Ahi Evran'dan alan "ahilik müessesesi", dini esaslara, örf ve adetlere dayalı meslek içi ilişkilerin düzenlendiği usta-kalfa ve çırak üçgeni içersinde karşılıklı sevgi ve saygının yanında mutlak otoritenin egemen olduğu bir nitelik taşımıştır (2). Yine bu dönemde ahi birlikleri, çocuk ve gençleri her türlü kötü akımların etkisinden ve başı boşluktan kurtarıcı bir görev gerçekleştirmiştir (3).

Öte yandan, Batı ülkelerinde "koorparasyon" biçiminde ortaya çıkan meslek teşekkülleri, ülkemizde yukarıda kısaca bazı özellikleri belirtilen ahilik müessesesinin XVI. yüzyıldan başlayarak lonca teşkilatına dönüşmesiyle birlikte, "loncalar" (4) şeklinde gelişmiştir. Ahilik müessesesi, II. Murad devrinde de faaliyetlerini sürdürmüş ve Fatih Sultan Mehmed zamanında ise geniş bir esnaf kahyalığı haline gelmiştir (5).

Ülkemizde sosyal yardımlaşma çerçevesinde yürütülmüş uygulamalar ve vakıfların genel ve çocuklara yönelik olarak verdiği hizmetlerin yanısıra, geleneksel bir müessese olan "evlât edinme", kimsesiz çocukların korunmasını amaçlayan bir hukuki düzenleme şeklinde işlemiştir. Özellikle kimsesiz kız çocuklarının "besleme" veya "ahiretlik" adı altında aileler yanında bakılıp gözetilmesi, ülkemizde köklü bir uygulama haline gelmiş ise de bu uygulama (besleme ya da ahiretlik alma usulü) boğaz tokluğuna bir hizmet akdiyle ev iş-

(1) GÜRATA, s. 74-75.

(2) ÜNVER, s. 444. "Ahi Evran" hakkında geniş bilgi için bak., GÜRATA, s. 75-78.

(3) SOYER, s. 45.

(4) Loncaların kurmuş oldukları sandıklara "Orta Sandığı" ya da "Teavün Sandığı" adı verilmiştir. Bu sandıklar genellikle sosyal sigortaların öncüsü olarak kabul edilmiştir, bak., DİLİK, s. 23-24.

(5) GÜRATA, s. 79.

lerinde işçi çalıştırılması niteliğini taşımıştır. Hatta besleme alma usulü, genellikle kimsesiz kız çocukların yakın akrabaları ve bazı durumlarda ana veva babaları tarafından satılması şeklinde de değerlendirilmiştir. Görüldüğü üzere aslında geleneksel bir müessese niteliği taşıyan beslemelik, hukuki koşullarının belirsiz ve sistimlerinin yaptırımsız kalması nedeniyle bazı hallerde bir tür kölelik biçiminde kabul edilmiştir (1).

Bütün bu uygulamalardan başka, çocuklara yönelik sosyal hizmet çalışmaları arasında diğer birtakım girişimlerden de söz etmek mümkündür. Nitekim, 1868 yılında Mithat Paşa'nın Tuna Valisi bulunduğu sırada (1860 yılında Niş'te, 1867 yılında Sofya'da ve 1865 yılında da Rusçuk'ta) "ıslahaneler" açılmıştır. Amaçları yalnızca kimsesiz çocuklara hizmet sunmak olan bu müesseseler, giderek ebeveyninden biri olmayan ve muhtaç durumdaki çocuklar ile suç işlemiş çocukları da barındırmıştır. Yine bu müesseseler, sağladıkları olanaklar dahilinde çocukları hayata hazırlamış ve meslek sahibi olmalarını sağlamıştır (2). Söz konusu ıslahanelere ilişkin bir Nizamname yine 1868'de hazırlanmış (3) ve önceleri yalnızca Tuna

-
- (1) ÇAĞLAR, "Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar," s. 67; FER, "Korunmaya Muhtaç Çocuklar," s. 5; Nilgün BALAMİR, "Türkiye'de Koruyucu Aile Uygulaması," Çocuk Suçluluğu ve Çocuk Mahkemeleri Sempozyumu, Ankara, 22-23 Haziran 1983, s. 69. Beslemelerin yanlarında kaldıkları ailelerden, aileye sağladıkları katkılar karşılığında ücret isteginde bulunamayacakları, Yargıtay'ın vermiş olduğu bir kararda belirtilmiştir. Nitekim bu kararda, "Beslenip büyütülmek suretiyle, aile ona emeğinin karşılığını ödemiştir. Dolayısıyla, beslemenin böyle bir istekte bulunmaya hakkı yoktur" esasına yer verilmiştir, bak., AKOL, s. 20.
 - (2) GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s. 65. Gerçekten bu müesseselerde çocukların meslek sahibi yapılabilmeleri amacıyla, çocuklara terziilik, kunduracılık, dokumacılık ve iplik eğirme gibi sanatlar öğretilmiştir, bak., AKOL, s. 49.
 - (3) AKOL, s. 23 ve 49, Ali Naim İNAN, Çocuk Hukuku, A.Ü. E-

havalisine uygulanabilmiştir. Sonraları Dahiliye Nezaretince Nizamnamenin uygulaması tüm ülkeye teşmil edilmiş olmakla birlikte; bundan beklenen sonuç olumlu olmamıştır (1). 1873 yılında ise öksüz ve yetim çocukların okutulması amacıyla Darülsafaka (2), 1895 yılında da Sultan Abdülhamid'in Sadrazamı Halil Rıfat Paşa tarafından uygulamasına girişilen dilenciliğin yasaklanması hakkındaki Men-i Teseül Nizamnamesiyle birlikte (İstanbul'da) Darülaceze kurulmuştur (3). Darülaceze, daha sonra Belediyeler Kanununun 15. maddesine dayanılarak, İstanbul belediye sınırları içinde bulunan sakat, yaşlı ve çalışamayan durumda olan kimsesiz yaşlılarla, kimsesiz terkedilmiş çocukları barındırmak üzere İstanbul Belediyesine devredilmiştir (4). Bu müesseseler sayesinde ülkemizde yoksul-

ğitim Fakültesi Yayınları No: 3, İstanbul, 1968, s. 8; Nedim Coşkun/ Sevim GÖKÇÜ/ Hacer ÇETECİ/ Sabiha İLDE- NİZ, Müessesede Bulunan Korunmaya Muhtaç Çocukların Durumu ile İlgili Araştırma, T.C. SSB. Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları No: 56, Ankara, 1970, s. 8. Ayrıca bak., Reyzi PAMİR, "Korunmaya Muhtaç Çocuk Meselesi," Sosyal Hizmet Dergisi, C. II, Sa: 2-3, Haziran-Temmuz-Ağustos-Eylül 1966, Çocuk Refahı Sayısı, s.14; ÇAĞLAR, "Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar," s. 68.

- (1) AKOL, s. 23 ve 49; COŞKUN vd., s. 8.
- (2) BAŞCI, s. 25; COŞKUN vd., s. 8; ÇAĞLAR, "Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar," s. 69; Tuğrul AĞAR, "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler," Sosyal Güvenlik Bülteni, Sa: 51, Ekim 1981, s. 9-10; "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmet İlişkisi," s. 7.
- (3) ÇAĞLAR, "Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar," s. 70; FER, "Korunmaya Muhtaç Çocuklar," s. 5. Ülkemizde 1909 yılında da "Serseri ve Mazanna'î Sü Eshas" Kanunu çıkarılmış olup; bu Kanun ile serseri durumda olan ve çalışabilecek güçte olduğu halde dilencilik yapanların çalıştırılmaları için birtakım zorunluluklar getirilmiştir, BALLAR, s. 5.
- (4) Geniş bilgi için bak., GÖKCE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s.66-67.

luğa ve özellikle çocuk sefaletine karşı, Devletin küçük çapta da olsa birtakım önlemler alması gerçekleştirilmiş olmakla birlikte; korunmaya muhtaç çocukların Devlet tarafından korunma ve eğitimini amaçlayan en önemli adım, Meşrutiyet devrinde Darüleytam (öksüz yurdu) müesseselerinin (1) Maarif Nezaretince kurulmasıyla atılmıştır. Maarif Nezareti tarafından kurulan darüleytamlar, I. Dünya Savaşının sonlarına doğru adı geçen Nezarete bağlı bir genel müdürlük halinde birleştirilmiş ve faaliyetleri sanat öğretimine yöneltilmiştir. 2 Nisan 1917 tarihli Darüleytamlar Müdüriyeti Umumiyesi Teşkili ve Müteferriatı Hakkında Kanun, Osmanlı İmparatorluğunun Meşrutiyet döneminde özellikle şehit çocuklarının korunması ve yetiştirilmesi için Maarif Nezareti (Eğitim Bakanlığı) tarafından kurulan darüleytamlarla bunlara bağlı müesseselerin idaresine yeni ve önemli bir düzenleme getirmiştir (2). Meşrutiyet döneminde darüleytamları mali açıdan destekleyecek kaynaklar yaratmak amacıyla (tekeli maddelerine ve PTT.'ye) "Evlâd-ı Şuheda" vergisi adı altında bir vergi uygulamasına da geçilmiştir. Darüleytamlar daha sonra Eğitim Bakanlığında alınarak Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlanmıştır. Söz konusu müesseselerin çalışmalarını düzenleyecek bir yönetmelik olmadığı için, konuya ilişkin Darüleytam Yönetmeliği yürürlüğe konmuştur (3). 5 Aralık 1922 tarih ve 2042 sayılı Yönetmelik, darüleytamları Türkiye Büyük Millet Meclisi

-
- (1) Darüleytamlar esas itibarıyla 1915 tarihinde Trablus ve Balkan Savaşlarından sonra çoğalan şehit yetimlerini korumak amacıyla kurulmuştur, bak., GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s. 65.
- (2) Ayrıntılı bilgi için bak., ÇAĞLAR, "Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar," s. 70-71; FER, "Korunmaya Muhtaç Çocuklar," s. 5-6; Doğan ÇAĞLAR, "Atatürk ve Cumhuriyet Devrinde Korunmaya Muhtaç Çocuklara Sağlanan Bakım ve Öğretim Olanakları," A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, C. XV, Sa: 2, 1982, s. 2-3.
- (3) Söz konusu Yönetmelik hükümleri için bak., ÇAĞLAR,

Sosyal Yardım Komisyonunun denetlenmesine tabi tutmuştur. Uzun savaş yıllarının ortaya çıkardığı çocuk koruma ve eğitim sorununa bir çözüm olarak kurulan darüleytamlar ve bunlara bağlı müesseseler, 1926 tarih ve 931 sayılı Kanunla uygulamadan kaldırılmıştır (1).

Öte yandan, ülkemizde kurum bakımı düşüncesi esas itibarıyla I. Dünya Savaşı sonucu yetim kalan çocukların korunmalarının gerekliliği üzerine önem kazanmıştır (2). I. Dünya Savaşının doğurduğu sefaletin özellikle İstanbul ilinde ortaya çıkardığı kimsesiz ve başıboş çocuklar sorunuyla İttihat ve Terakki Fırkası ilgilenmiş ise de; zamanın koşulları içersinde geniş faaliyetlere girişilememiş ve yalnızca bu tip çocuklar için bir gece sığınağı sağlanmaya çalışılmıştır. Bu iş için de Tophane'deki Yamalı Hamamı belediye tarafından kiralanarak, "Yamalı Hamam Barındırma Yurdu" adı altında faaliyete geçirilmiştir (3).

B. CUMHURİYET DÖNEMİNDE

Ülkemizde gönüllülük niteliği ağır basan çeşitli sosyal yardım ve sosyal hizmet uygulamaları, sanayileşme ve buna bağlı olarak ortaya çıkan hızlı şehirleşme sonucunda karşılaşılan sosyo-ekonomik kökenli sorun ve ihtiyaçların cevaplanmasında yetersiz kalmış ve sosyal yardım ve hizmetler alanında bazı önlemlerin alınmasını gerekli hale getirmiştir. Gerçekten, ülkemizdeki sosyo-ekonomik gelişmeler ve özellikle geniş aile tipine geçiş, beraberinde birçok sorunu da gündeme getirmiş ancak, alınan önlemler belirtilen sorun ve ihtiyaçları karşılamada gerek nitelik gerekse nicelik

"Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar," s. 71-73; FER, "Korunmaya Muhtaç Çocuklar," s. 6-7.

(1) FER, "Korunmaya Muhtaç Çocuklar," s. 6.

(2) Halit ŞAHİN, Kimsesiz Çocuklar Konusunda Bakım Şekilleri ve Koruyucu Aile Uygulaması, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1975, s. 20.

(3) Ayrıca 1932 yılında İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı

yönünden yetersiz kalmıştır (1). İşte bu durum karşısında birtakım yasal düzenlemelere de gidilmiştir.

Sosyal hizmetler alanında etkin sonuçların alınması ve bu alandaki çalışmalara halkın katılımının sağlanması (2) amacıyla, Dernekler Kanunu'nda ilgili bazı düzenlemelere yer verilmiştir. Nitekim Dernekler Kanununun getirdiği hükümler uyarınca, sosyal ve kültürel nitelikli derneklerin kurulabilmelerine olanak ve-

Muhittin Üstündağ, Yamalı Hamam Barındırma Yurduunu kaldırarak yerine "Galata Çocukları Kurtarma Yurdu" kurmaya karar vermiş ve 1933 yılında Galata'da Ketenciler Sokağında "Galata Çocukları Kurtarma Yurdu" açılmıştır. Ancak Yurt, 1938 yılında Yeşilköy'e nakledilerek yatılı okul haline getirilmiş ve kuruluş amacından uzaklaşmıştır. Nihayet, 1943 yılında da kapatılmıştır, bak., GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s. 65 ve 68. Konuyla ilgili olarak belirtilmesi gereken bir husus da, ülkemizde esas itibarıyla I. Dünya Savaşından sonra meydana gelen ortamın etkisiyle çocukların korunması konusunda başvurulmuş "kurum bakımı"na ilişkin bilgilerin, Bizans İmparatorluğunun başlangıç tarihlerine kadar uzandığıdır. Gerçekten bu dönemde Kayseri Piskoposu Aya Vasil, terkedilmiş bebek ve küçük çocukların bakımı için Anadolu'da büyük bir kurum kurmuştur. Bir diğer yetimhane de yine bu dönemde İstanbul'da kurulmuştur. Ancak, bu kurum hakkında fazla bir bilgiye rastlanılmamıştır, bak., Nesrin GÜRAN, "Çocuklar İçin Kurum Bakımı ve Bir Araştırma," Sosyal Hizmet Dergisi, C. V, Sa: 5, Şubat-Mart-Nisan 1971, s. 4-5.

- (1) Ertan KAHRAMANOĞLU, "Sosyal Hizmetlerin Yeniden Örgütlenmesinde Suçlu ve Korunmaya Muhtaç Çocukların Yeri," Çocuk Suçluluğu ve Çocuk Mahkemeleri Sempozyumu, Ankara, 22-23 Haziran 1983, s. 55.
- (2) Sosyal hizmet faaliyetlerinde halkın katılımı konusunda geniş bilgi için bak., "Sosyal Hizmetlere Halkın Katılması Çalışma Grubu Raporu," Sosyal Hizmet Dergisi, C. III, Sa: 10, Temmuz 1969, s. 3-4.

İlmiş ve ayrıca sözkonusu hükümler çerçevesinde kurulan Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu ve Yardım Sevenler Derneği birtakım ayrıcalıklar tanınması yoluyla desteklenmiştir (1). Adı geçen derneklerden Kızılay, sosyal alanda en geniş yardım çalışmalarını sürdüren bir dernek niteliğini taşımış ve ülkede oluşan çeşitli afet ve felaketlere karşı sağladığı hizmetlerle, sosyal hizmetler alanında önemli fonksiyonlar yerine getirmiştir. Sunduğu başlıca hizmetler arasında; ilk yardım istasyonları, sağlık tesisleri ve kan merkezleri kurmak, sakat ve fakir öğrencilerle muhtaç bireylere yardım sağlamak sayılabilir (2).

Kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocukların korunup yetiştirilmeleri konusunda hizmet veren Çocuk Esirgeme Kurumu ise, 10 Haziran 1921 tarihinde faaliyete geçmiştir. Faaliyetine savaş sonrası yetim kalanları korumakla başlayan Kurum, İstiklâl Savaşının doğurduğu maddi sıkıntıların etkisi altında kalmış ve mali durumunda sarsıntılar ortaya çıkmıştır. Buna rağmen faaliyetlerini sürdürmüş olan Kurumun bu dönemde sunduğu hizmetler arasında (3):

- Muhtaç ailelerin çocuklarına yiyecek ve giyecek yardımı sağlamak,
- Yardıma muhtaç bireylere kitap ve okul malzemesi sağlamak,
- Bebek bekleyen anneler için tıbbi muayene olanakları hazırlamak ile
- Çocuklar için oyun sahaları oluşturmak sayılabilir.

Çocuk Esirgeme Kurumunun Kuruluş Tüzüğünde amacı belirtilmiş ve Kurum, çocukların ülkeye faydalı olacak şekilde ye-

(1) AĞAR, "Sosyal Hizmet," s. 10.

(2) ÖZER, s. 132-133.

(3) GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s. 88-89.

tiştirilmelerini sağlamakla ve sağlıklarını korumakla yükümlü kılınmıştır. Nitekim; Kurumun vereceği hizmetler Tüzüğü'nün 4. maddesinde özetle su şekilde belirtilmiştir (1): Gebeliğinde annenin gözönünde tutması gerekli sağlık kuralları ve çocuk bakım esaslarını öğretmek; doğum evleri açmak ve işletmek; çocuk bakım kursları düzenlemek; yoksul anne ve çocuklar için ucuz ya da parasız banyolar kurmak; hasta ve muhtaç çocuklara süt veremeyen anneler için süt damlaları kurmak, süt, süt tozu, mama vermek; çalışan annelerin çocukları için gündüz bakımevleri kurmak; çocuklar için yuvalar açmak ve yoksul çocukları bunlardan parasız faydalandırmak; yuva bulunmayan yerlerde parasız veya bakım masrafları kurumca karşılanmak üzere aileler yanına çocukların yerleştirilmesini sağlamak; çocuk poliklinikleri, hastaneleri, prevantoryumları ve senatoryumları açmak ve işletmek, bu amaçla açılmış veya açılacak tesisleri desteklemek; yoksul emzikli anne ve çocukları bu kuruluşlardan parasız olarak faydalandırmak; yoksul çocuklara ve emzikli annelere parasız ilaç vermek; yoksul okul çocuklarının araç ve gereçlerini, giyim eşyalarını sağlamak; beslenmeleri için aş evleri kurmak; okul çocukları için beden ve ruh sağlıklarını geliştirmek amacıyla çocuk kampları oluşturmak, sağlık ve eğitim koşullarına uygun çocuk bahçeleri kurmak, bu bahçelerin kurulmasında ve bakımında belediyeleri desteklemek; çocuk tiyatrosu, sinema vb. yerlerin tesisini gerçekleştirmek ya da tesisine yardımcı olmak ve böylelikle çocukların boş zamanlarını en iyi şekilde değerlendirmeleri sağlamak; çocuk kütüphaneleri oluşturmak, faydalı çocuk yayınları çıkarmak, bu tür yayınları teşvik etmek, çocukları zararlı yayınlardan koruyucu önlemler almak; mahkeme ve benzeri yerlerde çocukların haklarını koruyucu önlemlere girmek, veli ve vasisiz çocuk-

(1) ÇAĞLAR, "Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar," s. 74-76.

ların kanuni temsilciliğini üstlenmek ve bu sıfatla çocuğun menfaatlerini gözetmek, çocuk suçluluğunun önlenmesi için gereken çalışmalarda bulunmak, bu cümleden olmak üzere "çocuk mahkemeleri" nin kurulmasını sağlamak; bedenlen ve ruhen geri kalmış çocuklar için bakım, eğitim ve ıslah yurtları kurulmasına çalışmak, kurulmuş olanlarına her tür yardımı sağlamak; işgörececek durum ve çağda bulunan çocuklara iş bulmak ve bunları uygun işlere yerleştirmeye kadar barındırmak ve bakmaktır.

Kurumun amacında belirtilen çocuklara yönelik koruma, 12 yaşına kadar olan çocuklar için hem maddi hem de manevi; daha yukarı yaştaki çocuklar için ise yalnızca manevi niteliktedir. Ancak küçük yaştan beri Kurumun müesseselerinde yetişmiş çocuklara, İdare Heyetince gerekli görülen hallerde 18 yaşına kadar maddi yardım yapılması uygun görülmüş ve bu husus gerçekleştirilmiştir. Ayrıca belirtilen durumdaki çocuklara, Kuruma ait işyerlerinde çalışma olanağı da sağlanmıştır (1). Belirtildiği gibi Kurum, esas itibariyle 0-6 yaşları arasındaki çocuklara hizmet sunmuş, kimsesiz çocuklara ise gereken hal ve durumlarda, 18 yaşına kadar açmış olduğu çocuk vuvalarında barındırma şeklinde yardımcı olmuştur. Bütün bu hizmetlerin vanısına Kurum, çocuk sağlığını korumak amacıyla, dispanser, doğumevi ve kreş gibi tesisler açmış; okul çağındaki çocuklara okul araç ve gereçleriyle, yiyecek, giyecek vb. aynı yardımlarda bulunmuştur. Başlangıçta (10.6. 1921 tarihinde) faaliyetine vurdun savunması için cephede savaşan ana ve babaların cephe gerisinde kalan çocuklarının bakımına yardımcı olmak üzere başlayan Kurum, savaş sonrası günlerde gelişme sürecine girmiştir. Nitekim; 1922 yılında "muayene ve tedavi" hizmetlerini de faaliyetleri arasına dahil eden Kurum, 1923 yı-

(1) GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s. 89.

lından 1925 yılına kadar çocuklara yiyecek, süt ve giyecek yardımları yapabilmıştır. Yine bu dönemde halkın yardımı ile kendisine gelir kaynağı oluşturan vakıf tesislerine girişmiştir (1). 1935 yılında "Himaye-i Etfal Cemiyeti" olan kurumun adı, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu olarak değiştirilmiştir (2).

Ülkemizde yine bu dönemde konumuzla ilgili bazı kanuni düzenlemelerden desöz etmek mümkündür. Çocuğun korunmasına dair ilk esaslı hükümler 17 Şubat 1926 tarih ve 743 sayılı Türk Medeni Kanununda yer almıştır. Nitekim Medeni Kanunda ana hatlarıyla belirtilecek olursa; bireylerin medeni haklardan faydalanmaları, evlenme ve boşanmaları halinde taraflara ve çocuklara düşen hak ve yükümlülükler, evlât edinme, velâyet, çocuk malları, babalık davası, nafaka, nesebi sahih olan ve olmayan çocukların korunmaları ve vesayet sorunları ve koruyucu aile bakımına ilişkin hususlar düzenlenmiştir. Bu hükümlerden anlaşılacağı üzere Medeni Kanun, çocuğun bakım ve korunması hususunda esaslı görevler yüklenmiştir. 1 Mart 1926 tarih ve 765 sayılı Türk Ceza Kanununda ise nesep cürümleri, fuhşa teşvik, çocuk ve kendilerini idareye muktedir olmayanları veya tehlikede olanları kendi hallerine terk etme cürümleri, aile bireylerine karşı kötü davranışlar, sarhoşluk, kumar, uyuşturucu madde kullanma, dilencilik ve benzeri konularda cezai yaptırımlar getirilmiştir. Yine bu dönemde, "Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanun", "Güzel Sanatlarda İstidat Gösteren Çocukların Yetiştirilmeleri" ve "Küçük Çocukların Muzır

(1) ÖZER, s. 133.

(2) AKKAYA, "Atatürk, Sosyal Hizmet," s. 21.

Neşriyattan Korunmaları Hakkındaki Kanun" ile "Çocuk Mahkemeleri Kanunu", sosyal hizmetler alanında çeşitli düzenlemeler getirmiştir.

Yukarıda belirtilmiş olan doğrudan veya dolaylı bir şekilde çocuğun korunmasına yönelik çeşitli hükümleri içeren sözkonusu kanunlardan özellikle Medeni Kanun ve Türk Ceza Kanununun hükümlerinin uygulanabilmesini sağlayacak tesislerin kurulması amacıyla 3 Nisan 1926 tarihinde 1580 sayılı Belediye Kanunu çıkarılmıştır. Kanunun belediye hizmetlerini sayan 15. maddesinin birbiri izleyen fıkralarında çocuğun korunması amacıyla birtakım müesseselerin kurulmasını öngören hükümlere yer verilmiştir. Bu hükümler, 24 Nisan 1930 tarihinde kabul edilen 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanununda teyit edilmesine rağmen, yine de uygulamada istenilen şekilde gerçekleştirilememiştir. (1). Nihayet, yine bu dönemde 8 Ağustos 1936 tarihli ve 3008 sayılı İş Kanunu, çocuklara ilişkin olarak "12'den 18 yaşına kadar (18 yaşındakiler dahil) çocukların herhangi bir işyerine alınmalarından önce müessese doktoruna ve bunun bulunmadığı yerlerde hükümet ve belediye doktorlarına muayene ettirilerek yapacakları işin nitelik ve koşullarına göre bünyelerinin dayanıklı olduğunun raporla tesbit ettirilmesi" hükmüne yer vermiştir. 1945 yılından itibaren uygulamasına geçilen iş kazası ve meslek hastalığı ve analık sigortasından, aile reisinin iş kazası veya meslek hastalığı nedeniyle ölüm ya da malûliyetinde ailesine az çok bir gelir güvencesi sağlanması ile analık sigortasının sigortalı kadın işçilere veya sigortalı işçinin eşine gebelik ve doğum halinde birtakım yardımlarda bulunması suretiyle, çocuğun korunmasında kısmen de olsa olumlu bir adım atılmıştır (2).

(1) Ayrıntılı bilgi için bak., AKOL, s. 27-28.

(2) FER, "Korunmaya Muhtaç Çocuklar," s. 8.

Ülkemizde 1945 yılında bir milletvekilinin (1) bireysel çabalarıyla kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocuklar sorunu, meclise getirilerek bu konuyla ilgili 23 kişilik bir komisyon kurulmuştur (2). Komisyonun hazırladığı raporda "çocuk davasının tarihsel, ekonomik ve sosyolojik yön ve önemi" üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulmuştur(3). Ne var ki; bu hususların uygulamaya getirilmesi ancak 23 Mayıs 1949 tarihli ve 5387 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanun ile mümkün olabilmıştır (4). Ancak anılan Kanunun pek çok maddesinin yeterli açıklıktan yoksun olması, uygulamacılar bakımından bazı karışıklıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur (5).

5387 sayılı Kanunun 1. maddesinde Kanunun konu ve amacı, "beden, ruh, ahlâk gelişmeleri tehlikede olup; ana ve babasız, ana ve babası belli olmayan ve Türk Medeni Kanunu hükümlerine göre haklarında korunma tedbiri alınmasında zorunluluk görülen çocukların mahkeme kararıyla ve resit olunca-ya kadar bu Kanunla belli edilen koşullar içinde bakılma ve yetiştirilerek meslek sahibi edilmeleri" şeklinde belirtilmiştir. Kanunun 2. maddesinde, nerede olursa olsun, korunmaya muhtaç bir çocuğun bulunduğu zabıta, Devlet veya belediye memurları ve muhtarlar tarafından öğrenilince mahallin en büyük Milli Eğitim memuruna haber verileceği hükme bağlanmıştır. Milli Eğitim memuru çocuğun konumuna göre gerekli önlemleri

-
- (1) Adı geçen milletvekili, Hatay Milletvekili Tayfur SÖKMEN'dir, bak., AKOL, s. 40.
 - (2) Metinde belirtilen komisyonun başkanlığını Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubundan Prof.Dr. Fahri Ecevit yapmıştır, bak., FER, "Korunmaya Muhtaç Çocuklar," s. 8.
 - (3) Söz konusu komisyonun ileri sürdüğü görüşlerin genel özeti için bak., ERTUĞRUL, s. 11.
 - (4) Kanun tasarisinin 4 yıllık bir geçikleyle yürürlüğe konulmasının gerekçeleri arasında, kanunun hazırlanmasından önce yürürlükte bulunan mevzuatın dikkate alınmayışı ve bu nedenle birtakım eksikliklerin tesbit edilmiş olduğu ifade edilmiştir, bak., AKOL, s. 40-41.
 - (5) Ayrıntılı bilgi için bak., GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s. 71.

aldırmakla birlikte durumu derhal mahkemeye bildirilecektir. Mahkeme tarafından çocuğun durumu, hangi birey, aile veya müesseseseve tevdi edileceği, mevcut emvali varsa kimin tarafından idare edileceği tayin edilecektir. Görülmektedir ki; Kanunun 2. maddesine göre öncelikle muhtarlar, Belediye, Devlet veya zabıta memurları korunmaya muhtaç çocuğun varlığını öğrenecekler ve "öğrenince" de mahallin en büyük Milli Eğitim memuruna haber vereceklerdir. Bu görev korunmaya muhtaç çocuğun varlığının öğrenilmesine bağlı tutulmuş olup, ancak öğrenilince gerçekleştirilecektir (1). Madde netninde "öğrenince" ibaresine verildiğine göre; korunmaya muhtaç bir çocukla karşılaşılana her vatandaş da bu durumu en yakın memura (2) söylemekle görevlendirilmiş olmaktadır.

Korunmaya muhtaç durumunda olduğu tesbit edilen çocuk hakkında gerekli önlemlerin alınması çocuk hakkında bir karara varılincaya, bir başka deyişle; çocuğun bakım ve korunmasını, yetiştirilip meslek sahibi olmasını sağlayacak bakım yöntemi belirleninceye kadar devam edecektir. Bunun için köyün bütçesi yeterli olmazsa iller, illerin bütçesi yeterli olmazsa Hazine yardım edecektir. Belediyeler de bütçelerinin yetersizliği halinde Hazineden yardım talep edebileceklerdir. Görülmektedir ki; Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının kuraacağı çocuk bakım, Milli Eğitim Bakanlığının açacağı yetiştirme yurtları belirtilen olanaklar aşıldığı zaman başvurulacak çözüm yoludur. Bir başka deyişle; Kanunda çocuğun bulunduğu muhitten ayrılmadan korunması esası benimsenmiştir (3).

-
- (1) Öğrenmenin ya bizzat görmek ya da bir kimse tarafından söylenilmek suretiyle gerçekleşeceği açıktır, bak., AKOL, s. 43.
 - (2) Milli Eğitim Bakanlığı temsilcisi, köyde baş öğretmen, ilçede Milli Eğitim memuru, ilde Milli Eğitim Müdürüdür, bak., AKOL, s. 43.
 - (3) Ne var ki; uygulama farklı sonuç vermiştir. Nitekim mahkeme ilâmlarının incelenmesinden genellikle korunmaya muhtaç durumdaki çocukların yurtlara sevklerine karar verildiği anlaşılmıştır, bak., AKOL, s. 42.

Nihayet 5387 sayılı Kanun ile ilgili olarak belirtilmesi gereken bir diğer husus da, Kanunun 29-31. maddeleri uyarınca korunmaya muhtaç çocuklar hakkında yeni bir tesekkül oluşumunu öngörmüş olmasıdır. "Çocuk Koruma Genel Danışma Kurulu" adı verilen bu tesekkül, çocuğu koruma çalışmalarının hem en büyük mercii, hem de ülke çapında yerine getirilmesi istenen bir işbirliğinin gerçekleştiricisi olmuştur (1). Yine bu dönemde çocuklara yönelik bazı gönüllü faaliyetlerden de söz etmek mümkündür. Nitekim; 1949 yılında kimsesiz, basıboş, yoksul, bakımsız çocukları korumak ve bunları memlekete faydalı vatandaşlar haline getirmeye çalışmak ve bu amaçları gerçekleştirmek için ıslah evlerini, çalışma yerlerini, gerekli büroları, mahalli örgütlenmeyi, tesisleri ve bu amaca ulaşmak için her türlü kurumları kurmak amacıyla kurulmuş "Çocuk Dostları Derneği" söz edilen faaliyetlere bir örnektir. 1958 yılında da "fakir ve hasta çocukları tedavi etmek" amacıyla Ankara Çocuk Bakım Derneği kurulmuştur (2).

Yukarıda yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere ülkemizde "korunmaya muhtaç çocuklar" sorunu, özellikle 1949 tarihli 5387 sayılı Kanun ile ele alınmış; ne var ki Kanun taşıdığı bazı aksaklıklar sonucunda yedi yıl sonra yürürlükten kaldırılmıştır. Kanunun yürürlükten kaldırılmasının esas nedeni yine yapılan açıklamalara bağlı olarak, korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal hizmetlerin, Milli Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıkları ile özel idareler ve Belediyelerle köy tüzel kişiliklerinin ortaklaşa çalışmalarıyla yapılması öngörülmüş olmasına rağmen, Milli

-
- (1) Sözkonusu Kurulun oluşumu ve çalışmaları hakkında bilgi için bak., AKOL, s. 43-44; ERTUĞRUL, s. 15.
- (2) ÇAĞLAR, "Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar," s. 5, Ayrıca bak., Neşe ATALAY/ Buket BİLGETEKİN/ Sebahat TAŞ/ Yusuf AKSOY, Kurum Bakımı Altında Olan 0-6 Yaş Grubu Korunmaya Muhtaç Çocukların Bedensel Gelişimleri, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Ankara, 1984, s. 18.

Eğitim Bakanlığının bu dönemde kamu idaresindeki iş bölümünde bile ask görevini veterince yerine getirememesi; mahalli idarelerin de kısıtlı ve yetersiz olanaklarıyla uygulamada başarılı olamamaları şeklinde ifade edilebilir.

5387 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılmasından sonra 15 Mayıs 1957 tarihinde 6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanun Yürürlüğe girmiştir. Ancak bu Kanun ilim adamları ve uygulamacıların görüşleri alınmadan hazırlanmış ve Türkiye Büyük Millet Meclisinde müzakere edilmeden kabul edilmiştir (1). Adı geçen Kanun, korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal hizmetler dahilinde, çocukların karşılaştıkları sorunların çözümünde aşağıda belirtilen başlıca çözüm yollarını öngörmüştür. Bunlar (2):

- Çocuğun bizzat ailesi yanında korunması,
- Ailenin bulunmaması ya da çocuk için sakıncalı yanlar taşıması halinde çocuğun bir başka aile yanına (yani koruyucu aile yanına) yerleştirilmesi,
- Çocuğun bir sosyal hizmet müessesesine yerleştirilmesidir.

6972 sayılı Kanunun yürürlüğe konulmasında, iki ana gerekçe olarak aşağıdaki hususlar ileri sürülmüştür (3):

- Korunmaya muhtaç çocukların korunma ve yetiştirilmelerini bölgesel bir hizmet olarak Belediye Kanununun 134 ve 148. maddeleri uyarınca kurulacak mahalli "Çocuk Koruma Birlikleri"ne bırakmak,
- Tahsil edilemeyen mahalli idare yardımlarını, anılan Birlikler yardımıyla tahsil edilebilmektedir.

Ancak, bu hususlar dışında korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal hizmetlerin etkin hale getirilmesini sağlayabilecek bir düzenlemeye Kanunda yer verilememiş, dolayısıyla eski 5387 sayılı Kanunun içerdiği boşluklar dolduramamıştır.

(1) ERTUĞRUL, s. 15.
(2) COŞKUN vd., s. 10.
(3) ERTUĞRUL, s. 16.

6972 sayılı Kanununun 1. maddesinde "korunmaya muhtaç çocuk" kavramına ilişkin tanıma yer verilmiş olup; bu tanımdan hareketle, korunmaya muhtaç çocuklar yaşlarına göre iki ayrı grup altında ele alınıp bakım durumları da buna göre belirlenmiştir. Nitekim ilk gruba, 0-6 yaş arası süt ve oyun çocukları, ikinci gruba ise 7-18 yaş arası okul çocukları dahil edilmiş ve her iki gruptaki çocukların bakımıyla Belediyeler Kanunu hükümleri uyarınca Koruma Birlikleri (1) sorumlu tutulmuştur. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığına da, Birliklere bu görevlerini yerine getirebilmeleri için her türlü yardımcı ya da yükümlülüğü getirilmiştir (2). Böylelikle 0-6 yaş arası çocukların Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, 7-18 yaş arası çocukların da Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Birlikler aracılığıyla bakım ve korumaları gerçekleştirilmiştir (3). Aşağıda Tablo (1)'de (4), belirtilen yaş gruplarındaki korunmaya muhtaç çocuklara sunulan hizmetler gösterilmiştir.

-
- (1) Koruma Birlikleri'nin oluşumu hakkında bilgi için bak., M.Şükrü TULAY, "Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanununun Boşlukları ve Boşuna Çaba," Sosyal Hizmet Dergisi, C. I, Sa: 12, Mayıs 1965, s. 7-9; AĞAR, "Sosyal Hizmet Kurumu Kurulurken," s. 16.
 - (2) OŞKUN vd., s. 10; GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s. 76.
 - (3) Osman YASAR, "Sosyal Hizmetler Kurumunun Kuruluşuna Ait Kanun Tasarısı Hakkında," Sosyal Hizmet Dergisi, C. I, Aralık 1960, s. 4; Tuğrul AĞAR, "Sosyal Hizmetler Kurumu Kurulmalıdır," Sosyal Hizmet Dergisi, C. III, Sa: 3, Aralık 1968, III. Milli Sosyal Hizmetler Konferansı Özel Sayısı, s. 9; "Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü," Sosyal Hizmet Dergisi, C. III, Sa: 12, Eylül 1969, s. 4.
 - (4) "Sosyal Refah Hizmetleri, Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl (1968-1972)," Sosyal Hizmet Dergisi, C. III, Sa: 11, Ağustos 1969, s. 28.

Tablo (1): KORUNMAYA MUHTAC ÇOCUKLARA SUNULAN HİZMETLER

1966

Yaş Grubları	Müessese sayısı ve bağlı olduğu kuruluş	Çocuk sayısı ve hizmet sağlayan kuruluş	Sıra bekleyen çocuk sayısı	Hizmete ihtiyacı kalmayanlar
0-6	26 SSYB.	2020 SSYB.	-	-
	18 ÇEK.	1900 ÇEK.	-	-
7-18	79 MEB.	10104 MEB.	8.161	4.743
TOPLAM	123	14024	8.161	4.743

Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Sosyal Yardım Bakanlığı (MEB ve SSYB).

Tablo (1)'den de anlaşılacağı üzere, sağlanan hizmet sınırlı olmuştur. Ayrıca hizmetin yürütülüş şekli, psikolojik ve sosyal bakımdan yeterli değildir. Çünkü çok sayıda çocuk birarada bulundurulmuş ve koruyucu aile ve gündüzlü bakım uygulamaları henüz deneme aşamasında olup, yeterince yaygınlaştırılmadığından, bu yöntemlerden istenilen ölçülerde faydalanılamamıştır.

Koruma Birlikleri 6972 sayılı Kanununun 4. maddesinde yer alan hükme göre, 1. maddede tanımlanan korunmaya muhtaç çocukların korunma, bakılma, yetiştirilme ve bir meslek sahibi edilmeleri amacıyla il özel idareleriyle Belediyelerin ortaklaşa çalışmaları sonucu kurulmuşlardır. 1580 sayılı Belediye Kanununun 138. maddesine göre Birlikler, tüzel kişiliğe sahip kamu kuruluşları niteliğini taşımışlardır (1). Birliklerin esas gö-

(1) TULAY, "Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanunun Boşlukları," s. 7.

revlerinden biri, çocuk bakımevleriyle, yetiştirme yurtlarının kurulması olmuştur. Ancak Birlikler tarafından bir il dahilinde bakımevleri ve yetiştirme yurtları kurulamadığı durumlarda, bu tür kuruluşlar ilgili Bakanlıkların onayı üzerine civar illerle işbirliği yapılarak oluşturulmuştur. Bu nedenle, "koruma birlikleri" kimi zaman bağımsız, kimi zaman da ortaklaşa bir çalışma sürdürmüşlerdir (1).

6972 sayılı Kanununun 22. maddesinde korunmaya muhtaç çocuklardan vücutça sakat ve ruhen arızalı, uyumsuz veya benzeri durumda olmalarından dolayı özel bir eğitime ihtiyaç duyulan çocuklar için Milli Eğitim Bakanlığınca ve Türk Ceza Kanununun 53, 54 ve 58. maddelerine göre terbiye önlemleri alınması gereken çocuklar için de Adalet Bakanlığınca özel müesseseler açılmasını öngörmüştür. Kanununun 25. maddesinde ise, sözkonusu hizmetlerin gerçekleştirilebilmesi için özel idare ve Belediyelerle ilgili Bakanlıkların yardımlarına ek olarak gerçek ve tüzel kişilerle uluslararası kuruluşlar tarafından birliklere yapılabilecek aynî ve nakdi, menkul ve gayrimenkul bağışlarla mülhak ve mazbut vakıflar (2) adına mütevelliler ve Vakıflar Umum Müdürlüğü tarafından yapılacak yardımlar ile bütün gelirlerin vergi ve resimden muaf tutulacağı hükme bağlanmıştır (3).

Öte yandan, esas itibarıyla XX. yüzyılda korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal hizmetler alanında uygulaması yaygınlaşmış olan "koruyucu aile bakımı" (4) nin temel

(1) GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s. 77.

(2) Ülkemizde 1935 tarihli ve 2762 sayılı Vakıflar Kanunu Medeni Kanunun kabulünden önceki vakıfları "mülhak" ve "mazbut" vakıfları olmak üzere iki gruba ayırmıştır, bak., DÜRÜST, s. 43.

(3) PAMİR/VARLIK, s. 16.

(4) GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s. 150. Koruyucu aile bakımının öncülüğünü Fransa'nın yaptığı ve 1952 yılında ilk uygulamayı Pa-

esaslarına Medeni Kanunumuzda rastlanılmaktadır. Nitekim Medeni Kanunun 273. maddesinde "çocuğun bedeni veya fikri tekâmülü tehlikede bulunur ya da çocuk manen metrûk bir halde kalırsa hakim, çocuğu ana babadan alarak bir aile nezdine veya müesseseye yerleştirtirebilir..... " hükmüne yer verilmiştir. Bu hükme göre, çocuğun ağır hasta olmasına neden olacak sağlıksız bir ortamda büyütülmesi, okula gönderilmeyerek bedeni gücüyle orantılı olmayan işlerde çalıştırılması, fuhşa, dilencilikçe, hırsızlığa teşvik edilmesi, içkiye alıştırılması gibi nedenlerden biri mevcut olursa, hakim çocuğu iyi yetiştirebilmesi bakımından uygun olmayan aile ortamından çıkarmakla yükümlüdür. Çocuğun bir aile nezdine yerleştirilmesinin mümkün olmadığı hallerde bakım yurtları, yatılıokullar gibi müesseselere yerleştirilmesi yoluna gidilecektir. Ancak, böyle bir önlemin alınması durumunda ana ve babanın çocuk üzerindeki velâyet hakkı devam edecektir. Görülmektedir ki; koruyucu aile bakımının ülkemizde uygulanmasına olanak sağlayan kanuni dayanak, Medeni Kanunun 273. maddesidir. Medeni Kanundan başka, 5387 sayılı Kanunda da haklarında mahkemeden korunma kararı alınan korunmaya muhtaç çocukların aileler yanına yerleştirilerek Devletin gözetim ve denetimi altında bakım ve yetiştirilmelerinin sağlanması; bir başka deyişle, koruyucu aile bakımı benimsenmiştir (1). Ne var ki; koruyucu aile bakımının uygulama alanına ge-

ris'te gerçekleştirdiği ileri sürülmektedir, bak., Lâ-tife BIYIKLI, "Gelişmiş Ülkelerde Suçlu ve Korunmaya Muhtaç Çocuklar İçin Koruyucu Aile Uygulaması," Çocuk Suçluğu ve Çocuk Mahkemeleri Sempozyumu, 22-23 Haziran 1983, s. 63. Öte yandan, koruyucu aile bakımına ilişkin olarak 1853 yılından itibaren ABD.'de, Loring BRACE isimli bir kişinin önemli katkılarıyla birtakım çalışmalara girişildiği görülmektedir, bak., FRIEDLANDER, Introduction to Social Welfare, s. 347; FRIEDLANDER, Sosyal Refah Hizmetine Başlangıç, s. 371.

- (1) Ülkemizde 5387 sayılı Kanun döneminde koruyucu aile bakımına ilişkin birtakım çalışmalar yapılmıştır. Nitekim; 1952-1953 yılları arasında Ankara Hastanesinin yanındaki Ankara Özel İdaresine ait lojmanlarda grup evleri "Pro-

tirilmesi ancak 5387 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılmasından sonra yürürlüğe giren 6972 sayılı Kanun döneminde mümkün olabilmektedir. 6972 sayılı Kanunda koruyucu aile bakımı benimsenmiş ve uygulama esaslarını belirlemek amacıyla Koruyucu Aile Yönetmeliği çıkartılmıştır. Yine bu Kanun döneminde yapılan incelemeler, Medeni Kanunda evlât edinmek için aranan 40 yaşını doldurmuş olma koşulunu gerçekleştiremeyen bir çok ailenin, bu koşul gerçekleşene kadar koruyucu aile olduklarını göstermiştir (1).

Yukarıda yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere; ülkemizde korunmaya muhtaç çocukların bakımı ve korunmasında koruyucu aile bakımından faydalanma düşüncesi oldukça eski olmasına rağmen, ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşullar ve Türk aile yapısının özellikleri nedeniyle koruyucu aile bakımı uzun bir süre uygulanamamıştır (2). Bu nedenle

fesyonel Koruyucu Aile" haline getirilerek, Gazi Yetiştirme Yurdundaki çocukların bir kısmı buraya getirilmiştir. Ne var ki; bu uygulama, mevzuat bakımından zorluklar gösterdiği için, ancak bir yıl sürdürülebilmiştir. 1955-1956 yılları arasında ise, Ankara ve İstanbul illerinde aile yanında çocukların bakımı konusu ikinci kez ele alınmış ve konuyla ilgili projelerin uygulanabilmesi için Ankara'da Osman K.AKOL ile İstanbul'da Hilmi ORHON görevlendirilmişlerdir. Bu çalışmalarını müteakiben 1958 yılında Adana'da 50 kişilik bir projenin uygulanmasına geçilmiştir. Nihayet, konuyla ilgili olarak İzmir'de Dr. Dürdane TANLAY isimli bir ilgilinin çabalarıyla aileler yanına çocuk yerleştirme ve evlât edinme hizmetlerini içeren ortak bir projenin uygulama alanına getirilmesinden söz edilebilir, bak., M. Şükrü TULAY, "Türk Aile Sistemi içinde Koruyucu Ailenin Yeri ve Önemi," Sosyal Hizmet Dergisi, C. V, Sa: 8, Kasım-Aralık-Ocak 1971-1972, s. 4-5.

- (1) Rezan TOKALP, "Koruyucu Aile Uygulaması Üzerine," Sosyal Hizmet Dergisi, C. V, Sa: 5, Şubat-Mart-Nisan 1971, s. 23. Bilindiği gibi, 23.16.1983 tarihinde kabul edilen 2846 sayılı Kanun ile 743 sayılı Medeni Kanununun 253. maddesi değiştirilerek evlât edinme yaşı 35 olarak değiştirilmiştir, bak., aşağıda, "Evlât Edinme Müessesesi", s. 223.
- (2) GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s. 115.

koruyucu aile bakımının ülkemiz açısından yeni bir uygulama olduğu söylenebilir (1). Nitekim; koruyucu aile bakımına işlerlik kazandırabilmek amacıyla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) (2) ile yaptığı bir anlaşma uyarınca Temmuz 1961 tarihinde Ankara'da koruyucu aile pilot proje uygulamasına başlanmıştır (3). Başlangıçta tamamıyla adı geçen Bakanlığın Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü ile Ankara "Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birliği"nce birlikte yürütülen koruyucu aile pilot proje uygulaması, Ankara'da 0-6 yaş arasındaki 50 korunmaya muhtaç çocuğun koruyucu aileler yanına yerleştirilmesini hedeflemiştir (4). Pilot proje uygulamasının diğer bir amacı da, koruyucu aile bakımının halka tanıtılması ve faydalarının ortaya konulması olmuştur. İlk aşamada amaçlarının sınırlı olması nedeniyle hizmetin uygulama alanı da sınırlı tutulmuş ve ilk deneme belirtildiği üzere Ankara'da (Keçiören Atatürk Çocuk Yuvası, Hacettepe Hastanesi ve Doğumevinde) gerçekleştirilmiştir (5). 1964 yılı Aralık ayında koruyucu aile uygulaması

-
- (1) Zuhâl ARNAZ, "Koruyucu Aile Bakımındaki Çocuğun Gelişim Özellikleri Ana Yoksunluğunun Çocuk Gelişimine Etkileri Açısından Koruyucu Aile Bakımının, Kurum Bakımı ile Karşılaştırılmalı İncelemesi," H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi, C. I, Sa: 2-3, Mayıs-Eylül 1983, s. 123.
 - (2) UNICEF hakkında bilgi için bak., aşağıda "Çocuk Refah Hizmetlerinin Tarihsel Gelişimi ve Çocuk Hakları," s. 178.
 - (3) Demet IŞIK, "Eğitim ve Sağlık Hukukunda Çocuk," Sosyal Hizmet Dergisi, C. III, Sa: 2, Kasım 1968, s. 25.
 - (4) Muammer ÖRS, "Koruyucu Aile," Sosyal Hizmet Dergisi, C. II, Sa: 2-3, Haziran-Temmuz-Ağustos 1966, Çocuk Refahı Sayısı, s. 23.
 - (5) Cennet KÖNEN, Türkiye'de Koruyucu Aile, Yasal Yönleri ve Uygulaması, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Ankara, 1981-1982, s. 22. Ülkemizde 1966 Mart ayına kadar toplam 116 çocuk koruyucu aile yanına yerleştirilmiştir. Bunlardan 11'i koruyucu aileleri tarafından kısa bir süre sonra evlât edilmiştir. 2 tanesi koruyucu ailelerinden alınarak (ailevi sorunlar ortadan kalktığı için)

İzmir'de de başlatılmıştır (1). 12 Haziran 1975 tarihinde 2099 sayılı bir Genelge ile bu hizmetin uygulanması çocuk bakım yurtlarına verilmiş (2) ve 1976 yılında hizmetin uygulama alanı genişletilerek 21 ildeki çocuk bakım yurtları bu konuda sorumluluk üstlenmiştir (3).

Ülkemizde 6972 sayılı Kanun döneminde yukarıda ana hatları itibariyle belirtilen çalışmaların önemi inkâr edilemez. Ancak, Kanunun özellikle uygulamadan kaynaklanan birtakım aksaklıklar taşıdığı da bir gerçektir. Nitekim bu nedenle, başta korunmama muhtaç çocuk, yaşlı ve sakat kesimler olmak üzere, çeşitli kesimlere yönelik sosyal hizmet uygulamalarını günün ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde yeni bir Kanun ile düzenleme ve sosyal hizmetlerin tek bir elden yürütülmesini sağlayabilecek bir sosyal hizmetler kurumunun kurulması ihtiyacı doğmuştur. Gerçekten, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununun yürürlüğe girmesine kadar geçen süre boyunca çeşitli kamu kuruluşları, Dernek ve özel girişimler aracılığıyla yürütülen sosyal hizmet uygulaması, özellikle anılan bu kuruluşların mali açıdan gösterdikleri yetersizlikler ve aralarında tam olarak bir işbirliği ve koordinasyonun gerçekleştirilememesi nedeniyle, istenilen olumlu sonuçları verememiştir. Yine bu dönemde hızlı sanayileşme ve şehirleşme sonucu sosyal hizmetler alanında bazı sosyo-ekonomik boyutlu sorunlar ortaya çıkmıştır. Özellikle okul öncesi çocukların bakımıyla ilgili kreş ve gündüz bakımevlerinin nitelik ve nicelik açısından yetersizliği, buna örnek olarak gösterilebilir. Soruna aileler, çocuklarını yaşlı aile bireylerine bırakma ile bir çözüm aramış iseler de; aslın-

öz ailelerine iade edilmişlerdir. 26 çocuk ise koruyucu ailelerince geri verilmiştir. Geriye iade edilen 26 çocuktan 2'si ikinci defa bir diğer koruyucu aile yanına yerleştirilmiş, geri kalanı da çocuk bakım yurtlarına yeniden yerleştirilmiştir, bak., GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s. 81-82.

(1) ÖRS, s. 25.

(2) KÖNEN, s. 23.

(3) Lâtifé BİYİKLİ, "Koruyucu Aile Bakımı," A.Ü. Eğitim Bilimleri

da zaten kendileri bakıma muhtaç yaşlılara çocukların bakımı sorumluluğunun yüklenmesi hiç bir zaman kalıcı ve kesin bir çözüm olamamıştır (1).

Belirtilen bu aksaklıkların yanısıra, aynı döneme ilişkin sosyal hizmetler alanındaki diğer bir aksayan yanda, sayıları oldukça büyük rakamlara ulaşmış geri zekâlı çocuklara yeterli hizmetin sunulamayışı ile sağır ve dilsiz ve benzeri özel eğitime muhtaç gruplara yeterli eğitim hizmetinin sağlanamayışı olmuştur (2).

Sosyal hizmetlerin modern bir anlayış ve yeterli ölçülerde yerine getirilebilmesi için geniş maddi kaynak ve olanaklara ihtiyaç duyulmasına rağmen, bu dönemde sosyal hizmetlerin önemli bir kısmı Devlet ve Belediye bütçelerinden ayrılan ödeneklerle karşılanmaya çalışılmış ancak, bu çabaların çok sınırlı ve yetersiz kalması nedeniyle yeni kaynaklar aranması kaçınılmaz hale gelmiştir. Giderek kendi asli görevlerini yerine getirmede parasal yönden güçlük çeken Belediyelerin üzerinden sosyal hizmetlere ilişkin yükümlülükler alınmış, yalnızca Devlet Bütçesinden yapılacak sınırlı ve olağan katkılar yeterli kabul edilmiştir (3). Mevcut bu ortam, sosyal hizmetler

-
- (1) Fakültesi Dergisi, C. XVI, Sa: 1, 1983, s. 12.
(1) "Sosyal Hizmetler Kurumu Kanun Tasarısı," s. 7-9.
(2) Nitekim, örneğin 1975 yılı Programına göre korunması gereken 240.000 çocuğun varolduğu tespit edilmiştir. Buna karşılık, kamu kuruluşlarınca bu çocukların yalnızca 16.500'üne koruma sağlanabilmiş; 16 özel eğitim kuruluşunda 2.193 çocuğun, 1 rehabilitasyon tesisinde 250 çocuğun bakımı sağlanabilmiştir, bak., Z. Selçuk MARUFLU, "Planlı Dönemde Sosyal Politika ve Sosyal Gelişmeler," Sevk ve İdare Dergisi, Sa: 86, 1975, s. 18.
(3) "Sosyal Hizmetler Kurumu Kanun Tasarısı," s. 7-8.

alanında etkili ve modern bir uygulamanın gerçekleştirilmesi için bir sosyal hizmetler kurumu kurulmasını gerekli hale getirmiştir (1). Ülkemizde, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı olacak şekilde kurulması çalışmaları sürdürülmüştür. 1961 Anayasasının amir hükmü uyarınca, böyle bir sosyal hizmetler kurumunun kurulması tasarlanmış ve sosyal hizmetlerle sosyal yardımların, sosyal sigortalar ile aralarındaki yakın ve sıkı ilişki ve hatta birbirlerini tamamlayıcı özellikleri (2) nedeniyle, özellikle beş yıllık kalkınma planı ve yıllık programlarında, sözkonusu sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmet programlarını yürüten kuruluşların tek bir çatı altında toplanmaları öngörülmüştür. Nitekim; Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında sosyal hizmetler, çeşitli çevrelerde ortaya çıkan sosyal düzensizlikler ve sorunların çözülmesi amacıyla yöneltilmiş (3) ve "Her türlü sosyal yardım ve sosyal güvenlik hizmetlerini düzenleme, çalışma gücünden mahrum maddi ve sosyal yönden yardım ve hizmete muhtaç bireylerle, korunmaya muhtaç çocukların bakım ve yetiştirilmelerini ve hayata uyumlarını, sakatların işe alıştırılmalarını sağlama, suçluların salıverilmesinden sonra onlarla ilgilenecek takip, kontrol ve

-
- (1) Sosyal Hizmetler Kurumu'nun o dönemde kurulmasını gerekli hale getiren ortam ve koşullar hakkında geniş bilgi için bak., AĞAR, "Sosyal Hizmetler Kurumu Kurulmalıdır," s. 9-11; Turgut ALİNOĞLU, "Sosyal Hizmetler Kurumu Gerçekleşirken," Sosyal Hizmet Dergisi, C. IV, Sa: 3-4, Aralık 1969-Ocak 1970, s. 11-12; Turgut ALİNOĞLU, "Sosyal Hizmetler Kurumu Kurulurken," Sosyal Hizmet Dergisi, C. V, Sa: 5, Şubat-Mart-Nisan 1971, s. 12-13.
- (2) Bak., yukarıda "Sosyal Hizmetlerin Sosyal Güvenlik Sistemi İçindeki Yeri ve Önemi," s. 12 vd.
- (3) Hüseyin Tekin SEVİL, "Sosyal Hizmetlerin Planlanması," Sosyal Hizmet Dergisi, C. VI, Sa: 6, Temmuz 1974, I. Sosyal Hizmet Mütahassısları Konferansı Özel Sayısı, s. 5.

koruma teşkilâtı (Patronaj Sistemi) ile sosyal hizmetlerin ve fonların tek elden yürütülmesini idare amacıyla sosyal hizmetler kurumunun kurulması" öngörülmüştür (1). 1963 yılındaki İkinci Sosyal Hizmetler Danışma Konseyi ve aynı yıl hazırlanan ve kısaca MEHTAP raporu olarak bilinen Merkezi Hükümet Teşkilâtı Araştırma Projesinde de bir sosyal hizmetler kurumu kurulması önerilmiştir (2). Bunlardan başka İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, 1968, 1969 ve 1970 yılları programlarında yer alan tedbirlerden biri de sosyal hizmetler kurumunun kurulması olmuştur. Yine bu dönemde 1971 yılına ait programda ise konuya ilişkin olarak sosyal hizmetler kurumunun oluşumuna hazırlık amacıyla bir araştırma yapılması öngörülmüştür. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde de konuya ilişkin bazı düzenlemelere yer verilmiştir. Nitekim 1974 yılı programında, sosyal hizmetler kurumunun kurulması bir tedbir olarak yer almıştır (3). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemine ilişkin olarak, 1978 yılı programının 702 no.'lu paragrafında da, "Toplumumuzda özel ilgiye muhtaç grupların sorunlarının çözümüne yönelik sosyal hizmet ve sosyal yardım programlarının hazırlanacağı, sosyal hizmet sektörüne ilişkin çalışmaların Sosyal Güvenlik Bakanlığının asli görevleri arasında ağırlık taşıyarak bu Bakanlıkta organize edileceği" öngörülmüştür (4). Yine dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, sosyal hizmet ve sosyal yardım programlarının uyumlu bir şekilde yürütülmesi ve aralarındaki dağınıklığın giderilmesi amacıyla sosyal hizmetler kurumu kanun tasarısı hazırlanarak Türkiye Bü-

-
- (1) GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s. 75.
(2) AĞAR, "Sosyal Hizmetler Kurumu Kurulmalıdır," s. 10.
(3) SEVİL, "Sosyal Hizmetlerin Planlanması," s. 6-8.
(4) "Sosyal Hizmetler Kurumu Kanun Tasarısı," s. 7.

yük Millet Meclisine sunulmuştur (1). Nihayet konu 1981 yılı başlarında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından yeniden gündeme getirilmiştir. Bakanlık asli görevlerinden biri olan sosyal hizmetlere dinamik bir yapı kazandırmak, bu alandaki uygulamaları yeterli düzeylere ulaştırmak ve mevcut hizmetlerarası koordinasyonu sağlayarak, eldeki kaynaklardan azami faydayı elde etmek ile sosyal hizmetlere ihtiyaç duyan kesimlere daha nitelikli ve kapsamlı hizmetler sunabilmek için bir sosyal hizmetler kurumu kanun tasarısı hazırlayarak ilgililerce sunmuştur (2). Uzun ve yoğun çalışmalar sonucu, belirtilen amaçla uygulamaya Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu da dahil edilerek, 24 Mayıs 1983 tarihinde 2828 sayılı "Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu" yürürlüğe konulmuştur.

Ülkemizdeki dağınık ve koordinasyonsuz bir şekilde yürütülmekte olan sosyal hizmet uygulamalarına bir bütünlük ve işlerlik kazandırmak amacıyla 24.5.1983 tarihinde yürürlüğe giren 2828 sayılı Kanunun temel özellikleri şu şekilde incelenebilir:

Kanunun amacı, madde 1'de korunmaya, bakıma ve yardıma muhtaç aile, çocuk, sakat, yaşlı ve diğer kişilere götürülen sosyal hizmetlere ve bu hizmetleri yürütmek üzere kurulan teşkilâtın kuruluş, görev, yetki ve sorumlulukları ile faaliyet ve gelirlerine ait esas ve usulleri düzenlemek şeklinde ifade edilmiştir. Madde 2'de ise, "Bu Kanun, sosyal hizmetlerle ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek kişileri ve özel hukuk tüzel kişilerini, sos-

(1) Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı(1979-1983), 1980 Programı, DPT. Yayın No: 1704, Ankara, 1980, s. 100.

(2) "2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununun Kapsam ve İçeriği," Çağdaş Sosyal Hizmet Dergisi, Yıl: 1, Sa: 1, Ocak 1986, s. 7.

yal hizmet kurum ve kuruluşlarında çalışan personeli, sosyal hizmetlerden faydalananları ve faydalananacak durumda olanları kapsar" ibaresine yer verilme suretiyle Kanunun kapsamı belirtilmiştir.

2828 sayılı Kanunun 4. maddesinde sosyal hizmet uygulamalarıyla ilgili olarak temel bazı esaslar belirtilmiştir ve bu esaslar, konumuzla ilgili olduğu ölçüde şu şekilde özetlenebilir: Öncelikle, Kanunun kapsamına giren sosyal hizmet faaliyetlerinin, Devletin denetim ve gözetiminde, halkın gönüllü katılımları da sağlanarak bir bütünlük içinde yürütülmesi öngörülmüştür. Öte yandan, sosyal hizmet programlarının uygulanmasında korunmaya muhtaç çocuk, sakat ve yaşlılara öncelik tanınması; sosyal hizmetlerin yürütülmesi ve sunulmasında sınıf, ırk, dil, din, mezhep veya bölge farklılığı gözetilmeyeceği, hizmet talebinin hizmet arzından fazla olması durumunda önceliklerin muhtaç olma derecesi ve başvuru ya da tesbit sırası esas alınarak belirleneceği belirtilmiştir. Korunmaya muhtaç çocuklar konusunda, sosyal hizmetlerin ancak bu Kanunla kurulan Kurum (Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu) tarafından yürütüleceği, sözkonusu Kuruma bağlı kuruluşların dışında sosyal hizmet kuruluşlarının kurulmalarının izne tabi olup, alınacak önlem ve düzenlemelerle bunların hizmet, işleyiş ve personele ilişkin hususlarda tesbit edilen standart ve esaslara uygun olarak faaliyette bulunmalarının sağlanacağı ifade edilmiştir. Yine aynı madde de, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtlarının korunmaya muhtaç çocukların yaş, cinsiyet, sosyal ve psikolojik özellikleri ile özür dereceleri dikkate alınarak gruplandırılması ve özellikle çocuk yuvalarının huzurevleri ile aynı mahallelerde tesis edilerek dede-torun, nine-torun ilişkilerinin sağlanması amaçlanmıştır. Ayrıca, korunmaya muhtaç çocukların Türk örf, adet, inanç ve milli ahlâkına

sahip, kendisine güvenen, insan sevgi ve saygısıyla dolu, Atatürkçü düşünce, ilke ve inkılâplarına uygun biçimde yetiştirilmeleri, bir iş veya meslek sahibi yapılmaları, haklarında alınan koruma kararı kalktıktan sonra da toplum içinde izlenmeleri ve olanaklar dahilinde desteklenmeleri öngörülmüştür (1). Nihayet, muhtaç sakat ve yaşlıların hayatlarını sağlıklı, huzurlu ve güven icersinde sürdürmeleri, muhtaç sakatların toplum içinde kendi kendilerini idare edebilecek ve üretken hale gelebilecek şekilde bakım ve rehabilitasyonlarının yapılması, bunlardan tedavisi mümkün olmayanların sürekli bakım altına alınması amacıyla gerekli her türlü önlemin alınacağı ve düzenlemenin yapılacağı hususları da adı geçen 4. maddede belirtilmiştir. Bu hüküm uyarınca, korunmaya muhtaç çocukların bir iş veya meslek sahibi yapılmaları ve haklarında alınan korunma kararı kalktıktan sonra da toplum hayatı içinde durumlarının izlenmesi olanağı getirilmiştir. Ayrıca, 2.3.1988 tarihli ve 3413 sayılı Kanun ile 2828 sayılı Kanuna eklenen madde uyarınca muhtaç çocukların reşit olmalarından sonra, kamu kurum ve kuruluşlarındaki işlere yerleştirilmesi esası getirilmiştir. Nitekim; 3413 sayılı Kanun ek madde 1'e göre, "kamu kurum ve kuruluşları, reşit olanak kadar Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü tarafından bakılan ve korunan çocuklar için, her yılbaşındaki hangi statüde olursa olsun, serbest kadro mevcutlarının binde biri nispetindeki kısmını ayırarak bu çocuklar arasında yapılacak giriş sınavlarında başarılı olanlar arasından atama yaparlar. Bu maddeden faydalanmak isteyenler, 18 yaşını tamamladıkları tarihten itibaren, Kamu kurum ve kuruluşlarına, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü vasıtasıyla başvurmak zorundadırlar".

(1) KAHRAMANOĞLU, "Sosyal Hizmetlerin Yeniden Örgütlenmesi," s. 56.

2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu, 7355 sayılı Sosyal Hizmetler Enstitüsü Kurulmasına Dair Kanun ile 6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanunu keza Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bünyesinde Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğünü kuran 225 sayılı Kanunun ilgili hükümlerini ve Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun teşkiline ait tüm mevzuatı yürürlükten kaldırmıştır. Ayrıca bu Kanunlar çerçevesinde yürütülmekte olan sosyal hizmetleri kapsamına dahil ederek uygulama alanını genişletmiştir.

2828 sayılı Kanunda öngörülen görev ve faaliyetleri yerine getirmek üzere, yine bu Kanun uyarınca Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı, tüzel kişiliğe sahip katma bütçeli Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü ile Sosyal Hizmetler Danışma Kurulu oluşturulmuştur.

Sosyal Hizmetler Danışma Kurulu (1), sosyal hizmet programlarını tesbit ve bunların uygulanmasına ilişkin konuları inceleyip değerlendirmek, ilgili kanun tasarısı, tüzük ve yönetmelikler hakkında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına görüş bildirmekle yükümlüdür (md. 7).

Yukarıda belirtilen özelliklere sahip bulunan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü ise, bir genel müdürün yönetiminde merkez ve taşra teşkilatından oluşmaktadır (md.8). Kurumun merkez teşkilatı bir

(1) Danışma Kurulu; SSYd. Bakanının Başkanlığında, SSYd. Bakanının önerisi üzerine Cumhurbaşkanınca seçilecek, sosyal hizmetler alanında temayüz etmiş beş kişi ile Adalet, İçişleri, Maliye, Milli Eğitim, Çalışma, Kültür ve Turizm, İmar ve İskân, Gençlik ve Spor, Sosyal Güvenlik Bakanlıkları müsteşar veya müsteşar yardımcılarında, DPT. Müsteşarı veya yardımcısı ile SH. ve ÇEK. Genel Müdüründen, SH. Eğitim ve Araştırma Merkezi Müdüründen, Yükseköğretim Kurulu ve Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu başkanlarından, Kızılay ve Türk Hava Kurumu genel başkanlarından, Vakıflar ve Kredi ve Yurtlar genel müdürlerinden oluşur. Kurul, 23 Nisan gü-

genel müdür ile üç genel müdür yardımcısı yönetiminde 11 birimden meydana gelmektedir. Bu birimler şunlardır (md. 10) (1):

- a. Özel Kalem,
- b. Hukuk Müsavirliği,
- c. Teftiş Kurulu,
- d. Planlama, Koordinasyon ve Etüd Dairesi,
- e. Aile ve Çocuk Hizmetleri Dairesi,
- f. Yaşlı Hizmetleri Dairesi
- g. Sakatların Korunması ve Rehabilitasyonu Dairesi,
- h. Genel Sosyal Hizmetler Dairesi,
- ı. Personel ve İdari İşler Dairesi,
- j. Destek Hizmetleri Dairesi,
- k. Sosyal Hizmetler Eğitim ve Araştırma Merkezi Müdürlüğüdür.

Taşra Teşkilatı ise; İl Sosyal Hizmetler Kurulu, İl Sosyal Hizmetler Müdürlükleri, ihtiyaç duyulan ilçelerde kurulacak sosyal hizmetler şubeleri, sosyal hizmet kuruluşlarından oluşmaktadır (md. 12).

Kurumun görevleri şu şekilde özetlenebilir:

1. Sosyal yardım ve hizmetlerle ilgili esasları, sosyal hizmet politika ve hedeflerine uygun olarak belirlemek, plan ve programları hazırlamak, uygulamak ve konuya ilişkin ilgili Bakanlık, kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak,

2. Öncelikle korunmaya, bakıma veya yardıma muhtaç çocuk, sakat ve yaşlıları belirlemek, bunların korunması, bakımı, yetiştirilmeleri ile rehabilitasyonlarını sağlamak,

nü ve SSYd. Bakanının çağrısı üzerine her yıl Kasım ayında toplanır. Gerekli hallerde Kurul, SSYd. Bakanınca olağanüstü toplantıya çağrılabilir (md.6).

(1) Genel Müdür ve yardımcıları ile (k) bendindeki müdürlük hariç yukarıda sayılan birimlerin görev, yetki ve 9. maddede yer alan Kurum görevleri dikkate alınarak bir yönetmelikle düzenlenir (md. 10).

3. Çalışan anne ve babalar ile yurt dışındaki işçilerin çocuklarının bakım ve korumalarının sağlanması amacıyla gündüzlü ve yatılı kuruluşlar kurmak ve işletmek,

4. Yoksul birey ve ailelere aynî ve nakdi yardımlarda bulunmak üzere gerekli hizmet ve programları geliştirmek ve uygulamak,

5. Kurum görevlerinin yerine getirilmesine yardımcı olmak amacıyla halkın gönüllü katılımını sağlamak,

6. Dernek ve vakıfların sosyal hizmetler alanındaki faaliyetlerini yönlendirmek,

7. Kuruma bağlı olanların dışında kurulacak sosyal hizmet kuruluşlarının açılış iznine, her türlü standartlarına ve işleyişlerine ilişkin esasları belirlemek, onaylamak, denetimlerini yapmak ve bu esaslara uymayanların faaliyetlerini durdurmak,

8. Sosyal yardım ve hizmetlere ilişkin alanlarda araştırma, yayın ve tanıtma faaliyetlerinde bulunmak,

9. Uluslararası düzeyde sosyal hizmet uygulamalarını izlemek, değerlendirmek ve uluslararası işbirliğinde bulunmak,

10. Hizmet için gerekli personeli, bu hizmet elverişli bireyler arasından seçmek, eğitmek, yetiştirmek, çalışma esaslarını ve sorumluluklarını belirlemek, ilgi alanlarına göre istihdam etmek,

11. Toplumun değişen ihtiyaçlarına göre sosyal hizmet alanına giren ya da ilgili kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirmektir.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunun belli başlı gelirleri esas itibarıyla; Genel Bütçeden yapılacak Hazine yardımı, döner sermaye gelirleri, Kuruma ait taşınır veya taşınmaz mallardan elde edilecek her çe-

şit gelirler, Kurum tarafından veya Kurum yararına başka kuruluşlar ya da gerçek ve tüzel kişilerce düzenlenecek sosyal faaliyetler ile her türlü teşebbüs gelirleri, gerçek ve tüzel kişilerce uluslararası resmi ve özel kuruluşlar ve yabancı benzer kuruluşlar tarafından Kuruma yapılacak aynı ve nakdi taşınır ve taşınmaz her çeşit bağışlar ve bunların gelirlerinden oluşmaktadır. Ayrıca diğer mali kaynakları arasında Türk Hava Kurumunca toplanacak kurban derisi, fitre ve zekât gelirlerinden Kuruma ayrılan paylar, Belediye sınırları ile mücavir alanlar içinde düzenlenen fuar, festival, sergi ve benzeri yerlere giriş biletlerine Bakanlar Kurulunca tesbit edilen miktarda yapıştırılacak sosyal yardım pulu gelirleri, Kanunla kurulmuş olan Spor-Toto, Milli Piyango gibi şans oyunları düzenleyen kuruluşların aylık hasılatlarının %1'inin Kuruma aktarılmasıyla elde edilecek gelirler, 26.5.1981 tarih ve 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanununun 103. maddesinin üçüncü fıkrası uyarınca belediyelerce yapılacak yardımlar, İl özel idareleri bütçelerine bir önceki yıl ödeneklerinin %5'inden az olmamak üzere konulacak yardımlar, Kanunla kurulan döner sermaye işletmelerinin (Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait olanlar hariç) yıllık brüt hasılatlarının %1'inin Kuruma aktarılmasıyla elde edilecek gelirler yer almaktadır (md. 18).

2828 sayılı Kanunun 20. maddesi uyarınca Kurum ve bağlı kuruluşlara birtakım mali kolaylıklar getirilmiş bulunmaktadır. Nitekim anılan maddede; "Kurum ve kuruluşlarına yapılacak her türlü bağış, yardım ve vasiyetler vergi, resim ve harçlardan muaftır. Bağış, yardım ve vasiyetlerin kullanılmasında bağış, yardım ve vasiyet yapanların koydukları ve kanunlara göre geçerli sayılan kayıt ve şartlara uyulur; Gelir veya Kurumlar Vergisi mükellefleri tarafından Kurum ve kuruluşlarına makbuz karşılığında yapılacak nakdi

bağışlar Gelir ve Kurumlar Vergisi Kanunları hükümlerine göre yıllık beyanname ile bildirilecek gelirlerden ve Kurum kazancından indirilir. Ayrıca Kurum ve kuruluşlarınca hizmetin gereği olarak ithal edilen makine, teçhizat malzeme ve yayınlar gümrük vergisi ve buna bağlı vergi, resim ve harçtan muaftır. Bu muafiyet hükümleri bağış ve yardım yoluyla gelen aynı cins malzemeler için şartsız olarak uygulanır; Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumuna kanunlarla verilmiş olan imtiyazlar, Kurum için de aynen uygulanır" hükmüne yer verilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARA YÖNELİK SOSYAL HİZMETLER

I. KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUK KAVRAMI

Ülkemizde korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal hizmetleri incelerken öncelikle korunmaya muhtaç çocuk kavramı ve giderek çocuklara yönelik refah hizmetleri ele alınacaktır.

A. PSİKO-SOSYAL VE HUKUKİ ACILARDAN ÇOCUK KAVRAMI

1. Psiko-Sosyal Açıdan Çocuk Kavramı

"Çocuk kime denir?" sorusuna sağlıklı bir cevap verebilmek için çocuğu biyolojik, psikolojik ve sosyal bir varlık olarak ele almak ve bu açılardan incelemek gerekmektedir.

Bilindiği üzere çocuk bir toplumun istikbâli, bir başka deyişle; geleceğinin belirleyicisidir. Dünyaya geldiği andan başlayarak çocuk hangi açıdan ele alınıralsa alınsın, yetişmekte ve geliştirmekte olan bir insan yavrusu olarak başlangıçta (özellikle gelişim yönünden) yeterli düzeye ulaşınca kadar biyolojik, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanması konusunda başkalarına bağımlıdır. Yani bu dönemde çocuk, ihtiyaçlarının karşılanması ve istenilen düzeyde gelişebilmesi için anne ve babasının yardım ve desteğine muhtaçtır. Gerçekten, gelişim süreci içinde çocuğun ihtiyaçları değişmekte ve bu ihtiyaçları kendi başına karşılaması düşünülemez olduğundan, çocuk yaşı, zekâsı ve sosyo-ekonomik durumu ile orantılı olarak istenilen düzeyde gelişebilme hususunda ailesinin korumasına muhtaç olmaktadır (1). Bu nedenle aile, çocuğun barınma ve bakım gibi fiziksel; sevgi, şefkat ve ilgi gibi duygusal ve bir gruba ait olma gibi sosyal ihtiyaçlarını karşılayan görevler zinciri üstlenmiş bulunmaktadır. Ayrıca aile, çocuğun kimliğini kazandığı, sosyal ve kültürel değerleri e-

(1) ÇAĞLAR, "Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar," s. 59.

dindiği bir ortam olarak çocuğun zekâ, yetenek ve kişiliğinin gelişiminde önemli bir role sahiptir. Nitekim çocuk sosyalleşme sürecine ilk olarak ailesinde başlamakta ve böylece ailenin, akraba ve komsuluk ilişkilerinin, şehir veya kövünün ve nihayet ulusunun bir parçası olduğunu öğrenmektedir. Çocuk büyüdükçe etrafındakilerle etkileşim sonucu, onlarınkilere benzer davranışlar geliştirmektedir. Yine oldukça karmaşık bir süreç niteliği taşıyan sosyalleşme sürecinde etrafında bulunanların, hergün karşılaştığı sayısız olayların ve bireylerin, içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve kültürel koşulların, gelenek, töre ve kanunların, fiziksel çevrenin ve sayılmakla bitmeyen daha pek çok faktörün etkisinde kalarak kişilik kazanmaktadır. Bu çevresel faktörlerin yanısıra, kalıtım yoluyla geçen pek çok özellikler de kişiliğini belirleyici bir etki yapmaktadırlar. Çocuk giderek sosyalleşme süreci içerisinde kişilik veya benlik gelişimini (cinsiyetle ilgili rollerin öğrenilmesi, bağımlılık-bağımsızlık, saldırganlık ve başarı güdüsü gibi hususlar) keza bilişsel gelişimini (öğrenme, zekâ gelişimi, düşünme ve algı gelişimi gibi hususlar) tamamlamakta (1) ve bu aşamalardan geçerken ailesinin ve dış çevresinin etkisinde kalmaktadır.

Görölmektedir ki; sağlıklı bir aile hayatının çocuğun biyolojik, psikolojik ve sosyal açılardan gelişiminde büyük önemi bulunmaktadır. Bunun esas nedeni, çocuğun dünyaya geldiği andan başlayarak ebeveynlerine olan bağımlılığı azalınca kadar onların bakım ve korunmasına muhtaç olması ve ilk sosyalleşme deneyimlerini aile ortamında edinmesidir. Buna karşılık, aile ilişkilerin bozulması, boşanma, ebeveyn kaybı gibi olaylar çocuğun gelişimini ve topluma uyumunu olumsuz yönde etkilemektedir.

(1) Çiğdem KAĞITÇIBASI, İnsan ve İnsanlar, 3.Bası, İstanbul, 1979, s. 245-246.

Ana-baba ve çocuk veya çocuklardan oluşan ailenin parçalanması ya da dağılması çocuğun korunmaya muhtaç hale gelmesine neden olabilmektedir. Ailenin parçalanması ya da dağılması sonucunda ebeveynin sevgi, ilgi ve desteğinden yoksun kalan çocuklara Devlet, alacağı önlemler çerçevesinde ihtiyaç duydukları bakım ve korunma olanakları sağlamakla yükümlüdür (1).

Çocuk, yukarıda yapılan açıklamaların ışığında ele alındığında, gelişen bir insan yavrusu, olgunlaşmamış, "reşit" sayılmayan küçük biçiminde tanımlanabilmektedir (2). Genellikle delikanlılıktan önce gelen ve buluş ile sona eren çağ şeklinde ifade edilen "çocukluk", aslında çocuğun sürekli bir değişim geçirdiği ve giderek olgunlaştığı bir devredir (3). Bu devre, yani çocukluk üst sınırı belirsiz bir çağ niteliğini taşımaktadır. Nitekim çeşitli kanunlarda çocukluğun bitişi farklı farklı belirlenmiştir. Örneğin Ceza Kanununda belirli bir yaşdan küçük olanların işledikleri suçlardan sorumlu tutulmayacakları öngörülmüş ve İş Kanunu çeşitli işler için çocukların çalıştırılmaları konusunda yaş bakımından birtakım yasaklamalar getirmiş bulunmaktadır. Keza Vatandaşlık Kanununa göre çocuklar evlenemezler. Ne var ki; İş Kanununda öngörülen yaşdan önce çalıştırılan çocuklara rastlanıldığı gibi, kanuni erişkinlik yaşı olan 18 yaşından önce evlendirilen çocuklarla da karşılaşılabilir. Bu durum çalışma ve evlenmenin hangi yasta olursa olsun çocukluğu sona erdirdiğini ortaya koymaktadır (4). Yine bu durum yaş faktörünün oldukça sağlam

-
- (1) Geniş bilgi için bak., aşağıda "Korunmaya Muhtaç Çocuklar Konusunda Devletin Sorumluluğu", s. 141-145.
 - (2) Atalay YÖRÜKOĞLU, Değişen Toplumda Aile ve Çocuk, 1. Bası, Ankara, 1983, s. 3.
 - (3) Meydan-Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedisi, C. III, s. 283.
 - (4) YÖRÜKOĞLU, s. 3.

bir ölçüt olmasına rağmen, bir kimsenin bütün yönleriyle gerçek yaşını kronolojik yaşına göre belirlemenin kimi zaman yeterli olmadığını da ortaya çıkarmaktadır. Bunun nedeni beden yapısının yanında, zekâ yaşı ve sosyal yaş faktörlerinin birbirlerini tamamlamalarının gerekli olmasıdır (1).

Çocukluk, gelişim psikolojisi açısından ergenlik döneminin başlamasıyla sona ermektedir (2). Yani bedensel ve zihinsel gelişme ölçüt olarak ele alındığında, ergenlik belirtilerinin başlamasıyla çocukluktan gençliğe adım atılmaktadır. Ancak bunun da kesin bir sınırı bulunmamaktadır (3). Bu nedenle çocukluk yaşının sınırı saptanırken, çocuğun içinde yaşadığı yerin ikliminin, toplumun uygarlık ve eğitim düzeyinin, geleneklerinin ve kalıtımsal faktörlerin etkilerini dikkate almak gerekmektedir. Bu faktörlerin toplumdaki topluma ya da ülkeden ülkeye farklılık göstermesi nedeniyle, her toplum veya ülkede bireyler çocukluk dönemini aynı yaşlarda geçirememektedirler. Örneğin; biyolojik bir olay olan ergenlik (buluş), bireyden bireye, iklimden iklime değişerek farklı yaşlarda görülebilmektedir (4). Hatta cinsiyet bakımından da bu farklılık ortaya çıkabilmekte ve nitekim kızlar genellikle erkeklerden önce ergenliğe ulaşmaktadırlar. Büyüme ve olgunlaşmanın kişiden kişiye belirtilen faktörlerin etkisi altında kalarak değişebilmesi nedeniyle, bu geçiş 11 ilâ 15 yaşları arasında kabul edilmektedir. Bu nedenle çocukluğun üst sınırınının 15 yaş olarak belirlenmesi isabetli olacaktır (5). Nihayet öte yandan sosyal çevreye bağlı olan kimlik

(1) Esin ONUR, Suçlu Çocuklara Uygulanan Yaptırımlar, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1978, s. 140.

(2) ONUR, s. 6.

(3) YÖRÜKOĞLU, s. 3.

(4) SOYER, s. IX.

(5) YÖRÜKOĞLU, s. 3.

ise, daha çok sorumluluk duygusunun gelişmesi bakımından değişmekte ve çocuk esas itibariyle fizyolojik ergenliğe ulaştığında değil, fakat içinde bulunduğu toplum tarafından resmen kabul edildiğinde yetişkin kimse sayılmaktadır (1).

2. Hukuki Açıdan Çocuk Kavramı

Sözcük anlamı itibariyle insan yavrusunu ifade eden çocuk kavramının çocuk hukuku bakımından belirgin hale gelebilmesi için, "hangi andan başlayarak ve hangi yaşa kadar çocuk korunmalıdır?" sorusunun cevaplandırılması faydalı olacaktır.

Bilindiği üzere çocuk hayatının ilk anından başlayarak korunma ve yardıma muhtaçtır. Ancak sözkonusu yardım ve korumanın ne zamana kadar süreceğinin belirlenmesi psiko-sosyal açıdan olduğu kadar hukuki açıdan da güçtür. Çünkü bu süre her çocuk için yaş, biyolojik gelişme hızı (2) ve hatta psikolojik özellik ve ihtiyaçlara bağlı olarak değişebilmektedir. Eski hukuk sistemlerinde (3) bedensel olgunluğun cinsel olgunluğa erişme ile tamamlandığı kabul edilmiş iken; günümüzün modern hukuk sistemlerinde ancak düşünsel olgunluğa erişme ile çocuğun bedensel olgunluğa ulaşma sürecinin tamamlandığı, bir başka deyişle; korunma ve yardıma muhtaç olma döneminden kurtularak ergin olacağı kabul edilmektedir (4). Ülkemiz hukuk sistemi bakımından çocukluğun başlangıcı, şahsiyetin (kişiliğin) kazanılmasına bağlıdır. Nitekim Medeni Kanununun 27/1. maddesine göre; "şahsiyet çocuğun sağ olarak tamamiyle doğduğu anda başlar" hükmüne yer verilmiştir.

(1) SOYER, s. IX.

(2) İNAN, s. 10-11; Ali Naim İNAN, "Çocuğun Korunması ve Polis," A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XXXVII, Sa: 1-4, 1980, s. 245.

(3) Bu tür hukuk sistemlerine örnek olarak Roma ve İslâm Hukuk sistemleri verilebilir, bak., İNAN, s. 245; Emine AKYÜZ, "Çocuk Mahkemeleri Kanununun Çocuğun Güvenliği Açısından Değerlendirilmesi," Çocuk Suçluluğu ve Çocuk Mahkemeleri Sempozyumu, Ankara, 22-23 Haziran 1983, s. 103.

(4) İNAN, s. 11; İNAN, "Çocuğun Korunması," s. 245.

Bu hükme göre ana karnındaki çocuk (cenin), hukuk gözünde kişi değildir ve fakat sağ doğup kişilik kazanınca bu kişiliği geçmişe etkili sonuç doğurmaktadır (1). Görülmektedir ki; kişiliğin başlangıcı iki koşulun gerçekleşmesine bağlı tutulmuştur. Bu koşullar kısaca aşağıdaki şekilde olduğu gibi incelenebilir:

- Tam Doğum: Tam doğumdan, çocuğun ana rahminden tamamiyle ayrılması, bağımsız bir varlık haline gelmesi anlaşılmaktadır (2). Genellikle kabul edilen çocuğun ane vücudundan tamamen ayrılmasıyla doğum olayının gerçekleştiğidir (3).

- Sağ Doğmak: Medeni Kanunun şahsiyetin başlangıcı için aradığı ikinci koşul sağ doğmaktır. Çocuğun sağ doğması, çocuğun tamamen doğduğunda bir an için yaşamış olmasını ifade eder. Dolayısıyla şahsiyet, bir başka deyişle çocuğun korunmaya ve yardıma muhtaç olduğu dönemin başlangıcı, ana vücudundan ayrıldıktan sonra bir an yaşamış olmasına bağlıdır. Medeni Kanun bu koşul çerçevesinde çocuğun insan şeklinde doğmuş olmasını dikkate alırken, sakatlığının olmaması gibi koşulları ayrıca aramamıştır. Bu nedenle sağ doğmak, nefes almayı ifade etmektedir. Yani, ana vücudundan tam olarak ayrılmış çocuk bir defacık nefes almışsa sağ olarak doğmuş sayılır (4).

Hukuk sistemimizde henüz tam ve sağ doğmamış, ana rahminde bulunan cenin gerek yaşamı ve gerekse bazı hakları bakımından korunmaktadır. Nitekim Medeni Kanunun 524. maddesine göre "cenin", ileride sağ doğmak koşulu ile mirasçı olabilmektedir. Bu durumu dikkate alan Medeni

-
- (1) Bilge UMAR, Temel Hukuk Bilgisi, İzmir, 1976, s. 90; Erol AKI, Hukukun Temel Kavramları, İzmir, 1985, s. 149.
(2) İNAN, s. 11. Ayrıca bak., Ergun ÖZSUNAY, Gerçek Kişilerin Hukuki Durumu, İstanbul, 1974, s. 12 vd.
(3) İNAN, s. 11.
(4) Bak., İNAN, s. 11.

Kanun, 377/3 ve 584. madde hükümlerinde, ceninin daha ana rahminde iken korunmasına ilişkin önlemlere yer vermiştir. Bunun gibi cenine karşı ve özellikle yaşamını sona erdirecek şekilde işlenen fiilleri Ceza Kanunumuz suç saymış ve daha tam ve sağ doğum olayı gerçekleşmediği halde onun korunması yoluna gitmiştir (1).

Hukuk sistemimizde çocukluğun başlangıcını belirlemek kadar sona erişini de belirlemek önem taşımaktadır. Önceden belirtildiği üzere çocukluk (küçüklük), fikri olgunluğa erişmekle sona ermektedir. Bu olgunluğun yaşını, kanuni ifadesiyle "rüşt"ü (erginliği ya da reşit (ergin) olma anını) kanun koyucu ülkenin belirli koşulları ile iklimin çocukların biyolojik gelişmesi üzerindeki etkilerini dikkate alarak belirlemektedir. Bu nedenle, çeşitli ülkelerde rüşt yaşı, farklı belirlenmektedir. Ülkemiz hukuk sistemi bakımından bir kimseye reşit diyebilmek için onun belirli bir yaşa ulaşması gerekmektedir birlikte (2) bazı durumlar için istisnalar getirilmiştir. Nitekim Medeni Kanunumuzun 11. maddesinin 1. fıkrasında "Rüşt, onsekiz yaşın ikmal ile başlar" hükmü yer almakla birlikte; Kanun çocuğun 18 yaşını ikmal etmeden önce bazı hal ve durumlarda (evlenmesi veya hakim kararı ile reşit sayılması, bak., md. 11/2 ve 12) da küçüklükten kurtulmasına olanak tanımıştır. Çocuğun henüz 18 yaşını tamamlamadan evlenmekle ya da hakim kararı ile kazandığı rüşte "erken rüşt" veya "kaza-i rüşt" adı verilmektedir (3).

Yukarıda yapılan açıklamalara bağlı olarak hukuki açıdan çocuk, "tam ve sağ doğduğu andan başlayarak, reşit (ergin) olduğu ana kadarki devrede bulunan (insan yavrusu) gerçek kişi" (4) şeklinde tanımlanabilmektedir.

(1) Ceza Kanunu IV. Fasıl, "Kasten Çocuk Düşürme ve Düşürtmek Cürümleri", md. 468, 469, 470, 471 ve 472. Söz konusu maddelerde yapılan değişiklikler hakkında bak., Ekonomik İstikrar Tedbirleri 5 (1 Nisan 1983-12 Aralık 1983), DPT, Yayın No: 1994, Ankara, 1985, s. 55; BALLAR, s. 65.

(2) İNAN, s. 13.

(3) İNAN, s. 14; AKI, s. 151.

(4) İNAN, s. 17; İNAN, "Çocuğun Korunması," s. 247. Konuyla

B. KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUK KAVRAMI VE KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARLA İLGİLİ İŞLEMLER

1. Korunmaya Muhtaç Çocuk Kavramı

Çocuk yaşı, zekâsı, sosyal ve ruhsal konumu ile orantılı olarak istenilen şekilde gelişebilmesi konusunda korunmaya muhtaç durumdadır. Çocuğun korunmayı istemesi onun temel bir hakkı; onu korumak ise ailesinin ve giderek üyesi bulunduğu toplumun en başta gelen görevlerinden biridir. Ancak, bu noktada hangi konum ve özellikteki çocuğun korunmaya muhtaç olduğunun belirlenmesi gerekli hale gelmektedir. Bu nedenle burada korunmaya muhtaç çocuk kavramı genel ve ilgili kanun çerçevesinde incelenmeye çalışılacaktır.

a. Tanım

Hukuk düzenimiz içersinde "korunmaya muhtaç çocuk" kavramına açıklık getiren temel hükme Medeni Kanunda rastlanılmaktadır. Nitekim Medeni Kanununun 273. maddesinde, "Çocuğun, bedeni veya fikri tekâmülü tehlikede bulunur veya çocuk mânen metruk bir halde kalırsa hakim, çocuğu ana ve babadan alarak bir aile nezdine veya müesseseye yerleştirebilir" hükmüne yer verilmiştir. Bu madde hükmüne göre, çocuğun ağır hasta olmasına neden olacak sağlık koşullarına uygun olmayan işlerde çalıştırılması, fuhşa, dilencilige, hırsızlığa teşvik edilmesi, içkiye alıştıırılması vb. nedenlerden biri mevcut ise, hakim çocuğu durumu bozuk ve düzensiz aile ortamından çıkarmakla yükümlü tutulmuştur. Eğer olanaklar dahilinde ve mevcut koşullar çerçevesinde çocuğun bir aile nezdine yerleştirilmesi mümkün olamazsa, bu taktirde çocuğun bakım yurtları ve yatılı okullar gibi müesseselere yerleştirilmesi yoluna gidile-

ilgili olarak belirtilmesi gereken bir husus da, Türk İş Mevzuatında çocuk kavramını tanımlayan bir hükme rastlanılmadığı, ancak bazı madde hükümlerinde "çocuk" ibaresine yer verildiğidir. Geniş bilgi için bak., Tan-
kut ÇENTEL, Çocuklar ile Gençlerin İş Güvenliği, (Yayınlanmış Doktora Tezi), İstanbul, 1982, s. 34.

cektir (1). Bu madde hükmünden anlaşılacağı üzere, Müdahaleden kast edilen ise, ihmalin nedenlerini bulmak, suçluları cezalandırmak, nafaka müessesesini harekete geçirmek, çocuğun velâyeti üzerinde durmak veya vasi tayin etmek, malları varsa işletmek ve elden çıkmasına engel olmak, küçüğün rüşt yaşına kadar bütün haklarını korumak ile öte yandan ailesinin olumsuz koşullarının düzelmesine yardım etmek ve çocuğun en son zorlama noktasına kadar kendi öz ailesi veya yakınlarının yanında kalması için çözüm yolları aramaktır (2).

Ülkemizde 1949 yılında 5387 sayılı "Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun" yürürlüğe girmiş ve Kanunda "korunmaya muhtaç çocuk" kavramı Medeni Kanundan ayrı olarak ele alınıp 1. maddede tanımlanmıştır. Bu maddede yer alan hükme göre, "beden, ruh ve ahlak gelişimi tehlikede olan, ana ve babasız, ana ve babası belli olmayan çocuklar" korunmaya muhtaç çocuktur. Yine anılan Kanunda, bu nitelikteki ve Medeni Kanuna göre haklarında "korunma kararı" alınması gerekli görülen çocukların, mahkeme kararı ile ve reşit oluncaya kadar bu Kanunda belli edilen koşullar dahilinde bakılıp yetistirilerek meslek sahibi edilmelerinin köy ihtiyar heyetleri, Belediyeler, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından sağlanacağı belirtilmiştir.

5387 sayılı Kanun uyarınca korunacak çocuğun, "beden, ruh ve ahlak gelişiminin tehlikede" olmasının yanısı-

-
- (1) Yukarıda belirtilen durumlarda ana ve babanın velâyet hakkı önceden belirtildiği üzere devam etmektedir. Ancak, Medeni Kanun madde 274'de yer alan koşullar gerçekleştiği takdirde, hakim ana babanın velâyet hakkını nez'edebilir, bak., Naci ŞENSOY, Çocuk Suçluluğu-Küçükler-Çocuk Mahkemeleri ve İnfaz Müesseseleri, İstanbul, 1949, s. 53.
- (2) M. Şükrü Tulay, "Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar Davası," Sosyal Hizmet Dergisi, C. II, Sa: 2-3, Hazine-Temmuz-Ağustos-Eylül 1966, Çocuk Refahı Sayısı, s.12.

ra, "ana ve babasız, ana ve babası belli olmayan" bir durumda olması aranmaktadır. Ancak ana ve babasından biri ya da her ikisi de hayatta olduğu halde "beden, ruh ve ahlak gelişimleri tehlikede" bulunan çocukların durumunun ne olacağı belirsizdir. Bu durumun yarattığı endişeler, Kanunun müzakeresi sırasında ileri sürülmüş ve geçici komisyon adına "bu durumdaki çocuklar hakkında hakim karar vereceği, aile durumu iyi olmayan çocukların da bu Kanundan faydalanabilecekleri" cevabı verilmiştir (1).

5387 sayılı Kanunun 2. maddesinde de, nerede olursa olsun, korunmaya muhtaç bir çocuğun bulunduğu zabıta, Devlet veya belediye memurları ve muhtarlar tarafından öğrenilince mahallin en büyük Milli Eğitim memuruna haber verilmesi öngörülmüştür. Milli Eğitim memuru, çocuğun durumuna göre gerekli önlemleri aldirmekle birlikte, derhal mahkemeye haber verecektir. Mahkeme tarafından çocuğun durumu, hangi birey, aile ve müesseseye tevdi edileceği, mevcut mal varlığı (emvali) varsa kimin tarafından idare edileceği tayin edilecektir" hükmüne yer verilmiştir (2).

5387 sayılı Kanunun içerdiği aksaklıkları (3) gidermek amacıyla 1957 yılında 6972 sayılı "Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun" yürürlüğe konulmuştur. Adı geçen Kanunun 1. maddesinde "beden, ruh ve ahlak gelişmeleri tehlikede olup; anne ve babasız, anne ve babası belli olmayan, anne ve babası tarafından terkedilen, anne ve babası tarafından ihmal edilip, fuhşa, dilencilikçe,

(1) AKOL, s. 41.

(2) AKOL, s. 43-44; ERTUĞRUL, s. 15. Ayrıca geniş bilgi için bak., yukarıda "Türkiye'de Sosyal Hizmetlerin Doğuşu ve Gelişimi", s. 75.

(3) 5387 sayılı Kanunun özellikle uygulamada ortaya çıkan aksak yanları hakkında bilgi için bak., yukarıda "Türkiye'de Sosyal Hizmetlerin Doğuşu ve Gelişimi", s. 76.

alkollü içkileri veya uyuşturucu maddeleri kullanmaya veya serseriliğe sürüklenmek tehlikesine maruz bulunan çocuklara korunmaya muhtaç çocuk denir" ibaresine yer verilmiştir. Buna göre 6972 sayılı Kanunda eski Kanuna nazaran daha açık ve geniş kapsamlı bir tanıma yer verilmiştir ve eski Kanunda olduğu gibi bu tanım içersinde korunmaya muhtaç çocukların nitelikleri açıklanmıştır. Ancak aslında korunmaya muhtaç durumdaki çocukların önemli bir kısmı tanımın kapsamı dışında bırakılmıştır. Nitekim; örneğin, anası ve babası sağ ve sağlıklı, altı kardeşi olan, tek odalı bir evde yaşayan ve ailesinin aylık kazancı kendi temel ihtiyaçlarını bile karşılayacak düzeyde olmayan ancak, ailesi tarafından kötü yola sürüklenme tehlikesiyle karşı karşıya bulunmayan bir çocuk korunmaya muhtaç değil midir? Kanuni tanıma göre bu sorunun cevabı olumsuzdur. Halbuki; bu çocuğun temel ihtiyaçları olan uygun beslenme, barınma ve giyinme ile eğitim olanakları ailesinin yetersiz ekonomik kaynakları ile sağlanamaz. Dolayısıyla çocuğun korunmaya muhtaç olması için mutlaka anne ve babasız; anne ve babası belli olmayan ya da anne ve babası tarafından Kanunda belirtilen nedenlerle kötü yola yöneltilen bir çocuk olması gerekli değildir. Tanımın içeriğinin kısır olması bir yandan Kanun kapsamı dışında kalan korunmaya muhtaç çocukları korumasız bırakırken; öte yandan ekonomik sıkıntısı olan birçok aileye, çocuklarını kurum bakımına terk etme konusunda adeta rehberlik etmiştir. Gerçekten yoksulluk içindeki çok sayıdaki anne ve babanın çocuklarını Devletin koruması altına verebilmek amacıyla cami avlularına ya da hastane gibi kuruluşların bahçelerine vb. yerlere bıraktıkları bilinmektedir. Görülmektedir ki Kanundaki sözkonusu yetersizlik bazı ailelerin çocuklarının gerçekte korunmaya muhtaç durumda olmasa bile, koruma altına alınmalarını sağlama girişimlerinde bulunmalarına neden olmuştur (1).

(1) ÇAĞLAR, "Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar," s. 60-

Yukarıda belirtilenin tersine anne ve babası olmayan her çocuk her zaman için korunmaya muhtaç çocuk değildir. Nitekim; anne ve babası olmamakla birlikte, hayatta kendilerine bakabilecek vasilerinin olması durumunda korunmaya muhtaç çocuk tanımıyla Kanun kapsamı çelişki yaratmıştır. Hem çocuğun bakacak kimsesi vardır, hem de çocuk korunmaya muhtaç çocuk sınıfına dahil edilmektedir. Öte yandan yine anılan Kanun döneminde vasileri ya da ebeveynlerince terkedilmemiş herhangi bir şekilde istismar konusu olmayan çocuklar hakkında da çeşitli düşüncelerle korunma kararı aldırılmak üzere mahkemeye müracaat edilmiş ve korunma kararı alınmıştır. Bu çocuklar korunmaya muhtaç çocuklar kapsamına girmemekle birlikte, yetiştirme yurtlarında bakılmışlardır. Kanunun 1. maddesindeki tanımın hiçbir şıkkı, bu çocukların bakım altına alınma nedenleriyle bağdaştırılamamıştır. Aslında çocukların yetiştirme yurtlarına gönderilmelerindeki neden, doğrudan doğruya ekonomik yetersizlikler olmuştur. Oysa ki, ekonomik yetersizlik yalnızca sosyal hizmet önlemleriyle ortadan kaldırılacak bir sorun değildir. Bu sorun, esasen ülke ekonomisiyle yakından ilgilidir. Ekonomik yetersizlikler nedeniyle bakımları sağlanamayan çocukların hepsi Devlet tarafından korunabilse, çözümlenmemiş hiçbir sorun kalmayacaktır. Ancak, ülkemizde asgari geçim standartlarına ulaşamamış bütün ailelerin çocuklarının, anılan Kanun çerçevesinde korunabileceklerini düşünmek hatalı bir davranış olmuştur. Bu dönemde, ayrıca Kanunun 1. maddesinin "a" sıkkına göre ana ve babasız ve

61. Nitekim; 6972 sayılı Kanun döneminde kurum bakımı dahilinde koruma ve bakım altına alınan çocuklardan yaklaşık 3/1'ine yakın kısmının, toplumsal, eğitsel ve hukuki açılardan "korunmaya muhtaç çocuk" tanımının kapsamına girmeyecek durumda oldukları belirlenmiştir, bak., M.Şükrü TULAY, "Korunmaya Muhtaç Çocukların Müesseselerde Bakımı," Sosyal Hizmet Dergisi, C. III, Sa: 12, Eylül 1969, s. 17.

fakat akrabalarının yanında kendilerine normal bakım sağlanabilen çocuklar hakkında korunma kararı alınmışken; ana ve babası hayatta fakat önceki durumdaki çocuk kadar kendisine bakım sağlanamayan çocuklar hakkında korunma kararı alınmamıştır. Bundan başka, "korunma kararı"nın alınmasında durumun yargı organına aksettirilişi de bir diğer aksak yön olmuştur. Gerçekten, mahkemeye verilmek üzere hazırlanan evraklardaki bilgiler gerçekleri yansıtmaktan çok uzak kalmıştır. Bunun esas nedeni, sözkonusu evrakların jandarma erleri ve muhtarlar tarafından hakim'in gelişigüzel düzenlenmiş evrak üzerinden verdiği korunma kararları pek isabetli olmayışdır (1).

6972 sayılı Kanununun 1. maddesinin "d" şikkinin da uygulamada istenilen sonucu vermediği görülmüştür. Çocuğu istismar eden aileler, doğal olarak kendileri çocuklarını bir kazanç aracı şeklinde kullandıkları için, Kanun nazarında suçlu duruma düşmüşler ve bu durumu saklamaya çalışmışlardır. Her ne kadar Kanun çocuğun istismar edildiğinin anlaşılması üzerine zabıta, Devlet ve belediye memurları ya da muhtarlara durumu en büyük mülki amire bildirme yükümlülüğü getirmiş ise de (md. 2), uygulamada daha çok çocuk hakkında koruma kararı çıkarılması taleplerinin çocuğun kendi ailesinden geldiği görülmüştür. Adı geçen Kanunun idari açıdan uygulanmasında karşılaşılan en büyük aksaklık, Kanunun 4 ve 5. maddelerinde yer alan hükümler nedeniyle ortaya çıkmıştır. Kanunun 4. maddesinde yer alan hükme göre, korunmaya muhtaç çocukların bakılıp yetiştirilmeleri ve bir meslek sahibi edilmeleri, il özel idareleriyle belediyelerin ortaklaşa kuracakları bir-

(1) Ayrıntılı bilgi için bak., Birsen GÖKÇE, Cumhuriyet Döneminde Çocuk ve Gençlere Ait Yasal Düzenlemeler ve Yayınlar, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayın No: 01-89, Ankara, 1983, s. 14.

liklerin (1) sorumluluğuna bırakılmıştır. Ancak uygulamadan 0-6 yaş grubu çocukların Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı çocuk bakım yurtlarında, 7-18 yaş grubu çocukların ise Milli Eğitim Bakanlığına bağlı yetiştirme yurtlarında bakıldıkları, suçlu çocukların ise Adalet Bakanlığınca açılan ıslahevlerinde barındırıldıkları anlaşılmaktadır. Böylece uygulamada korunmaya muhtaç çocuklarla ilgili olarak değişik idari örgütlerle karşılaşmıştır. Söz konusu örgütler arasında görev ve sorumluluk konusunda işbirliği ve anlayışın sağlanamaması da Kanunun bir diğer aksak yönünü meydana getirmiştir (2).

Yukarıda yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere 6972 sayılı Kanun döneminde başta kimsesiz çocuklar (3) olmak üzere, azda olsa suçlu çocuklara ve özel bakıma ihtiyaç gösteren çocuklara hizmet sunulmuştur. Ne var ki aynı derecede korunması gereken örneğin sömürülen, okula gönderilemeyen çocukların koruma altına alınması ve bunlara da hizmet verilmesi gereklidir (4).

-
- (1) Koruma Birlikleri hakkında bilgi için bak., yukarıda "Türkiye'de Sosyal Hizmetlerin Doğuşu ve Gelişimi," s. 79.
 - (2) GÖKÇE, Çocuk ve Gençlere Ait Yasal Düzenlemeler, s. 14.
 - (3) Kimsesiz çocuk olarak esas itibarıyla ana ve babası olmayan çocuklar kabul edilmekle birlikte; ana ve babası olduğu halde çocuğa karşı görevlerini yerine getirmeyen ebeveynlerin çocuklarının da "kimsesiz çocuk" sayılması isabetli olacaktır, bak., GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s. 17; Abdullah LELİK, "Korunmaya Muhtaç Çocuklar İçin Yapılmakta Olan Hizmetler," Sosyal Güvenlik Bülteni, Sa: 55, Şubat 1982, s. 16.
 - (4) Nitekim günümüzde korunmaya muhtaç çocuklara sunulması gereken hizmetler iki ana grupta toplanmaktadır. Bunlardan "genel hizmetler" içersine çocuğun ihtiyaçlarının karşılanması ölçütü dikkate alınarak ana ve çocuk sağlığı hizmetleri, gündüz bakımevleri, kreşler çocuk hastanelerinin sunduğu hizmetler ile çocuğun boş zamanlarını değerlendirme faaliyetleri girmektedir."Ö-

Ülkemizde 6972 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesinden önce (1953 yılında) toplanan V. Milli Eğitim Şurası'nda Korunma ve Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Komisyonu korunmaya muhtaç çocukların durumunu ve korunmaya muhtaç olma hususunu açıklamıştır. Buna göre korunmaya muhtaç çocuklar (1):

- Ana ve babası belli olmayıp sokağa düşmüş çocuklar,
- Ana, babası kayıp veya ölü olması nedeniyle sokağa düşmüş çocuklar,
- Ana-babasından her ikisi veya birisi olup da bunların birlikte yaşamaları ruhi ve ahlaki gelişimleri bakımından açık bir tehlike oluşturan çocuklar,
- Ana ve babasından her ikisi veya birisi olup da sokağa düşmüş, terk edilmiş çocuklar,
- Ana ve babasından her ikisi veya birisi olup da bunların gerçek anlamdaki fakirlikleri dolayısıyla gelişmeleri için asgari bakımları sağlanamayan çocuklar,
- Medeni Kanununun 273. maddesi kapsamına girdiği halde yukarıda belirtilen gruplar dışında kalan çocuklar,

zel hizmetler" içersine ise; çocuğun sorunları esas alınmak suretiyle kimsesiz çocuklara sunulan hizmetler, dilendirilen, suça yöneltilen çocuklar ile mahkum annelerin çocuklarına yönelik hizmetler, özel bakıma ihtiyaç gösteren çocuklara yönelik hizmetler ile sömürülen (çalıştırılarak parası alınan çırak veya küfeci gibi çocuklar), okula gönderilmeyen çocuklara (bu çocukların okula gönderilmemelerinin esas nedeni, özellikler kırsal alanlarda çocuğun tarımda işgücü olarak kullanılması veya kız çocuğun okumasının gerekli görülmeşi) özgü hizmetler girmektedir. Bu nedenle, korunmaya muhtaç çocuklara sunulacak sosyal hizmetler çerçevesinde "korunmaya muhtaç çocuk" kavramının kapsamının genişletmek gerekmektedir, bak., GÖKCE, Çocuk ve Gençlere Ait Yasal Düzenlemeler, s. 12-13.

(1) ÇAĞLAR, "Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar," s. 61-62.

- Çeşitli nedenlerle geçici olarak korunması gereken çocuklar (velisinin hapiste olması, hastaneye yatması, yangın, sel, deprem gibi felâketlere uğraması).

V. Milli Eğitim Şûrası'nda yapılan bu açıklama hem korunmaya muhtaç çocuk kavramının sınırlarını genişleten hem de modern çocuk koruma önlemlerinin alınması gereğini belirginleştiren bir nitelik taşımıştır. Her ne kadar, 6972 sayılı Kanundaki tanım, esasen kurumlarda bakılması gereken çocukları içermekte ise de; aslında çocuk koruması çok daha geniş kapsamlı ve çok yönlü faaliyetler bütünüdür (1). Nitekim Batı ülkelerinde ve özellikle ABD.'de, çocuğun korunmasının geniş kapsamlı olması nedeniyle yalnızca kurum bakımı ile yetinilmeyerek koruyucu aile bakımı yaygınlaştırılmış (2) ve hatta çocuğun kendi öz ailesi yanında yetişmesini sağlayacak önlemlere öncelik verilmiştir. Bu duruma paralel olarak Batı ülkeleri ve ABD.'de "korunmaya muhtaç çocuk" kavramının da daha geniş kapsamlı tutulduğu görülmektedir. Buna göre korunmaya muhtaç çocuk (3):

- Ana ve babasından birini veya her ikisini de kaybeden çocuklar,
- Ailelerinden gerekli özeni göremeyen çocuklar ya da bu özeni gösterme güç ve olanağına sahip olmayan ailelerin çocukları,

(1) ÇAĞLAR, "Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar," s. 62.

(2) M.Şükrü TULAY, "Kimsesiz ve İntibaksız Çocukların Yerleştirilmeleri," Sosyal Hizmet Dergisi, C. I, Sa: 5, Nisan 1962, s. 261. Gerçekten, Batı Avrupa ülkelerinde özellikle okul öncesi çağıdaki korunmaya muhtaç çocukların %70-90'ının koruyucu aileler yanında bakıldığı; koruyucu aile sayısının yetersizliği ya da çocukla aile arasında uyum sağlanamaması gibi hallerde ise, çocukların bakım ve korunmalarının bir bakıcı anne denetiminde 8-10 çocuğun barınabildiği "koruyucu evler" de sağlandığı belirtilmektedir, bak., YÖRÜKOĞLU, s. 171. Çocukların bakım ve korunmalarının sağlandığı bu evlere, "grup evleri" de denilmektedir, bak., ARNAZ, s. 117-118.

(3) M.Şükrü TULAY, "Kimsesiz ve İntibaksız Çocukların Yerleş-

- Ana ve baba arasındaki ciddi anlaşmazlıklar dolayısıyla çocuğa karşı görevlerini yerine getiremeyen ailelerin çocukları,

- Terk edilmiş çocuklar,
- Evlenme dışı (gayri meşru) doğmuş çocuklar,
- Dulların, boşanmış ailelerin çocukları şeklinde kabul edilmektedir.

Görülmektedir ki; korunmaya muhtaç çocuk tanımı ülkeden ülkeye değişerek, ailelerince kötü muameleye maruz kalan çocuklardan, suçlu çocuklara kadar çeşitli konum ve yaştaki çocukları içerebilmektedir. Şüphesiz, kapsamın genişliği ülkelerin ekonomik olanakları başta olmak üzere toplumsal yapılarına bağlı olmaktadır. Çocuk korunması konusunda Batı Avrupa ülkeleri (örneğin, İngiltere, Fransa) ve ABD.'de kamu kuruluşları ve gönüllülerin çalışmaları arasında işbirliği sağlanmak suretiyle, kaynak tasarrufu ve hizmetlerde uzmanlaşma sağlanabilmektedir (1). Ülkemizde 2828 sayılı Kanun öncesi dönemde çocuğun korunması ve korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal hizmetler konusunda ortaya çıkan dağınıklık ve gereksiz kaynak ısraflarını önlemek ihtiyacı giderek daha fazla hissedilmeye başlanmış ve sözkonusu sorunlarını çözümlenmek amacıyla 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu 1983 yılında yürürlüğe konulmuştur. Kanununun 3. maddesinde "korunmaya muhtaç çocuk" kavramı tanımlanmış olup, bu tanıma göre korunmaya muhtaç çocuk; beden, ruh ve ahlâk gelişmeleri tehlikede olup,

- a. Ana veya babasız, ana ve babasız,
- b. Ana veya babası ya da her ikisi belli olmayan,

tirilmeleri," s. 261. ABD.'de 1935 tarihinde yürürlüğe giren "Sosyal Güvenlik Kanunu"nun kaleme alınması sırasında muhtaç çocuk, "ana veya babanın ölümü, evden devamlı surette ayrı kalması veya bedeni yahut akli yetersizliği yüzünden ana-baba bakımından veya desteğinden mahrum kalan ve annesi, babası, üvey kardeşi, amca veya teyze gibi akrabadan birisi ya da birkaçı tarafından muhafaza edilen bir ikametgahda kendi evi gibi yaşayan 16 yaşından küçük kız veya erkek çocuğu" biçiminde tanımlanmıştır, bak., Arthur FİNK, Sosyal Hizmet Alanı, (çev., Lütfiye YASA/ Necil ULUSAY), Ankara, 1963, s. 212.

(1) Fethi BAYCIN, "Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve

- c. Ana veya babası veya her ikisi tarafından terk edilen,
- d. Ana veya babası tarafından ihmal edilip, fuhşa, dilencilik, alkollü içkileri ya da uyuşturucu maddeleri kullanma gibi her türlü sosyal tehlikelere ve kötü alışkanlıklara karşı savunmasız bırakılan ve başıbosluğa sürüklenen çocuklardır.

Tanımın (a) bendinde belirtilen özellikleri taşıyan çocuklar; kanuni evlenme sonucu doğan, ancak ölüm dolayısıyla anne veya babaları ya da her ikisini de kaybetmiş bulunan ve kendilerine kanunen bakmakla yükümlü kimseleri olsa bile çeşitli nedenlerle korumasız kalan çocuklardır. (b) bendindeki özellikleri taşıyan çocuklar ise evlilik dışı doğan çocuklardır. (c) bendi çerçevesinde ele alınacak çocuklar da, ana veya babanın ya da her ikisinin çocuğa karşı görevlerini yerine getirememeleri (maddi veya manevi yetersizlik nedeniyle) veya getirmekten kaçınmaları sonucunda giderek terk edilen çocuklardır (1). Nihayet son bentde yer alan özelliklere uyan çocuklar; ana veya babalarınca ihmal edilerek, maddede belirtilen kötü davranış ve alışkanlıklara karşı savunmasız bırakılan çocuklardır.

Yukarıda yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere, 2828 sayılı Kanun korunmaya muhtaç çocuk kavramının sınırlarını eski Kanuna nazaran genişletmiş ve çocuğa sağlanacak bakım yöntemleri arasında koruyucu aile yöntemine ağırlık verilmesini öngörmüştür (md. 23). Ancak Kanunun getirdiği tanımın yine de yetersiz olduğunu söy-

Koruyucu Aile Denemesi," Sosyal Hizmet Dergisi, C. I, Mart 1961, s. 12.

- (1) Süleyman YANÇATAROL/ Nilgün BALAMİR, Korunmaya Muhtaç Çocuklar Rehberi, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Yayınları Çoğaltım Dizisi, Sa: 7, Ankara, 1985, s. 2.

lemek yanlış olmayacaktır. Ne var ki; önceden belirtildiği gibi çocuk koruması ve korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal hizmetlerin kapsam ve uygulama alanları, tamamen o ülkenin sosyo-ekonomik yapısına ve gelişmişlik düzeyine bağlıdır.

b. Korunmaya Muhtaç Çocuklarla İlgili İşlemler

Korunmaya muhtaç çocuklarla ilgili işlemler çerçevesinde, bu çocukların tesbiti, inceleme ve korunma kararlarının alınması ile kaldırılması hususları, konuya ilişkin olarak 28 Kasım 1983 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren "Korunmaya Muhtaç Çocukların Tesbiti, İnceleme, Korunma Kararlarının Alınması ve Kaldırılmasına İlişkin Yönetmelik" (1) hükümleri uyarınca incelenecektir (2).

Yönetmeliğin 7. maddesine göre, korunmaya muhtaç çocukların araştırılıp bulunması, durumlarının incelenmesi görevi İl Müdürlükleri ile Sosyal Hizmet Şubelerinin sorumluluğundadır. Bu konumdaki çocukların duyurulmasında; mahalli mülki amirlere, sağlık kurum ve kuruluşlarına, köy muhtarlarına, genel kolluk kuvvetleri ile belediye zabıta memurlarına görev yüklenilmiştir. İl Müdürlükleri ve Sosyal Hizmet Şubeleri, korunmaya muhtaç çocuklar hakkında basın ve yayın organlarında çıkan haberleri ihbar kabul ederek, ayrıca bir resmi duyuru gelmesini beklemeden harekete geçerek bunları araştırmakla yükümlüdür (md. 8). İl Müdürlükleri ve Sosyal Hizmet Şubeleri, çevrelerinde korunmaya muhtaç olup, kurum hizmetinden faydalanamayan çocukları tesbit etmek ve gerekli önlemleri almak amacıyla ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapacaktır (md. 9). Nihayet, korunmaya muhtaç çocukların tespitindeki görevliler, yükümlüler ile

(1) Sözkonusu Yönetmelik, 2828 sayılı Kanunun 21 ve 22. maddelerine dayanılarak hazırlanmıştır.

(2) Korunmaya muhtaç çocuklara ilişkin işlemler hakkında geniş bilgi için bak., YANCATAROL/BALAMİR, s. 3-6.

vatandaşların veya ebeveynlerin İl Müdürlüğü ve Sosyal Hizmet Şubelerine başvuruları üzerine, sözkonusu çocuklar hakkında korunma kararlarının alınması için gerekli incelemelere başlanacaktır (md. 10).

Korunmaya muhtaç çocuk ve ailesi hakkında gerekli bilgileri toplamakla görevlendirilen sosyal hizmet uzmanı (bulunmadığı hallerde İl Müdürlüğü tarafından uygun görülecek kişi), çocuğun öz geçmişi, anne ve babasının olup olmadığı, ailenin ve çevresinin sosyo-ekonomik durumu, o ana kadar yaşadığı yer, yakın akrabalık ve komşuluk ilişkileri gibi konuları açıklığa kavuşturacak şekilde derinlemesine bir inceleme yapacaktır. Bu inceleme sonucunda; çocuk "buluntu" ise, karakol zabıt varakasını; anne ve baba ayrılmış ise ilgili mahkeme kararını; çocuk terkedilmiş ise bununla ilgili tutanağı ve çocuğun korunmaya muhtaç olduğu ihbar edilmiş ise, bu durumun tesbit edildiği tutanağı "sosyal inceleme raporu"na ekleyecektir (md. 11). İl Müdürlüğü ve Sosyal Hizmet Şubeleri inceleme sonucunda korunmaya muhtaç olma özelliklerine sahip çocuklar hakkında; menkul ve gayrimenkulu varsa bunların nasıl idare ve muhafaza edileceğini, velâyetin kaldırılması veya vesayetin verilmesinin gerekip gerekmediği konularını da içine alan sosyal inceleme raporu ile birlikte, vukuatlı aile nüfus kaydını, Tapu ve Vergi Dairesinden alınan belgeler ve Genel Müdürlükçe örneği belirlenecek çocuk durum fişinin de bulunduğu dosyayı yetkili ve görevli mahkemeye gönderir (md. 12). İl veya İlçelerde tesbit edilen korunmaya muhtaç çocukların korunma kararları ikamet edilen mahalde; evden kaçıp korunmaya muhtaç olan çocukların korunma kararları ise ailelerinin ikamet ettiği mahalde çıkarılır. Haklarında korunma kararı alınacak buluntu çocuklarla, ebeveynlerince henüz nüfus

kayıtları yapılmamış, acilen korunmaya alınması gereken çocukların nüfus kayıt işlemleri ilgili mevzuata göre yapılır (md. 13 ve 14).

Yönetmeliğin müteakip maddelerinde ise, korunmaya muhtaç çocukların yerleştirilmeleri hususu düzenlenmiştir. Nitekim madde 15'e göre İl Müdürlüğü, yetkili ve görevli mahkemeden alınan korunma kararından (1) sonra çocuğun, tercihen aynı mahalde bulunan uygun görülecek yuva, yurt ve koruyucu aileye yerleştirilmesi işlemlerini yerine getirecektir. Çocuk aynı ildeki kuruluşlara veya aileye verilemezse uygun görülecek İl'lerdeki kuruluşlardan birine tertibi yapılmak üzere korunma kararı sureti Genel Müdürlüğe gönderilecektir. Haklarında acilen korunma kararı alınacak çocuklar ise, İl Müdürlüklerince Mülki İdare Amirinin onayı alınmak suretiyle, uygun bir kuruluşa veya bir inceleme sonucunda uygun görülen aile yanına yerleştirilecektir. Korunma kararının çıkartılması ile ilgili işlemlere hemen başlanarak en geç bir ay içinde yetkili ve görevli Mahkemeye başvurulacaktır (md. 16).

Yönetmeliğin 17. maddesine göre de; İl Müdürlüğü, Genel Müdürlük tarafından hazırlanacak forma, korunma kararı alınan her çocukla ilgili bilgileri işleyerek anında Genel Müdürlüğe göndermekle yükümlüdür. Öte yandan, korunma kararının alınmasına neden olan koşulların ortadan kalkması halinde, kuruluş yetkililerinin raporu dikkate alınarak İl Müdürlüğünün önerisi ile çocuğun korunma kararı Mahkemece kaldırılır. Reşit olan çocuğun korunma kararı 2828

(1) Çocuğun korunmaya muhtaç olduğunu tespit eden Kurumun, çocuğun reşit oluncaya kadar 2828 sayılı Kanun hükümlerine göre kurulan sosyal hizmet kuruluşlarında bakılıp yetiştirilmesi ve bir meslek sahibi edilmesi hususunda yetkili ve görevli mahkemeden bir tedbir kararı alması gerekmektedir (md. 22) ki, bu karara "korunma kararı" adı verilmektedir, bak., TUNÇAY, s. 65.

sayılı Kanunda belirtilen koşullar dikkate alınarak çocuğun rızası ile , İl Müdürlüğünün önerisi üzerine Mahkeme tarafından uzatılabilir. Mahkeme karar verinceye kadar, korunma süresi dolmuş olan çocuk, bulunduğu kuruluştaki kalma-ya devam eder. Ayrıca, 2828 sayılı Kanunda belirtilen koşulların ortadan kalkması nedeniyle korunma kararı kaldırılmış, ancak tek başına hayatını sürdüremeyecek durumda bulunan kız çocukları kuruluş yetkililerinin hazırlayacakları rapor dikkate alınarak İl Müdürlüğünün önerisi ve Mülki İdare Amirinin onayı ile kuruluştaki korunabilir (md. 18, 19 ve 20).

C. ÇOCUĞUN KORUNMAYA MUHTAÇ HALE GELME NEDENLERİ

Çocuğun korunmaya muhtaç hale gelmesine yol açan pek çok nedenden söz edilebilir. Ancak bunların başında, çocuğun kendi ailesi ve yaşadığı çevreden kaynaklanan nedenler gelmektedir. Burada önce aileden ve giderek dış çevreden kaynaklanan ve çocuğu korunmaya muhtaç hale getiren başlıca nedenler anahatları itibariyle incelenecektir.

1. Çocuğun Korunmaya Muhtaç Hale Gelmesine Yol Açan Ailevi Nedenler

Aileden kaynaklanan ve çocuğun korunmaya muhtaç konuma gelmesinde etkisi bulunan başlıca durumları incelemeye geçmeden, aile ortamının çocuğun bakım, korunma ve yetiştirilemesindeki rolü ve önemini değerlendirmek faydalı olacaktır.

a. Ailenin Çocuğun Bakım, Korunma ve Yetiştirilmesindeki Rolü ve Önemi

Çocuğun fiziksel ve psikolojik açılarından sağlıklı ve toplumsal havata uyumlu bir birey olarak yetiştirilmesinde, ihtiyaçlarını karşılayan, bakım ve korunmasını sağlayan düzenli ve huzurlu bir aile ortamının katkısı büyüktür. Çocuk istisnalar dışında bir aile içinde doğmakta, ailesini çevreleyen örf, adet ve geleneklerin etkisi altında kalarak büyümekte ve gelişmektedir. En genel ifadesiyle

"birey ve toplum arasında bir baş" (1) veya karı-koca ve evlenmemiş çocuklardan meydana gelen topluluk şeklinde tanımlanan aile, en ilkel şeklinden (totemli klan ailesi, bölünmez baba ve ana ailesi, Çermen ailesi, patriyarkal (Roma) ailesiyle eski Türklerde rastlanan soy ailesinden (2) gelişim süreci içerisinde günümüzün modern çekirdek ailesine dönüşmüştür. Modern aile, diğer aile türlerinden farklı olarak kapsam bakımından küçülmüş; Devletin düzenlediği ve koruduğu bir sözleşme (akit-nikah-evlilik) ile karı-koca birliğinden meydana gelen bir yapı kazanmıştır. Bu nedenle modern toplumlarda ailenin temelini evlenme oluşturmaktadır (3). Ülkemizde Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarında, "fıkıh" esaslarına göre hazırlanan Hukuku Aile Nizamnamesi yürürlükten kaldırılmış ve 1926 yılında Türk Medeni Kanunu kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Medeni Kanunun kabulü ile toplumumuzda yeni bir aile düzeni oluşturulmuştur. Karı-koca birliğinden meydana gelen aile müessesesi bakımından Medeni Kanun, medeni nikah zorunluluğu, evlenmede temsilin kaldırılması ve evlât edinme müessesesinin oluşturulması gibi yenilikler getirmiştir (4).

-
- (1) TULAY, "Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar Davası," s. 12. En geniş anlamı itibariyle aileye yalnızca ana, baba ve çocuklar değil, kan ve sıhri bağlarla birbirine bağlı hısımlar ve hatta çırak, uşak, hizmetçi, dadı ile bakılıp büyütülmek üzere ailenin yanına alınmış yabancı çocuklar da dahil edilmektedir, bak., İNAN, s. 26. Ayrıca aileye ilişkin dar ve geniş anlamda tanımlar için bak., Turgut AKINTURK, Aile Hukuku, Ankara, 1975, s. 5-6.
 - (2) Sözkonusu aile çeşitleri hakkında geniş bilgi için bak., Birsen GÖKÇE, "Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme," H.Ü. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, C. VIII, Sa: 1-2, Mart-Ekim 1976, s. 58-63.
 - (3) M. Şükrü TULAY, "Toplum ve Çocuk," Sosyal Hizmet Dergisi, C. III, Sa: 5, Şubat 1969, s. 10.
 - (4) M. Şükrü TULAY, "Kimsesiz ve Terkedilmiş Çocuk Sorunu Nedir Nasıl Ele Alınmalıdır?," C. III, Sa: 3, Aralık 1968, III. Milli Sosyal Hizmetler Konferansı Özel Sayısı, s.23.

Bu düzenlemeler karşısında aile müessesesi Devleti ilgilendiren sosyal bir kurum niteliği kazanmıştır. Nitekim bu husus, 1961 Anayasasınının 35. maddesindeki "Aile, Türk toplumunun temelidir. Devlet ve diğer kamu tüzel kişileri ailenin, ananın ve çocuğun korunması için gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar" hükmü ile ifadesini bulmuştur. 1961 Anayasasında olduğu gibi 1982 Anayasasında da benzer fakat daha ileri bir hükme yer verilmiştir. Gerçekten 41. madde "Aile, Türk toplumunun temelidir. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar" esasını düzenlemiş bulunmaktadır. Görüldüğü gibi 1982 Anayasası ana ve çocuğun korunmasına ayrı bir önem vermiştir.

Yukarıda belirtildiği üzere aile müessesesi gelişim süreci içersinde çeşitli aşamalardan geçerek geleneksel yapısından modern (çekirdek) aile yapısına dönüşmüştür. Eski geleneksel aile, çocuğun biyolojik, fizyolojik ve sosyo-ekonomik ihtiyaçlarını karşılama ve onu korumanın yanında eğitim ve boş zamanlarını değerlendirme gibi konularda yardımcı olabilecek kadar geniş kapsamlı bir görev zinciri üstlenmiş olmasına (1) karşılık, günümüzün modern ailesi daha sınırlı görevler yerine getirebilmektedir. Bilindiği üzere çocuğun biyolojik ve fizyolojik ihtiyaçları arasında yer alan beslenme, barınma, giyinme, dinlenme vb. ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. Yeni doğan bir bebeğin en önemli ihtiyacı, biyolojik niteliktedir. Çocuk, bebeklik döneminde bu ihtiyaçlarının karşılanması konusunda tamamiyle ailesine bağımlıdır. Bu ihtiyaçlarını karşılayan kişi esas itibariyle annesi olduğu için, çocuğun en yakın aile bireyi annesidir. Baba ve varsa kardeşleri ise, anneye yardımcı olduklarından bebek tarafından tanınarak benimsenmektedir.

(1) Emel BAŞCI, "Aile Düzensizlikleri," FORUM, Sa : 289, 15.4.1966, s. 13.

Çocuğun biyolojik ve fizyolojik ihtiyaçlarının yanı sıra psikolojik ihtiyaçlarının da karşılanması gerekmektedir. Nitekim çocuk sevilmek, saygı görmek, başarılı olmak ve güven içinde bulunduğu hissetmek ister. Çocuğun temel ihtiyaçlarından biri olan kendisini güvencede hissetme, aslında karmaşık bir ihtiyactır. Çocuğun kendini güvencede hissetmesi, kişiliğinin gelişimiyle yakından ilişkilidir. Bu nedenle çocuğa yalnızca maddi açıdan bir ev ortamının sağlanması yeterli olmayıp, bu ortamda kendisine yakın ilgi ve sevgi gösterilmesi gereklidir (1). Yakın ilgi ve sevgi görmek çocuğun diğer önemli ihtiyaçlarından biridir. Bu ihtiyacını karşılayacak en sağlıklı ortam kendi öz ailesidir. Ailedeki uyumlu ve dengeli ilişkiler zinciri, çocuğun sağlam bir kişiliğe sahip olmasını sağlayacak ve davranışlarını şekillendirecektir. Bunun aksine ailedeki uyumsuzluk ve huzursuzluklar, çocuğun kişiliğini olumsuz yönde etkileyecek, keza çocuğun toplumsal yaşama uyum sağlamada güçlük çekmesine neden olabilecektir.

Çocuğun bir diğer ihtiyacı da sosyo-kültürel niteliktedir ve bu ihtiyaç da esas itibarıyla çocuğun kendi ailesi tarafından karşılanmaktadır. Nitekim; toplumsal bir varlık olarak çocuğu yetiştiren ve toplumsallaşmasında etkili olan ilk ve temel müessese ailedir. Çocuğun geleceğe yönelik eğilimlerinin belirginleştiği, kişiliğinin oluştuğu ve toplumsal değerleri kazandığı sosyalleşme süreci, aile ortamında başlamaktadır (2). Öte yandan, aile ahlaki değerlerin (3) ve dini inançların çocuğa kazandırılmasında

-
- (1) Doğan KARAN, "Aile Geçimsizliği ve Çocuklar Üzerindeki Tesirleri," Sosyal Hizmet Dergisi, C. I, Sa: 7, Ocak 1963, s. 29.
- (2) İbrahim CILGA, "Yetiştirme Yurtlarında Toplumsallaşma," H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi, C. II, Sa: 1-3, Ocak-Eylül 1984, s. 93.
- (3) Ailenin çocuğa ahlaki değerlerin kazandırılmasındaki

da etkilidir. Böylelikle çocuk ailesinden edineceği değer yargılarıyla iyivi kötüden, doğruyu yanlıştan ayırt etmeyi öğrenecektir. Çocuk yine aile ortamında ana ve babasının farklı görev ve tutumları olduğunu algılayarak; ana-baba ve eş rollerini öğrenerek aynı cinsten ebeveyni kendine model seçip onunla özdeşleşmeye çalışacaktır.

Ailenin çocuğun kişiliği üzerindeki bir diğer etkisi de, çocuğa verecekleri terbiye konusunda ortaya çıkmaktadır. Doğal olarak her ana-baba çocuğuna en iyi terbiyeyi vermeyi ister ve bunun için de elinden gelen her türlü fedakârlığı yapmaktan kaçınmaz. Ancak, çocuk için her türlü fedakârlığı yapmak ve onun her istediğini yerine getirmek, her zaman için çocuğa iyi terbiye vermede yeterli olamamaktadır. Toplumumuzda biri yasak ve cezayı esas alan Osmanlı terbiye sistemi ile diğeri bu sistemin tersine özgürlük ve serbestiyi benimseyen modern terbiye sistemi geçerliliğini sürdürmektedir. Konuyla ilgili olarak yapılan psikolojik araştırmalar sonucunda, çocuğun iki tür ihtiyacının bulunduğu saptanmıştır. Bunlar; özgür olma ve disiplin altında bulunma ihtiyaçlarıdır. Bu nedenle, çocuk bir yandan kendini özgür hissedebilmeli öte yandan da yasaklara uymasını öğrenmelidir. Bunun için de ebeveynin sükunet, sabır ve istikrarlı bir tutum içinde olması şarttır (1). Ana ve babanın çocuğa göstereceği sevgi ve disiplin, buldukları sosyal sınıf ya da sahip oldukları toplumsal-ekonomik düzey (2) ile yakından

rolü ve önemi hakkında bilgi için bak., Fulya TORUN, Çocuk Yuvalarında Kalan 9-10 Yaşlarındaki Korunmaya Muhtaç Çocukların Aile Bireylerini ve Aile İlişkilerini Algılamaları, (Yayımlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi), Ankara, 1986, s. 4-5.

(1) Birsen GÖKÇE, "Çocuk Kişiliğinin Gelişiminde Aile, Okul ve Dış Çevrenin Rolü," Sosyal Hizmet Dergisi, C. II, Sa: 2-3, Haziran-Temmuz-Ağustos-Eylül 1966, Çocuk Refahı Sayısı, s. 40-42.

(2) Toplumsal-Ekonomik Düzey (TED)'in ana-baba ve çocuk i-

ilgili. Bir başka deyişle; ailenin çocuğu toplumsallaştırma sürecinde, ona vereceği terbiye ve kazandıracığı değer yargılarını ailenin içinde bulunduğu sosyal sınıf ve ekonomik düzey belirlemektedir (1).

b. Ailenin Çocuğun Bakım, Korunma ve Yetiştirilmesinde Sahip Olduğu Fonksiyonlarının Azalması

Yukarıda yapılan açıklamalar, ailenin çocuğun çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması, bakım, korunma ve yetiştirilmesindeki rolü ve önemini ortaya çıkarmaktadır. Ancak toplumsal değişme ve gelişmelere uyum sağlamada güçlük çekmeye başlayan ailelerin zamanla bu konularda sahip olduğu fonksiyonu etkinliğini kaybetmiştir. Bu durumun çocuğun korunmaya muhtaç hale gelmesinde önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Konuya açıklık getirebilmek için öncelikle "korunmaya muhtaçlık" olgusunu ve giderek bu olgunun toplumsal ve aile düzeylerindeki yapısal değişmeler açısından değerlendirmesini yapmak faydalı olacaktır.

Korunma, "insana, topluma ve doğaya özgü bir ihtiyaç" şeklinde tanımlanabilmektedir. Bireyin ve toplumun korunmasına yönelik temel çaba biçiminde değerlendirilen üretim faaliyeti, bireysel ve toplumsal ihtiyaçların karşılanmasına ve bu amaçla sosyo-ekonomik bakımdan mal ve hizmet üretimine yönelik bir süreçtir. Temel amacı ise, toplumsal gelişme ve değişme sürecinde bireysel ve toplumsal varlıkların korunması şeklinde ifade edilmektedir. Ancak, üretim faaliyetine katılma biçimlerindeki farklılıklar ve üretilen mal ve hizmetlerin bölüşümünde ortaya çıkan

İlişkilerine etkisi hakkında geniş bilgi için bak., Sevda ULUĞTEKİN, Çocuk Yetiştirme Yöntemleri Açısından Ana Baba Çocuk İlişkileri, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1976, s. 28-30; Sevda ULUĞTEKİN, "Çocuk Yetiştirme Yöntemleri Açısından Ana Baba Çocuk İlişkileri," H.Ü.Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi, C. II, Sa: 1-3, Ocak-Eylül 1984, s. 27-29.

(1) CILGA, "Yetiştirme Yurtlarında Toplumsallaşma," s. 92-93.

eşitsizlikler, toplumda korunmaya muhtaçlık olgusunun meydana gelmesine neden olmaktadır (1). Bu cümleden olarak, bu olgunun yapısal değişimler ve ailedeki değişimler açısından incelenmesine çalışılacaktır.

- Toplumdaki Yapısal Değişme Açısından Korunmaya Muhtaçlık Olgusu

Korunmaya muhtaçlık olgusu adeta toplumda "yoksul" bir kesim ya da sınıfın varlığını ifade etmektedir. Korunmaya muhtaç durumda olan kesimler, genellikle toplumun geri kalmış alanlarında yoğunlaşmaktadır. Korunmaya muhtaç kesimleri ve onların sorunlarını, kırsal alanlardan şehirlere doğru ortaya çıkan sosyal hareketlilik çerçevesinde düşünmek gerekmektedir (1). Ülkemizden örnek verilebileceği gibi, gelir ve sosyal hizmetler bakımından oluşan kesimlerarası farklılıklar, toplumda yatay bir sosyal hareketliliğe yol açmaktadır (3). Gerçekten tarımsal alanda emek-yoğun üretimden teknoloji-yoğun üretime geçilmesi; toprak mülkiyeti açısından mülkiyet (toprak) kaybına, işsizliğe ve tarımsal üretimden giderek daha az pay alınmasına neden olmakta ve böylece yoksul bir kesim meydana gelmektedir (4). Bir başka deyişle; kırsal alanda yaşanan bu değişimler adeta her yönden korunmaya muhtaç kesimler üretmektedir.

Yukarıda belirtilen nedenlerden başka, kırsal alandaki sosyo-ekonomik örgütlenme sürecinin yeterli bir düzeye ulaşmamış olması korunmaya muhtaç kesimlerin sosyal güvenliklerinin sağlanmasını da güçleştirmektedir. Yine kırsal

-
- (1) İbrahim CILGA, "Korunmaya Muhtaçlık Olgusunun Sosyolojik Analizi," Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sa: 7, Kasım 1986, s. 31-32.
 - (2) CILGA, "Korunmaya Muhtaçlık Olgusu," s. 32.
 - (3) Yılmaz ÜRPER, Türkiye'de Tarımsal Kooperatiflerin Toplumsal Değişmeye Etkileri, A.Ü. Yayınları No: 94, Eskişehir, 1985, s. 68.
 - (4) CILGA, "Korunmaya Muhtaçlık Olgusu," s. 32-33.

alanda sosyal hizmetler açısından örgütlenmedeki yetersizlikler, korunmaya muhtaç kesimlerin toplumsal değişim ve gelişmelere uyum sağlamasını zorlaştırıcı bir etki yaratmaktadır. Bu durum karşısında her ne kadar geleneksel yardımlaşma ve aile içi dayanışma yöntemlerine başvurulmakta (1) ise de; bu yöntemlerin etkinliği zamanla azalmıştır.

- Ailedeki Yapısal Değişme Açısından Korunmaya Muhtaçlık Olgusu

Toplum yapısında ortaya çıkan sanayileşme ve şehirleşme süreci içerisinde, aile müessesesi de sosyal bir kurum olarak çeşitli değişimlere uğramıştır. Gerçekten köydeki geleneksel geniş aile tipinin yerini, şehirlerde modern çekirdek aile tipi almış ve kırsal alanda egemen olan sosyal yardımlaşma ve dayanışma ailenin küçülmesi ve hatta dağılması ile birlikte güç ve önemini kaybetmiştir. Böylelikle makro düzeyde toplumsal yapıda ortaya çıkan "korunmaya muhtaçlık" olgusu, bu kez mikro düzeyde aile müessesesinde ortaya çıkmaktadır (2). Toplumsal düzeyde meydana gelen sözkonusu değişimler, aileyi iki ayrı yönde etkilemiştir. İlke olarak aile bünyesi dışında bazı yeni sosyal kurumlar ortaya çıkmış ve bu duruma bağlı olarak ailenin eskiden beri yerine getirmekte olduğu görevler farklılaşmış; ikinci olarak ise toplumsal sorunlar ailenin iç dinamiğini etkileyerek aile içi sorunlara yol açmıştır (3).

Görülmektedir ki; geleneksel aileden çekirdek aileye dönüşüm sürecinde aile, toplumda yaşanan hızlı değişim (4) ve gelişmelere çoğu kez uyum sağlamada güçlük çekmek-

(1) Geniş bilgi için bak., Emre KONGAR, İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı 2, 5.Bası, İstanbul, 1985, s. 430-431.

(2) CILGA, "Korunmaya Muhtaçlık Olgusu," s. 34.

(3) GÖKÇE, "Aile Tipleri," s. 63.

(4) "Toplumsal değişim" kavramına ilişkin tanım ve açıklama-

te ve sonuçta bizzat kendisi her açıdan korunmaya muhtaç temel birim haline gelmektedir. Bu durum karşısında ailenin bakım ve korunmasından mahrum kalan çocuklar için akrabaları ve komşularının sağlayacağı olanaklardan faydalanma akla gelebilir. Ancak şehirlerde zayıflayan komşuluk ve akrabalık ilişkileri çerçevesinde bu çoğu kez imkânsızdır. İşte bu noktada aile müessesesi dışında, birtakım kurum ve kuruluşların çocuğun bakım, korunma ve yetiştirilmesinde görev üstlenmeleri gerekli hale gelmektedir. Bu kurumlar (1) arasında; kurum bakımı, grup bakım evleri, evlât edinme, koruyucu aile ve çocuğun kendi ailesi yanında bakımının sağlanması sayılabilir.

Yukarıda yapılan açıklamalar ailenin eskiden yerine getirdiği başta koruyuculuk olmak üzere çocuğun bakımı ve yetiştirilmesine ilişkin görevlerinin (yani geleneksel aile görevlerinin) giderek günümüzde Devlet anlayışı çerçevesinde gerçekleştirilmeye başlandığını göstermektedir. Gerçekten günümüz sosyal devleti, vatandaşını beşikten mezara kadar koruma görev ve sorumluluğunu üstlenmiş ve bir taraftan çocuk üzerindeki koruyucu rolünü arttırırken diğer taraftan yaşlılık, sakatlık gibi tehlikelere karşı koruyucu programlar oluşturmuştur. Yine bilindiği gibi, eğitim ve öğretim görevi de okul öncesi dönem hariç toplumdaki eğitim ve öğretim kurumlarına bırakılmıştır. Din konusundaki değer yargılarının çocuğa aktarılması da giderek aile içinden toplum içindeki dini örgütlere kaydırılmıştır. Sinemalar, tiyatrolar, toplum merkezleri ve benzeri yerler çocuğun boş zamanlarını değerlendirilmesine yardımcı olan faktörler arasında yer

malar için bak., Emre KONGAR, Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, İstanbul, 1981, s. 52; ÜRPER, s. 41.
(1) Bu kurumlara "tampon kurumlar" adı da verilmektedir, bak., CILGA, "Yetiştirme Yurtlarında Toplumsallaşma," s. 94.

almaktadır. Bu durum karşısında ailenin bazı görevlerini devralan veya gerçekleştiren kurumların varlığına rağmen "neden halâ aile müessesesine ihtiyaç duyulmaktadır" sorusu akla gelmektedir. Bu soruya en güzel cevap, çocuğun biyolojik, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarının esas itibariyle en sağlıklı biçimde ancak aile ortamında karşılanabileceğidir. Gerçekten çocuk biyolojik bir varlık olarak ana ve babasının bakımına; psikolojik bir varlık olarak özellikle annesiyle kuracağı teke tek ilişkiye, ebeveyninin yakın ilgi, sevgi ve şefkatine, sosyal bir varlık olarak da sosyalleşme sürecinin başlangıcında ailesinden edineceği rol tutum ve davranış modellerine, dinsel ve kültürel değerleri edinmeye ihtiyaç duymakta ve bu ihtiyaçlarını ailesi dışındaki hiçbir sosyal kurum tam ve sağlıklı biçimde gerçekleştirememektedir (1). Bu nedenle aile müessesesinin sürekliliğini ve istikrarını sağlamak sosyal hizmet programlarının esas amacıdır ve ancak bu mümkün olamıyor ise bu taktirde çocuğun korunması, bakımı ve yetiştirilmesinde koruyucu nitelik taşıyan diğer uygulamalara yönelinmektedir.

c. Aileden Kaynaklanan ve Çocuğun Korunmaya Muhtaç Hale Gelmesine Yol Açan Başlıca Nedenler

Burada, çocuğun korunmaya muhtaç hale gelmesinde etkili olan temel ailevi nedenler olarak; ailenin parçalanması (terk ve boşanma olayları), ebeveynin hastalanması veya ölümü ile ekonomik yetersizlikler incelenmeye çalışılacaktır.

- Aile Parçalanması

Ailede parçalanma yada çözülmeler esas itibariyle terk ve boşanma şeklinde gerçekleşmektedir. Terk olayla-

(1) GÖKÇE, "Aile Tipleri," s. 64-65.

rı genellikle sürekli terk etme ve geçici bir süre için terk etme biçiminde ortaya çıkmaktadır. Sürekli (daimi) terk etme, çoğunlukla ekonomik olanakları yetersiz aile reisinin boşanma yerine başvurduğu bir yoldur. Terk eden taraf, terkedilen tarafın boşanma için yasal işlemlere başvurmasını sağlamak amacıyla da bu yola başvurabilmektedir. Bir başka deyişle terk eden taraf, evlilik bağlarını tamamiyle koparmak istemektedir. Geçici terk olaylarında ise, çoğu kez aile üyelerinden biri, aile hayatında daha istikrarlı ve sağlıklı bir ortamın yaratılmasını geçici bir süre ailesini terk etme yoluyla sağlayabileceği kanısı taşımakta (1) ve bu nedenle geçici bir süre ailesini terk etmektedir.

Ailedeki çözülme ve parçalanmanın bir diğer hali de boşanmadır. Boşanma, evlilik akdinin sona ermesiyle aile biriminin dağılmasına yol açan bir olay şeklinde tanımlanmaktadır (2). Boşanmanın belli başlı nedenleri arasında; zina yapmak, zulüm ve işkence, içki alışkanlığı, uyuşturucu madde kullanma alışkanlığı, cinsel uyumsuzluk ya da yetersizlik, akıl hastalığı, terk olayları ile şiddetli geçimsizlik (3) sayılabilir. Boşanmanın tüm aile bireyleri üzerinde olumsuz etkiler yaratacağı süphesiz olmakla birlikte; bu olaydan en fazla etkilenen çocuktur. Nitekim çocuk boşanmadan sonra anne ve

(1) BAŞCI, "Aile Düzensizlikleri," s. 13-14.

(2) TORUN, s. 6-7. Benzer bir diğer tanım için bak., Tuna ATALAY, Günümüz Ailesinin Yapısı ve Temel Sorunları Açısından Türkiye'de Aileye Yönelik Sosyal Hizmetler, Sağlık Sosyal Yardım Bakanlığı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları Sa: 6, Ankara, 1982, s. 39; Gönül ERKAN, "Boşanmanın Çocukların Benlik Tasarımı Düzeyine Etkisi," H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi, C. IV, Sa: 2-3, Mayıs-Eylül 1986, s. 144.

(3) BAŞCI, "Aile Düzensizlikleri," s. 14. Ayrıca diğer

babası tarafından istenmeyeceği şüphe ve korkusuna kapılabilmekte, aile ortamının kendisine sağlayacağı sevgi ve ilgiden yoksun kalarak kötü alışkanlıklar edinebilmekte ve hatta suça yönelebilmektedir. Çünkü çocuk ailenin bir üyesi olarak kişiliğini, toplumsal davranışlarını, ahlaki değer ve yargılarını öncelikle ailesinden aldığı eğitim ve terbiye ile elde eder. Bu nedenle ailedeki sorunlar, hemen her zaman en fazla çocuğu etkilemekte ve bazen onu suça yöneltecek kadar zedeleyebilmektedir (1).

Boşanmanın çocuk bakımından yaratacağı sorunlar esas itibariyle şu şekilde incelenebilir.

- Bakım Sorunu: Boşanmanın çocuk bakımından ortaya çıkaracağı sorunlardan biri, çocuğun velâyetinin boşanan eşlerden hangisinde kalacağı konusudur. Genellikle çocuğun bakım ve korunması amacıyla annesine verildiği görülmektedir. Çocuk böyle bir durumda (annesi yeniden evlene kadar) eksik bir aile ortamında yaşamak zorunda kalmaktadır. Çünkü annenin hem ana ve hem de baba rollerini birarada yerine getirmesi mümkün değildir (2). Kaldı ki; anne yeniden evlendikten sonra, çocuğun yeni babasını benimseyip benimsemeyeceği de çoğu kez ayrı bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Medeni Kanunumuz çocuğun eşlerden hangisinde kalacağı konusunda hakime geniş bir takdir yetkisi tanımıştır. Ancak, hakimin isabetli karar verebilmesi amacıyla yeterli incelemelerin yapılmadığı bilinmektedir (3). İşte bu neden-

-
- bazı boşanma nedenleri için bak., AKINTÜRK, s. 197-219.
- (1) Gülseren GÜNÇE, "Çocuk Suçluluğu ve Aile," Çocuk Suçluluğu ve Çocuk Mahkemeleri Sempozyumu, Ankara, 22-23 Haziran 1983, s. 1. Boşanmanın yarattığı sorunlar hakkında geniş bilgi için bak., YÖRÜKOĞLU, s. 90-97.
- (2) Ahmet PEKEREN, "Sosyal Hizmet Yönünden Aile Müessesesinin Korunmasına Neden İhtiyaç Vardır?," Sosyal Hizmet Dergisi, C. II, Sa: 2-3, 1966, Çocuk Refahı Sayısı, s. 54-55; Işıl BULUT, "Parçalanmış Aileden Gelen Çocukların Davranış Özellikleri Hakkında Bir Araştırma," H. Ü. Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi, C. I, Sa: 2-3, Mayıs-Eylül 1983, s. 85.
- (3) Bulut, s. 85.

le mahkemelerde hakimin sağlıklı karar verebilmesine yardımcı olmak üzere, sosyal hizmet uzmanları görevlendirilmelidir. Sosyal hizmet uzmanı, eslerin sosyo-ekonomik durumları, çocuğa ihtiyaç duyduğu sevgi ve ilgiyi gösterme yetenek ve istekleri, ruhsal ve bedensel bir rahatsızlıkları ya da kötü alışkanlıkları olup olmadığı gibi hususları ortaya çıkarmak amacıyla taraflarla mülakatlar yapacak ve böylelikle çocuğun velâyetinin kimde kalmasının faydalı olacağı konusunda sağlıklı bir gerekçeye ulaşabilecektir. Hatta kimi halde sosyal hizmet uzmanı, çocuğun velâyetinin bir üçüncü kişiye verilmesini gerekli görebilecektir. Sosyal hizmet uzmanının velâyet konusunda kesin karara ulaşılması ile görevi sona ermemeli, zaman zaman çocuğun velisi tayin edilen tarafla mülakatlar yapmalı ya da ev ziyaretlerinde bulunarak çocuğun bakım ve gelişimini yakından izlemelidir (1).

- Yeni Aile Yapısına Uyum Sorunu: Çocuğun eşlerden hangisinin yanında kalacağına karar verilmesi, sorunların tamamen çözümlenmesi anlamına gelmemektedir. Örneğin çocuğun yılın büyük bir kısmını annesi ile, tatillerini babasıyla geçirmesine karar verildiği taktirde, çocuğun her iki yere de ayrı zamanlarda uyum sağlama zorunluluğu meydana gelmektedir. Ana ve baba, çoğu kez çocuğu kendilerine çekme davranışı içinde bulunabilirler. Bu tutum ve davranışlar, çocuğun ruh sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir (2).

- Arkadaş Grupları İle İlişki Sorunu: Arkadaş grupları içinde boşanmış aile çocuklarının farklı bir yer ve konumu bulunmaktadır. Çocuk kendi ailesini arkadaşlarının ailelerinden daha yetersiz ve beceriksiz kabul eder. Kendi durumunda olan (yani anne ve babası boşanmış) çocuk-

(1) Ayten ŞAFAK, "Velâyet-Vesayet ve Sosyal Hizmet," Sosyal Hizmet Dergisi, C. V. Sa: 8, Kasım-Aralık-Ocak 1971-1972, s. 24.

(2) PEKEREN, s. 55; BULUT, s. 85.

ları arkadaş olarak seçmektedir. Çünkü diğer çocukların aile ortamlarından söz etmeleri onu rahatsız etmektedir (1).

- Okul Sorunları: Boşanmış ailelerden gelen çocukların okulda da birtakım sorunları olabilmektedir. Bu sorunlar genellikle arkadaş ilişkileri, derslerdeki başarı durumu ve okulun kurallarına uyum gibi konularda kendini göstermektedir. Öğretmenin böyle bir durumda çocuğa nasıl davranacağı hakkında bilgi ve deneyimli olması faydalı olacaktır (2). Şüphesiz bu konuda okullarda yer alması istenilen okul sosyal hizmet uzmanları (3) ve psikiyatristlerden de faydalanılması gerekmektedir.

- İleriye Yönelik Sorunlar: Çocukluk yıllarındaki boşanma olayı, çocuğun yetişkinlik döneminde de etkileyebilir. Bu yüzden çocuk mutsuz bir evlilik yapabilir ya da evlenmekten korkabilir (4).

- Ebeveynlerin Hastalanma veya Ölüm Halleri

Ebeveynlerden birinin veya her ikisinin hastalanması çocuğun bakımı ve korunması konularında bazı aksaklıklara yol açabilmektedir. Özellikle aile reisinin hastalanıp işgöremez hale gelmesi, ailenin ekonomik açıdan zorlanmasına neden olmaktadır. Annenin hastalığı ise, manevi bakımdan çocuğuna göstereceği ilgi ve alâkanın azalması sonucunu doğurmaktadır.

Ölüm ise, çocuk bakımından soyut bir kavramdır ve çoğu kez çocuk ölen aile bireyinin yeniden hayata döneceğini inanarak, ölüm gerçeğini ve kendisinde yarattığı duyguları inkâr etmektedir. Çocuk için her iki ebeveynin kaybı şüphesiz çok daha acı ve üzücü olmakla birlikte; hayatı-

(1) PEKEREN, s. 55; BULUT, s. 85.

(2) BULUT, s. 86.

(3) Okul sosyal hizmet uzmanı hakkında bilgi için bak., aşağıda s. 134-135.

(4) BULUT, s. 86.

nın ilk yıllarında anne kaybı baba kaybından daha önemlidir. Çünkü çocuk bu dönemde annesiyle kuracağı teke tek ilişkiye büyük ölçüde ihtiyaç duymaktadır. Çocuk buluş çağına ulaştığında ise tersine, baba kaybı önem kazanmaktadır. Gerçekten özellikle erkek çocuk açısından baba yokluğu, modelden yoksun kalmaya ve uygun olmayan cinsel rolü benimsemeye neden olmaktadır. Baba yokluğunun kız çocuk üzerindeki etkisi ise, çocuğun kimlik gelişiminde belirginleşmektedir. Gerçekten çocuk bu durumdan olumsuz yönde etkilenerek, ya erken yaşlarda erkeklerle ilişki kurabilmekte ya da havatı boyunca erkeklere karşı güvensizlik duyabilmektedir (1).

- Ekonomik Yetersizlikler

Ailede özellikle aile reisinin çeşitli nedenlerle (işten çıkarılma iflas vb.) gelirin azalması veya kesintiye uğraması, çocuğa gereken bakımın sağlanması ve ihtiyaçlarının yeterli ölçüde karşılanmasına engel olabilmekte; hatta kimi zaman evlilik ilişkisinin son bulmasına bile yol açabilmektedir. Yine bu nedenle anne çalışmak zorunda kalabilmekte ve çocuğun bu durumda nasıl bakılacağı sorunu gündeme gelmektedir. Bütün bu durumlara bağlı olarak, çocuğun temel ihtiyaçlarının karşılanması konusunda yetersizlikler meydana gelmekte ve çocuk bundan özellikle psikolojik bakımdan olumsuz yönde etkilenmektedir.

Çocuğun korunmaya muhtaç hale gelmesine yol açan ve yukarıda anahatları itibariyle açıklanan nedenlerin yanısıra, ana ve babanın çalışması ve çocuğa bakacak yakınlarının da bulunmaması halinde çocuğun bakım ve korunma ihtiyacının meydana çıkması, genellikle gayrimeşru doğmuş olma nedeniyle çocuğun terk edilmesi veya annesince bir bakım kurumuna verilmesi halleri sayılabilir.

(1) TORUN, s. 8-9.

Çocuğun gayrimeşru olarak dünyaya gelmesi halinde, toplumumuzda sıkça rastlanan bir olay, annenin çocuğu basızsız büyötmek istememesi veya çocuğa gereken bakım ve korumayı sağlamak için yeterli sosyo-ekonomik olanaklardan yoksun oluşu nedenleriyle çocuğu terk etmesidir. Bundan başka, annenin çocuğunu bir aile yanına veya bir bakım kurumuna vermesi de rastlanılan olaylardandır. Çocuğun terk edilmesi halinde, bulunan çocuk Devletin korunması altına alınmakta ve kendisine ihtiyaç duyduğu bakım ve koruma sağlanmaktadır. Öte yandan çalışan anne ve babanın çocuğunun duyduğu bakım ihtiyacı da, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna bağlı ya da onun denetiminde faaliyetinde bulunan kreş ve gündüz bakımevleri sayesinde karşılanmaktadır.

Nihayet çocuğu korunmaya muhtaç hale getiren (her ne kadar bir dış faktör olmakla birlikte, yarattığı etki nedeniyle aile birliğinin bozulmasına sebep olması yüzünden ailevi kökenli bir sorun olarak değerlendirilebilen) bir diğer neden de, yangın, sel baskını, deprem vb. bir doğal afet sonucunda ailenin can ve mal kaybına uğramasıdır. Bu durumda çocuk Devletin sağlayacağı önlemler çerçevesinde korunma altına alınacak ya da aile bütünlüğü içinde bakılmasına yardımcı olunacaktır.

2. Çocuğun Korunmaya Muhtaç Hale Gelmesine Yol Açan Çevresel Nedenler

Dış çevreden kaynaklanan ve çocuğun korunmaya muhtaç hale gelmesinde etkili olan başlıca nedenler aşağıda incelenecektir. Sözkonusu nedenler çocuğun bakım, korunma ve yetiştirilmesinde aile ortamından sonra dış çevrenin etkili olmasından dolayı değerlendirmeye alınmıştır.

a. Çevresel Bir Unsur Olarak Okulun Çocuğun Korunmaya Muhtaç Hale Gelmesindeki Etkisi

Dış çevre içinde okulun çocuğun korunmaya muhtaç hale gelmesindeki etkisini incelemeye geçmeden önce, toplum

yapımız içersinde çocuğa verilen değer üzerinde kısaca durmak faydalı olacaktır. Bilindiği gibi, geleneksel ailenin hüküm sürdüğü kırsal alanda, erkek çocuğa kız çocuğa nazaran daha fazla önem verilmektedir. Bunun nedeni yetersiz bilinç düzeyi ve eğitimsizliğe bağlanabilirse de, esas neden ekonomiktir. Çünkü, aile erkek çocuğun el emeğinden ve sahip olduğu bilek gücündün faydalanabilecektir. Hatta erkek çocuk, sosyal güvenlik olanaklarına yeterince kavuşmamış geleneksel aile için adeta bir yaşlılık güvencesini oluşturmaktadır. Oysa, kız çocuk olsa olsa aileye yalnızca başlık parası getirecektir. Bu anlayış doğrultusunda, kız çocuk ilkokula bile gönderilmemekte; gönderilse de genellikle eğitimini tamamlamadan geri alınıp, küçük yaşlarda evlendirilmektedir (1). Şehirlerde ise, çekirdek aile yapısı içersinde sözkonusu durumların azaldığı görülmektedir. Ne var ki; şehirlerin özellikle geri kalmış kesimlerinde, hala kız-erkek çocuk ayırımına rastlanılmakta ve eğitimin çocuk için gereksiz olduğu görüşleriyle karşılaşılabilir.

Belirtilen durumlar, çocuğun eğitim olanaklarından yoksun kalmasına yol açmakta ve böylece çocuk topluma faydalı bir hale gelmekten alakonulmaktadır. Çünkü bilindiği gibi okul, çocuğun ilk öğretiminden başlayarak tüm öğretim hayatını geçirdiği bir ortamdır. Bu niteliği itibariyle okul, yalnızca çocuğun eğitilmesine yardımcı olmaktan çok daha ileri bir fonksiyon yerine getirerek, onu geleceğe hazırlamaktadır. Ancak, eğitim sistemimizin birtakım aksaklıklar taşıdığı bir gerçektir. Bu aksaklıklar arasında; okullardaki kalabalık sınıflar, az sayıda kütüphane, günün ihtiyaçlarına cevap veremeyen müfredat programları sayılabilir.

Okul ortamı çocuğun ailesinden edindiği ilk bilgi ve deneyimleri geliştirici ve yönlendirici bir nitelik

(1) YÖRÜKOĞLU, s. 22-23.

taşımaktadır. Bu ortam içersinde çocuğun kişiliğinin gelişiminde etkili olan faktörler ise, öğretmeni ve arkadaşlarıdır. Nitekim çocuk, aile ortamı dışında toplumsal hayata ilişkin ilk deneyimlerini öğretmeni ve arkadaşları ile kuracağı ilişkilerden elde etmektedir. Bu nedenle, öğretmenin çocuğa karşı sevgi, sabır ve anlayış göstermesi, onu olumsuz yönde etkileyecek tutum ve davranışlardan kaçınması gerekmektedir. Aksine bir davranış, çocuğu okul ve öğretmeninden soğutabilecek, eğitimin gereksizliğine inanmasına yol açabilecektir. Öte yandan, çocuğun belirli bir yaştan sonra ana ve babasına olan bağımlılığı azaldıkça (1), arkadaş edinme ihtiyacı artmakta ve bu ihtiyaç özellikle buluş çağında daha çok hissedilir hale gelmektedir. Çocuğun kuracağı sağlam ve sağlıklı arkadaşlıklar, onun kişilik gelişimine olumlu yönde katkıda bulunmasına karşılık, kuracağı hatalı arkadaşlıklar ise kötü alışkanlıklar edinmesine, derslerini aksatmasına, ailesi ve büyüklerine karşı gelmesine yol açabilmektedir. Gerçekten, bu nedenler dolayısıyla, okula gitmek üzere evden çıkıp, sokaklarda serseriliğe ve suça yönelen çok sayıda çocukla karşılaşmaktadır. Zamanla bu çocuklar ailelerinin özellikle eğitim birimleri ile yakın ilişkiye girememeleri sonucunda korunmaya muhtaç hale gelmektedirler. İşte bu sorunun çözümlenmesinde okullarda aile ve eğitimcileri arasında diyalogunun kurulmasını sağlamak amacıyla "rehberlik büroları" kurulmalı mevcutların sayıları arttırılmalı ve bu bürolar bünyesinde veya ayrı birimler içersinde sosyal hizmet uzmanları ve psikiyatristlere görevler verilmelidir. Okul sosyal hiz-

(1) Çocuğun özellikle "ergenlik döneminde" ana ve babasına olan bağımlılığının azalması hakkında bilgi için bak., Emre KAPKIN/ Erol MAVİ/ Oya TUNCER, Biyo-Psiko-Sosyal Açıdan Ergenlik (Adolencence), İzmir, 1976, s. 11.

met uzmanının esas fonksiyonu, çocuğun okula başlamasından itibaren tüm sosyal ve ruhsal gelişimini psikiyatrist ve çocuğun ailesiyle işbirliği yaparak izlemek ve sorunlarının çözümlenmesine yardımcı olmaktır. Bu niteliği gereği okul sosyal hizmet uzmanı, adeta çocuğa yeteneklerini en iyi şekilde geliştirme ve toplumsal hayata kolaylıkla uyum sağlama konularında yardımcı olan ve aileye çocuğun çeşitli sorunlarının çözümünde yol gösteren bir rehberdir (1).

Yukarıda yapılan açıklamaların ışığında, eğitim sistemimizin geleceğimizin güvencesi olan çocuklarımızın yetiştirilmesinde ve yönlendirilmesindeki etkisinden hareketle, çocuğu inceleme ve araştırmaya yöneltecek eğitim müfredatlarının seçilmesi, bu doğrultuda çocuğun araştırma yapabilmesine olanak sağlayacak kütüphane, laboratuvar gibi birimlerin sayılarının arttırılması, aile-eğitimci ilişkisini kuracak uzmanların okullarda görevlendirilmesi akla gelen ilk öneriler olmaktadır.

2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu uyarınca, korunmaya muhtaç çocuk konumunda olduğu belirlenen ve koruma altına alınan çocukların eğitimi konusunda artık Devletin ilgili kurumlarının sorumluluğu ortaya çıkmaktadır. Bundan başka 2828 sayılı Kanun da, bedensel, zihinsel, ruhsal ve sosyal açılardan birtakım eksiklikleri olan "özel eğitime muhtaç çocuklar"ın eğitimleri konusu da düzenlenmiştir. Nitekim; kör, sağır, dilsiz, bedensel, ruhsal veya zihinsel yönden sakat ya da özürlü olup da özel eğitime ihtiyaç gösteren korunmaya muhtaç çocukların eğitim ve öğretimlerinin de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kurulan okullarda yerine getirileceği (md. 25/

(1) Ertan KAHRAMANOĞLU, "Toplum ve Çocuk," Sosyal Hizmet Dergisi, C. II, Sa: 2-3, Haziran-Temmuz-Ağustos-Eylül 1966, Çocuk Refahı Sayısı, s. 37.

son) hükme bağlanmıştır. Ayrıca bu amaçla 12 Ekim 1983 tarihinde Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Hakkında 2916 sayılı Kanun kabul edilerek, 15 Ekim 1983 tarih ve 18192 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Kanunun amacı, özel eğitime muhtaç çocukların Türk Milli Eğitim sistemini düzenleyen genel esaslar doğrultusunda eğitilmeleri, iş ve meslek sahibi yapılmaları, çevre ve topluma uyum sağlamalarıyla ilgili esasları düzenlemektir (md. 1). Yine Kanuna göre, beden, ruh, zihin, duygu, sosyal ve sağlık özellikleri nedeniyle normal eğitim hizmetlerinden faydalanamayan 4-18 yaş grubundaki çocuklar özel eğitime muhtaç çocuklar sayılmaktadır (md. 3). 222 sayılı İlk Öğretim ve Eğitim Kanunu da bu gibi çocuklar için özel eğitim kurumları açılmasını öngörmektedir (md. 12). Ne var ki; özür ve özellikleri nedeniyle gelişim ve eğitim ihtiyaçlarını normal süreçlerde karşılayamayacak kadar farklılık gösteren bireylerin eğitim ihtiyaçlarını karşılamak üzere geliştirilmiş tüm eğitimle ilgili unsurların bir araya getirilmesiyle oluşmuş özel yapı ve işleyişe sahip bir eğitim uzmanlık alanı (1) biçiminde tanımlanan özel eğitim konusunda sunulan hizmetler, 1988 yılı Programında da belirtildiği üzere sayısal açıdan olduğu kadar taşıdığı özellikler yönünden de yetersizdir. Nitekim; 1986-1987 yılında 2 ortopedik özürle okulunda 160 öğrenciye, 9 körler okulunda 763 öğrenciye, 31 sağırılar okulunda 4700 öğrenciye ilk ve orta okul düzeyinde eğitim verilmiştir (2).

b. Çocuğun Boş Zamanlarını Geçirdiği Birimlerin Korunmaya Muhtaç Hale Gelmesindeki Etkisi

Çocuk park ve bahçeleri, klüpleri, kampları, kütüphaneleri gibi tesisleri ve bu tesisler aracılığıyla sunu-

(1) Cevat ALKAN, "Özel Eğitimde Genel Hedefler ve İlkeler," Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, C. XVII, Sa: 1-2, 1984, s. 295.

(2) Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) 1988 Yıllı Programı, DPT. Yayın No: 2118, Ankara, 1985, s. 319.

lan hizmetleri, çocukların boş zamanlarını en iyi ve faydalı şekilde değerlendirme amacı güden koruyucu ve önleyici nitelikli sosyal hizmetler şeklinde ve örgütlenen muhit çerçevesinde incelemek gerekmektedir.

Çocuğun aile ve okul hayatı dışında boş zamanlarında oyun ihtiyacının en iyi şekilde karşılanması için çocuk bahçeleri, oyun ve spor alanları vb. tesislerin önemi büyüktür. Gerçekten, çocuk boş zamanlarını burada arkadaşlarıyla oyunlar oynayarak ve hatta birtakım faydalı faaliyetlerde bulunarak geçirebilecektir. Bu durum, onu başboşluktan ve sokakta karşılaçağı bir çok tehlikeden koruyacaktır. Ancak, yaşadığımız semtlerde genellikle bu tür tesisler sayısal olarak yetersiz olmasının yanısıra, buralarda eğitici ve yönlendirici uzmanların bulunmaması nedeniyle eğitici bir fonksiyon yerine getiremezler. Görülmektedir ki; bu tesislerin bazı özellikler taşıması gerekmektedir. Örneğin, çocuk bahçelerinin yerleşim alanlarına çok uzak olmamalı, yağmurlu veya çok sıcak havalarda çocukların barınabilecekleri kapalı yer, kitap okuyabilecekleri kitaplık vb. birimleri içermeli ve pedagojik formasyondan geçirilmiş uzmanlar buralarda görevlendirilmelidir (1). Böylelikle, çocuk bu gibi yerlerde boş zamanını en iyi şekilde geçirerek sokakta karşılaçağı tehlikelerden (örneğin, küçük yaşlarda içki ve sigara kullanmak, hırsızlığa, kumara yönelmek gibi) korunabilecektir. Öte yandan, aile de çocuğunun nerede olduğunu ve güvenlik bir ortamda olduğu bilerek huzurlu olabilecektir. Bu nedenle, ülkemizde şehirlerimizden başlayarak bu tür giri-

(1) Emel BAŞCI, "Çocuk Refahı ve Güvenliği," FORUM, Sa: 291, 15.5.1966, s. 10; KAHRAMANOĞLU, "Toplum ve Çocuk," s. 37; Vedat Nedim TÖR, "Çocuğu ve Genci Sokaktan Kurtarmak İçin Mahallenin Örgütlenmesi," Sosyal Hizmet Dergisi, C. VI, Sa: 4, Kasım-Aralık-Ocak 1973-1974, s. 6.

şimlere yönelmek, çocuk park, bahçeleri, kütüphaneleri gibi birimleri içerecek "Toplum Merkezleri" veya "Çocuk Klüpleri" vb. tesislerin oluşumu ve mevcutlarının arttırılmasını sağlamak yerinde olacaktır.

Yukarıda belirtilen tesislerin oluşumu ve sayılarının arttırılması, yeterli mali olanaklara sahip olunmasıyla yakından ilgilidir. Bu tür hizmetlerin verilmesinde yalnızca Devletin katkısı yeterli olamamakta ve bu nedenle gönüllü çalışmaların gereği ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde bilindiği üzere çeşitli çocuk bakım dernekleri ve çocuk sevenler dernekleri gibi dernek şeklindeki kuruluşların çalışmaları sürmekle birlikte, bunlar genellikle büyük şehirlerimizde ancak sınırlı sayıda çocuğa hizmet verebilmektedirler (1).

Örgütlenen muhit içinde üzerinde durulması gereken bir diğer konu da, okul çağına gelmemiş çocukların bakımındır. Ülkemizde genellikle gerek ekonomik yetersizlikler gerekse ana okulu ve kreş gibi tesislerin nitelik ve nicelik bakımından taşıdıkları yetersizlikler nedeniyle, aileler çocuklarının bakımında yaşlı aile büyüklerinden yardım talep etmektedirler. Bu olanağa sahip olmayan ailelerin çocukları ise, sokaklarda başıboş bırakılmaktadır. Günümüzün sosyo-ekonomik koşullarında çalışma hayatında kadının yerini alması karşısında, okul öncesi çocukların bakım ve eğitimlerine ilişkin sorunları çözümlmek için ana okulu ve kreşlerin sayılarının arttırılması, bu

(1) Örneğin Ülkemizde Yardım Sevenler Derneği, çeşitli sosyal yardım konularında çalışan bir dernektir. Dernek, muhtaç bireylere daha çok nakdi ve aynı yardımlarda bulunmaktadır, bak., Devlet İstatistik Enstitüsü, 1985 İstatistik Yıllığı, s. 16. Oysa, gönüllü çalışmaların çocuğu korunmaya muhtaç hale getiren dış çevreden kaynaklanan etkenleri önleyici ya da bu etkenlerin zararlı sonuçlarına karşı çocuğu koruyucu faaliyetlere yönelmesi isabetli olacaktır.

tesislerde uzman kişilerin görevlendirilmesi ve özel kreş ve anaokullarının salt ticari amaç gütmekten uzaklaştırılması gerekmektedir. 2828 sayılı Kanunun 3. maddesinde "kreş ve gündüz bakımevleri" 0-6 yaş grubundaki çocukların bakımlarını gerçekleştirmek, bedensel ve ruhsal sağlıklarını korumak ve geliştirmek ve bu çocuklara temel değer ve alışkanlıkları kazandırmak amacıyla kurulan ve sunduğu hizmetler karşılığında ücret alan ve yatılı olmayan sosyal hizmet kuruluşları biçiminde tanımlanmış (1); 4. maddesinin (f) fıkrasında da Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna bağlı kuruluşların dışındaki sosyal hizmet kuruluşlarının kurulmasının izne tabi olduğu, alınacak tertip ve önlemlerle bunların hizmet, işleyiş ve personeline ilişkin hususlarda tesbit edilen standart ve esaslara uygun faaliyette bulunmalarının sağlanacağı belirtilmiş olup, bu cümleden olmak üzere Kuruma bağlı olmayan anaokulu ve kreş gibi tesislerin de Kurum denetiminde kurulup faaliyette bulunabileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca yine 2828 sayılı kanunun 9/c maddesinde Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunun görevleri arasında "çalışan ana ve babalar ile yurt dışındaki işçilerin çocuklarının bakım ve korunmalarını sağlamak amacıyla imkânlar ölçüsünde gündüzlü ve yatılı kuruluşlar kurmak ve işletmek" de sayılmıştır. Madde 34 ve 35'de ise kreş ve gündüzbakım evlerinin açılış izni ve standartlarıyla denetim esaslarına ilişkin hükümlere yer verilmiştir.

Ülkemizde 1987 yılı itibariyle yaklaşık 15.000 çocuk özel kreşlerden faydalanmıştır. Aynı yıl içinde Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna ait 26 kreş ve gündüzbakım evinde 3.261 çocuğa hizmet sunulmuştur (çeşitli kamu

(1) 2828 sayılı Kanundaki tanıma benzer bir tanım için bak., "Day-Care Services For Children," International Social Services Review, No.: 1, January 1956, s. 18.

kurum ve kuruluşları ile fabrikalarda ve işyerlerinde-ki kreş ve gündüz bakımevlerinde bakılan çocuklar da dahil edildiğinde yaklaşık 25.000 çocuğun bu hizmetten faydalanmış olduğu ortaya çıkmıştır (1).

c. Basın ve Yayının Çocuğun Korunmaya Muhtaç Hale Gelmesinde Etkisi

Nihayet, çocukların korunmaya muhtaç hale gelmesinde etkili olan dış çevre unsurları arasında basın ve yayının rolü ve önemi üzerinde durulabilir. Bilindiği gibi, gazete, dergi, kitap, sinema, tiyatro, radyo ve televizyonun çocuğun kişilik gelişimi, davranışları üzerinde etkisi olmaktadır. Ancak, sözkonusu basın ve yayın faaliyetlerinin çocuk üzerinde olumlu olabileceği gibi olumsuz etkiler de yaratabilmesi mümkündür. Nitekim; zararlı yayınların çocukları suça yönelttiği, evden kaçarak kötü alışkanlıklar edinmelerine vb. sonuçlara yol açtığı karşılaşılan olaylardır. Her ne kadar, hukuk düzenimizde çocukları sözkonusu yayınların olumsuz sonuçlarına karşı koruyucu kanuni esaslara (2) yer verilmiş ise de; unutulmaması ge-

(1) 1988 Yıllı Programı, s. 318-319. Bilindiği üzere 1475 sayılı İş Kanununun 81. maddesinde, "emzikli kadınların hangi dönemlerde ne gibi işlerde çalıştırılmalarının yasak olduğu ve bunların çalışmalarında sakınca olmayan işlerde hangi koşullar ve usullere uyacakları, ne suretle emzirme odaları veya çocuk bakım yurdu(kreş) kurulması gerektiği Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından birlikte düzenlenecek bir tüzükte gösterilir" hükmüne yer verilmiştir. Sözkonusu Tüzük, 11.8.1973 tarihli Resmi Gazete'de yürürlüğe girmiş ve ancak Mart 1987 tarihinde yerini yeni bir tüzüğe bırakmıştır, bak., Metin KUTAL, "Çalışan Kadınları İlgilendiren Yeni Bir Tüzük," İktisat ve Maliye Dergisi, C. XXXIV, Sa: 5, Ağustos 1987, s.195.

(2) Örneğin; 1117 sayılı "Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu"nda. konuya ilişkin hükümlere yer verilmiştir.

reken husus, bu konunun toplumsal bilinç ve gelişme düzeyine bağlı olduğudur. Bu anlayış doğrultusunda, çocukların korunmaya muhtaç hale gelmelerinde etkili olan zararlı basın ve yayın faaliyetlerinden korunmalarında toplumsal sorumluluk esastndan söz edilebilmektedir. Ülkemizde çocuk tiyatroları, sinemaları, dergi, kitap gibi çocuklara yönelik yayın çalışmaları sürdürülmekle birlikte; bunlar sınırlı ve yetersizdir. Bu nedenle, çocuklarımızın Atatürk ilkeleri ışığında, topluma faydalı birer vatandaş olarak yetiştirmelerini sağlayacak, yetenek ve ilgilerine katkıları olabilecek basın ve yayın faaliyetlerini yaygınlaştırmak ve bu amaçla kurulan tesisleri çoğaltmak gerekmektedir. Bu cümleden olarak, korunmaya muhtaç çocukların Türk örf, adet, inanç ve milli ahlakına sahip, kendisine güvenen, insan sevgi ve saygısıyla dolu, Atatürkçü düşünceye uygun bir şekilde yetiştirilmeleri (2828 SK.md. 4/k) görevini üstlenmiş bulunan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna da önemli görevler düşmektedir.

D. KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLAR KONUSUNDA DEVLETİN SORUMLULUĞU

Önceleri çocuğa ihtiyaç duyduğu bakım ve korumayı sağlayacak tek müessesenin aile olarak kabul edildiği bilinmektedir. Aileden başka Devletin de çocuğun bakım ve korunmasında sorumlu olduğunun bilincine ancak geçtiğimiz yüzyılda ulaşılmıştır. Bu bilince ulaşılmasında, doğal hukuk anlayışı ve Fransız Devriminin yanısıra bazı pedagojik çalışmaların etkisi de olmuştur (1). Başlangıçta yardımlaşma ve dayanışma esaslarına dayalı bir şekilde Batıda Hıristiyanlığın kabulünden hemen sonra çocuklara özen gösterilmesi ve onların özel olarak korunmaları hususunda çalışmalara başlanmıştır. Ülke-

(1) Emine AKYÜZ, "Medeni Kanuna Göre Ana Babanın Çocuğu Yetiştirme Görevi", Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, C. XVI, Sa: 1, 1983, s. 511, 513-514.

mizde de önceden belirtildiği üzere uzun yıllar İslâm dininin ilke ve esasları doğrultusunda din kuruluşlarınca çocuklara çeşitli sosyal yardım ve hizmetler sunulmuştur (1). Ancak, toplumdaki sosyo-ekonomik ve hatta siyasal değişme ve gelişmeler karşısında din kuruluşlarının faaliyetleri yetersiz kalmış ve Devletin müdahalesine ihtiyaç duyulmuştur.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 20 Kasım 1959 tarihinde kabul ettiği "Çocuk Hakları Bildirisi"nin 4. ilkesinde, özetle çocuğun sosyal güvenlikten faydalanmaya, sağlık içinde büyümeye ve gelişmeye hakkının olmasının ve bu amaçla doğumdan önceki ve sonraki bakım dahil olmak üzere kendisine ve annesine özel ihtimam ve koruma sağlanmasının gereği belirtilmiş ve ayrıca çocuğun yeterli beslenme, konut, eğlenme ve tıbbi bakım haklarına sahip olması hususu vurgulanmıştır. Bildirinin diğer bazı ilkelerinde de, çocuğun özel korumadan faydalanması; bedeni, zihni, ahlaki ve sosyal açılarından sağlıklı ve normal bir şekilde, insanlık haysiyetine uygun biçimde gelişebilmesi için, gereken imkan ve kolaylıkların kanunlar vb. yollarla sağlanması öngörülmüştür(2). Bütün bu hususlar, toplumun ve kamu makamlarının çocukların sözkonusu haklardan faydalanması hususundaki sorumluluk ve görevlerini ortaya çıkarmaktadır. Her ne kadar çocuğun bakım, koruma ve yetiştirilmesinde sorumluluk esas itibarıyla ana ve babaya ait ise de, ana ve baba sözkonusu görevlerini yerine getirirlerken toplumdan soyutlanamazlar. Kaldı ki; toplum da çocukların geleceklerini planlama ve güvence altına almada sorumludur.

(1) Bak., yukarıda "Türkiye'de Sosyal Hizmetlerin Doğuşu ve Gelişimi", s. 52 vd.

(2) Bak., aşağıda "Çocuk Refah Hizmetleri", s. 166.

Bu duruma paralel olarak günümüz modern hukuk sistemlerinde çocuğun korunması iki ana esasa dayandırılmaktadır. Bunlardan ilkinde göre çocuk, bir kişiliğe sahiptir ve bir kişi olarak kendisine gereken bakım ve koruma sağlanmalıdır. Diğerine göre ise çocuk toplumun bir parçasıdır. Bu cümleden olarak, çocuğun korunması "kamu yararına koruma" şeklinde ele alınmaktadır (1).

Çocuğun bakım, korunma ve yetiştirilmesi konularında Devletin sorumlu olduğunun benimsenmesinde yukarıda sözü edilen hususlardan başka, ailenin zamanla bizzat kendisinin korunmaya muhtaç birim haline gelmesinin de etkisi olmuştur. Çocuklara karşı özen ve korumanın kapsam ve biçimi; toplumların sosyo-ekonomik ve kültürel gelişimleriyle örgütlenme süreçlerine (2) ve bu süreçler içerisinde ailenin, çocuğun bakım ve korunması hususunda meydana gelen yetersizliklerle, değişen ve gelişen toplumsal koşullar karşısında korunmaya muhtaç hale gelmesine bağlı olarak değişim göstermiştir.

Ülkemizde Medeni Hukuk çerçevesinde Devlet aile müessesesine ilişkin olarak birtakım hak ve yükümlülükler sahiptir. Devletin aile hayatına ilk müdahalesi, aileye yönelik sosyal hizmetler (3) aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. Devletin aile hayatına ikinci müdahalesi ise, çocuğun velâyeti konusunda karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği üzere günümüzde ailenin dokunulmazlığından söz edilememektedir. Ana ve baba çocuğun yetiştirilmesinde Devlete karşı sorumludur. Devlet ana ve babanın kusurlu veya kusursuz olarak çocuğa karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmemeleri halinde çocuğu korumasız bırakamaz. Bu duruma bağ-

(1) İNAN, s. 244.

(2) İNAN, s. 243.

(3) Bak., aşağıda "Aile Refah Hizmetleri," s. 183.

lı olarak velâyet hakkının niteliğinde önemli değişmeler olmuştur. Gerçekten modern hukuk sistemlerinde velâyet hakkı zamanla eski katılığını kaybetmiştir (1).

Hukuk düzenimiz içinde Medeni Kanuna göre, ana ve babanın velâyet hakkının içeriğini, çocuğun doğal koruma ihtiyacı belirlemektedir. Velâyet hakkı öncelikle ana ve babanın çocuğu koruma ve yetiştirme görevi şeklinde kabul edilmekte ve bu görev karşısında çocuğun ailesinden kendisini yetiştirmesini isteme hakkı doğmaktadır. Yasakoyucu ana ve babanın çocuğa karşı olan sorumluluklarını yerine getirmeleri konusunda üzerlerine düşen hak ve yükümlülüklerini ilgili kanuni düzenlemelerle hükme bağlamış olmasına rağmen; bütün bu hükümler değişen insan ilişkileri ve toplumsal yapı karşısında zamanla yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle kanuni düzenlemelerdeki yetersizlik veya boşluklar karşısında ana ve babanın çocuk yararına bir tutum içersinde olmaları gerekmektedir. Aksi halde, Devletin müdahalesi ortaya çıkacaktır (2).

Öte yandan Medeni Kanununun 264. maddesinde, ana ve babanın, çocuğun güvenliğini gözönünde tutarak bakımını, yetiştirilmesini ve eğitimini gerçekleştirecekleri belirtilmiştir. Buna göre ana ve baba çocuğun kendi kendine yeterli hale gelmesini sağlayacak olanakları çocuğa verebilmelidir (3). Medeni Kanununun 262/1. maddesi uyarınca çocuk

-
- (1) Alman, İsveç ve ülkemiz hukuk düzenleri içersinde Medeni Kanunlar bu duruma örnek gösterilebilir, bak., AKYÜZ, "Ana Babanın Çocuğu Yetiştirme Görevi," s. 514. Ayrıca, "velâyet hakkı"nın niteliği konusunda meydana gelen değişmeler hakkında bak., SAPMAZLI, s. 16 vd.
- (2) AKYÜZ, "Ana Babanın Çocuğu Yetiştirme Görevi, s. 514.
- (3) Medeni Kanununun 264. maddesinin ikinci fıkrasında, çocuğun yetiştirilmesi ve terbiyesi konularında herhangi bir açık hüküm bulunmamasına rağmen, ailenin çocu-

kanuni bir neden bulunmadıkça ana ve babasından alınmaz. Buna göre ana ve babaya tanınan bu hak karşısında, bir kanun hükmüne dayalı mahkeme kararı veya idari makamın korunma (tedbir) kararı olmadıkça çocuk ailesinden alınamayacaktır.

Görülmektedir ki; ana ve baba kural olarak çocuğu yetiştirme görevini bizzat yerine getirmekle yükümlüdür. Ancak, günümüz koşulları ana ve baba dışında üçüncü kişi ya da bazı kurumların bu konuda yardımcı olmasını gerektirmektedir. İşte bu noktada Devletin kurduğu kurum ve kuruluşlar aracılığıyla sunulan aileye ve korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal hizmetlerin önemi ve gereği ortaya çıkmaktadır.

II. ÇOCUK REFAH HİZMETLERİ

Çocuk refah hizmetleri çerçevesinde; öncelikle çocuk refah hizmetleri ve çocuk haklarına ilişkin çalışmalar ile aile refahına yönelik sosyal hizmetler ve giderek korunmaya muhtaç çocuklara sağlanan bakım yöntemleri incelenecektir.

A. ÇOCUK REFAH HİZMETLERİ VE ÇOCUK HAKLARININ KORUNMASI

1. Çocuk Refah Hizmetlerinin Tanımı ve Başlıca Özellikleri

"Çocuk refahı" kavramı, çok geniş kapsamlıdır (1). Çocuğun fizyolojik, psikolojik ve sosyal açılarından sağlıklı ve dengeli bir şekilde gelişmesinin sağlanması, ihtiyaç

ğu yetiştirme görevinin geniş olarak ele alınmasının gerekli olduğu ve geniş anlamda yetiştirilmeden çocuğun beden, fikren ve ruhen sağlıklı ve dengeli bir şekilde büyütülmesi ve yetiştirilmesinin anlaşılmasının isabetli olacağı ifade edilmektedir, bak., AKYÜZ, "Ana Babanın Çocuğu Yetiştirme Görevi," s. 523.

(1) Social Work Year Book 1951, A Description of Organized Activities in Social Work and in Related Field, New York, 1951, s. 88.

duyduğu sevgi, bakım ve korunmanın en iyi şekilde verilmesi çocuk refahının özünü meydana getirir (1). Çocuk refahı, toplumun refahına yönelik diğer bütün faaliyetlerden çok daha önemlidir (2). Bunun esas nedeni, çocuğun beslenmesi, barınması, maddi ve manevi gelişmesini tamamlamasında, keza yeteneklerine uygun eğitim olanaklarına kavuşturulmasında esas itibariyle en ideal ortam aile müessesesi olduğu için, çocuk refahı hizmetleri temelde bu müessesede odaklaşmaktadır. Ancak aile ortamında çocuğun bakım ve korunmasının mümkün ya da uygun olmadığı durumlarda çocuğun bakımı bir müessesede veya koruyucu aile yanında kısa ya da uzun süreli kalması, yahut evlât olarak verilmesi suretiyle sağlanmakta ve bu bakım yöntemleri de çocuk refah hizmetlerinin diğer bir konusunu teşkil etmektedir.

Çocuk refah hizmetleri, yetişme ve gelişme çağındaki çocuğun bireysel yeteneklerine ve toplumun ihtiyaçlarına uygun olarak yetiştirilmesi; fiziksel, sosyal ve duygusal gelişimini sağlıklı bir şekilde tamamlanması ve toplumsal hayata uyum sağlayabilecek bir kişiliğe sahip olması amacını güden örgütlenmiş hizmetler (3) biçiminde tanımlanmaktadır. Bu hizmetler, başlangıçta gönüllü kuruluşlar

-
- (1) Günseli KUNTBAY, "Çocuk Refahı ve Personel Eğitimi," Sosyal Hizmet Dergisi, C. II, Sa: 2, Haziran-Temmuz-Ağustos-Eylül 1966, Çocuk Refahı Sayısı, s. 28.
 - (2) Walter I. TRATTNER, From Poor Law to Welfare State, London, 1974, s. 96.
 - (3) "Çocuklar İçin Sosyal Hizmetler, Sosyal Hizmetler Özel İhtisas Komisyonu Raporu," Sosyal Hizmet Dergisi, C. II, Sa: 2-3, Haziran-Temmuz-Ağustos-Eylül 1966, Çocuk Refahı Sayısı, s. 3; "III. Milli Sosyal Hizmetler Konferansı Sosyal Değişme Açısından Çocuk Sorunları ve Sosyal Hizmet," Sosyal Hizmet Dergisi, C. IV, Sa: 8-9-10, Mayıs-Haziran-Temmuz 1970, s. 22; "Rapor Özeti: Sosyal Refah Hizmetleri Yönü İle (Koruyucu, Rehabilitasyon, Aksiyoncu) Sosyal Hizmetler," Sosyal Hizmet Dergisi, C. V, Sa: 6, Mayıs-Haziran-Temmuz 1971, s. 4.

tarafından yürütülmüş iken; günümüzde, tüm ülkelerde gönüllü ve resmi kuruluşların yan yana sürdürdükleri faaliyetler şeklinde görülmektedir (1). Çocuk refah hizmetlerinin esas hedefi, çocuğun bakım, korunma ve yetiştirilmesinde en uygun ve sağlıklı ortamın yaratılmasıdır. Bu hedef doğrultusunda ve çocuk bakım yöntemleri konusunda araştırmalar yapan Dr. J. Bowlby (2), çocuk bakımının özünü müşfik bir sevgi ile bakıma dayandırmış ve bu tür bakımın ancak uzman personelle donatılmış örgütler aracılığıyla sağlanabileceğine dikkat çekmiştir (3). Ailelerin dışında kalan bir yöntemle çocuğun bakım ve korunmasının sağlanması gerekli olduğunda, çocuk refah standartlarına uygun ve aile ortamına en yakın bakım olanağının seçilmesi, üzerinde durulması gereken ilk ve en önemli konudur. Çocuk için uygun bakım yönteminin seçiminden sonra gelen aşama, çocuğun seçilen yöntem çerçevesinde durumunun denetlenmesidir. Bunun esas nedeni, başlangıçta isabetli gibi görünen bir seçimin, daha sonra çocuk açısından olumsuz sonuçlar yaratabilmesinin mümkün oluşudur. İşte bu noktada çocuk refah hizmetleri konusunda yetişmiş sosyal hizmet uzmanlarına önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının, çocuğa uygun bakım yöntemini seçmelerindeki ve çocuğun seçilmiş bu yönteme uyum sağlayıp sağlayamadığının incelenmesindeki rol ve önemleri; korunmaya muhtaç çocuklara sağlanan bakım yöntemlerinin incelenmesinde ele alınacaktır.

(1) GÖKÇE, Çocuk ve Gençlere Ait Yasal Düzenlemeler, s. 16. Nitekim; ABD.'de çocuk refah hizmetlerinin XIX. yüzyıldan XX. yüzyıla doğru yaygınlaşarak geniş bir hizmet alanı halini aldığı ve bu faaliyetlerin gönüllü ve resmi kuruluşlarca yürütüldüğü görülmektedir, bak., TRATTNER, s. 96 ve aynı s., dipnot (1).

(2) Dr. J. Bowlby, çocuk bakım yöntemleri konusunda çok sayıda inceleme ve araştırmalar yapmış bir uzmandır. Uzmanın çalışmaları hakkında bilgi için bak., aşağıda "Kurum Bakımı", s. 195.

(3) KINTRAY. "Çocuk Refahı." s. 28.

2. Çocuk Refah Hizmetlerinin Tarihi Gelişimi ve Çocuk Hakları

a. Genel Olarak

Muhtaç ve yoksullara yardım etme düşüncesi çok eski devirlerde insancıl duygulardan kaynaklanmış ve başlangıçta gönüllü olarak kişi ve kurumlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Çocuk bakımı, korunması, yetiştirilmesi ve eğitimi konularına da eskiden beri önem verildiği ve çocukların aile ortamına benzeyen evlât edinme, koruyucu aile gibi adlarla anılan müesseseler bünyesinde korunmasına çalışıldığı bilinmektedir. Ne var ki; çocukların korunmasının hukuki bir müessese olarak ele alınması ancak yeniçağda mümkün olabilmıştır.

Tarihsel gelişim içinde çocuklara karşı özen ve korumanın kapsamı ve şekli çok değişik bir görünüm arz etmiştir. Bu değişiklikler toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmesine ve örgütlenmesine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Çocukları koruma zorunluluğu; yere, zamana ve toplumsal düzendeki fikri mücadelelerle, manevi değerlere sıkı sıkıya bağlı bir konudur. Dolayısıyla, her toplumun çocukların korunmasını zorunlu hale getiren kendine özgü bir anlayışa sahip olduğu görülmektedir (1). Öte yandan, toplumun çocuk sorununa ilişkin tutumunda rol oynayan başlıca iki faktörden söz etmek mümkündür. Bunlar, karşılıklı yardım ve hayırseverliktir. Karşılıklı yardım, özellikle ortaçağ boyunca yoksulluk ve sıkıntı içindeki aileleri refaha ulaştırmayı amaçlayan bir yöntem olmuştur. Kökeni çok eski devirlere uzanan hayırseverlik ise, modern çocuk koruma sistemlerinin temelini teşkil eder (2).

(1) İNAN, s. 3-4.

(2) FER, "Korunmaya Muhtaç Çocuklar," s. 3.

İlkel topluluklarda, aynı soydan gelme birliklerin gelişmesi ve bu birliğin, üyelerinin bütün hakları üzerinde tasarrufla bulunabilmesi eski çağın özelliği ifade ettiği için, çocukların korunması asırlar boyunca aileye ait olmuştur. Ancak, devletlerin kurulmasından ve örgütlenmesinden sonra, çocukların ve çocuk haklarının korunması yeni yeni meydana getirilen bazı sosyal kurumlara devredilmeye başlanmıştır. Bu gelişme aile anlayışının kudretine ve onun üyesi bulunduğu Devlete bağlı olduğundan, çocuk ve çocuk hakları ilkel toplumlarda değişik bir manzara göstermektedir. Nitekim; Eski Yunan'da Devletin hızlı bir şekilde gelişmesi, çocukların ve çocuk haklarının korunmasının Devlet elinde tutulmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, babanın da çocuklar üzerinde velâyet hakkının bulunduğu kabul edilmiştir. Ancak babanın bu hakkı mutlak olmayıp, bu hak örneğin, müsrif bir babanın servetini ısraf etmesine engel olmak gibi Devletin müdahalesine olanak veren bir nitelik taşımıştır. Askeri Devlet karakteri taşımış olan İsparta'da ise, çocuklar Devlete ait kabul edilmişler ve bu nedenle doğan çocuk, babası tarafından bağlı olduğu yerin meclisine götürülerek, meclisce muayene edilip bu muayene sonucunda sağlıklı bulunursa ailesine iade edilmiştir. Aileye iade edilen çocuk yedi yaşını doldurduğunda bu kez de asker olarak yetiştirilmek üzere Devlet kurumlarına alınıp; bu kurumlarda fikri, ruhi ve ahlaki açılardan basit, fakat sağlık ve bedensel açılardan, askeri eğitim ve terbiyenin gereklerine en uygun şekilde yetiştirilmiştir (1).

Roma'da ise Devlet, Eski Yunan ve İsparta'nın aksine, aile egemenliğine müdahale etmekten uzak ve hatta aile

(1) İNAN, s. 4.

içindeki "patria potestas (=baba egemenliği)" karşısında aciz kalan bir nitelik taşımıştır. Bu nedenle, Roma'da "pater familias'ın (=aile babasının)" çocukları üzerindeki egemenliği sınırsız olup; aile babası, çocukları üzerinde hem "domesticis iudex (=aile yargıcısı)", hem de "magistratus (=resmi memur)" yetkilerine sahip kılınmıştır. Buna göre pater familias, çocuğun terk etmek, satmak, bir organını kesmek ve hatta çocuğu öldürmek gibi haklara sahip kabul edilmiştir. Pater familias'ın, çocukları üzerindeki egemenliği, bir temel ilke olarak varlığını sürdürmüştür. Daha sonraları ise, pater familias'ın çocuklarını öldürme hakkı, İmparator Valentinianus tarafından tamamen kaldırılmış ve pater familias'ın tedip hakkı kapsamı dışındaki cezalandırma hakları Devlete geçmiştir (1).

Nihayet Germenlerde, çocuğun ev reisinin "Munt'u (=ev egemenliği)" altında olduğu kabul edilmiştir. Aile reisinin, çocuk üzerindeki Munt'u, onun "Sippe'ye (=soy topluluğuna)" kabulü ile başlamaktadır. Çocuk bu andan itibaren hak ehliyetine (2) sahip kabul edilmiştir. Sippe'ye kabul edilmekle çocuk, Sippenin bütün haklarına sahip bir üyesi haline gelerek, Sippe'nin hukuki korumasından faydalanabilmiştir. Germenlerin Hıristiyanlığı kabullerinden sonra çocuklar, doğumla Sippe'nin üyesi olma ve aile reisinin egemenliğine girme hakkını elde edebilmişlerdir (3).

Öte yandan Ortaçağda bütün Avrupa'da korunmaya muhtaç çocuklara bakım sağlanmış, yetimler ve bulunmuş çocuklar için yurtlar açılmıştır. Bütün bu çabaların gerçekleştirilmesinde, dini esasların büyük etkisi olmuştur. Nitekim gerek Musevilikte gerekse Hıristiyanlıkta dullara ve yetimlere yardım edilmesiyle, çocukların korunmasına ilişkin hu-

(1) İNAN, s. 4-5.

(2) Hak ehliyeti, medeni haklardan faydalanma anlamına gelmektedir, bak., AKI, s. 149.

(3) İNAN, s. 5-6.

susların benimsendiği bilinmektedir. İslâm dini ise bu gibi hususları benimsemenin yanı sıra, diğer dinlerden ileri giderek bu tür yardımların yalnızca Müslümanlara münhasır kalmaması gerektiğini kabul etmiştir (1). İslâm Hukukunda da, çocuklar babalarının velâyeti altında kabul edilmiş ve baba, bu hakkı nedeniyle erkek çocuğuna erginliğe erişinceye kadar, kız çocuğuna da evleninceye kadar bakmak ve onu eğitmekle yükümlü tutulmuştur. Babanın sözkonusu görevini yerine getirmemesi halinde "Kadı'nın (=yargıcın)" işe müdahale ederek babayı "Ta'zir" (2) ile cezalandırdığı bilinmektedir. Yine İslâm Hukukunda, çocuğu besleyip büyütme ve terbiye etmek üzere yanında bulundurmaya "Hızâne" adı verilmiş olup; bu hak esas itibariyle anneye tanınmıştır. Zaten anne bu hakkına dayanarak, çocuğunu besleyip büyütme, terbiye etmeye ve korumaya yalnızca din kurallarına göre yükümlü tutulmuş olup, hukuken bunları yerine getirmeye zorlanamayacaktır. Bununla birlikte çocuğu besleyecek, terbiye edecek ve büyütecek kendisinden başka kimse yoksa, annenin hızâne'ye zorlanmasının mümkün olduğu kabul edilmiştir. Anne kendisine tanınan sözkonusu hakka dayanarak erkek çocuğu yedi yaşına, kız çocuğu da buluş dönemine kadar (ki genellikle kız çocuğun buluşa erme yaşı dokuz olarak kabul edilmiştir) ya-

(1) İslâm dininin çocukların korunmasına ilişkin olarak diğer dinlere nazaran daha ileri esaslar benimsediği Kuran-ı Kerim'de yer alan bazı surelerden anlaşılmaktadır. Örneğin, bakara Suresinin 177. ayetinde konuya ilişkin esaslara rastlanılmaktadır. Şöyle ki;Asıl iyilik, o (kimsenin iyiliği) dir ki,Allah rızası için yarınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilencilere ve boyunduruk altında bulunan (köle ve esir)lere mal verdi", bak., Süleyman ATEŞ, Kuran-ı Kerim ve Yüce Meali, Ankara, 1975, s. 26.

(2) Ta'zir, Kadı'nın takdir hakkına geniş şekilde yer veren ve onun tarafından, önceden belirtilmemiş suçlar ve belirtilmiş olup da cezası gösterilmemiş suçlar için tayin edilen cezalardır. Bu yetkisine dayanarak Kadı, suçluya öğüt vermek, onu azarlamak, hapsedmek, teşhir etmek, sür-

nında alakoyabilmiştir (1).

Rönesansla birlikte düşünsel alanda meydana gelen gelişmeler, insan refahı konusunda bilimsel inceleme ve araştırmaların önemini ortaya çıkarmıştır (2). İlimin ve hümanist düşüncenin yaygınlaşmasıyla birlikte XVIII. yüzyılın ikinci yarısında demokrasi devrini başlatan önemli değişiklikler gerçekleşmiştir (3). Öte yandan yüzyılımızda çocuk davasının bir bütün olarak ele alınmasını sağlayan nedenlerin başında, XIX. yüzyıl'da İngiltere ve Avrupa'nın büyük endüstri merkezlerinde çocukların istismar edilmesi gelmektedir. Çocuk konusunun önem kazanmasının bir diğer nedeni de, I. ve II. Dünya Savaşları sonucu toplumlarda ortaya çıkan kıtlık, işsizlik gibi sosyal yapıyı temelden sarsan sorunlar karşısında kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocukların artmasıdır. Ayrıca ilmi gelişmeler ve hümanist düşünüşte kaydedilen gelişmeler, insanların büyük küçük eşit muamele görmelerini, eğitim ve sağlık gibi olanaklardan aynı derecede faydalanmalarını hazırlayıcı bir ortamın yaratılmasında etkili olmuştur. Nitekim hümanist görüşün gelişiminde ve özellikle çocuk refahı konusunda J.J. Rousseau'nun "Emil" adlı eserinin önemi inkâr edilemez. Rousseau'nun çocuklara verdiği değer ve çocuk terbiyesi üzerindeki görüşleri çocuk refahı çalışmalarına dinamizm kazandırmış ve teorisi daha gerçekçi bir görüşle Pestalozji ve Froebel tarafından devam ettirilmiştir (4). Bu gelişmelere bağ-

güne yollamak, dayak atmak gibi cezalar verilebilmiştir, bak., İNAN, s. 6; dipnot (13).

(1) İNAN, s. 6-7.

(2) Nitekim çocukla ilgili ilk bilimsel esaslara yine bu dönemde, Bohemyalı Comenius adlı bir bireyin eğitim konusundaki eserinde de yer verilmiştir, bak., Z.Selçuk MARUFLU, Yeni Sosyal Refah Yaklaşımı, DPT. yayınları, Ankara, 1974, s. 3.

(3) MARUFLU, Yeni Sosyal Refah Yaklaşımı, s. 3.

(4) YÖRÜKOĞLU, s. 14-15.

lı olarak çocuk sorununun yeni boyutlar kazanmasıyla birlikte konuyla ilgili kavramlar üzerinde durulmaya başlanmıştır. Bu kavramların konumuzla ilgili olanlarından biri de "sosyal refah"dır. Doktrinde ve uygulamada sosyal refah kavramının çeşitli tanımlarına rastlanılmaktadır. 1967 yılında Birleşmiş Milletler bünyesinde meydana getirilen sosyal refah uzmanlar grubunun yaptığı tanıma göre sosyal refah, bireylerin, grupların ve nihayet tüm toplumun değişen sosyo-ekonomik koşullara uyumunu sağlayan, kendi içinde tutarlı fonksiyonlar (aktiviteler) zinciridir. Böylelikle sosyal refah, bir ülkede sosyal adaletin sağlanması da önemli bir etkiye sahip olmaktadır (1). Bir başka deyişle, sosyal refah, bireysel menfaatlerle toplum menfaati arasında denge kurmaya çalışmaktadır (2). Sosyal refah kavramının zamanla uluslararası boyut kazanmasında ILO'nun 1944 tarihinde Philadelphia'da düzenlenen 26. toplantısında alınan kararın büyük ölçüde etkisi olmuştur (3). Günümüz sosyal

-
- (1) MARUFLU, Yeni Sosyal Refah Yaklaşımı, s. 4.
(2) Ronald C. FEDERICO, The Social Welfare Institution, New York, 1984, s. 20.
(3) ILO'nun Philadelphia Deklarasyonunda, Dünyadaki ülkeler arasında gerek benimsenen idari rejimler, hükümet şekilleri ve gerekse düşünce akımları bakımlarından birtakım farklılıklar bulunmasına rağmen, Birleşmiş Milletler tarafından geliştirilen ve evrensellik kazanan haklar şu şekildedir, bak., MARUFLU, Yeni Sosyal Refah Yaklaşımı, s. 4:
- Özgürlük ve güvenlik içinde yaşama hakkı,
 - Eğitim, sağlık ve tıbbi bakım hakkı,
 - Uygun koşullarda çalışma hakkı ve uygun iş olanakları,
 - Yeterli düzeyde gelir elde edebilme hakkı,
 - Uygun konut ve çevreden faydalanma hakkı,
 - Aile kurma ve evlenme hakkı,
 - Milliyetini seçme ve istediği ülkeye göç ederek orada yaşam hakkı,
 - Düşünce, ibadet ve vicdan hakkı,
 - Devlet yönetimine katılma, seçme ve seçilme hakkı.

refah anlayışı doğrultusunda sosyal refah kavramına gelir dağılımı, eğitim, sağlık, konut, yeterli beslenme, sosyal güvenlik, sosyal yardım ve sosyal hizmetler, çevrenin korunması, doğal afetlere uğrayanlara ve göçmenlere çeşitli olanakların sağlanması ve hatta bireylerin boş zamanlarını en iyi ve verimli bir şekilde geçirebilmelerini sağlama gibi konular girmektedir (1). Görülmektedir ki; başlangıçta yaşlı, sakat ve yoksul kesimlerin hayat standartlarını yükseltmek amacıyla karşılıklı ve kendi kendine yardım esaslarına dayalı olarak ortaya çıkan sosyal refah (2) kavramının sınırları ve kapsamı giderek genişlemiştir. Böylelikle sosyal refah, gönüllü faaliyetleri kapsamasının yanısıra daha geniş ve dinamik bir nitelik kazanarak genel kalkınma stratejisinin ve amaçlarının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (3).

Sosyal refah kavramının kapsamında ortaya çıkan genişlemelere paralel olarak, sosyal hizmetlerin de kapsamının genişlediği görülmektedir. Başlangıçta aile en ilkel toplumlardan en modern toplumlara kadar, çocuğa ihtiyaç duyduğu sosyal hizmetleri sunmaya çalışan tek birim olmuştur. Ancak sosyal hizmet ve sosyal yardım anlayışı zamanla aileden topluluklara ve giderek ulusal hatta uluslararası

-
- (1) MARUFLU, Sosyal Refah, Sosyal Güvenlik, s. 6-7.
 - (2) William BACON, "Bugünün Sosyal Refahı Karakteri, Amaç ve Geleceği," (çev., Sevin GÜVEN), Sosyal Hizmet Dergisi, C. II, Sa: 1, Mayıs 1966, s. 3.
 - (3) Ülkemizde 2828 sayılı Kanundan önceki dönemde, sosyal refah politikası ile sosyal hizmet çalışmalarının birbirine karıştırıldığı ve adeta aynı anlamda kullanıldığı; bu durumun ise özenli bir sosyal refah politikasını olumsuz yönde etkilediği ve örgütlerarası yetki/görev dengesizliğine ve gereksiz kaynak ısrafına neden olduğu belirtilmiştir, bak., MARUFLU, Yeni Sosyal Refah Yaklaşımı, s. 2.

alana kadar yaygınlaşmış; önceleri çocuk ve aile çevresi ile sınırlanmış refaha ulaşma çabaları, ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik ilerlemeler sonucunda genişleyerek Devletin bu konudaki sorumluluğunu ortaya çıkarmıştır (1). Başka deyişle; çağımızda sosyal hizmet tek bir birey veya bireyler topluluğuna ihtiyaç duydukları maddi yardımı sağlamakla ibaret, tek taraflı geleneksel niteliğinin dışına çıkarak çok daha geniş bir faaliyet alanı halini almıştır (2). O kadar ki; günümüzün demokratik ülkelerinde Devlet, sosyal adaleti gerçekleştirmek amacıyla eskiden gönüllü kişi ve din kuruluşlarının yürütmekte oldukları sosyal hizmet faaliyetlerini üstlenmiş ve böylelikle "sosyal refah devleti" niteliğini kazanmıştır (3). Bu niteliği itibariyle Devlet, bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması, hayat standartlarının yükseltilmesi ve herkes için giderek artan "daha iyi bir yaşam," olanağının sağlanmasını hedefleyecektir (4). Ancak sosyal refah devleti, sosyal refahı sağlarken ekonomik gelişmeyi yavaşlatmaktan kaçınmak, toplumdaki sosyo-ekonomik açıdan güçsüz ve korunmaya muhtaç grupları korumak ve bölgelerarası dengesizlikleri gidermeyi insan hak ve özgürlükleri, adalet ve eşitlik ilkeleri çerçevesinde yerine getirmek zorundadır.

Yukarıda yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Devletin sosyal refah hizmetleri konusunda sorumlu-

-
- (1) Hüseyin Tekin SEVİL, "Sosyal Devlet ve Sosyal Refah Hizmetleri," Sosyal Hizmet Dergisi, C. I, Sa: 10, Temmuz 1969, s.: 20.
 - (2) Bak., yukarıda "Sosyal Hizmetlerin Faaliyet Alanları", s. 34.
 - (3) Hatta Devletin sosyal hizmet faaliyetlerini üstlenmesi nedeniyle "sosyal hizmet devleti" şeklini aldığı ifade edilmektedir, bak., Ziya Akkaya, "Çağımızın Sosyal Hizmet Anlayışı ve Toplum Kalkınması," s. 11.
 - (4) BA CON, s. 3-4.

luk üstlenmesine bağılı olarak gönüllü çalışmaların (1) önemi azalmış gibi görünmektedir. Ancak, aslında gönüllü çalışmaların niteliğinde değışme olmuş ve artık gönüllü çalışmalar Devletin olanaklarının yeterli olmadığı konularda tamamlayıcı bir fonksiyon üstlenmişlerdir (2). Ülkemizde de sosyal refah hizmetleri, başlangıçta karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma biçiminde hayırsever çabalar şeklinde ortaya çıkmış ve hayırsever çabaların örgütlenmesi sonucu oluşan hayır kurum ve dernekleri tarafından yürütülmüştür. Daha sonraları ise, Devletin bu konuda sorumlu olduğu anlayışı benimsenmiştir. Nitekim; 1961 Anayasasının 2. maddesinde yer alan hükümlerle Devletin sosyal nitelik taşıdığı belirtilmiş ve 48. maddesinde de Devletin sosyal güvenlik konusundaki sorumlulukları ifade edilmiştir. Ne var ki; sosyal hizmetlerin geniş bir faaliyet alanı içermesi ve Devletin sosyal hizmetler alanındaki sahip olduğu sorumluluğunu ekonomik olanaklar dahilinde yerine getirebileceğı hakkındaki Anayasa hükmü (md. 53) karşısında, gönüllü kuruluşların katkısının gerekliliğı belirginleşmiştir. Kalkınma Planlarında sosyal hizmet faaliyetleri esas itibariyle gönüllü kuruluşlarca yürütülecek faaliyetler şeklinde ele alınırken; II. Beş Yıllık Kalkınma Planında hizmetlerin niteliğı itibariyle geniş bir alan içerdiği

-
- (1) Sosyal Refah açısından gönüllü sosyal refah kurumu, "sosyal refah hizmetleri kapsamı içinde kendi politikasını kontrol eden ve kısmen gönüllü kaynaklardan destek görerek bir çeşit sosyal refah hizmeti veren kuruluş" biçiminde tanımlanmaktadır, bak., TUFAN, s. 9-10. Bu tanımdan hareketle gönüllü çalışma, bu tür kuruluşlar tarafından yerine getirilen faaliyetler şeklinde tanımlanabilir.
- (2) TUFAN, s. 9-10.

belirtilerek, gönüllülerin bu konuda Devlete yardımcı olmaları gerekli görülmüştür (1). 1982 Anayasasının 65. maddesinde yer alan "Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir" hükmünden hareketle de, sosyal hizmetler alanında Devletin yanısıra, gönüllü çalışmaların da gerekli olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir.

b. Uluslararası Düzeyde Çocuk Haklarının Korunması Faaliyetleri

- Çocuk Hakları Bildirileri

Uluslararası düzeyde çocuk haklarının korunmasına ilişkin faaliyetler ana hatları itibariyle aşağıda incelenecektir.

Uluslararası alanda çocukların korunması hususunda bir örgütün kurulması düşüncesi, 1894 yılında Jules de Jeune tarafından ileri sürülmüştür. 1911 yılında da Paris Çocukları Koruma Cemiyeti İkinci Başkanı Eduard Julliet'in önerisi üzerine çocukların korunması düşüncesine ilgi gösteren bazı Avrupa Devletlerinin delegeleri Paris'te özel bir toplantı yapmışlardır. Gençlik sorunları, ana ve çocuk sağlığının korunması konularında uluslararası bir merkezin kurulması hususundaki ilk girişim ise, bir yıl sonra 1912'de İsviçre'de gerçekleştirilmiştir. Merkezin görevleri arasında; dünya devletlerinin çocukların korunmasına ilişkin kanunlarını, tüzüklerini, önemli eserlerini toplamak, bu konudaki reform uygulamalarını bir yıllıkta yayınlamak, vesayet, gençliğe özen ve çocukların korunmasına ilişkin uluslararası bir anlaşma yapılmasını sağlamak sayılabilir. Aynı yıllarda Belçika'da da benzer nitelikte çalışmalar yapılmıştır. 1913 yılında Brüksel'de "Uluslararası Çocukların Korunması Bürosu" nun kurulması amacı ile bir kongre düzenlenmiş ve bu Kongre-

(1) SEVİL, "Sosyal Refah Hizmetleri," s. 21; TUFAN, s. 11.

de çocuk mahkemeleri, gençliği gözetim ve denetim altında bulundurma örgütü, evlilik dışında doğan çocukların vesayetiyle çocuk ölümleri gibi çocuk sorunları tartışılmıştır. I. Dünya Savaşının çıkması üzerine bu alandaki çalışmalara ara verilmiştir (1).

28 Haziran 1919 tarihinde "Versailles Barış Anlaşması" (2) imza edildikten sonra, çocukların ve gençlerin korunmasıyla ilgili sorunların yeniden uluslararası bir kongrede tartışılması için Belçika Hükümeti bir çağrıda bulunmuştur. Bu çağrı üzerine 33 Devletin resmi ve bir çok özel çocukları koruma kuruluşlarının delegelerinin katılımı ile, Temmuz 1921 tarihinde Brüksel'de ikinci kongre toplanmıştır. Bu kongrede, özellikle ilk kongreden elde edilen deneyimlerden faydalanarak merkezi Brüksel'de olan "Uluslararası Çocukları Koruma Birliği"nin kurulması fikri tartışılmıştır. İngiliz, Avustralya ve Güney Afrika Birliği Devletlerinin böyle bir birliği oluşturma görüşünden yana olmalarına karşılık, Hollanda ve Danimarka temsilcileri çekimser kalmıştır. Ne var ki; çoğunluğun oyu ile "Uluslararası Çocukları Koruma Birliği" kurulmuştur (3). Ancak, bütün bu çalışmalara rağmen, I. Dünya Savaşının sonlarına kadar çocukların haklarını kapsayan bir bildiri ya-

(1) İNAN, s. 81-82; Emine AKYÜZ, "Çocuk Hakları Bildirisi ve Türk Hukuk Sistemi," Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan, A.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi, C. XIII, Sa: 1-2, 1980, s. 339-340.

(2) 28 Haziran 1919 tarihinde taraflarca imza edilen "Versailles Barış Anlaşması", değişik tarihlerde taraf Devletlerin yetkili organlarınca kabul edilmiş ve 10 Ocak 1920 tarihinde yürürlüğe girmiştir, bak., İNAN, s. 82, dipnot (155).

(3) İNAN, s. 82-83.

yınlanmamıştır. 1776 ve 1789 tarihli İnsan Hakları Bildirileri, herkesin birtakım haklara sahip olduğunu vurgulamış, fakat çocuğun genel olarak "insan" kavramı içerisinde düşünülmesi ve yetişkinlerden ayrı haklara sahip olabileceğinin henüz yeteri kadar farkedilmemiş olması nedeniyle çocuklara özgü haklardan ayrıca söz etmemiştir. İşte bu durum, çocuklara ilişkin ayrı bir bildirinin yayınlanmamış olmasının temel nedenini oluşturmuştur (1). I. Dünya Savaşının sonunda Avrupa'da çocukların korunması sorunu her zamankinden daha fazla önem kazanmış ve bunun üzerine İngiliz Eglantyne Jebb'in (2) "çocukları kurtarın" çağrısı ve bu yoldaki çabaları gerekli ilgiyi görerek 1920 yılında Cenevre'de "Uluslararası Çocuklara Yardım Birliği" adında özel bir örgüt kurulmuştur. Bu örgüt 1923 yılında "Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi"ni yayınlamış olup, bu Bildiri dünyadaki bütün çocuklara asgari bir özen gösterilmesinin gerekli olduğu ilkesini esas almıştır. Aynı yıllarda "Uluslararası Kadınlar Meclisi" de, her çocuğun bedensel, ruhsal ve zihinsel gelişiminin sağlanmasından toplumun sorumlu olduğu ana fikrini işleyen beş maddelik bir belge yayınlamıştır (3). Uluslararası Çocuklara Yardım Birliği ve Kadınlar Meclisi'nin çabaları sonucu Milletler Cemiyeti (4), "Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi" adı altında bir bildiri yayınlamayı ka-

-
- (1) AKYÜZ, "Çocuk Hakları Bildirisi," s. 340.
 - (2) Eglantyne Jebb, 1876-1928 yılları arasında yaşamış, "Londra Çocuklara Yardım Fonu"nu (1919) kurmuş ve 1922 yılında "Çocuk Hakları Beyannamesi"nin hazırlanmasını önermiştir, bak., İNAN, s. 95, dipnot (201).
 - (3) AKYÜZ, "Çocuk Hakları Bildirisi," s. 340.
 - (4) Milletler Cemiyetinin yerine geçen Birleşmiş Milletler Teşkilatını kuran anlaşma, 26.6.1945 tarihinde yürürlüğe girmiştir, bak., İNAN, s. 87.

bul etmiştir. Uluslararası Çocuklara Yardım Birliği tarafından kabul edilen bu bildiri bir önsöz ve beş ilke- den meydana gelmiştir. Nitekim Bildiride yer alan önsöz ve ilkeler şu şekildedir (1):

"Tüm ulusların erkek ve kadınları, insanlığın ırk, vatandaşlık ve din ayrımı gözetmeksizin sahip olduğu en iyi şeyi çocuğa vermekle yükümlü bulduklarını "Cenevre Bildirisi" denilen bu Çocuk Hakları Bildirisi ile tastik ederler".

1. Çocuk, bedenen ve ruhen doğal biçimde gelişmesine olanak sağlayan koşullar içinde bulundurulmalıdır,
2. Acıkan çocuk beslenmeli, hasta çocuk tedavi edilmeli, fikren geri kalmış çocuk eğitilmeli, yoldan çıkmış çocuk doğru yola getirilmeli, terkedilmiş çocuk korunmalıdır,
3. Herhangi bir felâket anında yardım öncelikle çocuğa yapılmalıdır,
4. Çocuk hayatını kazanabilecek hale getirilmeli ve her türlü istismara karşı korunmalıdır,
5. Çocuk yeteneklerini hemcinslerinin hizmetine adayacak bir ruh ve düşünce içinde yetiştirilmelidir.

Birleşmiş Milletler Teşkilatı kurulduktan sonra çocukların korunmasına ilişkin sorunları incelemek ve Milletler Cemiyetinin görevlerinin yeni teşkilata aktarılması konuları ile uğraşmak üzere, "Sosyal Sorunlar Meclisi" oluşturulmuştur (2). Öte yandan İnsan Hakları Komisyonu ile Ekonomik ve Sosyal Haklar Meclisi tarafından 1947 yılın-

(1) Bak., İNAN, s. 97.

(2) Bu Meclis, 3 Nisan 1950 tarihinde yaptığı bir toplantıda Cenevre Çocuk Hakları Bildirisinin İnsan Hakları Evrensel Bildirisindeki modern anlayışa göre yeniden düzenlenmesine karar vermiştir, bak., AKYÜZ, "Çocuk Hakları Bildirisi," s. 341.

da yeni bir tasarı hazırlanmış ve Birleşmiş Milletlere üye devletlere görüşlerini almak üzere gönderilmiştir. Üye devletlerin bazıları Çocuk Hakları Bildirisinin kendilerini hukuki açıdan bağlayıcı bir anlaşma şeklinde olmasını önermesine karşılık, üye devletlerin çoğunluğu hukuki açıdan bağlayıcı olmayan ve uygulama zorunluluğu bulunmayan genel ilkeleri içeren bir bildiriye taraftar olmuşlardır. Üye devletlerin görüşleri dikkate alınarak hazırlanan tasarı, 20.11.1959 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 1386 sayılı kararı ile "Çocuk Hakları Bildirisi" adı altında kabul edilmiştir (1).

Çocuk Hakları Bildirisi, önsözünde bu konuda daha önce yapılmış çalışmalara atıf yapmakta ve 1923 tarihli Cenevre Çocuk Hakları Bildirisini zikretmektedir. Bir başka deyişle 1959 tarihli Bildiri, bir önceki Bildirinin adeta geliştirilmiş şeklidir (2). Çocuk Hakları Bildirisinde yer alan 10 ilke ve bu ilkelerin ülkemiz hukuk sistemine etkileri şu şekilde incelenebilir (3):

Bildirinin birinci ilkesine göre; "Her çocuk kendisinin ya da ailesinin ırkı, rengi, cinsiyeti, dili, dini, veya bir düşüncesi, milli ya da sosyal menşei, serveti, doğum veya herhangi bir hali dolayısıyla hiçbir fark ve ayrıcalık gözetilmeksizin ve istisnasız bu bildirideki haklardan faydalanmalıdır".

(1) İNAN, s. 98; AKYÜZ, "Çocuk Hakları Bildirisi," s. 342.

(2) AKYÜZ, "Çocuk Hakları Bildirisi," s. 342.

(3) Bildiride yer alan ilkelerin içeriği, ana fikirlerine sadık kalmak suretiyle özet şeklinde ele alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bak., İNAN, s. 98-99; Ali Naim İNAN, "Çocuk Hakları Beyannamesi İlkelerinin Türk Hukuk Sistemine Etkisi," A.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi, C. I, No:1-4, 1968, s. 206-208; AKYÜZ, "Çocuk Hakları Bildirisi," s. 343-355.

Bu ilke doğrultusundaki bir hükme 1961 Anayasasının 12 ve bugün yürürlükte bulunan 1982 Anayasasının 10. maddesinde rastlanılmaktadır. Nitekim 1982 Anayasasının bu maddesine göre; "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri nedenlerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir". Medeni Kanununun 8. maddesinde de, her bireyin "Medeni haklardan faydalanacağı" ve "Kanun sınırları içinde kalmak koşulu ile medeni haklara ve borçlara ehil olmakta herkesin eşit olduğu" belirtilmiştir. Medeni Kanun madde 27'de yer alan başka hükme göre ise, çocuk sağ doğmak koşulu ile, ana rahmine düştüğü andan itibaren medeni haklardan faydalanmaktadır. Yine aynı Kanununun 23. maddesinde kişilerin, "Medeni haklardan ve onları kullanmaktan kısmen de olsa feragat edemeyecekleri" keza 24. maddede de "Şahsi menfaatlerinde haksız tecavüze uğrayan kimsenin hakimler tecavüzün men'ini talep edebileceği" hükme bağlanmıştır.

Bildirinin ikinci ilkesine göre ise, "Her çocuğa özgürlük ve haysiyet içinde sağlıklı ve normal şekilde bedeni, fikri, ahlaki, ruhi ve sosyal yönlerden gelişmesini sağlayacak olanak ve kolaylıklar kanun ve diğer araçlarla sağlanmalıdır. Bu amaçla hazırlanan kanunlarda çocuğun menfaatleri önemle gözönünde bulundurulmalıdır".

Bu ilkeye bağlı esaslara 1961 Anayasasının 10, 35/2 ve 49. maddelerinde; 1982 Anayasasında ise 12, 41 ve 56. maddelerde yer verilmiştir. Nitekim 12. maddede, "Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve özgürlüklere sahiptir. Temel hak ve özgürlükler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını kapsamaktadır" esası düzenlenmiştir. Anayasasının 41. maddesinde ise, "Aile, Türk toplumunun temelidir. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle

ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli önlemleri alır, teşkilatı kurar" hükmü yer almıştır. Nihayet 56. maddede de, "Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamak hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir" ibaresine yer verilmesi suretiyle, Bildirinin anılan maddesindeki esaslara paralel düzenlemelere gidilmiştir.

Medeni Kanunda da çocuğun bedensel, ruhsal ve ahlaksal açılarından korunmasına ilişkin hükümlere rastlanılmaktadır. Nitekim 272. maddeye göre; ana-baba, çocuğu yetiştirmek görevlerini yerine getirmedikleri takdirde, hakim çocuğun korunması için uygun önlemleri alır. Madde 273'e göre; çocuğun bedensel veya düşünsel gelişimi tehlikeye düşer ya da çocuk mânen terkedilmiş olursa, hakim çocuğu ana-babadan alarak bir aile veya kuruma yerleştirebilir. Nihayet 274. maddede de, velâyetin kaldırılması esaslı düzenlenmiş bulunmaktadır. Bu maddeye göre ana-babanın velâyeti kullanmaktan aciz olmaları, hacir altına alınmaları, çocuğa karşı görevlerini ağır biçimde ihlal etmeleri ya da çocuk üzerindeki yetkilerini ağır biçimde kötüye kullanmaları halinde, hakim velâyeti kaldırır. Velâyet, ana ve babanın her ikisinden de alınmış ise, çocuğa vasi tayin edilir.

Medeni Kanunun bu hükümlerini tamamlayan ve ona işlerlik kazandıran 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununun 3. maddesinde korunmaya muhtaç çocuklar tanımlanmış ve diğer ilgili maddelerinde de bu çocukların korunma ve bakımlarıyla ilgili hususlara yer verilmiştir.

Bildirinin ikinci ilkesinde yer alan "Kanunlar hazırlanırken çocuğun çıkarları önemle gözönünde tutulmalıdır" esasının etkileri ise örneğin; Ceza Kanununun 182, 414, 416, 419, 430, 435, 436, 545, 574, 550 ve diğer maddelerinde; Belediyeler Kanununun 15 ve 16. maddelerinde; Umumi Hıfzısıhha Kanununun 158, 159, 160, 161, 162 ve 165. maddelerinde görülmektedir.

Bildirinin üçüncü ilkesinde "Çocuk doğduğu andan itibaren bir ad ve vatandaşlık sahibi olmaya hak kazanmalıdır" esası düzenlenmiştir.

Çocuk Hakları Bildirisinin bu ilkesinin hukuk sistemimize etkisini "çocuğun adı" ve "çocuğun vatandaşlığı" bakımından ayrı ayrı incelemek faydalı olacaktır.

1. Çocuğun Adı: Toplum içinde yaşayan bireyleri birbirlerinden ayırmaya yarayan bir alâmet ya da bir vasıta olarak tanımlanan ad'ın, aynı aile bireylerini birbirinden ayıran türüne "özadı"; bir aileye mensup bireyleri diğer ailelere mensup bireylerden ayıran türüne de "soyadı" denilmektedir (1).

- Özadı: Medeni Kanuna göre çocuğun özadını ana ve babası koyar (md. 264). Ancak ana ve baba anlaşmazlar ise, babanın reyi üstün olur (md. 263). Evlilik dışı doğan çocuğun özadını ise anası koyar (md. 290).

Ana ve babası belli olmayan çocuğa özadının kim tarafından verileceğine dair bir açıklık bulunmamakla birlikte; Medeni Kanununun 39. maddesi bu çocukların hükümete teslim edileceğini, 317/1. maddesi de bunların belediyeler tarafından infak edileceğini hükme bağlamıştır. 5 Mayıs 1972 tarih ve 1587 sayılı Nüfus Kanununun 21. maddesi, ana ve babası belli olmayan çocuklara da

(1) İNAN, "Çocuk Hakları Beyannamesi," s. 211.

bir adın verileceğini hükme bağlarken; 21 Haziran 1934 tarih ve 2525 sayılı Soyadı Kanununun 8. maddesi bu yetkiyi çocuğun bulunduğu yerdeki en büyük mülkiye amirine bırakmıştır.

Çocuğun özadınının seçiminde bir kural bulunmadığı için herhangi bir isim özad olarak seçilebilecektir. Ancak, bu seçimin hüsnüniyetle ve çocuğu ileride küçük düşürmeyecek, onunla alay edilmesine neden olmayacak şekilde bir ismin seçilmesi biçiminde gerçekleştirilmesi gerekmektedir (1).

- Soyadı: Sahih nesebli, nesebi düzeltilmiş veya babası ile arasında gayrisahih neseb ilişkisi kurulmuş çocuk babasının soyadını alır (MK. md. 259, 312). Buna göre, hukuk sistemimizde çocuk soyadını ilke olarak doğumla kazanmakta ve bunun tek istisnası evlât edinmede ortaya çıkmaktadır (2). Bir başka deyişle; çocuk soyadını doğum olayı ile elde edebileceği gibi, bir akdi ilişki sonucunda da kazanabilmektedir.

2. Çocuğun Vatandaşlığı: Medeni Kanun ve Vatandaşlık Kanunu çocuğun vatandaşlığını neseb durumuna göre belirlemiş olup, bu durum şu şekilde incelenebilir (3):

- Sahih Nesebli Çocukların Vatandaşlığı: Medeni Kanuna göre sahii nesebli çocuk doğumla babasının vatandaşlık haklarına sahip olur (md. 259). 11 Şubat 1964 tarih ve 403 sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu ise, sahii nesebli çocuğun vatandaşlığını ana ve babası bakımından ikiye ayırarak incelenmiştir. Bu duruma göre, Türkiye veya yabancı bir ülkede Türk babadan olan ya da Türk ana-

(1) İNAN, "Çocuk Hakları Beyannamesi," s. 211.

(2) AKYÜZ, "Çocuk Hakları Bildirisi," s. 347.

(3) AKYÜZ, "Çocuk Hakları Bildirisi," s. 346-347.

dan doğan çocuklar doğdukları andan başlamak üzere Türk vatandaşlığını kazanırlar (TVK. md. 1/a). Aynı maddenin (b) bendine göre Türkiye veya yabancı bir ülkede Türk a-nadan olan çocuk, babasının vatandaşlığını kazanamadığı taktirde Türk vatandaşlığını kazanır.

- Sahih Nesebe Denk Tutulan Çocukların Vatandaşlığı: Batıl evlenmelerden doğan çocuklar, ana ve babaları iyi niyetli olmasalar bile Türk vatandaşlığını muhafaza ederler (MK. md. 125, 259; TVK. md. 5/3). Nesebi düzeltilen çocuklar ise doğumlarından başlamak üzere babalarının vatandaşlığını kazanırlar (MK. md. 259).

Evlât edinme ilke olarak evlâtlığın vatandaşlığını etkilememekle birlikte; evlâtlığın vatansız olması, ana-babasının bulunmaması ya da ana-babasının nerede olduğunun bilinmemesi gibi durumlarda evlâtlık, evlât edinenin vatandaşlığını kazanır; yani çocuk bir Türk tarafından evlâtlığa alınmakla Türk vatandaşı olur (TVK., m. 3).

- Gayri Sahih Nesebli Çocukların Vatandaşlığı: Evlilik dışındaki doğumda anasına kalan çocuk anasının aile ismini taşır ve onun vatandaşlık hakkını kazanır (MK. md. 311, benzer hüküm TVK. md. 1/c). Çocukla babası arasında tanıma ya da babalık davası sonucu hakim hükmü ile gayri-sahih neseb bağı kurulursa, çocuk babasının vatandaşlığını alır (MK. md. 312 ve TVK. md. 2/b, c'den çıkan sonuç).

Bildirinin dördüncü maddesine göre, "Çocuk, sosyal güvenlikten faydalanmalıdır. O, sağlıklı bir şekilde büyümek ve gelişmek hakkına sahip olmalıdır. Bu amaçla, çocuk ve anası doğumdan önce ve sonra uygun özel bakım ve korunmaya hak kazanmalıdır. Çocuğun yeterli beslenmeye, konuta, dinlenmeye ve tıbbi bakıma hakkı vardır".

Söz konusu dördüncü ilkenin hukuk sistemimizde özellikle 1961 Anayasasının 48. ve 49. maddelerinde görülen et-

kisi, bugün yürürlükte bulunan 1982 Anayasamızın 56 ve 60. maddelerinde de görülmektedir. Bu hükümler Anayasamızda yer alan "sosyal devlet" ilkesinin (Ana. md. 2) örnekleridir. Buna göre sosyal devlet, sosyal güvenlik konusunda alacağı önlemler ve kuracağı kurumlar aracılığıyla vatandaşlarına asgari bir yaşama düzeyi sağlamak yükümlülüğündedir. Nitekim 1982 Anayasasının 60. maddesinde "Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliğini sağlayacak gerekli önlemleri alır ve teşkilatı kurar" hükmüne; madde 56/1, 2'de de "Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir"; "Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak, insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler" hükümlerine yer verilmiştir.

Bilindiği üzere insan hayatı boyunca çeşitli tehlikelerle karşı karşıyadır. Huzur içinde yaşayabilmesi ve dolayısıyla maddi ve manevi varlığını geliştirebilmesi için sözkonusu tehlikelere karşı korunmak ve geleceğine güvenle bakmak ister. Bireyin işsiz kalması, yaşlanması veya malûl olması gibi nedenlerle çalışamaması, kendisinin ve giderek ailesinin yoksulluk içine düşmesine neden olabilir. Bu gibi durumlarda bireyi ve ailesini korumak için sosyal güvenlik sistemi çerçevesinde Devlet, çeşitli kanunlar çıkarmakta ve teşkilatlar kurmaktadır. Nitekim ülkemizde belirtilen ve benzeri tehlikelere karşı sosyal sigorta kurumlarımızca çeşitli nakdi ve aynı nitelikli yardımlar sağlanmakta ve hizmetler yerine getirilmektedir.

Öte yandan ana ve çocuğun sağlığını korumak amacıyla çeşitli kanunlarda birtakım koruyucu hükümlere de rastlanılmaktadır. Örneğin; 1475 sayılı İş Kanununun 70. mad-

desinde kadın işçilerin doğumdan önce 6 ve doğumdan sonra 6 hafta olmak üzere 12 haftalık süre için çalıştırılmaları yasaklanmış ve bu sürelerin işçinin sağlık durumuna ve işin özelliğine göre doğumdan önce ve sonra gerekirse arttırılabileceği; isteği halinde kadın işçiye, doğumdan sonraki 6 haftadan sonra 6 aya kadar ücretsiz izin verilebileceği hükme bağlanmıştır. Keza, 81. maddesinde de gebe veya emzikli kadınların hangi dönemlerde ne gibi işlerde çalıştırılmalarının yasak olduğu vb. hususların bir tüzükte gösterileceği belirtilmiştir.(1).

Bildirinin beşinci maddesi şu şekildedir; "Bedensel, fikirsel ve sosyal bakımlardan özürlü olan çocuk, durumunun gerektirdiği özel tedavi, eğitim ve özeni görmelidir".

Sözkonusu ilkenin hukuk sistemimizde özellikle 1961 Anayasasının 50. maddesinde görülen etkisi, 1982 Anayasasının 42. maddesinde de görülmektedir. Nitekim 1982 Anayasasının bu maddesine göre; "Kimse eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz", "Devlet, maddi olanaklarından yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları nedeniyle özel eğitime ihti-

(1) Sözkonusu Tüzük hakkında bak., yukarıda s. 140, dipnot (1).

yacı olanları topluma faydalı kılacak önlemleri alır".

5.1.1961 tarih ve 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanununa göre; zorunlu ilköğretim çağında bulunan ve beden, ruh, fikir ve sosyal bakımdan özürlü olan çocukların özel eğitim ve öğretim görmeleri sağlanacaktır (md. 12). 2828 sayılı Kanunun 25/ son maddesinde de "kör, sağır, konuşma özürlü, ortopedik ve diğer bedensel sakatlar ile zihinsel ve ruhsal yönden özürlü ve benzeri durumda olup da özel eğitime ihtiyaç gösteren korunmaya muhtaç çocukların eğitim ve öğretimleri Milli Eğitim Bakanlığınca tesis edilen okullarda yerine getirilir" hükmüne yer verilmiştir. Milli Eğitim Temel Kanununun 8. maddesinin son fıkrasında da benzer nitelikte bir hüküm bulunmaktadır.

Medeni Kanunun 264. maddesinin 2. fıkrasına göre; ana-baba, bedensel, fiziksel ve ruhsal eksikliği bulunan çocuğa uygun bir eğitim vermekle yükümlüdür. Eğer onlar bu görevi yerine getiremezlerse, hakim 272 ve sonraki maddelere göre müdahale ederek gerekli önlemleri alır. Medeni Kanun, bu gibi çocukların eğitilmeleri konusundaki hükümlerin yanı sıra, bazı kişilere evlenme yasağı koyarak beden, fikren ve ruhen geri ve hastalıklı çocuklara sahip olunmasına engel olacak bazı hükümleri de kapsamaktadır (1). Nitekim Medeni Kanun madde 89/2'ye göre, akıl hastalarının evlenmeleri yasaklanmıştır. Aynı şekilde Umumi Hıfzısıhha Kanununda, doğacak çocuğun sağlığı dikkate alınarak evlenme ehliyetini kısıtlayıcı hükümlere yer verilmiştir (md. 122 ve 124).

Çocuk Hakları Bildirisinin altıncı ilkesine göre; "Kişiliğinin tam ve ahenkli bir şekilde gelişebilmesi için çocuğun sevgi ve anlayışa ihtiyacı vardır. Çocuk mümkün olduğu kadar ana ve babasının ihtimam ve sorumluluğu

(1) AKYÜZ, "Çocuk Hakları Bildirisi," s. 350.

altında duygusal bir bağıllık, ahlaki ve maddi bir güvenlik ortamı içinde büyümek olanağına sahip olmalıdır. Küçük yaştaki çocuk istisnai durumlar dışında anasından ayrılmamalıdır. Toplum ve kamu makamları, ailesiz ve muhtaç durumda olan çocuklara özel ihtimam göstermeli, çok çocuklu ailelere yardımlarda bulunmalıdır".

Medeni Kanun, çocuğun ailede ana ve babası tarafından yetiştirilmesinin ideal bir durum olduğu görüşünden hareket etmiştir. Gerçekten aile çocuğun duygusal, sosyal ve ahlak gelişiminde temel birimdir. Bu nedenle sosyologlar, psikologlar ve eğitimciler bu konu üzerinde sürekli durmaktadır (1). Medeni Kanunun "Karşılıklı görevler" kenar başlığı altında, ana babanın ve çocukların karşılıklı olarak birbirlerine yardım ve saygı görevlerini hükme bağlayan 260 ve devamındaki maddelerin hükümlerinde, Bildirinin sözkonusu ilkesinin etkileri görülmektedir. Nitekim bu hükümlere göre çocuk, ana babasına yardım ve saygı görevini yerine getirirken; ana babası da buna karşı çocuğunu yetiştirmekle ona sevgi ve şefkat göstermekle görevlerini yerine getirirler. Hatta Medeni Kanun, çocuğun ana-babasına; ana-babanın çocuğa karşı bu görevlerini yerine getirmemesini 457. maddenin 2. bendinde "Murisine veya ailesine karşı kanunen mükellef olduğu vazifeleri ifada büyük bir kusur" kabul ederek, mirastan iskat nedeni olarak belirtmiştir (2). Yine Medeni Kanun, ana babanın çocuğu yetiştirmek ona sevgi ve şefkat göstermek görevlerini yerine getirebilmeleri için onlara çocuk üzerinde velâyet hakkı tanımıştır (md. 262 vd.). Velâyet, çocuğun şahsına, mallarına özen ve onu temsil konusunda ana babaya yüklenen görevlerle, bu görevlerin en iyi biçimde yerine getirilmesini sağlayan hak ve yetkilerden ibaret, yalnızca çocuğun korunması amacını güden

(1) AKYÜZ, "Çocuk Hakları Bildirisi," s. 350-351.

(2) Geniş bilgi için bak., İNAN, "Çocuk Hakları Beyannamesi," s. 216.

bir müessesedir. Velâyet, devam ettiği sürece hak sahibi bir görev ifa eder ve bu görevi hem çocuğun henüz kendi kendine yetebilecek ve kendi menfaatlerini koruyabilecek durumda olmadığı yaş dönemlerinde menfaatlerini koruyacak, hem de kişiliğinin gelişmesini sağlayacak biçimde yerine getirir. Velâyetin sınırlarını bu hakkın amacı çizmektedir. Ana ve baba velâyet hakkını, çocuğu rüşt yaşına geldiğinde bağımsız, kendi kendini idare edebilir ve kendi menfaatlerini koruyabilir hale getirebilecek şekilde kullanmalıdır. Ana ve baba çocuğu böyle bir amaca doğru yönlendirmek zorundadırlar. Çocuk, ana ve babasının rehberliğinde gelişip büyüdükçe zamanla bu rehberliğe ihtiyacı azalmaktadır. Bu nedenle, ana ve baba çocuğun arzu ve fikirlerine gittikçe daha fazla önem vermelidirler. Nitekim; Medeni Kanunun çeşitli maddelerinde temyiz kudretine sahip çocuğa, kendisini ilgilendiren konularda reyini beyan edebilmesi için yetki verilmiştir (md. 393/1, 382/2, 397/2, 265, 283, 284) (1).

Medeni Kanunun 262. maddesinde kanuni bir neden bulunmadıkça çocuğun ana ve babasından alınmayacağı belirtilmiş ve ana ve babaya çocuğu yönlendirmek hak ve yetkisi tanınmıştır. Çocuğun gasbı veya tesliminden kaçınılması gibi durumlarda ana ve baba, zabıtanın ve mahkemeden gerekli yardımı isteyebilirler. Ana ve babanın bu talep hakkı zamanışımına uğramamaktadır. Öte yandan çocuğun uzun bir süre birinin yanında bulunması onun teslimini isteme hakkının kullanılmasını engellemez. Ancak, çocuğun başka birinin yanında bulunması kanun hükmü, mahkeme kararı (MK. md. 273; 2828 SK. md. 22) veya idari bir makamın tedbir kara-

(1) AKYÜZ, "Çocuk Hakları Bildirisi," s. 352. Hukuk sistemimizde çocuğun menfaatine uygun olmadıkça, anasından ayrılmayacağına ilişkin olarak Medeni Kanunda dolaylı ve doğrudan etkili olan çeşitli maddelere rastlanılmaktadır. Bunlara örnek olarak; md. 148, 149, 262, 264/1, 275, 276, 311, 312 ve 313 gösterilebilir.

rı gibi bir haklı nedene dayanıyorsa, ana baba çocuğun teslimini talep edemezler. Medeni Kanuna göre, çocuğun maddi ve manevi bakımı için gerekli olan masraflar ana ve babaya aittir. Ana ve baba velâyet hakkına sahip olmasalar bile bu masrafları karşılamak zorundadırlar (md. 261). Bunun nedeni, sözkonusu görevin velâyet hakkından değil ve fakat çocukları ile aralarındaki sahih neseb ilişkisinden doğmuş olmasıdır.

Bildirinin yedinci ilkesi şu şekildedir; "Çocuk, hiç olmazsa ilköğretim düzeyinde ücretsiz ve zorunlu bir eğitim almayacak kazanmalıdır. Çocuğa genel kültürünü ilerletecek yetenekleri, kişisel muhakemesini, ahlaki ve sosyal sorumluluğunu geliştirecek ve topluma faydalı bir üye olmasını sağlayacak eşit olanaklar esasına dayanan bir eğitim verilmelidir".

1961 Anayasasının 50/1. maddesinde belirginleşen ilkenin etkisi, önceden belirtildiği gibi, 1982 Anayasasının 42. maddesinde ortaya çıkmaktadır. Nitekim anılan 42. maddeye göre; "Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından mahrum bırakılamaz", "İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır", İlköğretim ve Eğitim Kanununda da, 6-14 yaşları arası zorunlu ilköğretim çağı olarak kabul edilmiştir. Çocuk 5 yılda ilkokulu bitiremediği takdirde, 14 yaşını dolduruncaya kadar ilkokula devam etmek zorundadır (md. 8). Yine bu Kanuna göre, ilköğretim çağına olan ve zorunlu ilköğretim kurumuna devam etmeyen çocukların resmi ve özel işlerde ücretli veya ücretsiz olarak çalıştırılmaları yasaktır (md. 59).

Eğitim eşitliği hususu ise 1961 Anayasasının 12, 21 ve 50. maddelerinde düzenlenmiş iken; 1982 Anayasasında maddede 10, 27 ve 42'de ifadesini bulmuştur. Milli Eğitim Temel

Kanununda da fırsat ve olanak eşitliği, Türk Milli Eğitiminin temel ilkelerinden biri olarak kabul edilmiştir (md. 8).

Bildirinin yedinci ilkesinde yer alan "Çocuğa genel kültürünü ilerletecek, yeteneklerini, kişisel muhakkemesinini..... sağlayacak.....bir eğitim verilmelidir" hükmünün etkisi yine Milli Eğitim Temel Kanununda ortaya çıkmıştır. Nitekim madde 2'de yer alan hüküm özetle, Türk milli eğitiminin temel amacının çocukların beden, zihin, ruh ve duyu bakımından iyi yetiştirilmesini ve ayrıca çocuklara, kendilerine ve topluma faydalı olmalarını sağlayacak bir mesleki eğitim verilmesi olduğunu ifade etmektedir.

Bildirinin sekizinci ilkesine göre; "Çocuk, her türlü koşullarda ilk korunan ve yardım gören olmalıdır".

Bu ilkeye hukuk sistemimizde doğrudan doğruya yer veren bir hükme rastlanılmamaktadır. Ancak toplumumuzda çocuklara öncelikle yardım edilmesi gelenek ve ahlaki bir görev olarak kabul edilmektedir (1). Öte yandan, bazı hal ve durumda bireylerin yapabilecekleri bir yardımı yapmaktan kaçınmaları Ceza Kanununda suç sayılmıştır (MK. 39 ve CK. md. 476'yı karş.) (2).

Bildirinin dokuzuncu ilkesi, "Çocuk ihmalin, zulmün ve istismarın her türüne karşı korunmalıdır. Çocuk hiçbir şekilde ticaret konusu olamaz. Çocuk uygun bir yaştan önce çalıştırılmamalı, sağlığına, eğitimine, beden, fikir ve ahlak gelişimine engel olacak bir meslek ya da işte çalışmaya zorlanmamalı, çalışmasına izin verilmemelidir".

Bu ilkenin 1961 Anayasasının 14. maddesinde belirginleşen etkisi, 1982 Anayasasının ise 17. maddede ortaya

(1) İNAN, "Çocuk Hakları Beyannamesi," s. 217; AKYÜZ, "Çocuk Hakları Bildirisi," s. 354.

(2) İNAN, "Çocuk Hakları Beyannamesi," s. 217.

çıkılmaktadır.

Öte yandan Medeni Kanun, ana ve babaya çocuğu tedip (uslandırma, düzeltme) hakkını vermiştir (md. 267). Ancak bu hak onların çocuğu yetiştirme görevlerini yerine getirebilmeleri amacını taşır. Tedip hakkı, bu amaca aykırı düşecek biçimde kullanılamaz. Bu hakkın kötüye kullanılması, zulüm ve istismar derecesine ulaşması halinde Medeni Kanun, hakimin gerekli önlemleri alacağını öngörmüştür. Nitekim önceden belirtildiği gibi Medeni Kanun madde 272'ye göre; ana ve baba görevlerini yerine getirmediği takdirde hakim, çocuğun korunması için gerekli önlemleri almakla yükümlüdür. Madde 274'de "Nüfuzu ağır surette suistimal eden" ya da "Fahiş ihmalde bulunan ana ve babadan" velâyet hakkının nez'edileceğini hükme bağlamıştır. Hatta, terbiye ve inzibat vasıtalarını suistimal edenler hakkında Ceza Kanunu cezai yaptırımlar öngörmüştür (md. 477 vd).

Devletler, uzun yıllardan beri "beyaz kadın ve çocuk ticaretini" uluslararası bir suç saymak ve çeşitli tarihlere akdettikleri sözleşmelerle bu tür ticareti önlemek için ortak önlemler alma çabası içine girmişlerdir (1). Ceza Kanunumuzda da kadın ve çocuk ticaretini engelleyici hükümlere rastlanılmaktadır (md. 435, 436).

Öte yandan 1961 Anayasasınının 43. ve 1982 Anayasasınının da "Çalışma Şartları ve Dinlenme Hakkı" başlığı altında 50. maddesinde "Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz"; "Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma koşulları bakımından özel olarak korunurlar" hükmüne yer verilmiştir. Anayasamızda yer alan bu hükme paralel olarak İş Kanunumuzun çeşitli maddelerinde çocukları koruyan hükümlere rastlanılmaktadır. Örneğin; İş Kanununun 67. maddesine göre 15 ya-

(1) İNAN, "Çocuk Hakları Beyannamesi," s. 218.

şından küçük çocukların çalıştırılmaları yasaktır. Ancak, çocukların sağlık ve gelişmelerine, okul veya mesleki eğitim ve mesleğe yöneltme programlarına devamlarına yahut öğrenimden faydalanma yeteneklerine zarar vermeyecek nitelikteki hafif işlerde 13 yaşını doldurmuş çocukların çalıştırılmalarının mümkün olduğu ve okula gidenlerin iş saatlerinin, okul saatlerine engel olmayacak şekilde düzenleneceği ve ders saatlerinin 7,5 saatlik çalışma süresinin içinde kabul edileceği hükme bağlanmıştır (1). Keza 68. maddesinde de maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yeraltında veya sualtında çalışılacak işlerde 18 yaşını doldurmamış erkek ve her yaştaki kadınların çalıştırılmalarının yasak olduğu belirtilmiştir. Madde 69'da ise sanayie ait işlerde 18 yaşını doldurmamış erkek çocuklarla her yaştaki kadınların gece çalıştırılmalarının esas itibariyle yasak olduğu, şu kadar ki; işin özelliği icabı kadın işçi çalıştırılması gereken işlerde 18 yaşını doldurmuş kadın işçilerin gece postalarında çalıştırılmalarına, Çalışma ve Sosyal Güvenlik ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıkları ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığının ortaklaşa hazırlayacakları bir tüzükte (2) gösterilecek koşullar çerçevesinde izin verilebileceği hükme bağlanmıştır.

İş Kanununun 78. maddesinde ise, 16 yaşını doldurmamış çocukların ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmayacağı belirtilerek hangi işlerin ağır ve tehlikeli işlerden sayılacağı, kadınlarla 16 yaşını doldurmuş, fakat 18 yaşını bitirmemiş çocukların hangi çeşit ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılabilecekleri Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

(1) Çocukların korunmasıyla ilgili olarak ayrıca bak., İş Kanunu md. 35, 61, 62, 78, 80 ve 100; Umumi Hıfzısıhha Kanunu md. 173, 176; Borçlar Kanunu md. 330/2; Çıkarlık ve Mesleki Eğitim Kanunu md. 10, 12.

(2) Sözkonusu tüzük, (27.7.1973 tarih ve 716909 sayılı kararname ile) 22.8.1973 tarih ve 14633 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren "Kadın İşçileri Sanayie Ait İşlerde Gece Postalarında Çalıştırma Koşulları Hakkında Tüzük"tür.

ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca hazırlanacak bir tüzükte (1) gösterilir denilmiştir. Nihayet, madde 80'de, 13'den 18 yaşına kadar (18 dahil) çocukların herhangi bir işe alınmalarından önce; işyeri hekimi, işçi sağlığı dispanserleri; bunların bulunmadığı yerlerde sırası ile en yakın sosyal sigortalar kurumu, sağlık ocağı, hükümet veya belediye tabiplerine muayene ettirilerek işin niteliğine ve koşullarına göre vücut yapılarının dayanıklı olduğunun raporla belirtilmesi ve bunların 18 yaşını dolduruncaya kadar en az her 6 ayda bir aynı şekilde doktor muayenesinden geçirilerek bu işte çalışmaya devamlarında bir sakınca olup olmadığının kontrol ettirilmesi zorunluluğu getirilmiştir.

Önceden belirtildiği üzere çocukların temel eğitimden yoksun bırakılmalarını önlemek amacıyla İlköğretim ve Eğitim Kanununun 59. maddesinde, ilköğretim çağında olan ve zorunlu ilköğretim kurumuna devam etmeyen çocukların resmî ve özel işlerde ücretli ya da ücretsiz olarak çalıştırılmaları yasaklanmıştır (md. 59).

Nihayet Çocuk Hakları Bildirisinin 10. ve aynı zamanda sonucu ilkesinde, "Çocuk ırk, din veya insanlar arasında ayrılık yaratan durumların gerektirdiği muamelelerden korunmalıdır. Çocuk enerjisini, yeteneklerini hemcinslerinin hizmetine adayacak anlayış, sabır, evrensel barış, dostluk, kardeşlik ruhu ve düşüncesi içinde yetiştirilmelidir".

Bu ilkeye hukuk sisteminde doğrudan doğruya yer veren bir hükme rastlanılmamakla birlikte; Anayasamızın

(1) Adı geçen tüzük, (29.3.1973 tarih ve 716174 sayılı kararname ile) 9.4.1973 tarih ve 14502 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren "Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü"dür.

başlangıcında belirtildiği üzere, "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesine bağlı olan Türkiye Cumhuriyetinde çocuklar elbette bu ilkenin gerçekleşmesi amacıyla enerji ve yeteneklerini hemcinslerinin hizmetine adayacak anlayış, sabır, evrensel dostluk ve kardeşlik ruhu içinde yetiştirilecektir. Nitekim Anayasanın 2. maddesinde, Türkiye Cumhuriyetinin insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan bir hukuk devleti olduğu açıkça belirtilmiştir (1).

Milli Eğitim Temel Kanununun 2. maddesinde de "Çocukların memleketine ve insanlığa karşı görev ve sorumluluklarını bilen..... geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı" kişiler olarak yetiştirilmesi Türk milli eğitiminin temel amacı şeklinde gösterilmiştir.

- Uluslararası Düzeyde Çocuk Refahı Konusunda Faaliyette Bulunan Başlıca Kuruluşlar

Yukarıda yapılan açıklamalara bağlı olarak şimdi de uluslararası düzeyde sosyal refah ve dolayısıyla çocuk refahı konusunda faaliyette bulunan başlıca kuruluşlar incelenmeye çalışılacaktır.

Uluslararası Kızılhaç Teşkilatı: Uluslararası sosyal refah alanında ilk yetkili kuruluş, Uluslararası Kızılhaç Teşkilatı'nın kurulmasında Ceneva'lı bir banker olan Henry DURANT'ın "Solferino Hatıraları" adlı kitabının çok büyük katkısı olmuştur. Henry DURANT, 1859 yılında bir tesadüf sonucu Solferino savaş (2) alanında dolastığı bir

-
- (1) İNAN, "Çocuk Hakları Beyannamesi," s. 219; AKYÜZ, "Çocuk Hakları Bildirisi," s. 355.
(2) Solferino Savaşı, İtalya seferi sırasında Napoleon III komutasında Fransız birlikleri ile Avusturya birlikleri arasında 24 Haziran 1859 tarihinde yapılmış bir savaştır, bak., Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedisi. C. XI. s. 439.

sırada gördüğü manzaradan etkilenerek adı geçen kitabında, yaralılara yardım ve insani muamele yapılmasının gerektiğini belirtmiştir. Bu kitap birçok ülkede kamuoyunun harekete geçmesine ve Cenevre'de konuyla ilgili bir toplantının yapılmasına yol açmıştır. Bu toplantıda Uluslararası Kızılhaç Teşkilatı'nın kurulması hakkında karara varılmıştır (1).

Uluslararası Kızılhaç Teşkilatı, özellikle I. Dünya Savaşından sonra çocuklar hakkında çeşitli çalışmalara girişmiş ve bu arada yeterli gıda alamayan çocuklar için beslenme fonunun, çocuk refah merkezlerinin, çocuk yaz kampları ve anaokulları gibi kuruluşların tesisini gerçekleştirmiştir. Zamanla Uluslararası Kızılhaç'ın çalışmalarına, Amerikan Dostluk Hizmetleri komitesi, Uluslararası Çocukları Koruma Fonu (bu kuruluşun adı daha sonra Uluslararası Çocuk Refah Birliği olarak değiştirilmiştir) ve Avrupa Çocuk Fonu gibi organizasyonlar da katılmıştır (2).

- BM.Çocuklara Yardım Fonu: Çocuk refahı konusunda faaliyette bulunmak üzere kurulan kuruluşlardan biri de Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)'dur (3). Birleşmiş Milletler İdaresi (UNRRA) (4) tarafından Birleş-

-
- (1) Walter A. FRIEDLANDER, "Milletlerarası Sosyal Refah," (çev., Fethi BAYCIN), Sosyal Hizmet Dergisi, C. I, Sa: 6, Ekim 1962, s. 27.
 - (2) FRIEDLANDER, "Milletlerarası Sosyal Refah," s. 27.
 - (3) Teşkilatın esas adı "Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Fonu" iken, 1959 yılında adı değiştirilerek "Uluslararası Çocuk Fonu" olmuştur. Ve sembolü "UNICEF" dir, bak., "United Nations Programme for Family and Child Welfare," International Social Services Review, No: 1, January 1956, s. 9.
 - (4) UNRRA, 9 Şubat 1943 tarihinde 44 Devletin iştiraki ile Washington'da kurulmuş ve dünya savaşı nedeniyle aç, hasta, yersiz-yurtsuz bireylere ve özellikle çocuklara yardımlarda bulunmuştur. Birleşmiş Milletler Teşkilatı kurulduktan sonra, ABD. ve İngiltere'nin faaliyetini sürdürmeye gerek olmadığını ve çalışmalarına son vermesini teklif etmeleri üzerine UNRRA 1947 yılı sonunda feshedilmiştir, bak., İNAN, s. 88-89.

miş Milletler Teşkilatından talep edilmiştir (1). Birleşmiş Milletlerin UNICEF'in kurulmasını sağlanmasındaki amacı, II. Dünya Savaşında işgal ve tahrip edilmiş ülkelerle iktisaden geri kalmış ülkelerin çocuklarının sağlık durumlarıyla ilgilenerek, onların rehabilitasyonları için faaliyette bulunmak olmuştur (2). İşte bu amaçla UNICEF de yaptığı çalışmalarda ırk, din ve siyasi farklılıkları dikkate almaksızın yalnızca ihtiyaçları ölçüt olarak kabul etmiştir. Fon, 1950 yılından itibaren çocuk sağlığı projeleri; özellikle tüberkülozla savaş, frengi aşısı ve çocuk koruma memurlarının yetiştirilmesi gibi uzun vadeli programlar çerçevesinde faaliyette bulunmuş (3) ve şimdi de savaştan zarar görmüş ülke çocuklarından çok, gelişmekte olan ülke çocuklarına yardıma başlamıştır (4). Ayrıca vereme ve frengiye karşı çocukların aşılatılması ile çocuk refahı hizmetlerinde görev alacak personelin eğitimi konularıyla ilgilenen Fon, yardım kabul eden ülkelerde çocuk refahı alanında çalışanlarla yakın bir işbirliği içine girmiş; anne ve çocuğa yönelik hizmetlerin etkin hale getirilmesi amacıyla doktor, sosyal yardımcı ve psikiyatrist gibi personelin yetiştirilmesi çalışmalarını desteklemiştir. Bunlardan başka, Paris'te Uluslararası Çocuk Merkezinin kurulmasına yardımcı olmuştur. Bu Merkez, ana ve çocuk hizmetlerinde doktor, hemşire, sosyal yardımcı ve diğer profesyonel elemanların yetiştirilmelerini ve bu konularda araştırmaların yapılmasını sağlamaktadır. Ayrıca II. Dünya Savaşından sonra Avrupa, Asya, Amerika, Yakın Doğu ve Filipinler'de kırk milyon çocuğa gıda sağlanması ve tüberküloz aşısı uygulamasını gerçekleştirmesi, Fon'un çocuk refahına verdiği önemin açık bir kanıtıdır (5). Ülkemizde de 1986 yılında UNICEF'in başlattığı aşılama

-
- (1) "United Nations Programme for Family," s. 1; FRIEDLANDER, "Milletlerarası Sosyal Refah," s. 24-25.
 - (2) İNAN, s. 88.
 - (3) "United Nations Programme for Family," s. 2 ve 9.
 - (4) İNAN, s. 90.
 - (5) FRIEDLANDER, "Milletlerarası Sosyal Refah," s. 24-25.

kampanyası sonucunda, çocukların %80'inden fazlası aşılatılmıştır (1).

- Uluslararası Çalışma Örgütü: Sosyal güvenlik sistemlerinin geliştirilmesi, işçilerle ilgili kanunların çıkartılması ve işçi sorunlarının çözülmesi gibi konularda faaliyette bulunmak üzere 1919 yılında kurulan Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) (2) fakirlere yardım sağlanmasından çok, sosyal yardımlara bir statü kazandırılması evlilik dışı doğan çocuklarla annelerinin koruma altına alınması, çocuk emeğinin korunması gibi konuları düzenleyen kanunların hazırlanmasını teşvik etmiştir (3). ILO'nun temel amaçları arasında bütün ülkelerde işçilerin ve ailelerinin hastalık ve sakatlık tehlikelerine karşı sosyal güvence altına alınmaları yer almaktadır. Bu amaca bağlı olarak ILO, çocukların, gençlerin, kadınların ve yabancı işçilerin endüstrileşmenin doğurduğu tehlikelere karşı korunmalarını savunmaktadır (4).

- Dünya Sağlık Teşkilatı: Çocuk refahına katkıda bulunan diğer bir kuruluş da Dünya Sağlık Teşkilatı (WHO) 1946 Haziranında New York'da Uluslararası Sağlık Konferansının, Birleşmiş Milletler tarafından toplantıya çağrılması ve toplantıda teşkilatın kuruluş amaçlarının onaylanması üzerine kurulmuş, dünya çapındaki ilk sağlık teşkilatıdır. WHO'nun kuruluş amacı, "Bütün mutluluk, fizik ve ruhi sağlık, hastalıklarla malûliyetlerin yenilmesine bağlıdır" sloganında ifadesini bulmaktadır. Teşkilatın amaçları arasında çocukların, annelerin ve gençliğin

-
- (1) James P. GRANT, The State of The World's Children 1986, Oxford, USA, 1986, s. 17.
 - (2) ÇUBUK, Sosyal Politika, s. 164. Ayrıca bak., "Trends in the European Social Welfare Programme," International Social Services Review, No.: 9, April 1963. s. 59. ILO hakkındaki geniş bilgi için bak., GÜLERMAN, s.25-51.
 - (3) FRIEDLANDER, "Milletlerarası Sosyal Refah," s. 26.
 - (4) ÇUBUK, Sosyal Politika, s. 164.

korunması yer aldığı için, Teşkilat çalışmalarını genellikle UNICEF ile birlikte sürdürmüştür (1). Nitekim Birleşmiş Milletler Teşkilatı "Ekonomik ve Sosyal Meclisi" nin daveti üzerine 19 Haziran -22 Temmuz 1946 tarihlerinde New York'da 51 üye Devlet ve 13 üye olmayan Devlet ile bazı uluslararası kuruluşların temsilcilerinin katılımıyla toplanan konferansta WHO'nun Anayasası kabul edilmiştir. WHO Anayasasınının 2. maddesinin 1. bendinde WHO'nun benimsediği esaslardan birinin, "ana ile çocuğun sağlığı ve refahı lehindeki hareketleri ilerletmek ve ana ile çocuğun tam bir değişme halinde bulunan bir muhitte imtizaç halinde yaşamaya olan yeteneklerini arttırmak" olduğu belirtilmiştir. Bu çalışmalar çerçevesinde Teşkilat, ana ve çocuk sağlığının korunmasına besin diyetleri, malarya, verem ve zührevi hastalıklara karşı önlemlerin alınmasına yardımcı olmuştur (2).

- Birleşmiş Milletler Eğitim ve Kültür Teşkilatı: Birleşmiş Milletler Anlaşmasınının 1. maddesinin 3. fıkrasında yer alan "Ekonomik, sosyal, fikri..... nitelikteki uluslararası davaları çözümlenerek..... uluslararası işbirliğini gerçekleştirmek" hakkındaki ve onu teyit eden Anlaşmanının 55. maddesinin (b) bendi ile 62. maddesinin hükümlerini gerçekleştirmek üzere 1/16 Kasım 1945 tarihinde İngiliz ve Fransız hükümetlerinin daveti üzerine Londra'da toplanan Konferans, Birleşmiş Milletler Eğitim ve Kültür Teşkilatı (UNESCO)'nun kurulması ile sona ermiştir (3). UNESCO, 1945 yılında eğitim, ilim ve kültür alanlarında uluslararası işbirliğini gerçekleştirmek üzere kurulmuştur. Teşkilat çocuk refahıyla ilgili olarak; uluslararası gençlik konferanslarınının düzenlenmesi, çocuk köyleri (4), kamp

(1) FRIEDLANDER, "Milletlerarası Sosyal Refah," s. 26.

(2) İNAN, s. 92.

(3) İNAN, s. 90; James P. SWELL, UNESCO and World Politics, Engaging in International Relations, London, 1975, s. 33.

(4) Çocuk köylerinin kurulması düşüncesi ilk olarak II. Dün-

ve okullarının açılması konularında faaliyette bulunmuştur (1).

Teşkilatın amacı, kendisini kuran Anlaşmanın 1. maddesinde şu şekilde ifade olunmuştur (2): "Teşkilatın amacı, Birleşmiş Milletler Anlaşmasının, ırk, cins, dil ve din farkı gözetmeksizin bütün uluslara tanıdığı adalete, kanuna, insan haklarına ve ana özgürlüklerine dünyaca saygı gösterilmesi için uluslararası işbirliğini, eğitim, bilim ve kültür yolu ile sıklaştırarak barış ve güvenliğin korunmasına yardım etmektir". UNESCO'nun fonksiyonu, kültürel antropoloji, psikoloji ve sosyolojiden faydalanarak eğitimi ıslah etmek, cehaleti yok etmek, halk eğitimini geliştirmek ve kültürel, dinsel değer ayrımları yapmadan dünya çapında yaratıcı sanat ve bilim alanlarında araştırmaları yönlendirmektir. UNESCO bu fonksiyonunu yerine getirmede, tüm insanlar için eğitim fırsatlarından faydalanmada eşitlik, bilgi ve düşüncelerin serbest olarak değişimi ilkesine bağlı kalmaktadır (3).

- Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı: Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi (UNRRA), savaş döneminde ve savaş sonrası diğer görevlerinin yanısıra savaşta zarar görmüş ülkelere gıda ve tarım maddeleri bakımından yardımlarda bulunmuşsa da, bu konuda ayrı bir ku-

ya Savaşından sonra, dünyanın içinde bulunduğu ağır koşullar sonucu ortaya çıkmıştır. Kurucusu H. GMEINER, adli bir Avrupalı olup; korunmaya muhtaç çocuklar konusuna hayatının önemli bir kısmını ayırmıştır. İlk olarak 1948 yılında Avusturya'nın Innsbruck şehrinde S.O.S. Çocuklar Köyü Derneği, 1950 yılında ise S.O.S. Çocuklar Köyü kurulmuş ve buraya ilk yerleştirilenler mülteci çocuklar olmuştur, bak., "Örnek Bir Uygulama S.O.S. Çocuk Köyleri," Sosyal Hizmet Dergisi, C. II, Sa: 2-3, Haziran-Temmuz-Ağustos-Eylül 1966, Çocuk Refahı Sayısı, s. 26.

(1) FRIEDLANDER, "Milletlerarası Sosyal Refah," s. 27.

(2) İNAN, s. 90-91.

(3) FRIEDLANDER, Sosyal Refah Hizmetine Başlangıç, s.565.

ruluşa ihtiyaç duyulmuştur. Bu duruma bağlı olarak, 15 Ekim 1945 tarihinde Quebec'te Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı (FAO)'nın kurulmasına karar verilmiştir. FAO'nun esas amacı, "beslenme ve hayat düzeyinin yükseltilmesidir". İlk olarak, yetersiz beslenme sorunu ile karşı karşıya bulunan ülkelerin çocukları, gençleri, hastaları, gebe ve emzikli kadınları gibi fiziksel durumu itibariyle özel ve seçilmiş besin almak zorunluluğunda olanlara ve gerekli gıda maddelerini alamayacak durumda olan işsizler ile az gelirli çok çocuklu ailelerin tehlikeye maruz olduğunu dikkate alarak çeşitli yardımlarda bulunmuştur (1).

B. AİLE REFAH HİZMETLERİ

"Çocuğun korunması" kavramı oldukça geniş kapsamlı bir kavramdır. Nitekim; çocuğun korunmasına yönelik faaliyetler içersine evlilik müessesesinin kurulması çalışmalarını, evlilik hayatının devamını sağlayacak koşul ve olanakların yaratılması, analık halinde ve doğum sonrası ana ve bebeğin sağlık, beslenme vb. temel ihtiyaçlarının karşılanması, çocuğun her yaşta bedensel ve ruhsal gelişimini sağlayacak biyolojik ve fizyolojik ortamın yaratılması ile sağlıklı bir kişilik geliştirebilmesi amacıyla gerekli eğitim olanaklarının sağlanması hususları girmektedir (2). Bu nedenle, korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal hizmetler incelenirken, "aile müessesesine yönelik sosyal hizmetleri" de incelemek gereği ortaya çıkmaktadır. Bu cümleden olarak, aşağıda aileye yönelik sosyal hizmetlerin gelişimi ve temel özellikleri incelenmeye çalışılacaktır.

1. Aileye Yönelik Sosyal Hizmetlerin Tarihsel Gelişimi

Ailelere yardım düşüncesi ve hareketi esas itibariyle ABD. ve İngiltere'de XIX. yüzyıl ortalarından başlayarak

(1) İNAN, s. 93-94.

(2) "The Role of Family and Child Welfare Services", s. 56; ÇAĞLAR, "Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar," s. 63.

ortaya çıkmış ve geleneksel yapısından uzaklaşarak sistemleşmeye başlamıştır. Sosyal hizmet uygulamalarının başlanğıçtan bu yana aile müessesesini odak almış olması ve temelinin aile ihtiyaçlarını karşılama çabalarına dayalı bulunması nedeniyle, aileye yönelik sosyal hizmetlerin diğer sosyal hizmet çalışmalarına nazaran özel bir yeri ve geçmişi bulunmaktadır. Endüstri Devrimi döneminde yoksul durumda olan ve hastası, yaşlısı veya sakatı bulunan ailelere gönüllü bayanların "aynî" ve "nakdi" yardımlar şeklinde başlattıkları hizmetler giderek önem kazanmış ve müesseseleşmiştir. Bu yardımlar, ailelerin ekonomik ve çevre koşullarını iyileştirme, iş bulma, çalışan annelerin çocuklarına bakmak üzere gündüz bakımevleri işletme, hasta ve yaşlı aile bireylerine yardım etme şeklinde gelişme göstermiştir. Ailenin dağılmasını önlemek, sorunlarının giderilmesine yardımcı olmak üzere insancıl ve gönüllü bir hareket olarak başlayan bu yardım faaliyetleri, XX. yüzyılda öncelari hizmet içi kurallar ve giderek eğitim kurumlarının oluşmasıyla mesleki bir nitelik kazanan sosyal hizmet mesleği tarafından sistemli ve bilimsel bir biçimde gerçekleştirilmiştir. Bir başka deyişle; yardım etme faaliyeti mesleki bir faaliyet haline dönüşmüştür (1).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, sosyal yardım ve yaşlı hizmetleri gibi uygulamaların gelişip kendi sorun ve faaliyet alanlarını oluşturmasıyla birlikte, yukarıda örnekleri verilen hizmetler, daha çok aile-içi ilişkilerin güçlenmesine, huzursuzluk ve sorunların giderilmesine yönelmiştir. Evlilik, karı-koca, çocuk-ebeveyn kardeşler ve yakın akrabalar arasındaki ilişkiler bu hizmetler dahilinde ele alınan temel konular olmuştur. Bu gelişmelere bağlı olarak aile hizmetle-

(1) Aile sosyal hizmet teorisinin kurucusu kabul edilen Mary RICHMOND, 1917 yılında yayınlanan "Sosyal Teşhis" adlı eserinde, hizmetin aileyi merkez alması, teşhis ve tedavinin tüm aile bireylerini kapsamasının gerekliliği üzerinde durmuştur, bak. Nesrin GÜRAN, "Aile Hizmetleri," H.U. Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi, C. I, Sa: I, Ocak 1983, s. 14-15.

ri, aile sorunlarını bilimsel açıdan inceleyen, değerlendirilen ve profesyonel hizmet veren kuruluşlar haline getirilmiştir (1).

Günümüzde aile müesseseleri üç boyutlu bir hizmet programı sunmaktadırlar. Bu programlar; aile tedavi ve danışması, aile hayatı açısından eğitim ve son zamanlarda gelişen ailenin sosyal müesseselerle olan ilişkilerini düzenleme ve savunuculuğunu yapmadır. Bu programlardan ilki, daha çok aile sorunlarını çözümlenmeye yöneliktir. Ancak bu programlar çerçevesinde verilen ve tedavi edici nitelik taşıyan hizmetler, aile hayatını düzeltmede ve aile dağılımlarını (özellikle boşanma) önlemede yeterli olmadığı için; bir o kadar da ailelerin başlangıçta uygun ve sağlıklı bir biçimde kurulmasının gereği ortaya çıkmaktadır. İşte bu görüş doğrultusunda aile müesseseleri düzeltici, iyileştirici çalışmaların yanı sıra koruyucu, önleyici ve geliştirici nitelikte hizmetler de sunmaya başlamışlardır. Bu müesseseler esas itibarıyla gençlerin evliliğe hazırlanması konusu üzerinde durmaktadırlar. Eğitici faaliyetler asıl bu noktada önem kazanmaktadır. Savunuculuk faaliyetleri ise, özellikle ABD.'de 1960'lı yıllarda gelişen ve yoğun bir biçimde uygulanan bir çalışma niteliğini taşımakta ve bu çalışmada ailenin sosyal müesseselerle olan ilişkilerini düzenlemede rol almaktadır. Örneğin; ABD.'de müracaatçı ailelerin sosyal yardım birimlerinden haklarını almaları konusunda bu tür çalışmaların etkili olduğu bilinmektedir (2).

2. Ülkemizde Aileye Yönelik Sosyal Hizmetler

Ülkemizde de diğer ülkelerde olduğu gibi "korunmaya muhtaç çocuklar" sorunu, esas itibarıyla aile sorunlarıyla içiçe girmiş bir durumdadır. Bu nedenle konu tamamen aile

(1) GÜRAN, "Aile Hizmetleri," s. 15.

(2) Geniş bilgi için bak., GÜRAN, "Aile Hizmetleri," s. 15-20.

ve aileye yönelik sosyal hizmetlerin yerine getirilmesiyle ilgilidir. Gerçekten dul veya çalışan anayı, hasta ya da sakat bir babayı, yaşlıyı, issizi, suçluyu kısacası aileyi meydana getiren bireylerden, düzeni bozulmuş, yardıma muhtaç kimseleri bir yana iterek yalnızca çocukla ilgilenmek sosyal sorunu çözümlenmede yeterli değildir. Temel aile müessesesi olduğuna göre, çocuk ve çocuk refahı hizmetlerini bu ortam dışında düşünmek ve ele almak her yönüyle sakıncalı ve çok gerilerde kalmış eski bir yöntemdir (1). Bu cümleden olarak Türk aile müessesesinin niteliklerine ve Türk Aile Hukukunun karakterine de kısaca bir göz atmak faydalı olacaktır.

Ülkemizde aile müessesesi, toplumsal değişme sürecinde çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmış ve bu sorunlar ailenin dağılması, aile bağlarının zayıflaması gibi sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Elbette bu durumdan en fazla etkilenen çocuklar olmuştur. Ancak çocuk sorununu çözümlenmek için öncelikle, karşılaştığı sorunlar sonucunda bizzat korunmaya muhtaç hale gelmiş olan aile müessesesinin koruyucu ve destekleyici hizmetlerle takviye edilmesi gerekmektedir. Bilindiği üzere gerek 1961 Anayasasında gerekse 1982 Anayasasında ailenin korunmasına yönelik hükme yer verilmiştir. Hatta 1982 Anayasasının (41. madde hükmü ile) 1961 Anayasasına nazaran daha ileri durumda olduğu söylenebilir. Nitekim 41. madde hükmüne göre Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli önlemleri alacak ve teşkilatı kuracaktır. Devlet ayrıca ailenin gerek meydana gelmesi ve gerekse sürekliliğinin sağlanması ve nihayet sona ermesi konularında da Medeni Kanun (md. 82-128) çerçevesinde oldukça geniş ölçüde müdahale ve kontrol görevini üstlenmiştir. Devletin bu görevi;"bo-

(1) TULAY, "Toplum ve Çocuk," s. 12.

şanma davaları", "korunma kararları" ve "vasi tayini" gibi konularda isabetli kararlar verilmesi ölçüsünde gerçekleşmektedir. Ülkemizde ailenin meydana gelmesi aşamasında ise, koruyucu ve gerekli önlemleri alıcı bir sisteme ihtiyaç olduğu bir gerçektir.

Ülkemizde aileye yönelik sosyal hizmetler çerçevesinde "Aile Danışma Büroları" adı altında danışmanlık hizmetleri verecek birimlerin meydana getirilmesi de önerilmektedir. Bu büroların yerine getirebilecekleri hizmetler arasında; aile danışmanlığı (özellikle evlilik konusundaki sorunlarda eşlere yardımcı olmak, ailenin sürekliliğine ve güçlenmesine katkıda bulunmak); ana-baba ve çocuklar arasındaki ilişkilere rehberlik etmek; evli olmayan anne ve çocukların hayatlarının planlanmasına yardımcı olmak; müracaatçılara sorunlarına göre faydalanabilecekleri uygun müesseseler önermek; sözkonusu bu görevleri yerine getirebilmek amacıyla hastane, ruh sağlığı merkezleri, okullar ve rehberlik büroları gibi müesseselerle ve meslekten kişilerle işbirliği yapmak; konferanslar, seminerler vb. eğitim faaliyetlerinde bulunmak ile acil ve sürekli maddi yardımlar sağlamak sayılabilir (1).

Öte yandan, düşük gelirli ailelerin kısa ve orta vadede refah düzeylerini yükseltmek amacıyla aile gelirlerini acil ve sürekli maddi yardımlarla çoğaltmak şeklinde ifade edilen "aile tazminatı" müessesesinin esas amacı, toplumun temeli olan aile müessesesini korumak, çocukların hem gelecek insan nesli, hem de geleceğin işgücü olarak sağlıklı, bilgili ve sağlam yetişmelerini gerçekleştirmektir. Aile tazminatları arasında; evlenme tazminatı (evlilik birliğinin kurulması halinde yapılacak evlilik yardımıdır); ek gelir tazminatı (a-

(1) Sedat ALTUNAY, "Aile Danışma Büroları ve Aile Tazminatları," Sosyal Hizmet Dergisi, C. VI, Sa: 4, Kasım-Aralık-Ocak 1973-1974, s. 25.

ile içinde yalnızca aile reisinin çalışması ve gelirinin yetersiz olması halinde çocukların yaş ve sayısına göre değişerek ödenmesi öngörülen bir tazminattır); çocuk tazminatları (gelir düzeyi düşük olup ek gelir tazminatı almayan çalışan ana ve babaya çocukları okuyor ise eğitim süresi sonuna kadar, eğer okumuyorlarsa 18 yaşlarına kadar ödenmesi öngörülen tazminattır); yetimlik tazminatı (herhangi bir kişi ya da aile, ana veya babası yahut her ikisinden yoksun çocuğun bakımını üstlendiği taktirde ödenecek olan tazminattır); sosyal konut kredisi (aile reisine ev sahibi olabilmesi için kredi açılmasıdır); yaşlılık tazminatı (aile içinde bakılan ve herhangi bir geliri bulunmayan yaşlı bireyler için aileye yapılması öngörülen bir ödemedir) sayılabilir (1).

Ülkemizde Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Merkez örgütü bünyesinde yer alan "Aile ve Çocuk Hizmetleri Dairesi Başkanlığı"; çalışan anneler ve babalar ile yurt dışındaki işçilerin çocuklarınının bakımı ve korunmasını sağlamak üzere gündüzlü veya yatılı hizmetleri planlamak, programlamak, yürütülmesini takip ve koordine etmek ve denetlemek; sosyo-ekonomik gelişmeler sonucu ailede meydana gelebilecek değişiklikler ve sorunları dikkate alarak ailelere ve çocuklara yönelik rehberlik ve danışmanlık hizmetlerini belirli esaslara ve usullere bağlamak ile yürütülmesini takip etmek ve denetlemek; aile hizmetlerini bütünlüğü içinde korunmaya muhtaç çocukların koruyucu aileler yanında bakılması korunması ve topluma faydalı insanlar olarak yetiştirilmelerine yönelik faaliyetleri planlamak, yürütülmesini takip ve koordine ederek genel hükümlere uygun bir şekilde evlât edinme çalışmalarını gerçekleştirmek gibi görevler yerine getirmektedir (2).

(1) ALTUNAY, s. 25-26.

(2) BALLAR, s. 11.

Yukarıda belirtilen hususların yanısıra, "ana ve çocuk sağlığı konusunda sistemli bir propaganda ve eğitim yapmak, gebe, lohusa ve emzikli anneleri tıbbi denetim altında bulundurmak, çocuk bakımı ve beslenmesi gibi konularda teorik ve pratik olarak annelerin bilgili bir şekilde yetişmelerini sağlamak amacıyla kurulmuş mediko-sosyal kurumlar" biçiminde tanımlanan (1) ana ve çocuk sağlığı merkezlerinin sayısal olarak arttırılması ve bu merkezlerde verilen hizmetlerin kalitesinin yükseltilmesi de önerilen bir diğer husustur. Ayrıca ailenin çözülme ve dağılmasını önleme konusunda eğitimin önemi dikkate alınarak, orta dereceli okullar ile yüksek öğretim müesseselerinde evlilik ve aile ilişkileri ve çocuk, gençlik psikolojisi derslerinin okutulması; özellikle çalışan annelerin çocuklarını iç rahatlığı ile bırakabilecekleri modern araç, gereç ve uzman personelle donatılmış kreş ve gündüz bakımevlerinin sayılarının çoğaltılması ve hizmetlerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

C. KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARA SAĞLANAN BAKIM YÖNTEMLERİ

1. Kurum Bakımı

Korunmaya muhtaç çocuklara sağlanan bakım yöntemlerinden biri olan kurum bakımıyla ilgili olarak; kurum bakımının tanımlanması, kurum tipleri, sözkonusu bakım yöntemine başvuru nedenleriyle bu bakım yönteminin sakıncalı yönleri ana hatları itibariyle incelenecektir.

a. Tanım

Kimsesiz ve korunmaya muhtaç durumda olan çocuklara sağlanan bakım yöntemleri arasında yer alan kurum bakımı, bir aile ortamında bulunamayan çocukların kendileriyle

(1) Demet IŞIK, "Eğitim ve Sağlık Hukukunda Çocuk," Sosyal Hizmet Dergisi, C. III, Sa: 1, Ekim 1968, s. 24.

herhangi bir kan bağı olmayan aynı durumdaki çocuklarla birlikte gruplar halinde ya da topluca yaşamaları ve yine kendileriyle kan bağı olmayan ve biyolojik ebeveynlerinin yerini alan yetişkinlerce bakılmaları biçiminde tanımlanmaktadır. Buna göre kurum bakımı, çocuğun ailesinin olmaması veya ailenin fonksiyonlarını yerine getirememesi halinde başvurulabilen bir bakım yöntemidir (1). Bir diğer açıdan kurum bakımı, "ana ocağından mahrum korunmaya muhtaç çocukların resmi ya da özel müesseselerde geçici veya sürekli olarak bakımı" şeklinde tanımlanmaktadır (2). Başka bir tanıma göre kurum bakımı, çeşitli nedenlerle ailelerinin dışında yaşamak zorunluluğu bulunan çocukların resmi kuruluşların ve özel teşekküllerin koruyuculuğunda, bu göreve bağlı personelin idaresinde bakılma ve korunmalarını sağlayan bir yöntemdir (3). Bu tanım uyarınca çeşitli nedenlerle aile ortamından yoksun kalan çocuklar kurum bakımı çerçevesinde "çocuk bakım yuvaları" ile "yetiştirme yurtları"nda bakılmaktadırlar. 2828 sayılı Kanundaki tanıma göre çocuk yuvaları; "0-12 yaş arası korunmaya muhtaç çocuklarla gerektiğinde 12 yaşını dolduran kız çocukların bedensel, eğitsel, psiko-sosyal gelişimlerini sağlıklı bir kişilik ve iyi alışkanlıklar kazanmalarını sağlamakla görevli ve yükümlü yatılı sosyal hizmet kuruluşları"dır. Yetiştirme yurtları ise; "13-18 yaş arası korunmaya muhtaç çocukları korumak, bakmak ve bir iş veya meslek sahibi edilmelerini ve topluma faydalı kişiler olarak yetiştirmelerini sağlamakla görevli ve yükümlü olan

(1) Nesrin GÜRAN, "Çocuklar İçin Kurum Bakımı ve Sosyal Hizmet," Prof.Dr. İbrahim Yasa'ya Armağan, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ayrı Basım, Ankara, 1983, s. 150; CILGA, "Yetiştirme Yurtlarında Toplumsallaşma," s. 84.

(2) ŞAHİN, s.22.

(3) Emel BAŞCI, "Memleketimizde Sosyal Hizmetlerin Çeşitleri," FORUM, Sa: 288, 1. 4. 1966, s. 10.

yatılı sosyal hizmet kuruluşları"dir (md. 3/e).

b. Kurum Tipleri

Kurumlar, ülkelerin iktisadi ve sosyal durumlarına ve toplumun bu konudaki düşüncelerine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde genellikle başka amaçlarla yapılmış olan binalar, ufak tadilatlarla çocuk bakım kurumları haline getirilebilmektedir. Öte yandan, sayıları az da olsa bu ülkelerde doğrudan sözkonusu amaçla yaptırılmış binalarını da kullanıldığı görülmektedir (1).

Kurum tipleri genellikle şu şekilde olmaktadır (2):

- Kışla Tipi Kurumlar: Bu tip kurumlar için büyük binalar inşa edilmekte ve çocukların fiziki ihtiyaçlarıyla mesleki öğrenimleri gibi konular kurum bünyesinde yerine getirilmektedir. Ancak bu durum, çocukları (varsa) ailelerinden ve toplumdaki soyutlamaktadır.

- Okul Tipi Kurumlar: Kurum tiplerinin gelişim kademesinin ikinci basamağını oluşturmaktadır. Bu kurumlar esas itibariyle genel öğrenim dışında suçlu, zihnen geri, sağır ve uyumsuz çocukların eğitimi için tesis edilmektedir.

- Ev Tipi Kurumlar: Geniş yatakhane ve yemekhane gibi birimler yerine küçük odalar, küçük yemek masaları ve az sayıda çocuk gruplarını (5-10) kapsamına alan ünitelerden oluşmaktadır (3).

Kurumlar tipleri itibariyle açık ve kapalı tip kurumlar şeklinde iki başlık altında incelenebilir. Kapalı tip kurumlarda çocuğun bütün hayatı hep aynı yerde geçmekte ve kurum okul, sinema, hastane gibi sosyal tesislerin fonksi-

(1) GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s. 132.

(2) ŞAHİN, s. 23-24.

(3) Ülkemizde ilk olarak, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı İstanbul'daki Bakırköy Çocuk Yuvasında bu tür bir yapı gerçekleştirilmiştir, bak., ŞAHİN, s. 24.

yonlarını yerine getirmektedir. Ne var ki bu durumda, çocuğun dış dünya ile ilişkisi kesilmektedir. Buna karşılık açık tip kurumlarda yaşayan çocuklar, toplumdaki okul, sinema, hastane gibi sosyal tesislerle yakın ilişki kurmakta ve böylece aralarında bir bağ kurulmaktadır. Hatta toplumdaki gönüllü kuruluşların bu kurumlara gösterdikleri ilgi, çocukları olumlu yönde etkilemektedir. Gerek kapalı gerekse açık tip kurumlar arasında 30-600 çocuğa bakabilecek kapasitede olanlarının yanısıra daha fazla sayıda çocuğu barındırabilenlerine de rastlanılmaktadır. Nitekim; Kuzey Chicago'da katolik çocukları için 800 çocuğu barındırabilecek; Nebraska'da da "Father Flaogan's Boy's Home" adlı ve esas itibariyle katolik çocukları barındırmak üzere kurulmuş 1000 çocuk kapasiteli kurumların varlığı bilinmektedir (1).

Bazen büyük tip kurumların şehir dışında ve tecrit edilmiş alanlar üzerine kurulmuş bir ya da birkaç büyük binadan meydana geldiği görülmektedir. Bu tip kurumlarda 30-40 çocuğun yatırıldığı kışla tipi yatakhaneler, büyük yemekhaneler, taş koridorlar, birbirine yabancı rutin bir hayat yaşayan, özel bir eşyası, elbise, çamaşır veya havlusu bulunmayan, sık sık bakıcı ve koğuş değiştiren çocuklar ile idarecilere ve bakıcılara rastlanılmaktadır. Böyle bir ortamda çocuğun ne derecede sağlıklı bir gelişim göstereceği şüphelidir. Gerek bu sakinlerini ve gerekse yapı ve kullanım güçlükleri nedeniyle son yıllarda büyük kurum binaları yerine daha küçük ve sevimli yapıların inşasına yönelinmektedir. Bazı durumlarda ise büyük binalar içinde küçük aile grupları mey-

(1) GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s. 130.

dana getirmek, her grubun yemek ve yatak odalarıyla oturma odalarını ayırmak, yemek odalarına uzun masalar yerine 4-6 kişilik küçük masalar koymak, çocuklar arasında işbölümü yapmak gibi önlemler almak suretiyle büyük tip kurumların yarattığı sakıncaların giderilmesine çalışılmaktadır (1). Unutulmaması gereken husus, ne tip olursa olsun kurumların ulaşmak isteyecekleri hedefin çocukları toplum hayatına hazırlamak olduğudur. Bu nedenle çocuk bakım kurumları "Çocukları tekrar topluma döndürme merkezi" niteliğini taşımalıdır.

c. Kurum Bakımına Başvuru Nedenleri ve Kurum Bakımının Sakıncalı Yanları

2828 sayılı Kanunda "Korunmaya Muhtaç Çocuklar" başlığı altında tanımlanarak özel bir sınıflandırması yapılan ve Medeni Kanun bakımından "Bedeni veya fikri tekamülü tehlikede olan yahut manen metrük bulunan" çocukların kurumlarda bakılıp yetiştirilmeleri konusunda olumlu bir sonuç elde edebilmek için, herşeyden önce çocuğun durumunun kurum bakımına ihtiyaç gösterip göstermediğinin isabetli bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Ne var ki; gelişmekte olan ülkelerde yaşanan fakirlik, aileleri, çocuklarını kurum bakımına vermeye yönelten dolaysız bir faktör olmaktadır. Gerçekten bu ülkelerde ailelerin dışında yaşamak zorunda olan çocuklar, başlangıçta yalnızca kurum bakımına alınmışlardır. Bunun başlıca nedeni, ulusal ekonomilerin, çocuğun öz ailesi içinde korunmasını veya bazı aileler yanına yerleştirilmesini sağlayacak geniş bir sosyal önlemler programına girişebilmek için yeterli kaynağın kullanılmasına olanak vermemesidir. Aynı şekilde, geniş sosyal önlemler

(1) GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s. 132.

almış ve sosyal hizmet uygulamalarına önem vermiş olmakla birlikte, koruyucu aile programı henüz pek gelişmemiş bulunan ülkeler de normal aile yaşantısından mahrum kalmış çocukların bakım ve korunmalarını sağlamak için esas itibariyle kurum bakımına başvurmak zorundadırlar (1). Ekonomik faktörden başka çocuğun kurum bakımına verilmesine neden olan bazı dolaylı faktörlerden de söz etmek mümkündür. Bunlar arasında; ebeveynin hastalanması ya da ölüm, boşanma veya terk olayları ile ailenin çocuğu ihmalî, şehirlerde zayıflayan akrabalık ve komşuluk ilişkileri çerçevesinde çocuğun bakımının sağlanamayışı gibi faktörler sayılabilir (2). Ancak çocuğun yalnızca ekonomik yetersizlikler nedeniyle veya sırf parasız okutulması amacıyla ailesinden ve yakın çevresinden uzaklaştırılması doğru değildir. Kurum bakımı çocuğun birçok maddî ihtiyacını karşılamakla birlikte, ailesi ve yakın çevresinin ona kazandıracacağı değer yargılarıyla sevgi ve şefkati vermekten uzaktır. Nitekim sırf bu yüzden gelecekte sağlıklı aile düzeni kuramayan ve toplumsal hayata uyumsuz hale gelen çok sayıda çocuğa rastlanılmaktadır. Bu nedenle, her müracaat ya da tespit edilen olay karşısında detaylı bir inceleme yapılmaksızın çocuğu kurum bakımına sevk etmek isabetli olmaz. Çocuğun bakımı ve yetiştirilmesinde en iyi ve sağlıklı ortamın kendi ailesi ve yakın çevresi olduğu, ancak bunun gerçekleşemediği durumlarda ise en ideal bakım yönteminin çocuğun bir aile yanına yerleştirilmesi olduğu unutulmamalıdır.

Avrupa'da hemen hemen her ülkede çocukların kurum bakımı altında koruma ve yetiştirilmelerine uzun süre devam edilmiş ise de; psikanalizin ortaya çıkması ve nihayet

(1) Çocukların Müesseselerde Bakımı, (çev., Osman YAŞAR), (Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi, New York, 1957), Ankara, 1962, s. 11 ve 13.
(2) ŞAHİN, s. 24.

II. Dünya Savaşı sırasında tehlikeden koruma amacıyla ailelerinden alınıp güvenceli yerlerde barındırılan çocuklarla ilgili olarak edinilen bilgiler, bilim adamlarını kurumlardaki çocukların durumunu incelemeye yöneltmiştir. Bundan önceki tarihlerde bu konudaki incelemelerden kurum bakımına ilişkin sağlıklı bilgi ve sonuçlar elde edilememiştir (1). Anne yoksunluğunun önemli sonuçları ancak John Bowlby'nin çalışmaları ile uluslararası bir düzeyde anlaşılmaya başlanmıştır. Nitekim; küçük çocukların ruhsal ihtiyaçları üzerinde bir çalışma yapmak üzere Dünya Sağlık Teşkilatı tarafından görevlendirilen Dr. John Bowlby, yaptığı araştırma sonucunda bir etüd hazırlamıştır. Bu araştırma, 1952 yılında Dünya Sağlık Teşkilatınca "Maternal Care and Mental Health" adı altında yayınlanmıştır (2). Bu eser, aile ve çocuk refahı alanında önemli bir araştırma niteliği taşımıştır. Bowlby bu eserinde hastane ve yuva gibi grup bakımı veren kurumlarda yetişen çocuklarla ilgili olarak o zamana kadar yapılan araştırmaları inceleyip, anne veya annenin yerini tutacak bir kimseden uzunca bir süre mahrum kalan çocukların (özellikle küçük bebeklerin) sonradan telâfisi mümkün olamayan gelişim bozuklukları gösterdiklerini tespit etmiştir (3). Dr. Bowlby'nin bu eserinden Dr. Ner Littner'de faydalanmış ve "Primary Needs of Young Children" (4)

-
- (1) GÜRAN, "Çocuklar İçin Kurum Bakımı," s. 5.
(2) R.W. POOLE, "Türkiye'de Çocuk Refahı," (çev., Günseli KUNTBAY), Sosyal Hizmet Dergisi, C. I, Sa: 5, Nisan 1962, s. 6. Anne yokluğunun çocuğun suça yönelmesindeki etkisi hakkında ayrıca bak., GÜNÇE, s. 3-4.
(3) GÜRAN, "Çocuklar İçin Kurum Bakımı," s. 5.
(4) Bu eser "Küçük Çocukların Temel İhtiyaçları" adı altında dilimize çevrilerek Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü yayınları arasında yer almıştır, bak., POOLE, s. 6.

adlı bir makale yayınlayarak kurum ve diğer çocuk bakım yöntemleri için gerekli standartları belirlemiştir. Bowlby'nin ana tezi, sosyal yardımcılar ve doktorlar ile annelerin zaten bildikleri gerçeklere dayanmaktadır. Bowlby, her çocuğun psikolojik bakımdan sağlıklı ve olgun bir insan olarak gelişip büyümesi için anne denilen kişiyle sıkı ve sürekli ilişkisinin gerekliliğine inanmaktadır. Bowlby ve Littner çocuklara sağlanan tıbbi ve sosyal hizmet uygulamalarında bu ana ilkenin yakın zamanlara kadar ihmal edildiğini ileri sürmüşlerdir. Yine onlara göre annesi ile veya annenin yerini tutabilecek bir anne kişi ile bağ kurmamış bir çocuk ileride ne başkalarına sevgi verebilecek ne de kendisine yöneltilen sevgiyi kabul edebilecektir. Elde edilen bu sonuçlar bir çocuğun topluma faydalı, mutlu ve sağlıklı bir vatandaş olarak yetişebilmesi için, mutlaka kendi öz ailesi yanında bu mümkün olamadığı takdirde ise evinin yerini tutabilecek bir başka aile yanında büyütülmesinin gerekli olduğunu ortaya çıkarmıştır (1). Bir başka deyişle bu açıklamalar, koruyucu aile bakımının kurum bakımına nazaran üstün yanını belirginleştirmiştir.

Konuyla ilgili bir diğer araştırma da Amerikalı S. Provence ve B. Lipton tarafından yapılmıştır. Araştırmacılar yaptıkları incelemeyi "Kurumlardaki Çocuklar" adlı kitapta açıklamışlardır. Söz konusu araştırma, ailesi yanında yeterince sevgi ve özen görerek olumlu yönde gelişen çocuğa karşılık, ana şefkati sağlayamayan kurumlarda yetişen çocuğun gelişiminin olumsuz yönde etkilendiğini belirten önceki araştırmaların delillerini desteklemek amacı gütmüştür. Bu doğrultuda araştırmanın hedefleri, 1 yaşına kadar olan kurum bebeklerinden bir grubu yaşadıkları ortamda belirli

(1) Geniş bilgi için bak., POOLE, s. 5-6.

bir süre gözleyip tanımlama, değerlendirme ve aile ortamında yetişen diğer bebek grubu ile (kontrol grubu) karşılaştırma olarak tespit edilmiştir. Özel bir fon tarafından teşvik ve finanse edilen araştırma, 5 yıl sürmüştür. Araştırmacılar, çocuk gelişimini gözlem teknikleri konusunda deneyim ve bilgi sahibi uzmanlar; araştırmaya alınan ve 75 bebekten oluşan 1. grup da bir çocuk yuvasının bebekleri arasından seçilmişlerdir. Bulguların değerlendirilmesinde değişkenleri kontrol edebilmek için örneğin; kuruma en fazla 3 haftalıkken gelen bebeklerin gruba alınması gibi birtakım ölçütler kabul edilmiştir. Kontrol grubu olan ve ailelerince yetiştirilen diğer 75 bebek ise, kısmen bir klinikteki bebekler arasından seçilmişler ve seçimlerinde kurum bebekleri için kullanılan ölçütlerin aynıları kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları şunlar olmuştur (1):

- Motor Gelişim Bakımından: Kurum bebekleri kucağa alındıklarında veya tutulduklarında bu hareketlere gerekli tepkide ve uyumda bulunmamışlardır. Ayrıca hareketlerin yavaş olduğu gözlenmiştir. Bununla birlikte diğer gelişim alanlarına nazaran motor gelişimleri durumdan daha az etkilennmiştir.

- Bireylere Karşı Gösterdikleri Tepkiler Bakımından: Zihinsel faaliyetin ilk belirtisi olan gülümseme gereken normal zamanlarda gerçekleşmiştir. Ancak bazı bebeklerde gülümseme devam etmişse de, diğerlerinde bir süre sonra yok olmuş ve yerini asık bir yüz almıştır. Duygusal bağlığının zayıflığı dikkat çekmiş; hiç kimseye karşı artan bir bağlılık işareti görülmemiştir.

- Konuşma Yeteneği Bakımından: Konuşma yeteneğinde önceleri zayıf bir gelişim görülmuşse de sonradan gerileme

(1) GÜRAN, "Çocuklar İçin Kurum Bakımı," s. 6-7.

başlamıştır. Hatta bütün fonksiyonlar arasında en geri kalan konuşma fonksiyonu olmuştur.

- Görme ve İşitme Yeteneği Bakımından: Görme ve işitme duyularındaki gelişme ilk üç veya dört ay boyunca normal sürmüş ve bebekler oyuncaklara, bireylere tepki göstermişlerdir. Ancak daha sonra bu yetenekte de bir gerileme gözlenmiştir.

- Oto-Erotik Faaliyet Bakımından: El, ayak, ağız yoluyla bebeklerin yaptığı uyarma ve oyalama faaliyetleri kurum bebeklerinde ender görülmüştür. Bebeğin kendi vücudunu farketmesini sağlayan, gelişmesini kolaylaştıran faaliyetler gelişmemiştir.

Kurum bebeklerinden meydana gelen grup içersinden daha önce alınarak koruyucu aile yanına yerleştirilen 14 bebek incelendiğinde ise, birçok alanda gelişme ve ilerleme kaydettikleri belirlenmiştir. Araştırmacılar sonuç olarak birtakım önerilerde bulunmuşlardır. Bu öneriler arasında; çocuk gelişiminde ilk birinci yılın öneminin bilincine varılarak üzerinde durulması, çocuğun bu nedenle kurum bakımı yerine koruyucu aile bakımına verilmesi ya da çocuğun bakım ve yetiştirilmesi konusunda evlât edinme hizmetinden faydalanılması koruyucu aile ve evlât edinme hizmetlerinden faydalanma mümkün hale gelinceye kadar ise kurumların, yeterli sayıda iyi eğitilmiş personelle donatılması ve her bir bebeğin bakımı için ayrılacak zamanın arttırılması, bebeğe bakan kişilerin sayısının azaltılması ve mümkünse tek bir kişinin bakımının sağlanması sayılabilir. Ancak bu önerilere karşılık kurum bakımının kimi kültürlerde tercihlendiği ve böylelikle yuva ve yetiştirme yurtlarında yetişen çocukların toplum tarafından kolaylıkla kabul edildikleri ileri sürülmektedir. Ancak unutulmaması gereken husus, çocuk için özellikle 0-5 yaş arasındaki dönemde teke tek ilişki, özen, sevgi, şefkat ve yakınlığın öneminin büyük olduğudur (1). Bu nedenle bu tür o-

(1) GÜRAN, "Çocuklar İçin Kurum Bakımı," s. 7.

lanakları sağlayabilecek bakım yöntemi seçilmelidir.

Kurum bakımına ilişkin olarak yapılan bir başka araştırmada da çocukların kurum bakımında kalmayı istemedikleri, kurum bakımının aile bakımının sağladığı temel olanakları sağlayamadığı gözlemlenmiş ve araştırma sonuçlarına göre kurum bakımının yalnızca başka hiçbir yere yerleştirilmesi mümkün olmayan çocuklar için uygun olduğu vurgulanmıştır. İran'da yapılan diğer bir araştırmada ise, 66 bebeğin bulunduğu bir kurumda sevgi dolu, şefkatli bakıcıların bulunmasının çocuklar için yeterli gibi görünmesine karşılık, sağlıklı bir kişilik gelişimi için yeterli olmayacağı sonucuna ulaşılmıştır (1).

Yukarıda ana hatlarıyla açıklanan incelemeler ve araştırmalar, insanoğlunun ruh ve hatta bedensel sağlığının ancak uygun anne bakımıyla gerçekleşebileceğini ortaya koymaktadır. Burada anne sözü ile kastedilen yalnızca çocuğun öz annesi olmayıp, çocuğun bakımında, tek başına sorumlu diğer kadın bakıcıları da ifade etmektedir. Bir başka deyişle sağlıklı bir ruhsal gelişme için anne veya onun yerini tutacak kimsenin sağlayacağı sevgi ve güvene ihtiyaç vardır. Nitekim yuva çocuklarında gelişim kusurları, ruhsal bozukluklar anne yokluğu açısından incelendiğinde bu ihtiyaç daha da belirginleşmektedir (2). Bu duruma bağlı olarak Batı Avrupa ve Amerika'da yapılan inceleme ve araştırmalar sonucunda 6 yaşından küçük hiçbir çocuğun toplu bir hayat sürdürülen kurumlarda barındırılmayacağı benimsenmiştir. Bunun yerine koruyucu aile bakımı en ideale yakın yöntem olarak kabul edilmektedir. Her ne

-
- (1) Araştırmalardan ilki, 1980 yılında 370 çocuk üzerinde; ikincisi ise 1976 yılında gerçekleştirilmiştir, bak., TORUN, s. 17-18.
- (2) Atalay YÖRÜKOĞLU, "Yuvalarda ve Kurumlarda Yetişen Çocukların Ruhsal Sorunları," Sosyal Hizmet Dergisi, C. II, Sa: 2-3, Haziran-Temmuz-Ağustos-Eylül 1966, Çocuk Refahı Savısı. s. 19.

kadar koruyucu aile bakımının güç ve masraflı olduğu i-
leri sürülebilirse de; tatminkar miktarda personeli bu-
lunan bir kurum da aynı şekilde pahalıdır ve üstelik ço-
cuğun ihtiyacı olan yakın ilgi ve sevgiyi ona verememek-
tedir (1).

Bu açıklamalara bağlı olarak ülkemizde yapılan II.
Milli Sosyal Hizmetler Konferansında belirtilen, kurum ba-
kımına özgü sakıncalar şu şekilde özetlenebilir (2):

- Her çocuk şefkate ve kendine yakın olan birinin sev-
gi, anlayış ve güvencesine muhtaçtır. Bunun için özel eş-
yaları, odası olmalı, alışveriş yapabileceği, arkadaşlarını
kabul edebileceği ekonomik olanakları bulunmalıdır. Ne var
ki kurum bu olanakları ona sağlayamaz,

- Kurumda anne özlemi ya da sık sık bakıcı değiştirmek
söz konusu olup; bu durum çocuk üzerinde olumsuz etki yara-
tır,

- Kurumun geniş binaları, koridor ve merdivenleri gü-
rültü olmasına olanak vermekte ve bu çocuğu korkutarak hu-
zursuz kılmaktadır,

- Bazı çocukların (özellikle 3 yaşından küçük çocuk-
ların) özel bakıma ve anne kucağına ihtiyaçları vardır. Ku-
rum bakımı ise bu ihtiyacı karşılayamaz,

- Nihayet yetim çocuklar, bir aileye ait olma ihtiya-
cı duymaktadırlar. Ancak ne yazık ki kurum bu ihtiyacı da
cevaplayamamaktadır.

Görülmektedir ki; kurum bakımının sakıncaları daha
çok "anneden yoksun" oluşun yarattığı sonuçlar etrafında
toplanmaktadır. Gerçekten, aile ortamında annenin çocuğa
vereceği doğal sevgi, ilgi ve göstereceği yakınlık ile ço-

(1) POOLE, s. 7.
(2) ŞAHİN, s. 28.

cuğun annesiyle kuracağı iliski (ruhsal ve fiziksel açılardan) kurumda sağlanamamaktadır. Öte yandan kurum bakım yöntemi içinde yer alan ve kimsesiz, korunmaya muhtaç çocukların ve gençlerin toplumsal koruma kapsamına alındığı, ailenin toplumsal fonksiyonunu yüklenen, çocuğun ve gencin toplumsallaşma sürecini yönlendiren toplumsal refah kurumu şeklinde tanımlanabilen yetiştirme yurtlarında herşeyden önce çocuğun ailesi ile olan temel ilişkileri kesilmekte ve çocuk geçici de olsa ana-baba modellerinden yoksun kalmaktadır (1). Bütün bunlar çocuğun ruhsal gelişimi ve sosyal ilişkileri bakımından birçok sorunun doğmasına yol açmaktadır.

İşte belirtilen bu sakıncalar karşısında genellikle ülkelerin benimsedikleri yol, çocuğun öz ailesi yanında ya da bunun sağlanamadığı durumlarda koruyucu aile yanına yerleştirilerek bakımının sağlanması olmaktadır. Bu nedenle aile ortamını dolaylı ve dolaysız olarak koruyup güçlendirecek sosyal hizmetler ağı (şebekesi) ülkelerin sosyal güvenlik sistemleri içinde yer almaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerde aile müessesesini koruyucu önlemler olarak, bir yandan ailenin ekonomik güvenliklerini arttırıcı sosyal hizmetler öte yandan da aile sosyal hizmetleri (2) (evlilik rehberliği, gündüz bakım evleri gibi) geliştirilmiştir. Bu önlemlerin alınmasındaki esas amaç, aile ortamı dışında yaşamak zorunda kalan çocukların sayısında bir azalma sağlayabilmektir (3). Bir başka deyişle ülkeler, çocuk refahı politikaları çerçevesinde çocuğun esas itibariyle sırf ekonomik yetersizlikler nedeniyle kurum bakımı altında yetişmesi eğilimini artık benimsemek-

(1) CILGA, "Yetiştirme Yurtlarında Toplumsallaşma," s. 84-85.

(2) Bak., yukarıda "Aile Refah Hizmetleri," s. 185.

(3) YAŞAR, Çocukların Müesseselerde Bakımı, s. 12.

ten vazgeçerek, aile danışmanlığı, aileye aynî ve nakdi yardım, koruyucu aile, evlât edinme gibi hizmetlere de önem vermeye başlamışlardır (1).

Kurum bakımının yukarıda ifade olunan sakıncalarına karşılık, toplumsal yapı içersinde birtakım fonksiyonlar yerine getirdikleri ve bu nedenle varlıklarının gerekli olduğu ileri sürülmektedir (2). Kaldı ki; bazı hususların dikkate alınmasıyla kurum bakımının sakıncalarının tamamen ortadan kaldırılmasına (özellikle anne yerini alacak kimse ile çocuğun teketek ilişki kurma ihtiyacının karşılamaması nedeniyle) bile azaltılabilmesi mümkündür. Bunun için öncelikle kurum bakımına gerçekten ihtiyaç gösteren çocukların isabetli olarak tespit edilmesi gerekmektedir. Genellikle manen metrûk, aile geçimsizliği veya faciasına şahit olmuş, sokağa düşmüş, kötü deneyimler geçirmiş, yakınları veya başkaları yanında kalmasına her yönden olanak bulunmayan ve artık kurum hayatından başka bir düzene uyum sağlaması mümkün olmayan çocukların kurum bakımına uygun oldukları kabul edilmektedir (3). Bir diğer yaklaşımda ise kurum bakımına uygun çocuklar aşağıdaki gibi gruplandırılmaktadır (4).

1. Kendisinin ve toplumun menfaati için bir süre çevresinden uzaklaşması gereken çocuklar,

2. Sorunları olan ve bu sorunların ortaya çıkmasına aile ortamı ve yakın çevresi neden olduğu için, bu ortamdan ayrılmadıkça sorunların çözümlenemeyecek durumda olan çocuklar,

(1) GÜRAN, "Çocuklar İçin Kurum Bakımı," s. 5.

(2) GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s. 162; CILGA, "Yetiştirme Yurtlarında Toplumsallaşma," s. 86.

(3) TULAY, "Korunmaya Muhtaç Çocukların Müesseselerde Bakımı," s. 18.

(4) GÜRAN, "Çocuklar İçin Kurum Bakımı," s. 5.

3. Yoğun bir psikolojik tedavi, özel eğitim ve yaşatlarıyla birlikte yaşamak suretiyle rehabilite edilebilecek çocuklar,

4. Birbirlerinden ayrılmamaları gerekli görülen kardeşler,

5. Ailesine olan yakın bağlılığı nedeniyle bir başka ailenin yanına verilemeyen çocuklar.

Kurum bakımına ihtiyaç gösterdiği belirlenen çocuğun yukarıda belirtilen niteliklerden bir ya da birkaçını taşıması doğaldır. Çocuk her ne durumda olursa olsun kendisine kurum bakımı ile sağlanmak istenen, toplumla ilişkisini kesmeksizin ergeç topluma uyumlu bir kişi olarak dönmesini sağlamak olmalıdır. Bu cümleden olmak üzere kurumlar (yuva ve yetiştirme yurtları), çocukları "rüşt" yaşına kadar güvence altında tutan bir yer olmaktan daha ileri giderek, çocuğun sorunlarına eğilen, ailesi ve yakınlarıyla ilişkisini sağlayan, toplumsal hayata uyumunu gerçekleştiren özelliklere sahip olmalıdır. Bir başka deyişle; kurumlar (özellikle yetiştirme yurtları)" çocukları tekrar topluma döndürme merkezi" niteliğini taşımalıdır (1).

Kurumların taşımaları gereken temel özellikler bu açıklamalara bağlı olarak şu şekilde özetlenebilir (2): Öncelikle kurum bakımı çerçevesinde çocuğun varsa ailesi ve akrabalarıyla ilişkisinin devamına özen gösterilmelidir. Ayrıca personel, çocuğun teke tek ilişki kurma ihtiyacına cevap verebilecek, ona sevgi ve ilgi gösterebilecek nitelikteki kişiler arasından seçilmelidir. Çocuğa bakım sağlayan kurum, ilişkili olduğu diğer örgütlerle temas ve işbirliği içinde olmalı ve toplumun bir sosyal birimi niteliğini taşı-

(1) TULAY, "Korunmaya Muhtaç Çocukların Müesseselerde Bakımı," s. 18; CILGA, "Yetiştirme Yurtlarında Toplumsallaşma," s. 85-86.

(2) CILGA, "Yetiştirme Yurtlarında Toplumsallaşma," s. 86-87.

malıdır. Yine kurum değişen koşul ve ihtiyaçlara cevap verebilecek esnekliğe sahip olarak verdiği hizmetlere ilişkin araştırma ve inceleme yaparak karşılaşılan sorunların çözümünü kolaylaştırmalıdır. Bunlardan başka, kurumdaki hava resmi ve duygusallıktan uzak değil ve fakat aile yaşantısına benzer şekilde sıcak ve sevecen olmalıdır. Çünkü bütün bunlar çocuğun gelişimi ve sorunlarının çözümüyle doğrudan ilgili hususlardır. Kurum içi ilişkilerin düzenlenmesi; kurumda aile ortamına benzer bir ortamın yaratılması; kurum ihtiyaçlarından önce çocukların ihtiyaçlarına önem verilmesi; kurumdaki çocuklar arasındaki ilişkilerin yönlendirilmesi; personel ve çocuklar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi bir ekip çalışmasını gerektirir. Bu nedenle, kurumda görev alacak sosyal hizmet uzmanları, psikolog, sosyolog, öğretmen, çocuk gelişimi ve eğitimi uzmanları, doktor ve diğer yardımcı elemanların ekip çalışması anlayışı içersinde, çocuklara verilecek hizmetin planlanmasına, programlanmasına ve nihayet uygulanmasına katılmaları faydalı olacaktır. Hatta yetiştirme yurtlarındaki gençlerin de bu ekip çalışmasına dahil edilip edilmeleri, verilecek hizmetin kalite ve etkinliğini arttırabilecektir (1).

Nihayet kurumlarda aile ortamının ve aileye özgü ilişkilerin gelişmesini engelleyen, kurum örgütsel yapısının içersinde yer alan bürokratik tutumlardan sıyrılması gerekmektedir. Çünkü bürokratik yaklaşımlar kurumda aile yaşamından çok farklı olarak, otorite, denetim ve baskının egemen olduğu bir ortam meydana getirmekte ve bu

(1) CILGA, "Korunmaya Muhtaçlık Olgusu," s. 43-44. Benzer bir yaklaşım için bak., Martin GULA, Çocuk Bakımı Müesseseleri ve Bunların Toplumda Çocuklar İçin Yeni Hizmetler Tesisindeki Rolü, (çev., Ülker ERGÜN), (Sosyal Güvenlik İdaresi Çocuk Bürosu Yayını, New York, 1958), Ankara, 1962, s. 18-22.

durum çocuk ve gençler üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır (1).

2. Koruyucu Aile Bakımı

Koruyucu aile bakımı çerçevesinde; aşağıda koruyucu aile bakımına ilişkin çeşitli tanımlara, koruyucu aile bakımının kurum bakımı ile karşılaştırılmasına, koruyucu aile bakımına ilişkin işlemlere ve nihayet koruyucu aile bakımını sona erdiren durumlara ana hatları itibariyle yer verilecektir.

a. Tanım

Batı ülkelerinde genellikle "Foster Home" (2) adı verilen ve dilimize "koruyucu aile" şeklinde çevrilmiş olan koruyucu aile bakımından esas itibariyle kimsesiz, terkedilmiş ve bakıma muhtaç çocukların (3) ücreti Devlet tarafından ödenmek suretiyle (4) bir ailenin şefkat ve özenine verilmesi kast edilmektedir (5). Bir başka deyişle; koruyucu aile bakımı temelde korunmaya muhtaç çocuklara yönelik bir sosyal hizmet türüdür. Bu niteliği itibariyle koruyucu aile bakımı, korunmaya muhtaç çocuklara kurum bakımının yanısıra bu iş için seçilecek aileler nezdinde sağlanan bakım hizmeti şeklinde tanımlanabilmektedir (6).

-
- (1) CILGA, "Korunmaya Muhtaçlık Olgusu," s. 42.
 - (2) Koruyucu aile bakımına ayrıca "Foster Family" veya "Foster Care" adı da verilmektedir.
 - (3) Koruyucu aile bakımından suçlu çocuklar için de faydalanılmaktadır, bak., BIYIKLI, "Koruyucu Aile Uygulaması," s. 61.
 - (4) Ülkemizde 2828 sayılı Kanun uyarınca gönüllü koruyucu aile de olunabilmektedir. Nitekim; Koruyucu Aile Yönetmeliğinin 31. maddesinin 2. fıkrasında yer alan hükme göre, koruyucu aileye ücret ödemesi, İl Müdürlüğünün kararına, ailenin ekonomik durumuna ve isteğine bağlıdır.
 - (5) BAYCIN, s. 12.
 - (6) Günseli KUNTBAY, "Koruyucu Aile Semineri Üyeleri İle Bir Röportaj," Sosyal Hizmet Dergisi, C. I, Haziran 1961, s. 3.

Koruyucu aile bakımı, bireysel bakım ihtiyacı gösteren ana ve babasından ayrılması gerekli görülen veya kimsesiz olup evlâtlık verilmek üzere sıra bekleyen çocuklara belirli bir devre ya da devamlı bir süre öz ana ve babasının yerini alabilecek bir aile yanında bakım sağlayan bir çocuk refah hizmeti şeklinde de tanımlanmıştır (1). Buna benzer bir tanıma göre koruyucu aile bakımı, çocuğa kendi ailesi bakamadığı ve çocuğun evlât olarak verilmesi mümkün olmadığı ya da uygun görülmediği hallerde, öz ana ve babasının yerine alabilecek bir aile yanında geçici veya sürekli bir süre için bakım sağlanmasıdır (2). Bir diğer tanıma göre koruyucu aile, evlât edinmenin aksine çocuğun kendi ailesine geri dönme ihtimalinin bulunduğu hallerde uygulanan modern bir düzenlemedir (3).

Ülkemizde 6972 sayılı Kanun döneminde koruyucu aile bakımı, bu Kanun uygulamasına göre korunmaya muhtaç ve kurum bakımına alınmış 0-6 yaş arasındaki çocukların masraflarının Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca karşılanmak üzere bakım ve korumalarını sağlayan aileyi ifade etmiştir (4). Bu günkü mevzuat uyarınca koruyucu aile, korunmaya muhtaç çocuklar için bir aile ortamı yaratacak, çocuğun öz ailesinin verebileceği bakımı sağlayacak bir aile yanına geçici veya sürekli olarak, ücretli ya da gönüllü şekilde verilmesi uygulamasıdır. Nitekim 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununun 23. maddesine daya-

-
- (1) TULAY, "Türk Aile Sistemi İçinde Koruyucu Ailenin Yeri ve Önemi," s. 9-10. Benzer bir yaklaşım için bak., TORUN, s. 13.
 - (2) Koruyucu Aile Bakımı, Hizmeti ve Standartları, Amerikan Çocuk Refah Birliği, SSBYB. Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları Sa: 15, Ankara, 1962, s. 10; ARNAZ, s. 123-124.
 - (3) Donald BRIELAND/ Lela B. COSTIN/ Charles R. ATHERTON and Contributor, Contemporary Social Work an Introduction to Social Work and Social Welfare, New York, 1975, s. 282.
 - (4) KÖNEN, s. 10.

nılarak çıkarılan ve 1.10.1984 tarih ve 18532 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan "Koruyucu Aile Yönetmeliği"nin 5. maddesinin (h) fıkrasında yer alan hükme göre koruyucu aile, "Mahkemece hakkında korunma kararı alınan korunmaya muhtaç çocuğun, aile ortamında yaşamını sağlayan öz anne ve baba yerini tutabilecek geçici veya sürekli, ücretli veya gönüllü bakımını İl Müdürlüklerinin denetiminde, bu Yönetmelikte belirlenen esas ve usullere göre gerçekleştiren aile"dir.

b. Koruyucu Aile Türleri

Koruyucu aile türleri paralı, parasız hizmet veren koruyucu aileler ile grup koruyucu aileler olmak üzere üç ana başlıkta incelenebilir (1):

- Para Karşılığında Hizmet Veren Koruyucu Aileler: Bu tür koruyucu aileler iki grupta toplanmaktadır. Bunlar; devamlı ve geçici bir süre için bu hizmeti veren koruyucu ailelerdir. Her iki türde de çocuğun beslenme, giyim ve eğitim masraflarıyla varsa özel masrafları için sosyal hizmet kurumu tarafından koruyucu aileye hayat standartlarına göre tesbit edilecek aylık ücret ödenmesi esastır. Ödenen ücret, her ülkenin hayat düzeyine göre değişebildiği gibi, koruyucu ailenin yanına verilecek çocuk sayısına göre de değişmektedir. Kurum ayrıca bazı durumlarda koruyucu ailenin yanına yerleştirdiği çocukların tıbbi bakımını karşılamak ve bazı gıda maddelerini temin etmek zorundadır.

Para karşılığında hizmet veren koruyucu ailelerde uzun süreli bakım çoğunluktadır. Koruyucu ailelere ödenen para genellikle çocukların masrafına karşılayacak miktarda olup; ihtiyaçtan fazlasını vermekten sırf para kazanmak amacıyla koruyucu aile olmak isteyenlerin sayısı artabilir düşüncesiyle kaçınılmaktadır.

(1) GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s. 155-156; ŞAHİN, s. 74-75.

- Koruyucu Aile Hizmetini Para Karşılığın Olmaksızın Gönüllü Olarak Yerine Getiren Koruyucu Aileler: Bazı aileler karşılıksız yani gönüllü olarak çocuk alıp yetiştirmek istemektedirler. Bu tip ailelere daha çok çocuğu evlât edinmenin mümkün olamadığı hallerde rastlanılmaktadır. Zaten genellikle parasız koruyucu aile hizmetinden anne ve babası olmayan ve kanunen evlâtlık olarak verilmeyen çocukların bakımında faydalanılmaktadır. Öte yandan bu tip koruyucu aile bakımının bazı ülkelerde evlât edinme müessesesinin adeta başlangıç aşaması olarak kabul edildiği görülmektedir. Nitekim bu ülkelerde, çocuk kanunen evlât olarak verilmeden önce örneğin; 3 aydan az olmamak şartıyla evlât verileceği ailenin yanında kalıp bir deneme devresi geçirmek zorundadır (1).

- Sekiz-On Kişilik Gruplara Bakım Sağlayan Koruyucu Aileler: Bazı çocuklar için bireysel bakım, faydadan çok zarar verebilmektedir. Bu nedenle özellikle buluş çağında ve şiddetli ruhi bunalım geçirmekte olan çocuklar açısından grup koruyucu ailelerden faydalanılmaktadır. Bir başka söyleyişle bu bakım yöntemi, özel bakım ve özen yerine grup bakımını kabul eden ve fakat kurum hayatına uyum sağlayamayan çocuklar için hazırlanmıştır. Yöntemde evli bir çiftin yanına bu tip bakıma ihtiyaç gösteren azami 10 çocuk yerleştirilmektedir. Bazı hal ve durumlarda koruyucu aileye ev ve eşya verilmesinin yanında, her çocuk için belirli bir ücret de ödenebilmektedir.

Bu tip bakım yöntemi içinde ayrıca buluş çağındaki çocukların bir meşguliyet sahibi olmalarını sağlamak amacıyla-

(1) Örneğin, İngiltere'de çocuğun kendisini evlât edinecek aile yanına yerleştirilmesinden sonra, evlât edinmenin tam olarak (ilgili kanunda aranan koşullar uyarınca) gerçekleşebilmesi için, 6 aydan 1 yıla kadar değişen bir deneme süresinin geçirilmesi sözkonusudur, bak., FINK, s. 227.

la çalıştırılmaları söz konusu olabilmekte ve böylece çocuklara hizmetleri karşılığında ihtiyaç duydukları bakım sağlanmaktadır. Bazen de hizmetin çeşidine göre koruyucu aile tarafından çocuğa ayrıca bir miktar para ödenmesi mümkün olmaktadır.

Yukarıda kısaca açıklanmaya çalışılan koruyucu aile türlerinden başka, çalışan gençler için de koruyucu aile bakımından faydalanılabildiği için, bu hizmet de ayrı bir koruyucu aile türü şeklinde değerlendirilebilmektedir (1). Bu tür koruyucu aile bakımında gençler çeşitli iş alanlarında çalışmakta ve bir pansiyoner gibi koruyucu ailenin yanında para ödemek suretiyle kalmaktadırlar. Böylelikle kurum, çok küçük yaşlarda sorumluluğunu üstlenmiş olduğu çocuğa kendi kendine yeterli hale gelinceye kadar bakmakta ve bundan sonra çocuk kendi masraflarını karşılayacak şekilde bir koruyucu aile yanına yerleştirilmektedir (2).

c. Koruyucu Aile Bakımının Sağladığı Faydalar

Koruyucu aile bakımının sağladığı faydalar, bu bakım kapsamına giren taraflar itibariyle ayrı ayrı incelenecektir (3):

- Korunması Gereken Çocuğa Sağladığı Faydalar: Koruyucu aile bakımı, öz ailesi tarafından yeterli bir bakım olanağı kendisine verilemeyen, fakat aile ve toplum hayatına uyum sağlamada güçlük çekmeyen ya da anne ve babasından tamamen ayrılmış, kimsesiz, terkedilmiş, onları tanımayan ve ancak anne ve baba ilgi ve sevgisine şiddetle ihtiyaç duyan çocuklara uygulanan ve pekçok faydalar sağlayan bir bakım

-
- (1) Nitekim; TULAY'ın koruyucu aile türlerine ilişkin olarak yaptığı gruplandırma, çalışan gençlere hizmet karşılığı koruyucu aile hizmeti veren koruyucu aileler ayrı bir başlık altında incelenmiştir, bak., TULAY, "Türk Aile Sistemi İçinde Koruyucu Ailenin Rolü ve Önemi," s. 5.
 - (2) GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s. 156.
 - (3) GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s. 150.

yöntemidir. Bununla birlikte koruyucu aile bakımının bütünüyle kurum bakımının yerine alabilmesi mümkün değildir. Çocuk psikolojisi ve çocuk-aile ilişkileriyle ilgili bilimsel gelişmeler ile sosyal hizmetler alanındaki ilerlemeler, gelecekte çocuk bakımında her iki bakım yönteminden de faydalanma ihtimalinin azalacağı umudunu vermektedir.

Koruyucu aile bakımından faydalanabilecek durumda olan çocuklar arasında yaş bakımından bir ayırım yapılmaktadır. Bunun nedeni, özellikle 6 yaşından yukarı yaşlardaki çocukların ihtiyacı olan sevgi, anlaşış ve özel ilginin, ancak bir aile ortamında sağlanabilmesinin yanısıra aynı şekilde gelişme çağındaki gençlerin ruhsal sorunlarında ihtiyaç duydukları özel yardımların da aynı bakım yöntemiyle karşılanabilmesidir.

- Çocuğun Gerçek Ailesine Sağladığı Faydalar: Öz ailesinde meydana gelen sorunlar nedeniyle çocuk ailesinden uzaklaştırılmak zorunda kalırsa, bu durumda sosyal hizmet müessesesinin kişisel sosyal çalışma uzmanları aracılığıyla bir yandan çocuk için en uygun bakım yöntemini bulma, öte yandan da ailenin sorunlarını teşhis ve tedavi etme çabaları içersine girmesi gerekir. Kişisel çalışma uzmanı ele aldığı ailenin sorunlarının çözümü amacıyla bir tedavi planı hazırlar. Böyle bir planın hazırlanmasındaki amaç, ailenin sorunlarını bir an önce çözümleyebilmek ve aile bireylerinin birarada yaşamalarını mümkün kılacak hizmetler sunabilmektir. Ne varki çocuğun öz ailesinden ayrılması kaçınılmaz ise, bu takdirde kişisel çalışma uzmanı hem ailede çocuktan ayrılmanın yarattığı üzüntüyü azaltmaya, hem de bir süre sonra çocuğunu tekrar öz ailesine dönme ihtimali varsa, ailenin çocukla ilişkinin devamını sağlamaya çalışacaktır..

- Koruyucu Aile Olmak İsteyenlere: Bir yandan kimsesiz, korunmaya muhtaç bir çocuğun, özellikle çocuğu olmayan bir koruyucu aile yanına yerleştirilmesi aileye çocuk sevgisini tattırma bakımından fayda sağlayacağı gibi, diğer yandan ço-

yöntemidir. Bununla birlikte koruyucu aile bakımının bütünüyle kurum bakımının yerine alabilmesi mümkün değildir. Çocuk psikolojisi ve çocuk-aile ilişkileriyle ilgili bilimsel gelişmeler ile sosyal hizmetler alanındaki ilerlemeler, gelecekte çocuk bakımında her iki bakım yönteminden de faydalanma ihtimalinin azalacağı umudunu vermektedir.

Koruyucu aile bakımından faydalanabilecek durumda olan çocuklar arasında yaş bakımından bir ayırım yapılmaktadır. Bunun nedeni, özellikle 6 yaşından yukarı yaşlardaki çocukların ihtiyacı olan sevgi, anlayış ve özel ilginin, ancak bir aile ortamında sağlanabilmesinin yanısıra aynı şekilde gelişme çağındaki gençlerin ruhsal sorunlarında ihtiyaç duydukları özel yardımların da aynı bakım yöntemiyle karşılanabilmesidir.

- Çocuğun Gerçek Ailesine Sağladığı Faydalar: Öz ailesinde meydana gelen sorunlar nedeniyle çocuk ailesinden uzaklaştırılmak zorunda kalırsa, bu durumda sosyal hizmet müessesesinin kişisel sosyal çalışma uzmanları aracılığıyla bir yandan çocuk için en uygun bakım yöntemini bulma, öte yandan da ailenin sorunlarını teşhis ve tedavi etme çabaları içersine girmesi gerekir. Kişisel çalışma uzmanı ele aldığı ailenin sorunlarının çözümü amacıyla bir tedavi planı hazırlar. Böyle bir planın hazırlanmasındaki amaç, ailenin sorunlarını bir an önce çözümleyebilmek ve aile bireylerinin birarada yaşamalarını mümkün kılacak hizmetler sunabilmektir. Ne varki çocuğun öz ailesinden ayrılması kaçınılmaz ise, bu takdirde kişisel çalışma uzmanı hem ailede çocuktan ayrılmanın yarattığı üzüntüyü azaltmaya, hem de bir süre sonra çocuğunu tekrar öz ailesine dönme ihtimali varsa, ailenin çocukla ilişkinin devamını sağlamaya çalışacaktır..

- Koruyucu Aile Olmak İsteyenlere: Bir yandan kimsesiz, korunmaya muhtaç bir çocuğun, özellikle çocuğu olmayan bir koruyucu aile yanına yerleştirilmesi aileye çocuk sevgisini tattırma bakımından fayda sağlayacağı gibi, diğer yandan ço-

cuğu olup paralı koruyucu aile olmak isteyenler bakımından da maddi bir kazanç olanağı yaratmaktadır.

- Koruyucu Aile Bakımı İle Görevli Kuruma Sağladığı

Faydalar: Koruyucu aile bakımı, bu hizmet konusunda birtakım sorumluluklar üstlenmiş sosyal hizmet kurumları bakımından da esas itibariyle maddi bir fayda sağlamaktadır. Gerçekten; koruyucu aile bakımı, kurum bakımına kıyasla daha ucuza malolmaktadır. Ancak bu bakım yönteminin sayesinde çocuğun öz ailesi yanında olmasa bile yine de bir aile ortamında yetişmesinin sağlayacağı manevi kazançları da gözardı etmemek gerekir. Çünkü sosyal hizmet kurumlarının temel amacı, çocuk için en uygun yetiştirme ortamını tesbit ederek bu olanağı çocuğa sağlamaktır.

d. Koruyucu Aile Bakımının Kurum Bakımı ile Karşılaştı -
rılması

Doğal olarak doğumdan başlayarak kendi ailesinin ilgi ve sevgisini hissederek büyüyen bir çocuk, kendini güvenli ve huzurlu hissedecektir. Bunun aksine, çocuğun ailesinin sevgi ve şefkatinden yoksun olması onun ruh ve bedensel gelişimini olumsuz yönde etkileyebilecektir. Nitekim sırf bu nedenle suça yönelen, toplumsal hayata uyum sağlayamayan birçok çocuğa rastlanılmaktadır. Son yıllarda yapılan bazı araştırmalar, çocuk gelişiminde ilk yaşlarda babanın da anne kadar etkili olduğunu ortaya koymuştur. Hatta normal bir psiko-sosyal gelişim için babanın varlığının şart olduğu görüşü benimsenmektedir (1). O halde anne, baba ve çocukların meydana getirdiği aile ortamı, çocuğun normal gelişimi için en uygun ortamdır. Ancak çocuğun kendi ailesinin yanında kalmasının mümkün olmadığı ya da aile biriminin dağıldığı durumlarda önceden de belirtildiği gibi kurum bakımı, koruyucu aile bakımı ya da evlât edinme hizmeti şeklindeki bakım yöntemlerinden faydalanma yoluna gidilecektir. Bu bakım yöntem-

(1) BIYIKLI, "Koruyucu Aile Uygulaması," s. 62.

leri içersinde koruyucu aile bakımının en faydalı yöntem olduğu genellikle kabul edilen bir görüştür. Bu görüşün benimsenmesinde bir yandan çocuğun ailesinin bulunmadığı ya da bulunsa bile ruhsal ve bedensel gelişimini olumsuz yönde etkileyeceğinin anlaşıldığı hallerde, "yapay bir aile"ye duyulan ihtiyaç ile, öte yandan Çocuk Hakları Bildirisi'nde benimsenen çocuğun duygusal bir bağlılık, ahlaki ve maddi bir güvenlik ortamı içinde büyüme hakkına sahip olmasının gerekli olduğu ilkesi (1) etkili olmuştur. Bu nedenle çocuk bakımı ve gelişiminde ailenin önemine inanan gelişmiş ülkelerde çoğunlukla kurum bakımını en aza indirgeyen ve ağırlığı koruyucu aile bakımına veren bir uygulamaya geçilmiştir (2). Böylelikle çocuk bakımında çok eski bir geçmişe sahip olan kurum bakımına kıyasla hemen hemen bütün ülkelerde benimsenen ve uygulanan bakım yöntemi, çocuğun koruyucu aile yanına yerleştirilmesi olmuştur (3). Ne var ki; bu durum, çocuklara ilişkin diğer bakım yöntemlerinin fonksiyon ve önemlerini tamamen ortadan kaldırmamaktadır. Çünkü salt koruyucu aile bakımını tercih etmek her olay ve her çocuk için olumlu sonuç veremeyebilir. Bu nedenle, çocuğun özellik ve ihtiyaçlarını tesbit ederek kendisi için en uygun yöntemini seçmek gerekir.

Çocuğun özellikle küçük yaşlarda anne ya da anne yerine geçen kimse ile teke tek ilişki kurmaya ihtiyacı bulunmaktadır. Oysa geleneksel çocuk koruma ve bakım yöntemleri arasında yer alan çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları gibi kurumlar böyle bir ilişkinin kurulmasını engellemektedirler (4). Bu tür kurumlar daha çok çocuğun fiziksel ihtiyaçlarını karşılamakta ve barınıp korunmasını sağlamaktadırlar. Pek çok psikolog ve psikiyatristin kurumlarda

(1) Bak., yukarıda "Çocuk Hakları Bildirileri," s. 169-170.

(2) BIYIKLI, "Koruyucu Aile Uygulaması," s. 63.

(3) ÖRS, s. 23.

(4) Bak., yukarıda "Kurum Bakımı," s. 193 vd.

çocuklar üzerinde yaptıkları inceleme ve araştırmalar, kurum bakımının çocuğun gelişimi üzerinde olumsuz etki yaptığı sonucunu ortaya çıkarmıştır (1).

Ülkemizde genel olarak koruyucu aile bakımının yaygınlaşmış ve geniş bir uygulama alanı bulmuş bir bakım yöntemi olmadığı bilinmektedir. Oysa koruyucu aile bakımı, korunmaya muhtaç çocukların bakım ve yetiştirilmelerinde taşıdığı özellikler nedeniyle en etkili yöntemlerden biridir. Bu nedenle gelişmiş ülkeler kurum bakımına nazaran koruyucu aile bakımına sosyal hizmet uygulamalarında daha fazla yer vermektedirler.

Koruyucu aile bakımının çocuğa sıcak bir aile ortamı sağlamanın yanında, kurum bakımından olumsuz yönde etkilenen çocukta adeta tedavi edici bir etki yarattığı yapılan incelemeler sonucunda ortaya çıkmıştır. Yine yapılan inceleme ve araştırmalar, koruyucu aile yanında yetişen çocuğun kurumdaki yetişen çocuğa kıyasla daha sağlıklı yetiştiğini; toplumsal hayata daha çabuk uyum sağladığını göstermiştir (2). Ne var ki önceden de belirtildiği üzere her çocuk için koruyucu aile bakımının olumlu sonuç vereceği kesin değildir. Bu nedenle çocuğun kişiliği, geçmiş yaşantısı, ailesi ve dış çevreyle olan ilişkileri ile ihtiyaçları dikkate alınarak kendisi için en uygun bakım ve koruma yöntemi seçilmelidir. Hatta bu seçim yapılarak, çocuk koruma altına alındıktan sonra da sosyal hizmet uzmanlarınca denetimler sürdürülerek seçilen bakım yönteminin çocuğun ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamadığı, gerekli bakım ve korumayı ona sağlayıp sağlamadığı belirlenmelidir. Kaldı ki; koruyucu aile bakımı da bazı sakıncalar taşımaktadır. Örneğin, korunmaya muhtaç bir çocuğun kişilik özelliklerine uygun olmayan, beklentilerini karşılamayan,

(1) BIYIKLI, "Koruyucu Aile Uygulaması," s. 61.

(2) Bu incelemeler konuyla ilgili çalışmalarda bulunan M. SOULE ve NIEL tarafından gerçekleştirilmiştir., bak., BIYIKLI, "Koruyucu Aile Uygulaması," s. 63.

kendisine yeterli sevgi ve ilgiyi gösteremeyen bir koruyucu aile yanına verilmesi, kurum bakımının yaratacağı olumsuz etkiler gibi çocuk açısından kötü bir deneyim olacaktır. Bu duruma bağlı olarak çocuğun kendisine en uygun koruyucu aileyi buluncaya kadar sık sık koruyucu anne değiştirmesi, onu güvensiz hale getirecektir (1). Tersine bir durumda, yani koruyucu ailenin çocuğu benimseyip kuruma iadesi ve tekrar yeni bir koruyucu aile yanına çocuğun yerleştirilmesinde de benzer sonuçlar doğuracaktır. Şüphesiz bu gibi aksaklıkların önüne geçilmesinde, sosyal hizmet müesseselerinde görevli sosyal hizmet uzmanlarına büyük sorumluluklar düşmektedir. Çünkü, iyi seçim yapıp karşılıklı uyum sağlanabilirse, koruyucu aile bakımı kendi ailelerince yeterli bir bakım sağlanamayan ana-babasından ayrı, onları tanımayan kimsesiz veya terk edilmiş ve şiddetle bir aile ortamına, ana-baba modeline ihtiyaç duyan çocuklara sürekli veya belli bir zaman için verilebilecek ideale yakın bir bakım şeklidir (2). Koruyucu aile bakımında aile bireyleri çocuğun ihtiyaçlarına karşı duyarlı, sağlıklı bir kişiliğe sahip olmasında ona yardımcı bir fonksiyon yerine getirebilecekler ve herşeyden önce ona ihtiyaç duyduğu aile ortamını sağlayacaklardır.

e. Koruyucu Aile Bakımına İlişkin İşlemler

Çocuk için en uygun hizmeti sağlamak, onu çeşitli olumsuz etkilerden korumak amacıyla geçici ya da sürekli bir süre içerisinde analık ve babalık fonksiyonlarını yerine getirebilecek aileleri bulmak, çocuğu bu tip aileler yanına

(1) ARNAZ, s. 118-119. Çocuğun sık sık koruyucu aile değiştirmesinin yaratacağı sakıncaları önlemek amacıyla İngiltere'de çocuk bakım kurumları sürekli bir yerleştirmeye girişmeden önce, geçici olarak bir koruyucu aileyi denemektedir. "Geçici koruyucu aile", çocuğun ihtiyaçlarına tam anlamıyla cevap verebilecek, ona ihtiyaç duyduğu sevgi ve özeni gösterebilecek kalıcı koruyucu ailenin bulunmasına yardımcı olmaktadır, bak., FINK, s. 215.

(2) BRIELAND vd., s. 283-284; ARNAZ, s. 119.

yerleştirmek ve bundan sonraki aşamada da çocuğun koruyucu ailesiyle olan ilişkilerini denetlemek, koruyucu aile bakımının temel felsefesidir. Bu nedenle koruyucu aile uygulaması geniş bir ekip çalışmasını, yeterli mali olanakları gerektirir. Sosyal hizmet uzmanlarının yanısıra, aile buroaları, hastane, poliklinik, dispanser, ana ve ocuk sağlığı merkezleri, rehberlik buroaları, okul, dernek ve ilgili resmi müesseselerle, psikiyatrist, uzman doktor ve avukat gibi görevlilerin de bu bakım yönteminde bazı sorumluluklar üstlenmeleri gerekmektedir (1). Ancak bu konuda en önemli görev ve sorumluluk sosyal hizmet uzmanlarına düşmektedir. Bir başka deyişle; sosyal hizmet uzmanı çift yönlü bir görev yerine getirmektedir. Nitekim; öncelikle sosyal hizmet uzmanı çocuğun fizyolojik ve psikolojik durumunun yanısıra, ailesiyle olan ilişkilerini, yetiştirildiği çevrenin özelliklerini, çocuğun özel ilgi ve yeteneklerini, duygularını incelemek (2), sonra da koruyucu aile hakkında gereken incelemeyi yapmak durumundadır.

Sosyal hizmet uzmanının koruyucu aile bakımından faydalanacak çocuğun, gerçekten bu bakım yöntemine uygun olup olmadığını da incelemesi gerekmektedir. Nitekim; rneğin bir görüşe göre 6 yaşından küçük çocukların (zel sorunlu çocuklar haricinde); önemli ruhsal sorunları olan ve ana baba ilişkilerine karşı koyanlar hariç buluğ çağında olan çocukların, aynı aileden olan bir grup halindeki çocukların, ruhi bozukluğu olan okul öncesi çocukların, bir kurumda kalarak tedavi görmekte olup özel ilgi ve yardım sayesinde bir aile içinde yaşama olanağına kavuşmuş çocukların ve nihayet özel ve fiziksel bir bakıma ihtiyaç duyan tıbbi sorunlu çocukların koruyucu aile bakımına uygun oldukları benimsenmektedir (3). Buna karşılık buluğ çağında olup da aile bağlarından

(1) RS, s. 24.

(2) Lela B. COSTIN, *Child Welfare: Policies and Practice*, New York 1972, s. 327-328.

(3) KNEN, s. 13-14. Bu konuda bilgi için bak., "ocuk Refahı," 1960. Sosyal alışma Yıllığından Seçmeler, (ev.),

kurtulup bağımsız olmak isteyen çocuklarla, suçlu, ruhen sakat ve zeka yönünden geri kalmış çocukların yöntemine uygun olmadıkları kabul edilmektedir (1).

Sosyal hizmet uzmanının görevlerinden biri de, yerleştirileceği ailenin isabetli olarak seçimidir. Koruyucu aile bireylerinin çocuğu sevmeleri, ona karşı gereken sabır ve hoşgörüyü gösterebilmeleri, evinin yerini tutabilecek bir yuva sağlayarak yetenekleri ölçüsünde genel ve mesleki eğitimine yardımcı olmaları gerekir (2). Gerek bu açıdan gerekse koruyucu aile bakımının bir sakıncası olarak kabul edilen sık sık anne figürünün değişmesinin önüne geçmek açısından, koruyucu aile olmak isteyen ailenin özellikleriyle, sahip oldukları olanakların iyice incelenmesi ve böylelikle isabetli kararlara ulaşılması gerekmektedir (3). Çünkü önceden de belirtildiği üzere, iyi seçim yapıp karşılıklı uyum sağlanabildiği takdirde, koruyucu aile bakımı korunmaya muhtaç çocuklar için ideal yakın bir bakım şeklidir. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanının koruyucu ailenin seçiminde, ailenin çocuk yetiştirme konusundaki düşünce ve tutumları, ekonomik olanakları, komşu ilişkileri, yaşadıkları evin fiziksel koşulları gibi hususları da incelemesi gerekmektedir. Bu incelemeler sonucunda çocuğun koruyucu aile yanına yerleştirilmesiyle sosyal hizmet uzmanının görevi sona ermemektedir. Nitekim; çocuğun hasta olması veya özel bakıma ihtiyaç duyması hallerinde sosyal hizmet uzmanı koruyucu anne ve babaya önerilerde bulunacak, aile ve çocuk arasındaki ilişkileri denetimi altında tutacaktır (4).

Koruyucu aile bakımının işlerlik kazanabilmesi, kendisinden beklenen faydayı verebilmesi için dikkate alınması gereken bazı hususların bulunduğu, yukarıda yapılan açıklamalar-

Filiz SAN), (Amerikan Milli Sosyal Çalışma Derneği Yayını, New York, 1960), Ankara, 1968, s. 59.

(1) GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s. 5; KÖNEN, s. 15-16.

(2) BIYIKLI, "Koruyucu Aile Bakımı," s. 12.

(3) ARNAZ, s. 119.

(4) BAYCIN, s. 13.

dan anlaşılmaktadır. Şimdi de bu hususlar çocuk ve giderek koruyucu aile bakımından ayrı ayrı incelenmeye çalışılacaktır.

- Çocuk Bakımından: Çocuğun koruyucu aile yanına yerleştirilmesinde elde edilecek başarı, çocuğun yaşına, sahip olduğu özellikle psikolojik sorunlar yönünden koruyucu ailenin isabetli seçimiyle yakından ilgilidir (1).

Koruyucu aile yanına çocuğun yerleştirilmesi için kesin bir yaş sınırı koymak aslında mümkün değildir. Ancak, bu bakım yönteminin 13 yaşından küçük çocuklar için daha iyi sonuçlar verdiği ileri sürülmektedir. Bu yaşın üstündeki çocuklarda kişilik oturmuş, aile sevgi ve ilgisine olan ihtiyaç azalmış olduğundan çocukla koruyucu aile arasında anlaşmazlık çıkması ihtimali artmaktadır (2). Nitekim kişiliği gelişim açısından inceleyen psikanalist ekolün kurucusu Freud'a göre ilk beş yılın kişiliğin şekillenmesinde önemi büyüktür. Bir incelemeye göre de 13 yaşından büyük çocuğu, aileler istememektedirler. Bu nedenle, yaşı küçük olan korunmaya muhtaç, suçlu ya da uyumsuz çocuklar için müstakil aile, 13 yaşından büyük çocuklar için de aile ünitelerine ayrılmış kurum ya da grup evleri uygun görülmektedir. Cinsiyet açısından bir ayırım söz konusu olmamakla birlikte, kızların duygusal ihtiyaçlarınının daha yoğun olması, nedeni, onların ön plana alınmasına yol açmaktadır (3).

Yapılan açıklamalara bağlı olarak koruyucu aile bakımının duygusal bunalım geçiren ve aile sevgisine ihtiyaç duyan; ailesi bulunmayan veya onlar tarafından terkedilen; kurum hayatına uyamayacağı anlaşılan çocuklar için daha uygun olacağı söylenebilmektedir (4).

(1) BIYIKLI, "Koruyucu Aile Bakımı," s. 14.

(2) BIYIKLI, "Koruyucu Aile Bakımı," s. 14-15; BIYIKLI, "Koruyucu Aile Uygulaması," s. 65.

(3) BIYIKLI, "Koruyucu Aile Uygulaması," s. 65.

(4) BIYIKLI, "Koruyucu Aile Bakımı," s. 15.

- Koruyucu Aile Bakımından: Koruyucu ailede çocuk ya da çocukların bulunması, bu aile yanına çocuğun yerleştirilmesine engel değildir. Ancak koruyucu ailenin çocuklarının küçük yaşta olmaları halinde bunların yeni gelen çocuğu kıskanabilecekleri ve sorun yaratacakları dikkate alınmalıdır. Koruyucu ailenin seçiminde, genel ve soyut kurallardan değil, yerleştirilecek çocuğun özellikleri ve ihtiyaçlarından hareket etmek gerekmektedir. Koruyucu ailenin sosyal hizmet uzmanı ve diğer görevlilerle iyi ilişkiler kurabilecek ve onların görevlerini kolaylaştıracak nitelikte olmasına dikkat edilmelidir (1).

Koruyucu aile bakımının, ancak koruyucu ana-babanın, öz ana-babanın yerini tutabileceği ölçüde bir anlamı vardır. Bütün diğer dış koşullar, çocuğun gelişmesini sağlayan sevgi ve anlayışın var olması koşulu karşısında, pek az önem taşımaktadır. Bu nedenle koruyucu ailenin çok titiz bir çalışma ve değerlendirme sonucunda seçilmesi şarttır. Hatta koruyucu aile bakımının taşıdığı bu önem nedeniyle, çocuğun koruyucu aile yanına yerleştirme işleminin mediko-psikososyal bir ekibin işbirliği ile yürütülmesinin faydalı olacağı savunulmaktadır (2).

Koruyucu ailenin seçiminde önceden de belirtildiği üzere genellikle, ailenin evli bir çiftten oluşması; eşlerin dengeli bir evlilik yaşamının bulunması; çocuğun eğitimiyle ilgilenecek zaman ve formasyona sahip olmaları; görevli uzmanlarla olumlu bir diyalog kurabilecek özelliklere ve kültür düzeyine sahip olmaları; çocuğu bütün kusurlarıyla kabul edebilecek olgunlukta bulunmaları; varsa kendi çocuklarını iyi yetiştirmiş olmaları ile orta yaşta olmaları koşulları aranmaktadır (3).

(1) BIYIKLI, "Koruyucu Aile Bakımı," s. 15.

(2) BIYIKLI, "Koruyucu Aile Uygulaması," s. 66.

(3) BIYIKLI, "Koruyucu Aile Uygulaması," s. 66. Ayrıca bak., COSTIN, s. 142-144.

Yukarıda yapılan genel nitelikli açıklamaların ışığında, şimdi de durum ülkemiz mevzuat ve uygulaması incelenmeye çalışılacaktır.

2828 sayılı Kanununun 23. maddesine dayanılarak çıkarılan Koruyucu Aile Yönetmeliğinin hazırlanış amacı, korunmaya muhtaç çocuklara götürülen koruyucu aile hizmetinin tür ve niteliğini, uygulama esaslarını, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü ile koruyucu ailenin yetki ve sorumluluklarını belirlemek, hizmetin etkin bir şekilde yürütülmesini sağlamaktır (md. 1). Yönetmeliğin düzenlediği hususlar, koruyucu ailenin seçimi, koruyucu ailenin çocuklarla ilgili sorumlulukları, Genel Müdürlükle olan ilişkileri, hizmetin işleyişi ve aileye bu hizmet karşılığı ödenecek ücrettir (md. 2). Koruyucu aile, mahkemece hakkında korunma kararı alınan korunmaya muhtaç çocuğun, aile ortamında yaşamasını sağlayan öz anne, baba yerini tutabilecek geçici veya sürekli, ücretli ya da gönüllü bakımını İl Müdürlüklerinin denetiminde, bu Yönetmelikte belirlenen esas ve usullere göre gerçekleştiren ailedir (md. 5). Koruyucu aile hizmetlerini yürütmek, İl Müdürlüklerinin görevi olup, bu görev kuruluşlar tarafından (1) işbirliği yapılarak koordineli bir şekilde yürütülecektir (md. 6). Haklarında korunma kararı verilip koruyucu aileye yerleştirilmesi İl Müdürlüğü ve kuruluşlarca uygun görülen çocuklar ile koruyucu aile olması kararlaştırılan kişilere ait bilgiler İl Müdürlüğünce toplanır (md. 7). Koruyucu aile yanına yerleştirilmesi uygun görülen çocukların, varsa veli ya da vasisinden izin alınır (md. 8). Kuruluşlar, her ay koruyucu aile yanına yerleştirilebilecek durumdaki çocukların ad ve soyadlarını, doğum yeri ve tarihleriyle korunma kararı nedenlerini içeren liste ile birlikte sağlık durumu, psiko-sosyal ve fiziksel gelişimlerini gösteren bir raporu İl Müdürlüğüne gönderirler (md. 9).

(1) Yönetmeliğin 5. maddesine göre çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları, kuruluş biçiminde adlandırılmıştır.

Koruyucu ailenin seçiminde önceden belirtilen esaslar aranır (md. 10). İl Müdürlüklerine koruyucu aile olmak üzere başvuran ailelere, koruyucu aile bakımının işleyişi, ilkeleri, korunmaya muhtaç olup kuruluşlarda bakım altında olan çocukların özellikleri hakkında bilgi verilir. Ailenin yazılı başvurusu alınarak ilk mülakat yapılır (md. 11). Çocuğun koruyucu aile yanına yerleştirilmesi için ailenin çevre koşulları, kişilik özellikleri, evlilik ve sosyal ilişkileri, çocuk yetiştirme konusundaki yargıları ve diğer aile üyelerinin bu konudaki düşüncelerini almak amacıyla ev ziyaretleri yapılarak sosyal inceleme raporu hazırlanır. Yapılan inceleme sonucu koruyucu aile olmasına karar verilen ailelerle, bu ailelere yerleştirilmesi düşünülen çocuklar arasında ilişki kurma çalışmalarına başlanır (md. 12, 13). Çocuklarla aile arasında gerekli uyum sağlandıktan sonra nüfus ve evlenme cüzdanı sureti, ikâmetgah ilmuhaberi, gelir bildirimi, sağlık durumunu gösterir Sağlık Kurulu Raporu hazırlatılır. Bu evraklar tamamlandıktan sonra, İl Müdürü ile koruyucu aile arasında örneği Genel Müdürlükçe hazırlanacak mukavele imzalanarak Valiliğin onayına sunulur. Mukavelenin Valilikçe onaylanmasından sonra çocuk bir tutanakla koruyucu aileye teslim edilir (md. 14, 15, 16).

Henüz korunma kararı çıkartılmamış, acilen bakım altına alınması gerekli çocuklar, Valilik onayı ile işlemler sonradan tamamlanmak üzere koruyucu aile yanına yerleştirilebilir. Koruyucu aile yanına yerleştirilen çocuk hakkında Genel Müdürlüğe bilgi verilecektir. Bundan sonraki aşama yani çocuk koruyucu aile yanına yerleştirildikten sonra, özellikle ilk aylarda sık sık olmak üzere ayda bir düzenli olarak izlenir. Bu ziyaretlerde çocuğun fiziksel, psikolojik ve sosyal ihtiyaçları, aile ile olan uyumunda ortaya çıkacak sorunların giderilmesi yönünde mesleki çalışmalar yapılır (md. 17, 18, 19).

Yönetmelikte ayrıca koruyucu ailenin çocuğu yetenekleri ve becerisinin elverdiği noktaya kadar, eğitimi, bakımını ve meslek sahibi olmasını, sağlığının korunmasını kendi öz çocukları gibi sağlamakla yükümlü olduğu (md. 20); yanlarına yerleştirilen çocukları hiçbir suretle hizmetçi, dadı ve besleme olarak kullanamayacakları ile varsa ailesi ve akrabalarıyla yetkililerin uygun gördüğü şekil ve zamanda görüşürme konusunda sorumlularını (md. 21, 22) belirtilmiştir. Nihayet koruyucu ailenin Genel Müdürlükle olan ilişkileri (md. 23-30) ile koruyucu ailelere ödenecek ücrete ilişkin esaslar da Yönetmelikte düzenlenmiştir (md. 31-34).

f. Koruyucu Aile Bakımını Sona Erdiren Haller

Koruyucu aile hizmetinin sona ermesi genel olarak şu şekillerde olmaktadır (1):

- Çocuk hakkında verilen korunma kararının süresi bittiğinde ya da bu karar kalgığında veya öz ailesinin isteği üzerine çocuk öz ailesine geri dönerse: Gerçekten, çocuğun korunmaya muhtaç hale gelmesine ve dolayısıyla hakkında korunma kararının alınmasına yol açan neden veya nedenler giderilmiş ise korunma kararının kaldırılmasıyla veya korunma kararının süresi dolduğunda koruyucu aile bakımı sona ermektedir. Öte yandan, çocuğun varsa öz ailesinin isteği (ailenin çocuğa bakabilme olanaklarına sahiden sahip olması koşulu ile) üzerine de koruyucu aile bakımı sona ermekte ve çocuk öz ailesi yanına geri dönebilmektedir.

- Koruyucu aile çocuğu evlât edinirse: Koruyucu aile bakımını sona erdiren bir diğer hal de, koruyucu ailenin çocuğu evlât edinmesidir. Ülkemizde genellikle koruyucu

(1) Bak., Rezan TOKALP, "Koruyucu Aile Tatbikatı," Sosyal Hizmet Dergisi, C. III, Sa: 9, Haziran 1969, s. 13-14.

aile bakımının, evlât edinmeye basamak teşkil ettiği görülmektedir (1).

- Çocuğun koruyucu aileye uyum sağlayamaması veya koruyucu ailede yeterli bakım ve kabulü bulamaması halinde kurum tarafından geri alınması ya da koruyucu aile tarafından geri verilmesi: Çocuk, yanına yerleştirildiği aileye uyum sağlayamıyorsa ya da ailenin ona ihtiyaç duyduğu ilgi ve sevgiyi yeterince veremediği sosyal hizmet uzmanlarınca tespit edilmiş ise, bu taktirde yetkili sosyal hizmet kurumu çocuğu aileden geri alabilmektedir. Buna karşılık, koruyucu aile de çocuğun kendilerine uyum sağlamaması, çocukla aralarında yakın bir ilişkinin kurulamaması gibi nedenlerden dolayı çocuğu geri verilir.

3. Evlât Edinme Müessesesi

Evlât edinme müessesesiyle ilgili olarak, aşağıda, çeşitli tanımlara, evlât edinme koşullarına, işleyiş esaslarına ve konuda sosyal hizmet uzmanların görevlerine, evlât edinmenin sona erme şekilleri ile hukuki ve mali sonuçlarına ana hatları ile yer verilecektir.

a. Tanım

Kendilerine ait aile ortamından yoksun çocuklara yönelik bir sosyal hizmet türü olan evlât edinmeye ilişkin doktrininde ve uygulamada çeşitli tanımlara rastlanılmaktadır. Bu tanımlardan birine göre evlât edinme, çocuğun ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan bir sosyal hizmet alanıdır (2). Bir diğer tanıma göre ise evlât edinme, "evlât edinilecek çocuğu, onun öz ailesini ve çocuğu evlât edinecek aileyi içine alan süreçtir. Hukuki açıdan diğer bir tanımda da evlât edinme, "çocuğu olmayan bireylere evlât sevgisini sağlamaya yarayan hukuki sonuçları itibariy-

(1) Bak., aşağıda "Koruyucu Aile Bakımı-İzmir İli Örneği" hakkında uygulama, s. 261.

(2) FINK, s. 225.

le sahih nesebe muadil bir cali nesep bağı" şeklinde ele alınmaktadır (1). Başka bir tanımda ise evlât edinme, doğumla bir hısımlık grubuna mensup olan bireyin sosyolojik bakımdan kan bağlarına denk tutulan yeni hısımlık bağları kazanmasını sağlayıcı müesseseleşmiş bir uygulama şeklinde belirtilmekte ve yeni kazanılan bağların eskilerini büsbütün veya kısmen bertaraf ettiği vurgulanmaktadır (2). Bu niteliği itibariyle evlât edinme, sun'i olarak neseb bağı kurmaya olanak veren bir müessesedir (3). Nihayet bir diğer tanıma göre de evlât edinme, koruyucu aile bakımından farklı olarak, öncelikle çocuğun kendisini, öz ailesini ve evlâtlık almak isteyen aileyi içine alan kanuni bir sözleşmedir. Bu nedenle, çocuğun sorumluluğu tamamiyle evlâtlık alan aileye verilirken, geleceği de kanunların öngördüğü biçimde güven altına alınmış olmaktadır (4).

b. Evlât Edinme Koşulları

aa. Esasa Ait Koşulları

Bu koşullar evlât edinen ve evlât edinilen bakımından ayrı ayrı incelenecektir (5):

1. Evlât Edinen Bakımından Koşullar

- Belirli Bir Yaşa Gelmiş Olmak: İlk koşul evlât edinecek bireyin Medeni Kanunda aranan yaş koşulunu gerçekleştirmektedir. Medeni Kanunda 40 olarak belirlenen yaş koşulu (6), 2846 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle 35'e indiril-

-
- (1) GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s. 147.
(2) Ancak bu tanımın sosyolojik bakımdan yeterli fakat müessesenin hukuki özelliklerini ortaya koyması bakımından yetersiz olduğu ileri sürülmektedir, bak., Tuğrul ARAT, "Evlât Edinme Hukukundaki Gelişmelere Toplumsal-İşlevsel Açından Bakış," Prof. Dr. Osman F. Berki 'ye Armağan, Ankara, 1977, s. 105.
(3) M.Ş. TULAY, "Evlât Edinme," Sosyal Hizmet Dergisi, C. IV, Şubat-Mart-Nisan 1970, s. 18.
(4) ARNAZ, s. 120.
(5) Ayrıntılı bilgi için bak., YAŇATAROL/BALAMİR, s. 10-14.
(6) Medeni Kanunda evlât edinmek için 40 yaşında olmak koşulunun aranmasının nedeni olarak, evlât edinmenin çocuksuz kimselerin çocuk hasretini giderme amacına hiz-

miştir. Bu değişikliğin yapılmasında, 40 yaşındaki bireyin çocuğa bakmasında çekeceği güçlüklerin dikkate alınmasının etkisi olduğu belirtilmiştir. Kanunda bireylerin kişisel durumlarıyla ilgili bir madde olmadığı için kadın, erkek, evli, bekâr herkes aranan koşulları gerçekleştirmek suretiyle evlât edinebilecektir.

- Evlilik İçi Furuu Bulunmaması: Evlât edinecek kimse- nin çocuğu, torunu veya torununun çocuğu bulunmamalıdır. Medeni Kanunun 125/1 maddesine göre, sahih nesebli çocuklar kadar, nesebi sonradan düzeltilmiş furuu ve bunların çocukları ve torunlarının çocukları ile batıl bir evliliğin ürünü olan çocuklar, evliliğin feshine karar verilmiş bile olsa sahih nesepli sayılacaklarından bu yasağın kapsamına girmektedirler. Kanun evlilik içi çocuktan söz ettiği için, evlât edinecek bireyin evlilik dışı furununun bulunması evlât edinmeye engel olmaz. Ayrıca bir kimse eşi hariç olmak üzere akrabalarını da evlât edinebilmektedir. Yine birey, bir - den çok kimseyi evlât edinebilmektedir. Evlilik içi çocuğun bulunmaması koşulu, evlât edinme sözleşmesinin yapıldığı anda düşünüldüğünden, bir kimse çocuğu öldükten sonra başka bir çocuğu evlât edinebilir. Daha sonra bir çocuğunun olması, evlâtlık işemini etkilemez.

- Evlât Edinilen İle Evlât Edinen Arasında Yaş Farkı Bulunması: Evlât edineceği çocuğa gerekli eğitimi verebilmesi, otoritesini kurabilmesi, hatta çocuğun iyi yetiştirebilmesi için gerekli bilgi ve görgüye sahip olabilmesi amacıyla, evlât edinen ve edinilen arasında en az 18 yaş farkının bulunması koşulu aranmaktadır (md. 253) (1).

met ettiği ve bu yüzden evlât edinecek bireylerin artık çocuk sahibi olamayacakları bir yaşa gelmiş olmalarının gerektiği gösterilmiştir, bak., AKINTÜRK, s. 277.

- (1) Kanun bu hükmü ile evlât edinmeyi gerçek ve doğal evlât bağının iyi bir taklidi haline getirmek amacıyla evlât edinenle evlâtlık arasındaki zaman mesafesini, ana baba ve çocuk arasındaki yaş farkına az çok benzetmek istemiştir, bak., AKINTÜRK, s. 279.

- Eşin Rızası: Medeni Kanununun 444. maddesine göre sağ kalan eşin miras hakkı diğerinin çocuğunun bulunup bulunmasına göre değişmektedir. Bu nedenle eşin rızasının alınması zorunludur. Ancak temyiz kudretinden yoksunluğu veya gaipliği ya da nerede olduğunun bilinmemesi durumunda, bu eş için kayıym tayini yoluna gidilmektedir. Eşden izin alınmamış olması evlât edinmenin mirasçısına dava hakkı veremez, aynı şekilde iznin alınmayışı sözleşmenin iptalini gerektirmez. Nihayet belirtilmesi gereken bir husus da, iki kişinin birlikte evlât edinmelerinin, ancak evli çiftler için mümkün olduğudur. Evli olmayan iki kişi birlikte evlât edinemazler.

- Ehliyet: Temyiz kudretine sahip bulunmayanlar Medeni Kanununun 16 ve 255. maddeleri uyarınca kanuni temsilcilerinin onayı olmadıkça hiçbir eylem ve işleme girişemezler. Bu yüzden evlât edinmeleri de mümkün değildir. Buna karşılık, Medeni Kanununun 13 ve 14. maddelerine göre yaşının küçüklüğü nedeniyle veya akıl hastalığı, akıl zayıflığı, sarhoşluk ya da bunlara benzer nedenlerle akli başında davranma yeteneğinden yoksun olmayan herkes temyiz kudretine sahiptir.

2. Evlât Edinilen Bakımından Koşullar:

Medeni Kanununun 254. maddesine göre temyiz kudretine sahip olan (mümeyyiz) birey, rızası olmadıkça evlât edinilemezler. Ana-babanın veya hakimin onayı alınmadıkça, mahcur ile küçük, mümeyyiz bile olsalar, evlât edinilemezler. Evlât edinilecek kişinin temyiz kudretine sahip olması halinde kendi rızası alınırken, temyiz kudreti olmayanların ana ve babalarının veya hakimin evlât edinmeye izin vermesi gerekmektedir. Ana veya babadan birisinden velâyet hakkının alındığı durumlarda diğerinin iznini almak yeterli olabileceği gibi, evlât edinmeye izin vermenin velâyet hakkından değil ve fakat kan bağından doğduğu görüşüne dayanılarak ana ve babadan izin alınması yoluna da gidilmektedir. Yine

bu görüş doğrultusunda ana ve baba yerine hakimin takdir yetkisini kullanması da mümkün olmaktadır.

Çocuk vesayet altında ise vesayet makamından, buluntu ise kayımdan izin alınır. Bir başka deyişle; vasa-yet dairelerinin (Asliye ve Sulh Hukuk Mahkemelerinin) o-nayı alınmalıdır. (MK. md. 406/1). Ana-babanın menfaatleri ile velâyetleri altındaki çocuğun menfaati çatışlıyorsa; a-na-babadan birisinin gaip veya gayri mümeyyiz olması hal-lerinde hakim tarafından çocuğa bir kayyım tayin edilmekte-dir.

bb. Şekle Ait Koşullar:

Medeni Kanunun 256. maddesine göre evlât edinme, ev-lât edinen kimsenin ikametgahı hakiminin müsaadesi üzerine yapılacak resmi bir senet üzerine olur ve durum doğum kütü-ğüne kaydedilir. Kanuni koşullar bulunmakla birlikte evlât edinmek isteyen kimsenin çocuğu görüp gözettiği bilinse ya da evlât edinilmek için herhangi bir önemli neden bulunsa bile, hakim çocuğun menfaatlerine aykırı görürse, isteni-len izni veremez. Görüldüğü üzere bu madde hem esasa ve hem de şekle ilişkin hükümler içermektedir.

- **Hakimin İzni:** Yetkili mahkeme evlât edinenin ikamet-gahındaki mahkemedir. Hakim evlât edinmeye ait izni resmi senedin düzenlenmesinden önce verebileceği gibi sonra da ve-rebilir. Noterler önce mahkeme kararı aramaktadır (1).

- **Resmi Senet:** Evlât edinme sözleşmesi resmi senet bi-çiminde noter tarafından re'sen yapılacaktır. Bu senedin en az iki tanık önünde düzenlenmesi; taraflar, tanıklar ve no-ter tarafından imzalanması gerekmektedir (2). Taraflar yeri-

(1) Yargıtay kararlarına göre ikametgah hakimi tarafından verilmeyen kararlar sözleşmeyi iptal ettirmez. Medeni Kanun izin makamı olarak Sulh Hukuk hakimini özel ola-rak görevlendirmediğine göre görevli Mahkeme, evlât e-dinen kimsenin ikametgahındaki Asliye Hukuk Mahkemesi-dir.

(2) 1512 sayılı Noterlik Kanunu ile tanık koşulu kaldırıl-mıştır.

ne "özel surette yetkili kılınan" vekilleri de bu senedi imzalayabilirler. Eşlerin hazır bulunmasının bir zorunluluğu olmayıp, senete noter adı, işlemin yapıldığı yer ve tarih, varsa tercüman, tanık ya da bilirkişinin kimlik ve adresleriyle ilgilinin isteğine ilişkin beyanı, imzası, noterin imza ve mühürü bulunmalıdır.

- Nüfus Kütüğüne Tescil: 2846 sayılı Kanunla Medeni Kanununun 257.maddesine yapılan eklemeye göre, karı koca tarafından birlikte evlât edinilen ve mümeyyiz olmayan küçüklerin nüfus kaydında ana baba adı olarak, evlât edinen karı kocanın adları yazılır. Evlâtlığın, miras ve başka haklarının halele uğramaması, aile bağlarının devam etmesi için evlâtlığın naklen geldiği aile kütüğü ile evlât edinenin aile kütüğü arasında her türlü bağ kurulur. Ayrıca her iki nüfus kütüğüne evlâtlıkla ilgili resmi senedin tarih ve sayısı da kaydedilir. Evlâtlığın reşit olduktan sonra ana babasının ismini kullanma hakkı saklıdır. Evlât edinme ile ilgili kayıtlar mahkeme kararı olmadıkça veya evlâtlık istemedikçe hiçbir şekilde açıklanamaz. Nüfusa tescil işlemi hakim, noter, evlât edinen veya evlât edinilen taraflar ve yakınları ya da kanuni temsilcileri tarafından yaptırılabilir. Bunun için mahkemeden alınan izne ilişkin ilâm, noterin düzenlediği resmi senet veya sureti dilekçeye eklenir. Nüfusa tescil evlât edinilenin ölümünden sonra da yaptırılabilir.

c. Evlât Edinme Müessesesine İlişkin Olarak Sosyal Hizmet Uzmanlığının Rolü ve Önemi

Evlât edinme müessesesinde, evlât edinilen çocuğun varsa ailesinin veya yaşı uygunsa kendisinin rızasıyla, hakim rızası birinci derecede rol oynamaktadır. Ayrıca çocuğun evlât edinmek isteyen ailenin de, çocuğu evlât edinme konusunda kesin bir karara varmış olmaları gerekir (1). Ev-

(1) GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s. 148-149.

lilik dışı doğan her çocuk evlât edinme konusu olmadığı gibi, her evlât edinme olayı da bir gayri meşru çocukla ilgili değildir. Ancak, sosyal hizmet müesseselerine getirilen çocukların önemli bir kısmının evlilik dışı doğmuş olması ve bunların evlât olarak verilmesinin düşünülmesi karşısında bu durumdaki çocuklara ve evli olmayan annelerine yönelik Sosyal Hizmetlerin etkinleştirilmesi gerekmektedir. Nitekim; batı ülkelerinde anne doğumdan önce sosyal hizmet müessesesine başvurabilmekte ve bu durumda anneye birlikte çocuğa sağlanacak hizmetler planlanmakta, annenin çocuğu ileride yanına alma ihtimalleri üzerinde durulmaktadır. Hatta kimi halde, sosyal hizmet uzmanları çocuğun ana ve babasıyla temasa girerek evlenmelerini sağlamaya çalışmakta, ancak bunu gerçekleştirme konusunda zorlamaya gitmekten kaçınmaktadırlar. Anne çalışıp hayatını düzene koyabilme ve çocuğuna bakabilme amacıyla bazı tasarımlara sahip ise, bu durumda çocuk geçici bir süre için koruyucu aile yanına yerleştirilmekte ve annenin uygun olduğu zaman tekrar annesine verilmektedir. Ancak anne böyle bir olanağa sahip değilse ve çocuğundan ayrılma konusunda kesin kararını vermişse, çocuğun evlâtlık olarak bir aileye verilmesi yoluna gidilebilmektedir. Bütün bu aşamalarda sosyal hizmet uzmanı, çocuğun annesine isabetli karar verebilmesini sağlamak için yardımcı olmaktadır. Ayrıca sosyal hizmet uzmanları evlât edinme konusunda çocuğun yaşını da dikkate almak durumundadırlar. Konuyla ilgili bir görüşe göre çocuğun yaşı ne kadar küçükse, evlât edinen ailenin ona alışması o denli kolaylaşacaktır (1). Aksi görüşe göre ise, çocuğun küçük yaşta annesinden ayrılmaması gerekmektedir (2).

-
- (1) GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s. 149. Ayrıca bak., YÖRÜKOĞLU, s. 185.
(2) GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s. 149.

Evlât edinme müessesesi çerçevesinde sosyal hizmet uzmanlarına düşen bir diğer görev de, gerek çocuk gerekse evlât edinecek aile açısından, evlât edinme olayının gerçekleşmesinin gerçek anlamda faydalı olup olmayacağıının belirlenmesidir. Bu amaçla sosyal hizmet uzmanı, hem evlât edinecek ailenin maddi ve manevi özelliklerini hem de çocuğun ihtiyaç ve beklentilerini incelemek zorundadır. Sosyal hizmet uzmanının bu noktada dikkat etmesi gereken bir husus da, çocuğun evlât edinme hizmetinden faydalanabilecek konumda olup olmadığıdır. Genellikle anne ve babasını ölüm nedeniyle kaybetmiş çocuklar, kimsesiz çocuklar, evlilik dışı doğmuş çocuklar ile anne ve babasının isteğiyle evlâtlık verilme istenen çocukların bu hizmetten faydalanabilecekleri kabul edilmektedir (1). Bundan sonrası sosyal hizmet uzmanlarına düşen görev, evlât edinme işleminin sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesi için çocuk ve onu evlât edinecek aile arasında uyum sağlanmasına çalışmak olacaktır (2).

d. Evlât Edinme Müessesesine İlişkin İşlemler

Kuruluşlarca bakılıp korunmakta olan kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocukların evlât edinilmeleriyle ilgili olarak esas itibariyle yapılan işlemler şu şekildedir (3):

1. Evlât edinecek ailenin başvurusu,
2. Evlât edinilecek aile hakkında yapılacak sosyal inceleme,
3. Evlât edinilecek çocuğun ailevi durumu dikkate alınarak, anne ve babasının onayı (bu onay mahkeme önünde sözlü olabileceği gibi, noterden tasdikli yazılı bir belge şeklinde vekiller aracılığıyla da olabilir),

-
- (1) Aysin ER/ Süleyman YANÇATAROL, "Evlât Edinme," Sosyal Hizmet Dergisi, C. V, Sa: 12, Kasım-Aralık-Ocak 1972-1973, s. 21. Benzer görüş için bak., GÖKÇE, Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu, s. 148-149.
 - (2) Örneğin ABD.'de bu aşamadan sonra sosyal hizmet uzmanının görevi sona ermekle birlikte, aileden gelen istek üzerine aile ve çocukla ilişkisi yeniden başlamaktadır, bak., FINK, s. 227.
 - (3) Ayrıntılı bilgi için bak., YANÇATAROL/BALAMİR, s. 18.

4. Buluntu bir çocuğun evlât edinilmesi halinde mahkemenin talebi ve idarenin göstereceği bir kişinin mahkeme tarafından çocuğa kayyım tayini,

5. Mahkemece verilecek evlât edinme kararı (bu kararda taraflar; evlât edinecek aile, kayyım, çocuğun ailesi veya vasisidir),

6. Evlât edinme kararının mahkemece verilmesinden sonra kararın kesinleşmesi için 15 gün beklenir ve karara kesinleşme şerhi konulur,

7. Mahkemenin verip kesinleştirdiği evlât edinme kararı esas alınarak taraflarca noterlikte evlât edinme sözleşmesi yapılır,

8. Evlât edinme kararı ve noter sözleşmesi nüfus müdürlüğüne iletilerek çocuğun, evlât edinenin aile kütüğüne, kaydı yaptırılır.

Belirtmek gerekir ki, bir çocuğu ancak aralarında evlilik bağı bulunan iki kişi birlikte evlât edinebilirler. Öte yandan karı veya kocanın bir çocuğu tek başlarına ya da ayrı ayrı evlât edinmeleri de mümkündür. Ne var ki, çocuğu kim evlât edinirse edinsin sonuçta, o çocuk bir aile ortamına kavuşturulmaktadır. İşte bu noktada küçükle yeni ailesi arasında sağlıklı ilişkiler kurulması açısından sosyal hizmet uzmanına önemli görevler düşmektedir.

Görülmektedir ki, evlât edinme müessesesi açısından sosyal hizmet uzmanlarının iki yönde katkıları olmaktadır. Bunlar sırasıyla (1):

1. Evlât edinme aşamasında yapılacak sosyal çalışma faaliyetleri:

- Evlât edinecek ailede yapılacak sosyal inceleme,
- Yeni ana-baba ile kişisel çalışma,
- Eğer varsa gerçek ana-baba ile kişisel çalışma,
- Evlât edinilecek kişi ile kişisel çalışma,

2. Evlât edinildikten sonra yapılan sosyal çalışma faaliyetleri:

- Çocuğun yeni çevreye uyumunu incelemek,

(1) ER/YANÇATAROL, s. 22.

- Ailenin kendilerinin olmayan çocuğu benimsemelerini sağlamak,

- Aileyi sık sık kontrol etmek ve varsa sorunları aileyle birlikte çözümlenmeye çalışmak,

- Toplumun evlâtlık müessesesi hakkındaki değer yargılarını olumlu yönde değiştirmeye çalışmaktır.

e. Evlât Edinmenin Sona Erme Şekilleri

Medeni Kanununun 258. maddesi tarafların rızası ve hakim kararıyla, evlât edinmenin sona erebileceğini hükme bağlamıştır.

- Tarafların Anlaşması (Rızası) İle: Evlât edinme ilişkisi her iki tarafın rızalarıyla her zaman ortadan kaldırılabılır. Ancak tarafların Medeni Kanununun 258. maddesinde yer alan esaslara uymaları gerekmektedir. Böyle bir durumda, hakimden izin aldıktan sonra yeni bir sözleşme yapılacaktır. Bu sözleşmenin yapılabilmesi için tarafların hayatta ve temiz kudrétine sahip olmaları gerekmektedir. Yine evlât edinilen küçükse anne ve babasının izni veya vasisinin izni; evli ise eşinin onayı alınmalıdır. Karı-koca birlikte aynı kişiyi evlât edinmişlerse, evlât edinme ilişkisinin sona erdirilebilmesi için diğer eşin de rızası gereklidir. Eşlerden birisi ölmüş ise sağ kalan eş evlât edindiği kimse ile anlaşarak sözleşmenin iptalini isteyebilirler (1).

- Hakim Kararı İle: Haklı nedenlerin varlığı halinde taraflardan herbiri evlâtlık sözleşmesinin ortadan kaldırılmasını mahkemeden isteyebilir. Bu nedenler örneğin; evlât edinmenin kanuni görevlerini yerine getirmemesi, çocuğun yetiştirilmesi konusunda aşırı ihmâl göstermesi, ahlaka aykırı, onu kırıcı davranışlar olabilir. Medeni Kanununun 274. maddesinde yer alan velâyetin kaldırılması nedenlerinden başlıcaları da evlâtlık sözleşmesinin sona erme nedenleri arasında yer almaktadır. Aşağıda belirtilen nedenlerin varlığı

(1) ATILIA DAÇDELEN, "Evlât Edinme", "Sosyal Hizmet Dergisi", C. VI, Sa: 7, Ağustos-Eylül-Ekim 1974, s. 22.

ğı halinde de evlât edinen, sözleşmenin ortadan kaldırılması için mahkemeye başvurabilir (1):

- Evlâtlık, evlât edinene veya yakınlarından birine karşı ağır bir cürüm işlerse,

- Evlâtlık, evlât edinene veya ailesine karşı kanunen yükümlü olduğu görevleri yerine getirmekte büyük bir kusur içinde bulunursa (her iki durumun da kanıtı gerekir),

- Ancak evlenme ile evlât edinme sözleşmesi son bulacağı için, buradaki sınırlı evlenme yasağı, bu yasağa rağmen her nasılsa yapılmış olan evliliğin feshi istenemez. Evlenme geçerli olarak kalır. Buna karşılık evlâtlık bağı kendiliğinden ortadan kalkacağından, bu konuda mahkemeye başvurmaya gerek yoktur (MK. md. 121).

f. Evlât Edinmenin Hukuki ve Mali Sonuçları

Medeni Kanununun 257. maddesine göre, evlâtlık kendisini evlât edinenin aile ismini taşır. Onun mirasçısı olur. Ancak kendi ailesindeki mirasçılığını da kaybetmez. Ana ve babasına düşen hak ve ödevler evlât edinen kimseye geçer. Evlât edinme sözleşmesinden önce, ana ve babanın çocuklarının malları üzerindeki haklarına ilişkin değişiklikler resmi bir senet yapılarak kabul edilebilir.

Bu açıklamalara bağlı olarak evlât edinmenin sonuçları şu şekilde incelenebilir (2):

1. Hukuki Sonuçlar:

- Soyadı: Evlât edinilen evlât edinenin soyadını alır. Evlât edinen evli bir kadın ise, evlât edinilen kadının kocasının soyadını taşır. Kadının soyadını değiştirdiğinde, boşandığı hallerde önceki soyadını alması üzerine evlâtlığın da soyadı değişir.

- Vatandaşlık: Evlât edinme kural olarak vatandaşlığı etkilemez. Ancak evlâtlık vatansızsa, ana ve babasının yeri

(1) DAĞDELEN, s. 22.

(2) YANÇATAROL/ BALAMİR, s. 15-16.

bilinmiyorsa veya kendileri bulunamıyorsa Türk vatandaşı olur. Bir Türk vatandaşının yabancı tarafından evlât edinilmesi halinde Türk vatandaşlığı sona ermez (Vatandaşlık Kanunu md. 3).

- Akrabalık: Evlât edinme sözleşmesi kan bağına dayanmadığı için ancak tarafları etkiler. Bu nedenle her iki tarafın akrabaları arasında akrabalık bağı oluşmaz. Evlât edinilen çocuğun kendi ailesi ile olan akrabalığı da değişmez.

- Evlenme Yasağı: Evlât edinilen ile evlât edinen arasında evlenme yasaktır. Buna karşılık, evlilik olursa evlât edinme sözleşmesi kendiliğinden ortadan kalkar.

2. Mali Sonuçlar

- Velâyet: Evlât edinilen reşit değilse ana babaya ait haklar ve görevler evlât edinene geçer. Karı koca aynı kimseyi birlikte evlât edinirlerse, velâyet hakkına birlikte sahip olurlar. Boşanacak olurlarsa, velâyet hakkının kime ait olacağına hakim karar verir. Evlât edinmeyle çocuğun kendi ana ve babasının bakım görevi sona ermiş sayılmaz; ikinci plana düştüğü kabul edilir. Gerektiğinde bu görevi yerine getirmeye zorlanabilirler. Evlât edinenin temyiz kudretini kaybetmesi veya ölmesi durumunda, ana baba velâyet haklarını kaybettiğinden çocuk ana babaya geri dönmektedir. Bu durumda evlât edinilene vasi tayini gerekir.

- Nafaka: Evlât edinen ile evlât edinilen arasında Medeni Kanununun 315. maddesine göre nafaka talebi karşılıklı olarak doğar. Bu yalnızca iki taraf için mümkündür.

- Mirascılık: Evlât edinilen ve fûruu evlât edinen kimsenin öz çocuğu gibi mirasçısı olurlar. Ancak evlât edinen evlâtlığın mirasçısı olmaz. Buna karşılık, evlâtlük kendi ailesinin miras hakkını kaybetmez. Evlât edinen de bu mirastan faydalanamaz. Görüldüğü üzere evlâtlüğün mirascılık durumu çok avantajlıdır. O, bir anlamda çifte mirasa sahip olabilecektir.

Evlât edinmeye ilişkin koşullar kural olarak değiştirilemez. Fakat Kanun, evlât edinme sözleşmesinden önce yapılacak ayrı bir resmi senet ile tarafların mal varlığına ilişkin sonuçları değiştirebileceklerini kabul etmiştir. Böylece taraflar örneğin evlâtlığın mirasçı olamıyacağını ya da evlât edinenin evlâtlığın malları ile ilgili haklarını sınırlayıcı hükümler ortaya koyabilirler. Bu hususların geçerli olabilmesi için evlât edinme sözleşmesinden önce resmi bir senetle düzenlenmiş olmalıdır. Bu ise noterlikçe doğrudan doğruya (re'sen) düzenlenecek bir senettir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

. KORUYUCU AİLE BAKIMI-İZMİR İLİ ÖRNEĞİ

I. KORUYUCU AİLE BAKIMI-İZMİR İLİ ÖRNEĞİ'NE İLİŞKİN UYGULAMANIN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Koruyucu aile bakımının İzmir ilindeki uygulamasına ilişkin olarak; yapılan uygulamanın amacı ve uygulamada kullanılan yöntem hakkında bilgi verilecek ve daha sonra uygulamadan elde edilen sonuçların değerlendirilmesi yapılacaktır.

A. UYGULAMANIN AMAÇI

Uygulamanın amacı, koruyucu aile bakımına 2828 sayılı Kanununun ve ilgili Yönetmeliğin getirdiği esasların ne derece işlerlik kazandırabildiğinin tesbiti olmuştur. Bu nedenle uygulama yalnızca 2828 sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği 24 Mayıs 1983 tarihinden 1 Ekim 1988 tarihine kadar geçen süredeki, İzmir İl Müdürlüğüne intikâl eden koruyucu aile bakımına ilişkin vakalar dikkate alınmak suretiyle yapılmıştır.

B. UYGULAMADA KULLANILAN YÖNTEM

Uygulama, İzmir İl Müdürlüğü'ndeki koruyucu ailelere ait dosyaların taranması ve buradaki görevli sosyal hizmet uzmanları ile yapılan mülâkatlara dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Dosya taraması sırasında, koruyucu aileler ile bu aileler yanında bakılan korunmaya muhtaç çocukların sosyo-ekonomik özellikleri ile koruyucu ailelerin İl Müdürlüğü ile ilişkileri dikkate alınmıştır.

II. KORUYUCU AİLELERİN VE BU AİLELER YANINDA BAKILAN KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARIN SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİ

Burada, "koruyucu aile bakımı" çerçevesinde koruyucu ailelerin ve giderek söz konusu aileler yanında bakım ve korunmaları sağlanan korunmaya muhtaç çocukların temel

sosyo-ekonomik özellikleri, İzmir İl Müdürlüğü'ndeki koruyucu ailelere ilişkin dosyaların taranması sonucu elde edilen veriler ışığında aşağıda ilgili tablo ve grafiklerde değerlendirilecektir.

A. KORUYUCU AİLELERİN SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİ

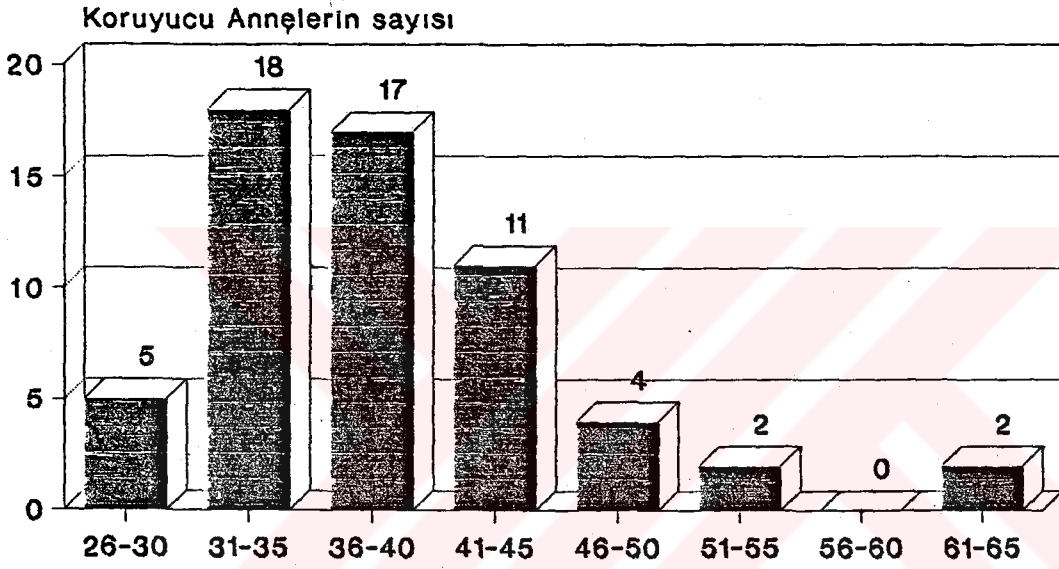
Koruyucu ailelerin sosyo-ekonomik özellikleri olarak; yaş ve meslek itibarıyla dağılımları, ekonomik düzeyleri, mülk sahibi olup olmadıklarıyla, çocuklarının var olup olmadığı hususları değerlendirilmiştir.

Belirtilen hususların incelenmesinin esas nedeni, korunmaya muhtaç durumdaki çocukların, koruyucu ailelerin yanına verilmesi aşamasında ailelerin, çocukların ihtiyaç duydukları sevgi, ilgi ve bakımı sağlayabilecek nitelik ve olanaklara sahip olup olmadıkları konusuna yetkililerce ne derece önem verildiğinin belirlenmesidir. Çünkü, ailelerin yaş ve mesleki konumları ile sahip oldukları ekonomik olanakları, yanlarına alacakları çocuk veya çocukların bakım ve korunmalarıyla yakından ilgili olup, koruyucu aile bakımının temel koşullarındandır.

1. Koruyucu Ailelerin Yaş Grupları Açısından İncelenmesi

Tablo (1): KORUYUCU ANNELERİN YAŞ İTİBARIYLA DAĞILIMLARI

<u>Koruyucu Annelerin Yaşı</u>	<u>Koruyucu Annelerin Sayısı</u>
26-30	5
31-35	18
36-40	17
41-45	11
46-50	4
51-55	2
56-60	0
61-65	2

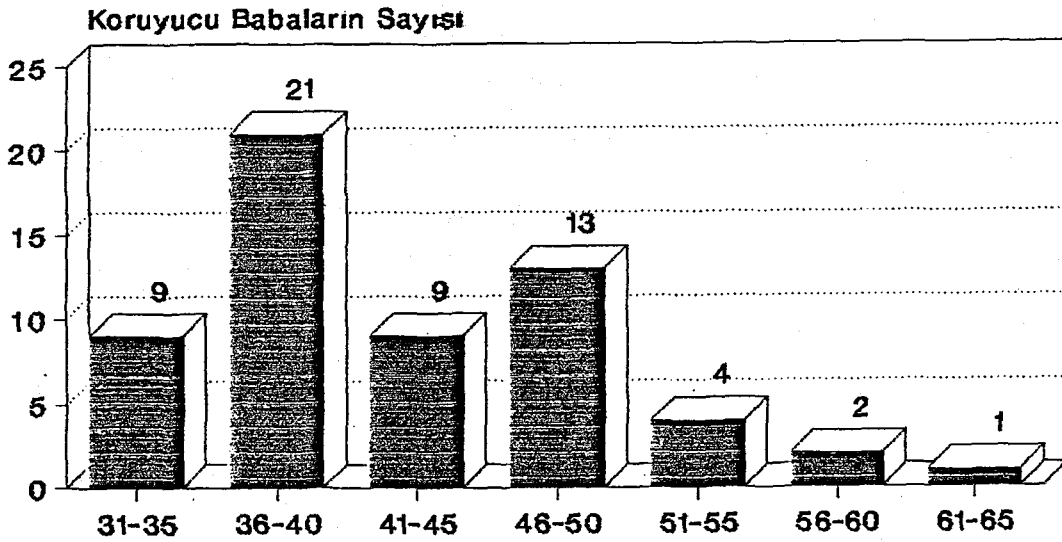
Grafik (1): Koruyucu Annelerin Yaşı

Koruyucu annelerin yaş itibariyle dağılımlarını gösteren frekans tablosu ve grafikten anlaşılacağı üzere bu özelliği taşıyan anneler esas itibariyle 31-35 ve 36-40 yaş grupları içersinde yoğunlaşmıştır. Koruyucu anne sayısının en az olduğu grup olarak da, 51-55 ve 61-65 yaş grupları tesbit edilmiş olup, bu gruplardaki anne sayısı 2'dir. Nihayet, 56-60 yaş grubunda ise koruyucu anne tesbit edilememiştir. Bütün bu sonuçlar, evlilikten sonra sağlık nedenleri dolayısıyla çocukları olmayan kadınların bel-

li bir yaşa kadar tedavi olmaları suretiyle ya da eşlerinin çocukları olmuyorsa bunların tedavisi sonucunda çocuk sahibi olabilme umudunu taşıdıklarını ve ancak bunun mümkün olamayacağına kanaat getirdikten sonra evlât edinmek için başvuruda bulduklarını göstermiştir. Nitekim; aileler hakkında elde edilen veriler ve bilgiler de bu kanıyı doğrulamıştır. Öte yandan evlât edinmek için aranan koşullardan biri olan yaş koşulunu gerçekleştirmek amacıyla da, 35 (eskiden 40) yaşına kadar başvuru için bekleyen ailelere de rastlanılmıştır.

Tablo (2): KORUYUCU BABALARIN YAŞ İTİBARIYLA DAĞILIMLARI

<u>Koruyucu Babaların Yaşı</u>	<u>Koruyucu Babaların Sayısı</u>
31-35	9
36-40	21
41-45	9
46-50	13
51-55	4
56-60	2
61-65	1
	<hr/>
	59

Grafik (2) : Koruyucu Babaların Yaşı

Yukarıdaki tablo ve grafikten anlaşılacağı gibi, koruyucu baba sayısına en fazla 36-40 yaş grubunda rastlanılmıştır. Koruyucu babaların en az olduğu yaş grubu ise 61-65 yaş grubu olarak belirlenmiştir. 36-40 yaş grubunda diğer yaş gruplarına nazaran daha fazla sayıda babanın yer almış olmasının nedenleri olarak koruyucu anneler için belirtilen noktalar ileri sürülebilir. Nitekim yapılan incelemelerden bu yönde sonuçlar elde edilmiştir.

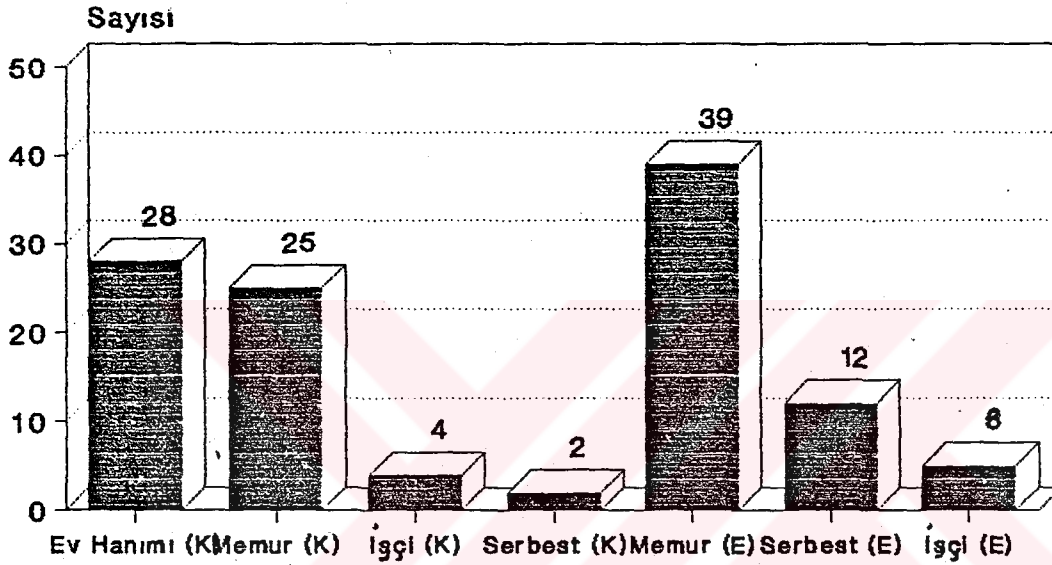
2. Koruyucu Ailelerin Meslek Grupları Açısından İncelenmesi

Tablo (3): KORUYUCU ANNELERİN MESLEK GRUPLARI İTİBARI İLE DAĞILIMLARI

<u>Meslek Grupları</u>	<u>Koruyucu Annelerin Sayısı</u>
Ev Hanımı	28
Memur .	25
İşçi	4
Serbest	2
	<hr/>
	59

Tablo (4): KORUYUCU BABALARIN MESLEK GRUPLARI İTİBARI İLE DAĞILIMLARI

<u>Meslek Grupları</u>	<u>Koruyucu Babaların Sayısı</u>
Memur	39
Serbest	12
İşçi	8
	<hr/>
	59

Grafik (3) : Meslek Grupları (K:Kadın E:Erkek)

Yukarıdaki tablolar ve grafikten anlaşılacağı üzere, koruyucu annelerin önemli bir kısmı ev hanımıdır. Bunun yanı sıra, memur olan koruyucu anne sayısı da önemli bir yer işgal etmektedir. İncelemeler sonucu geri kalan annelerden 4 tanesinin Almanya'da uzun yıllar işçi olarak çalıştığı ve daha sonra ülkelerine geri dönerek çalışma hayatından çekildikleri; 2 annenin ise kendi işlerinde çalıştıkları tesbit edilmiştir. Koruyucu babaların meslek grupları baki-

mından dağılımlarına bakıldığında, koruyucu babaların çoğunun memur olduğu görülmektedir (1). Öte yandan, 12 koruyucu baba kendi işinde çalışmaktadır. Nihayet, 2 koruyucu babanın ise uzun yıllar Almanya'da işçi olarak çalıştıkları ve ülkelerine geri döndükten sonra da işçi olarak çalışmalarını sürdürdükleri belirlenmiştir.

Görülmektedir ki; koruyucu anneler esas itibariyle ev hanımları arasından tercih edilmişlerdir. Ancak annenin çalışmasına rağmen, çocuğa ihtiyaç duyduğu gündüz bakımı yakın akrabaları ya da kreşler aracılığıyla sağlayabiliyor ise, bu taktirde çocuğun aile yanına yerleştirilmesinde bir sakınca görülmemiştir. Öte yandan, koruyucu babalar açısından mesleki faaliyetler sonucunda elde ettikleri gelir düzeyleri, iş sürekliliği gibi hususlar dikkate alınmıştır.

3. Koruyucu Ailelerin Ekonomik Düzeyleri Açısından İncelenmesi

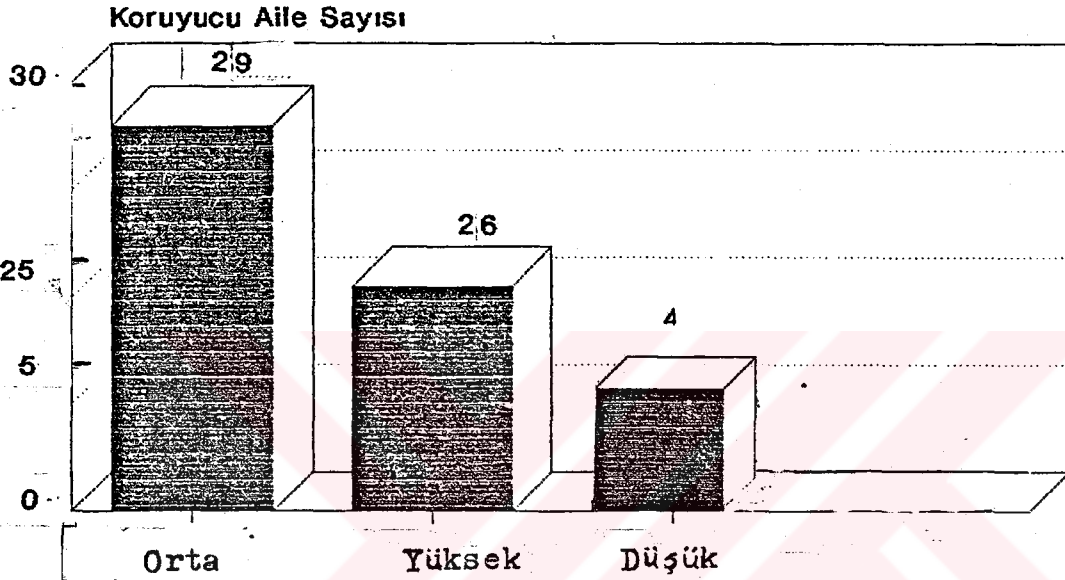
Koruyucu ailelerin ekonomik düzeylerinin tesbiti ve gruplandırılması, ailelerin İl Müdürlüğü'ne başvuru tarihlerindeki aylık kazançları ile sahip oldukları menkul ve gayrimenkul değerlerden elde ettikleri yan gelirleri (o günün koşullarında) gözönüne alınmak suretiyle yapılmıştır.

Bu açıdan yaptığımız inceleme sonucunda elde ettiğimiz verilere göre koruyucu ailelerin ekonomik düzeyleri itibariyle dağılımları aşağıda gösterilmiştir.

Tablo (5): KORUYUCU AİLELERİN EKONOMİK DÜZEYLERİ İTİBARIYLA DAĞILIMLARI

Koruyucu Ailelerin Ekonomik Düzeyleri	Koruyucu Ailelerin Sayısı
Düşük	4
Orta	29
Yüksek	26
	<hr/> 59

(1) Bunlardan 10 tanesi emeklidir.

Grafik (5) : Koruyucu Ailelerin Ekonomik Düzeyleri

Yukarıdaki verilere göre ailelerin çoğunun ekonomik düzeyleri orta veya yüksektir. Bu durum, aileler yanına çocuk yerleştirilirken, ailelerin ekonomik olanaklarının iyi olması hususuna dikkat edildiğini ortaya çıkarmıştır. Öte yandan ekonomik durumu iyi sayılamayan 4 ailenin ise, kendilerine ait evlerinin bulunması ile sosyal hizmet uzmanlarının yaptıkları inceleme ve mülâkatlardan anlaşıldığına göre; kişilik ve sağlık yapılarının çocuk

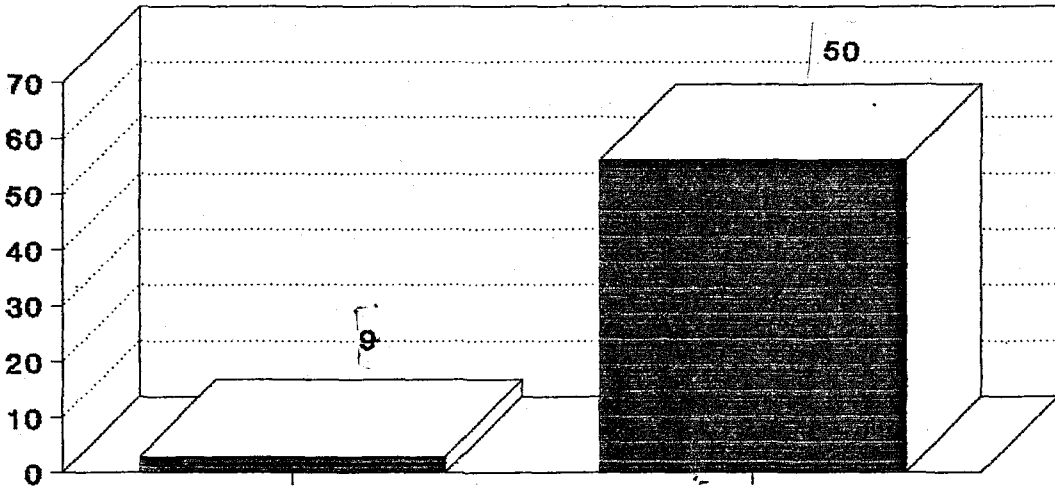
bakımına elverişli olmasının, koruyucu aile olarak kabul edilmelerinde ve yanlarına çocuk yerleştirilmesinde olumlu etkisi olduğu tesbit edilmiştir. Gerçekten, ailelerin ekonomik durumlarının orta veya yüksek düzeyde bulunması, çocuğun aileye verilmesinde etkili bir faktör sayılmasının yanısıra; belki de bu faktörden daha önemli olan husus ailelerin, çocuğun ihtiyaç duyduğu sevgi, ilgi ve şefkati ona verebilecek kişilik yapısına sahip olmalarıdır.

4. Koruyucu Ailelerin Mülk Sahibi Olmaları ya da Olmamları Açısından İncelenmesi

Tablo (6): KORUYUCU AİLELERİN MÜLK SAHİBİ OLMALARI VEYA OLMAMALARI İTİBARIYLA DAĞILIMLARI

<u>Mülk veya Kira Durumu</u>	<u>Koruyucu Ailelerin Sayısı</u>
Mülk sahibi olanlar	50
Kirada oturanlar	9
	<hr/>
	59

Koruyucu Aile Sayısı

Grafik(6) : Koruyucu Ailelerin Mülk Durumları

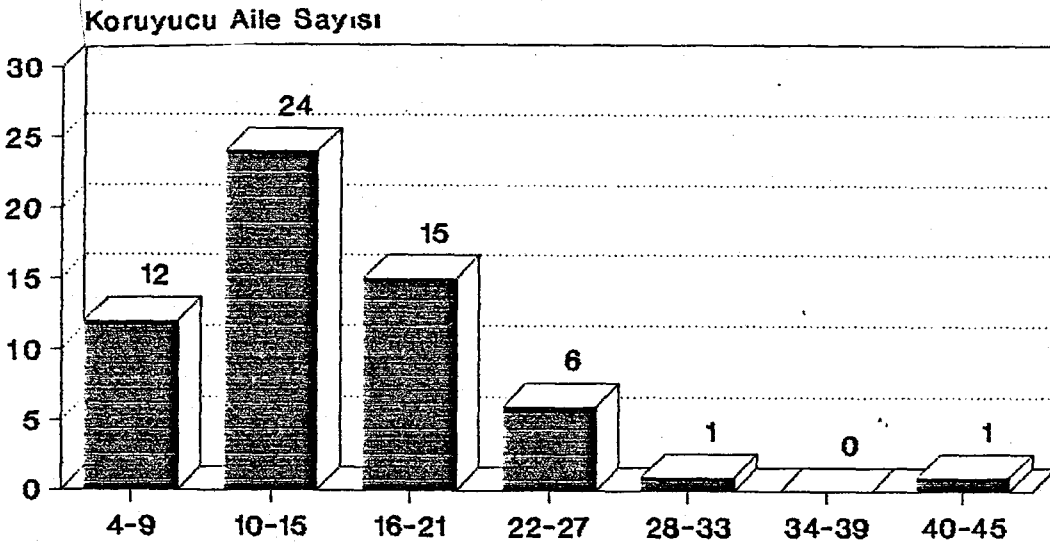
Yukarıdaki sonuçlara göre, koruyucu ailelerin çoğunun kendilerine ait evlerde oturdukları tesbit edilmiştir. Yalnızca 9 aile kirada oturmaktadır. Ne var ki; bu ailelerden 2'sinin yabancı uyruklu (ABD.vatandaşı) oldukları, kendi ülkelerinde evlerinin bulunduğu belirlenmiştir. Bu durum, çocukların aileler yanına yerleştirilmelerinde, ailelerin ev sahibi olmalarının da dikkate alındığını ortaya çıkarmıştır. Ancak bunun yanı sıra, ailelerin kişilik ve sağlık durumlarının çocuk bakımına uygun olmasının gerekli olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle, incelememizde ailelerin ekonomik düzeyleri ile sınırlı kalmıyarak, onların kişilik ve sağlık yapıları gibi özellikleri de değerlendirmeye alınmıştır.

5. Koruyucu Ailelerin Evlilik Süreleri Açısından İncelenmesi

Tablo (7): KORUYUCU AİLELERİN EVLİLİK SÜRELERİ İTİBARIYLA DAĞILIMLARI

<u>Evlilik Yılları</u>	<u>Koruyucu Ailelerin Sayısı</u>
4- 9	12
10- 15	24
16- 21	15
22- 27	6
28- 33	1
34- 39	0
40- 45	1

59

Grafik (7) : Evlilik Yılları

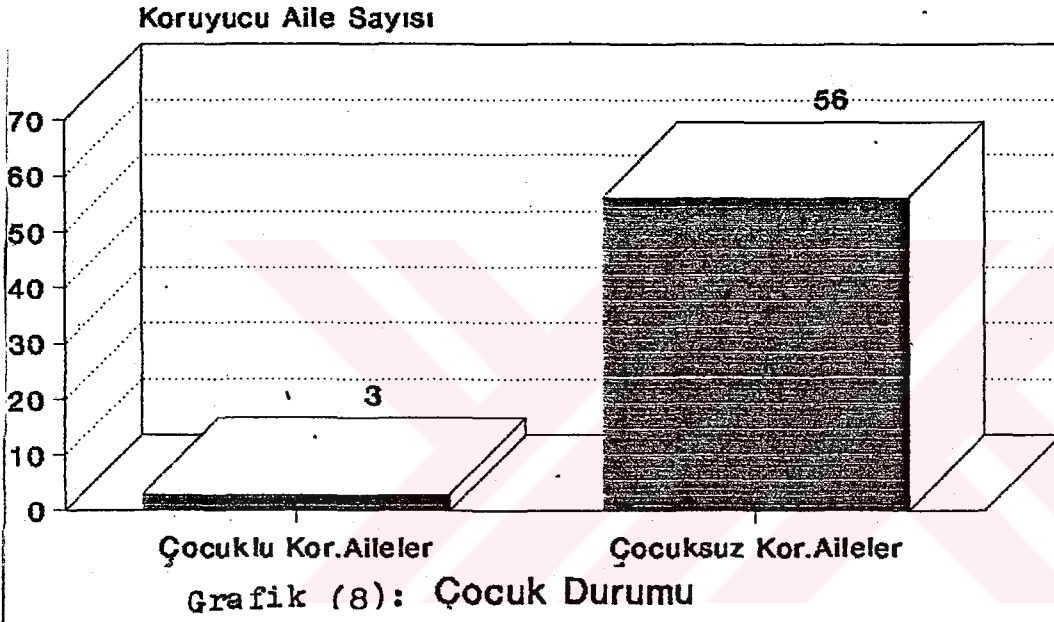
Tablo ve grafikten görüleceği gibi, koruyucu aileler arasında 10-15 yıldır evli olan çiftler çoğunluğu teşkil etmiştir. 34-39 yıllık evli çifte ise rastlanılmamıştır. Bu verileri, koruyucu anne ve babaların yaş açısından dağılımlarına ilişkin verilerle birlikte yorumlayacak olursak; İl Müdürlüğü'ne başvuruda bulunan aileler arasında, 31-35, 36-40 yaş gruplarındaki koruyucu annelerle, 36-40 yaş grubundaki babaların yer aldığı, nihayet başvuruda bulunan aileler arasında 10-15 yıllık evli çiftlerin çoğunluğu teşkil ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

10-15 yıllık evlilerin çoğunluğu teşkil etmeleri, ailelerin evliliklerinden bir süre geçtikten sonra, çocuk sahibi olma ihtimallerinin ortadan kalkması üzerine veya evlât edinmek için Medeni Kanunda aranan koşulları gerçekleştirdiklerinde başvuruda bulduklarını ortaya çıkarmıştır. Öte yandan, 16-21 yıllık evlilerin ikinci sırada yer almasının nedeni ise, bu ailelerin ilerki yaşlarında çocuk kendilerine bir can yoldaşı olmasını istemeleridir.

6. Koruyucu Ailelerin Çocuk Sahibi Olmaları Açısından İncelenmesi

Tablo (8): KORUYUCU AİLELERİN ÇOCUK SAHİBİ OLMALARI VEYA OLMAMALARI İTİBARIYLA DAĞILIMLARI

<u>Çocuk Durumu</u>	<u>Koruyucu Ailelerin Sayısı</u>
Çocuk sahibi olan koruyucu aileler	3
Çocukları olmayan koruyucu aileler	56

Yukarıdaki tablo ve grafiğin incelenmesi sonucunda, yalnızca 3 ailenin çocuk sahibi oldukları, bunun dışındaki ailelerin ise dosyalarındaki verilerden hareketle sağlık nedenleri dolayısıyla çocuk sahibi olamadıkları belirlenmiştir. Çocuk sahibi 3 aileden biri yabancı uyrukludur ve yanlarında bulunan çocukları önceden kendi ülkelerinde evlât edinmişlerdir.

Tabloda yer alan veriler, genellikle çocuk sahibi olamayan ailelerin başvuruda bulduklarını ortaya çıkarmıştır. Bir başka deyişle; aileler çocuk özlemlerini gidermek ve topluma faydalı bir çocuk kazandırmak amacıyla esas itibariyle evlât edinmek üzere (1) başvurmuşlardır. Çocuk sahibi bulunan ailelerden 2'si ise, bilinçli bir şekilde koruyucu aile olmak talebinde bulunmuşlardır.

B. KORUYUCU AİLELER YANINDA BAKILAN KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARIN SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİ

Koruyucu ailelerin sosyo-ekonomik özelliklerini belirlemenin yanısıra, bu aileler yanına yerleştirilen çocukların da sahip oldukları sosyo-ekonomik özelliklerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bunun esas nedeni, herşeyden önce çocukların koruyucu aile bakımına uygun olup olmadıklarının ve taşıdıkları özelliklerinin koruyucu aile olmak isteyen ailelerin beklenti ve isteklerine cevap verip veremeyeceğinin sağlıklı bir şekilde belirlenebilmesidir. Öte yandan, bu konuda isabetli bir sonuca ulaşılması yetkililerin ve sosyal hizmet uzmanlarının sorumlulukları bakımından da faydalı olacaktır. Bu nedenle, korunmaya muhtaç durumda olduğu belirlenen çocukların cinsiyetleri, yaşları, korunmaya muhtaç hale gelme nedenleri, varsa öz aileleri tespit edilerek, mallarının işletilmesi, kimsesiz iseler kendilerine vasi tayin edilmesi gibi konuların yanısıra, bu çocukların ne tür bir bakım yöntemine uygun özellikler taşıdıklarının da belirlenmesi gerekmektedir. Bu cümleden olmak üzere, bu kısımda, korunmaya muhtaç çocukların sosyo-ekonomik özellikleri olarak; cinsiyetleri ve yaşları itibariyle dağılımları, korunmaya muhtaç hale gelme nedenleri ile bu özelliklerine paralel ola-

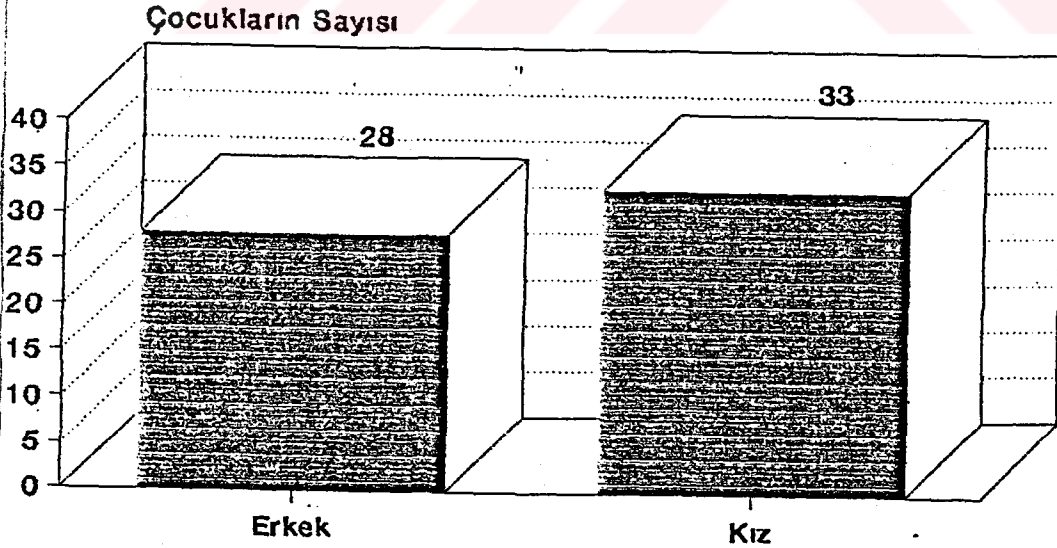
(1) Bak., aşağıda "Ailelerin İzmir İl Müdürlüğü'ne Başvuru Nedenleri Açısından İncelenmesi," s.261.

rak ne tür bakım yöntemlerine tabi tutuldukları, bir başka deyişle hangi aşamalardan geçerek koruyucu ailelerin yanına verildikleri konuları incelenmeye çalışılacaktır.:

1. Koruyucu Aileler Yanında Bakılan Korunmaya Muhtaç Çocukların Cinsiyetleri Açısından İncelenmesi

Tablo (9): KORUYUCU AİLELER YANINDA BAKILAN ÇOCUKLARIN CİNSİYETLERİ İTİBARIYLA DAĞILIMLARI

<u>Çocukların Cinsiyetleri</u>	<u>Çocukların Sayısı</u>
Erkek	28
Kız	33
	<hr/> 61

Grafik (9): Çocukların Cinsiyeti

Yukarıda yapılan grublendirme ve grafikteki dağılım, koruyucu ailelerin yanına verilen çocukların cinsiyetleri açısından birbirlerine yakın sayılarda olduklarını ortaya çıkarmıştır. Nitekim, yukarıdaki verilerden görüleceği gibi aileler yanında bulunan kız çocuk sayısı 33, erkek çocuk sayısı ise 28'dir. Bu durum ise, ailelerin çocuk seçiminde cinsiyet konusundaki tercihlerinin kız ve erkek arasında dengeli bir şekilde dağıldığını göstermektedir (1). Öte yandan, burada belirtilmesi gereken diğer bir husus da, bu çocuklar arasında biri kız diğeri erkek olmak üzere 2 tane ikiz çocuğun bulunduğuudur.

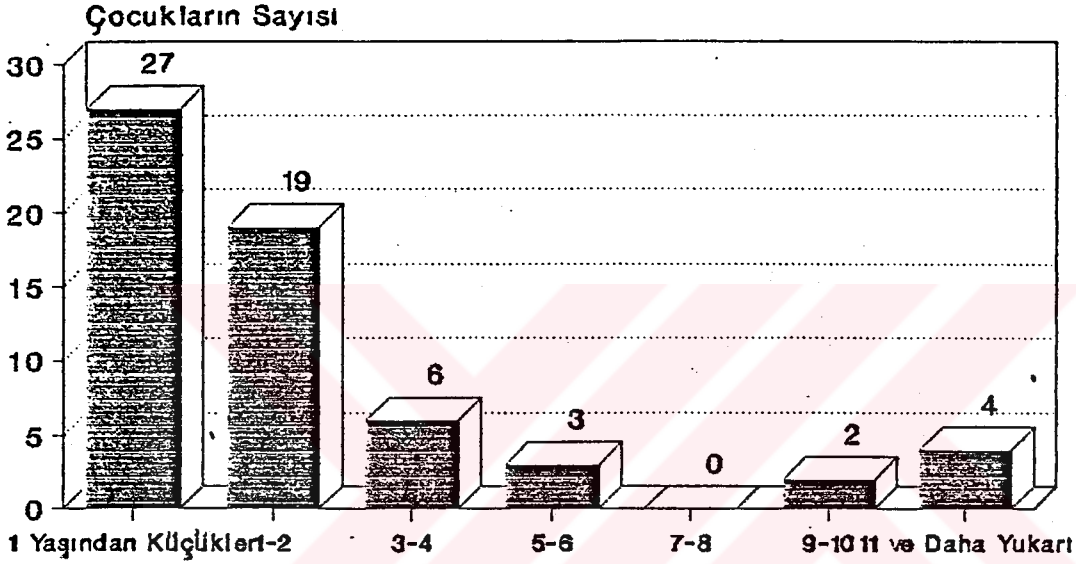
2. Koruyucu Aileler Yanında Bakılan Korunmaya Muhtaç Çocukların Yaş Durumları Açısından İncelenmesi

Tablo (10): KORUYUCU AİLELER YANINDA BAKILAN ÇOCUKLARIN YAŞ İTİBARIYLA DAĞILIMLARI

<u>Çocukların Yaşı</u>	<u>Çocukların Sayısı</u>
1 yaşından küçükler	27
1-2 yaş	19
3-4 yaş	6
5-6 yaş	3
7-8 yaş	0
9-10 yaş	2
11 yaş ve daha büyükler	4

61

(1) Çocukların cinsiyetleri itibariyle dağılımlarına ilişkin, geniş bilgi ve yorumlar için bak., "Koruyucu Ailelerin Çocuk Seçimindeki Tercihleri", s. 258-259.

Çrafık (10): Çocukların Yaşı

Yukarıdaki tablo ve grafikten de anlaşılacağı üzere, koruyucu aileler yanında kalan çocukların büyük çoğunluğunu 1 yaşından küçükler ile, 1-2 yaş grubunda yer alanlar teşkil etmektedir. Daha yukarı yaş gruplarına baktıkça ailelerin tercihlerinin azaldığı görülmektedir. Yapılan dosya taramasında büyük yaşlarda çocuk tercih eden ailelerin kendi yaşlarının da büyük olduğu ve hatta İl Mü-

dürlüğü'ne bilinçli bir şekilde koruyucu aile olmak amacıyla başvuruda bulunan ailelerin yaş konusunda bir tercihleri olmadığı için, bunlara daha büyük yaşlardaki çocukların verildiği tesbit edilmiştir. Bu inceleme, ailelerin büyük ölçüde küçük yaşlardaki çocuklara koruyucu ailelik etmeyi istediklerini ortaya çıkarmaktadır. Nitekim ailelerin yaş konusundaki tercihleriyle ilgili olarak yapılan inceleme ve düzenlemeler de bu durumu doğrulamaktadır (1). Öte yandan, sosyal hizmet uzmanlarının özellikle küçük yaşlardaki çocuklar için kurum bakımının yarattığı sakıncalar nedeniyle (2), çocukları koruyucu aileler yanına yerleştirmek istemelerinin de etkisi olduğu belirlenmiştir. Ailelerin küçük yaşlardaki çocukları tercih etmelerinin esas nedeni, çocukla aralarında kolaylıkla uyum sağlanabilmesi ve böylece çocuğa istedikleri terbiye ve eğitimi verebilmeleridir. Koruyucu aile bakımın sona erme şekilleri incelenirken görüleceği üzere aileler, küçük yaştaki çocuğu alarak kısa bir koruyucu ailelik dönemi geçirdikten sonra onu evlât edinmek istemektedirler. İşte bu düşünce aileleri küçük yaştaki korunmaya muhtaç çocuklara yönlendirmektedir.

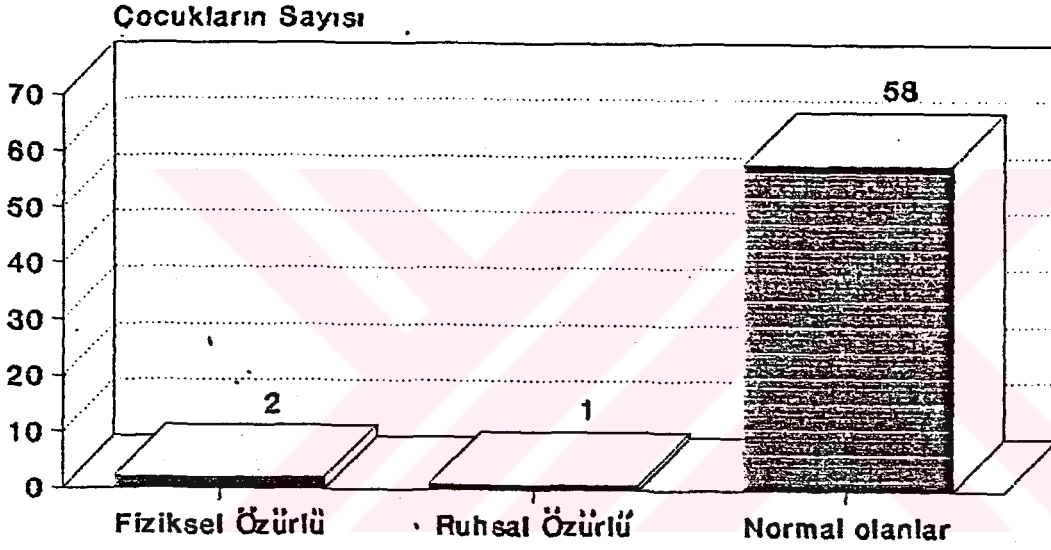
3. Koruyucu Aileler Yanında Bakılan Korunmaya Muhtaç Çocukların Sağlık Durumları Açısından İncelenmesi

Tablo (I): KORUYUCU AİLELER YANINDA BAKILAN ÇOCUKLARIN SAĞLIK DURUMLARI İTİBARIYLA DAĞILIMLARI

<u>Çocukların Sağlık Açısından Gruplandırılması</u>	<u>Gruplardaki Çocuk Sayısı</u>
Fiziksel bozukluğu olanlar	2
Ruhsal bozukluğu olanlar	1
Sağlık sorunu bulunmayanlar	58
	<hr/>
	61

(1) Bak., s. 258.

(2) Bak., Yukarıda "Kurum Bakımına Başvuru Nedenleri ve Kurum Bakımının Sakıncalı Yanları", s. 193.

Grafik (1): Çocukların Sağlık Durumu

Öte yandan sosyal hizmet uzmanlarının, çocukların aileler yanına yerleştirilmelerinden sonraki aşamalarda yaptıkları ziyaretlerde koruyucu anne ve babalar için düzenledikleri mülakat formlarından anlaşılacağına göre, sağlık sorunları bulunan çocukların tedavileri, sosyal hizmet uzmanlarının denetim ve uyarıları paralelinde sürdürülmektedir. Bu aileler çocukların tedavileri için herhangi bir

ücret talep etmemişler gereken masrafları kendileri karşılamışlardır (1). Nihayet, koruyucu aileler yanına yerleştirilirken herhangi bir sağlık sorunu bulunmayan çocuklar üzerinde yapılan incelemeler esnasında çocukların önemli sayılabilecek herhangi bir sağlık sorunlarının bulunmadığı ortaya çıkmıştır.

Ailelerin yanlarına çocuk alma konusunda ileri sürdükleri koşulları gösteren tablo (2)'nin incelenmesinden de anlaşılacağı gibi, aileler sağlık konusu üzerinde fazlaca durmamışlar, daha çok yaş ve cinsiyet hususlarında tercih beyan etmişlerdir. Ancak söz konusu aileler arasında çocuğun sağlıklı olmasını isteyen ailelerin özellikle çocuğun ruhsal, zihinsel açıdan sorumlu olmaması üzerinde de durdukları tesbit edilmiştir.

4. Koruyucu Aileler Yanında Bakılan Çocukların Korunmaya Muhtaç Duruma Gelme Nedenleri Açısından İncelenmesi (2).

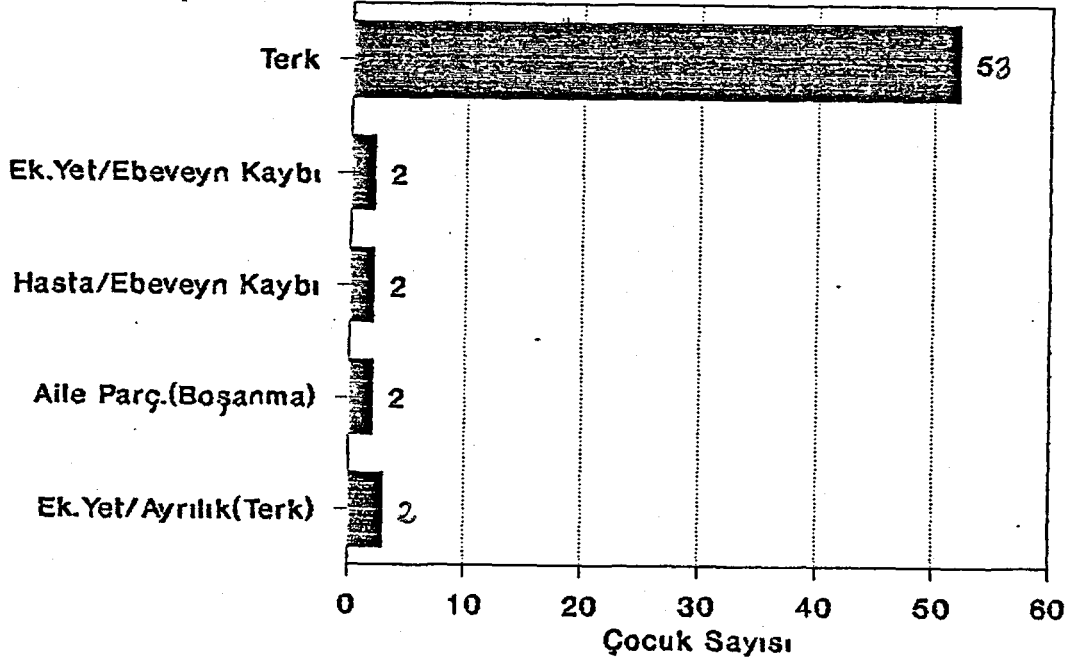
-
- (1) 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununun 23. md.'ne dayanılarak hazırlanıp, 17.1.1983 tarih ve 18224 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe gören "Koruyucu Aile Yönetmeliği'nin 27. md.'ne göre, koruyucu aile yanına yerleştirilen çocuğun hastalanması durumunda İl Müdürlüğünce sağlık kurum ve kuruluşlarına sevkinin yapılacağı ve gerekli bakım, tedavi ve ilaç masraflarının İl Müdürlüğü tarafından karşılanacağı belirtilmiştir.
- (2) Yukarıda "Çocuğun Korunmaya Muhtaç Hale Gelmesinde Etkili Olan Nedenler" konusunda, aileden kaynaklanan sözkonusu nedenler olarak; ailenin parçalanması (terk ve boşanma olayları), ebeveyn kaybı (anne ya da babanın veya her ikisinin ölümü), hastalık hali, ekonomik yetersizlikler ve özellikle çocuğun evlilik dışı dünyaya gelmiş olması nedeniyle terk edilmesi ele alınmıştır. Yaptığımız dosya incelemesinde bu hususlar dikkate alınarak, çocukların korunmaya muhtaç hale gelme nedenleri kendi içinde gruplandırılarak sonuç ilgili tablo ve grafikte gösterilmiştir.

Tablo (12): ÇOCUKLARIN KORUNMAYA MUHTAÇ HALE GELME NEDENLERİ

<u>Temel Nedenler</u>	<u>Çocukların Sayısı</u>
Sokağa terk edilme	53
Ekonomik yetersizlikler ve ebeveyn kaybı	2
Hastalık ve ebeveyn kaybı	2
Diğer nedenlerle aile parçalanması (boşanma)	2
Ekonomik yetersizlikler ve aile parçalanması (terk)	2

61

Grafik(12): Temel Nedenler

Yukarıdaki verilerden anlaşılacağı üzere, çocukların korunmaya muhtaç hale gelmelerinde temel olarak kabul edilen nedenler başlı başına etkili olabildikleri gibi, ortaklaşa bir etki de yaratmışlardır. Koruyucu aileler yanına verilen 61 çocuktan 53'ünün korunmaya muhtaç hale gelme nedenleri yalnızca (özellikle gayrimeşru bir ilişkiden dünyaya gelmiş olmaları yüzünden) annelerince terk edilmiş olmalarıdır (1). Geri kalan çocukların korunmaya muhtaç hale gelme nedenleri olarak da; anne veya babadan birinin ölmesi ve geri kalan ebeveynin çocuğa bakacak ekonomik olanaklardan ya da çalışma gücünden yoksun oluşu, örneğin anne veya babanın ölümünün yanısıra geri kalanın önemli bir hastalığının bulunması; boşanma olayları ile yine ailenin parçalanması konusu dahilinde yer alan özellikle babanın aileyi terk etmesi ve annenin çocuğa bakacak güç ve maddi olanaktan yoksun oluşu belirlenmiştir.

III. KORUYUCU AİLE OLMA ÖZELLİĞİNİ KAZANMA SÜRECİ VE KORUYUCU AİLELERİN SOSYAL HİZMETLER VE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU İZMİR İL MÜDÜRLÜĞÜ İLE İLİŞKİLERİ

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu İzmir İl Müdürlüğü'ne başvuruda bulunan ailelerin "koruyucu aile" olma özelliğini kazanma süreci içersinde; ailelerin kişilik yapılarının çocuğa koruyucu ailelik etmeyi istemelerine etkisi; çocuk seçimindeki tercihleri ve koruyucu aile olma kararına ulaşma şekilleri ve bekleme süreleri aşağıda incelenmiştir.

Koruyucu aile olma özelliğini kazanan ailelerin, İl

(1) Gayrimeşru bir ilişkiden dünyaya gelmiş olmaları nedeniyle annelerince çocukların terk edilmelerine ilişkin bilgi için bak., Nesrin GÜRAN, "Evlilik Dışı Birleşmeler ve Çocuklar Sorununa Genel Bir Bakış ve Sosyal Hizmet Yaklaşımı," H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi, C. I, Sa: 2-3, Mayıs-Eylül 1983, s. 156-199.

Müdürlüğü ile ilişkileri çerçevesinde şu hususlar incelenmiştir: Ailelerin başvuru tarihleriyle koruyucu aile olmak üzere yapılan koruyucu aile sözleşmenin imzalanmasına kadar bekleme süreleri; sözkonusu sözleşmeye dayalı olarak kaç çocuğa bakmayı taahhüt ettikleri; bakmakta oldukları çocuk veya çocuklar hakkında herhangi bir şikayetlerinin bulunup bulunmadığı ve bu duruma bağlı olarak sosyal hizmet uzmanlarının aileleri ziyaret süreleri.

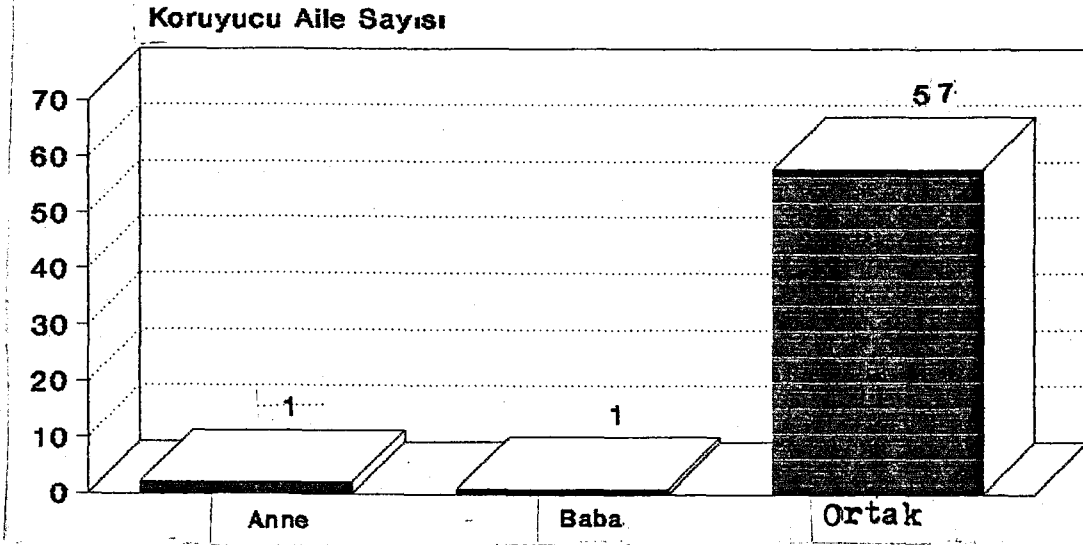
A. KORUYUCU AİLE OLMA ÖZELLİĞİNİ KAZANMA SÜRECİ

Koruyucu ailelere ait dosyaların incelenmesi sırasında, gerek koruyucu aile olmak, gerekse evlât edinmek için İl Müdürlüğüne başvuran ailelerin kişilik yapılarının çocuk bakımı ve koruması hususlarında aranan özellikleri içerdikleri, sosyal hizmet uzmanlarının ailelerle yapmış oldukları mülâkat sonuçlarından anlaşılmıştır. Hatta, çocukların aileler yanına yerleştirilmelerinden sonraki inceleme ve görüşmelerden, koruyucu anne ve babaların kişilik yapılarında çocukların ihtiyaçlarının (özellikle psikolojik ihtiyaçlarının) karşılanmasında olumsuz bir etki veya sorun yaratacak bir değişikliğin meydana gelmediği belirlenmiştir.

1. Ailelerin Koruyucu Aile Olma Kararına Ulaşma Şekilleri Açısından İncelenmesi

Tablo (1): AİLELERİN KORUYUCU AİLE OLMA KARARINA ULAŞMA ŞEKİLLERİ İTİBARIYLA DAĞILIMLARI

<u>Karar Şekli</u>	<u>Ailelerin Sayısı</u>
Anne-baba ortak isteğiyle	57
Yalnız annenin isteği doğrultusunda	1
Yalnız babanın isteği doğrultusunda	1
	<hr/>
	59

Grafik (1): Karar Şekilleri

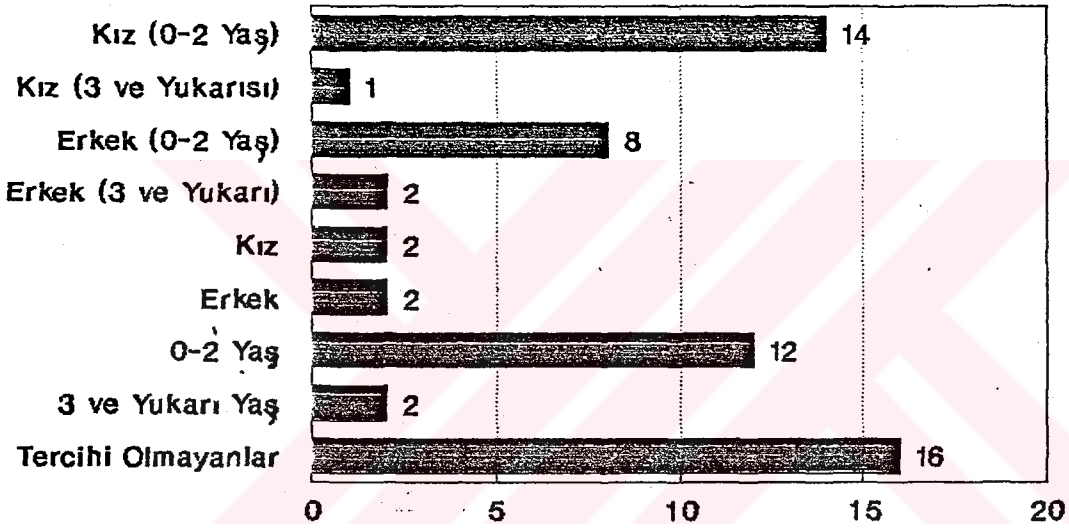
Yapılan tesbitler ailelerin koruyucu aile olma hususunda, büyük çoğunlukla sosyal hizmet uzmanlarının görüş ve önerilerine bağlı olarak, birlikte (anne ve baba) karar verdiklerini ortaya çıkarmıştır. Nitekim yukarıdaki tablo ve grafikte bu durum gösterilmiştir. Nihayet belirtilmesi gereken bir diğer husus da, ailede eşlerin koruyucu aile olma kararlarına, diğer aile bireyleriyle yakın çevrelerinin de etkili olduklarıdır. Bu durum sevindirici olmuştur. Koruyucu ailede çocuk veya çocukların bulunması korunmaya muhtaç bir çocuğun bu aile yanında bakım ve korunmasına bir engel değildir. Ancak, koruyucu ailenin çocuklarının özellikle küçük yaşta olmaları halinde bunların aileye yeni gelecek çocuğu kısınabilmeleri ve sorun yaratabilmeleri mümkün olup, bu durumun dikkate alınarak çocukların onayına başvurulması isabetli olmuştur.

2. Koruyucu Ailelerin Çocuk Seçimindeki Tercihleri
Açısından İncelenmesi

Tablo (2): KORUYUCU AİLELERİN ÇOCUK SEÇİMİNDEKİ TER-
CİHLERİ İTİBARIYLA DAĞILIMLARI

Tercihler	Koruyucu Ailelerin Sa- yısı
- Cinsiyet ve yaş konularında tercihleri olan aileler:	
. Kız ve 0-2 yaş	14
. Kız ve 3 ve daha yukarı yaş	1
. Erkek ve 0-2 yaş	8
. Erkek ve 3 ve daha yukarı yaş	2
- Yalnızca cinsiyet konusunda tercihleri olan aileler:	
. Kız	2
. Erkek	2
- Yalnızca yaş konusunda tercihleri olan aileler:	
. 0-2 yaş	12
. 3 ve daha yukarı yaş	2
- Belirtilen konular açısından tercihi olmayan aileler	16

Tercihler

Grafik (2): Koruyucu Aile Sayısı

Yukarıdaki tablo ve grafiğin incelenmesinden anlaşılacağı gibi, bazı ailelerin hem yaş hem de cinsiyet konularında aynı anda tercihleri olmuştur. Yine tablodan çıkan sonuçlara göre, bu özelliklerden yalnızca birini arayan ailelerin de bulunduğu belirlenmiştir. Nihayet, 16 ailenin de sözkonusu hususlar açısından herhangi bir tercihi olmadığı tesbit edilmiştir.

Ayrıca dosyaların incelenmesi sırasında bu ailelerden yalnızca 6 tanesinin yanlarına alacakları çocuğun kimsesiz olması hususunu yan tercih olarak beyan ettikleri görülmüştür. O halde, ailelerin tercihleri esas itibariyle çocuğun cinsiyeti ve yaşı konularında yoğunlaşmaktadır.

Cinsiyet konusunda tercihde bulunan ailelerden kız çocuk isteyen ailelerin bu tercihlerinde, esas itibariyle kız çocuğun erkek çocuğa nazaran aileye daha fazla bağlı olacağı ve onlara yaşlandıkları zaman bakacağı düşüncesinin etkili olduğu, sosyal hizmet uzmanlarıyla yapılan mü-lâkatlardan anlaşılmıştır. Buna karşılık, erkek çocuk isteyen ailelerin tercihlerini kendi soyadlarını devam ettirme istek ve düşüncesinin etkilediği uzmanlarca ifade edilmiştir.

Nihayet yaş konusunda ailelerin genellikle küçük yaşlarda çocuk tercih etmelerinin esas nedeni, daha önce de değindiğimiz gibi, çocuğun aileye ve ailenin de çocuğa uyum sağlamalarını kolaylaştırmak, kendi bilgi, görgü ve deneyimlerine dayanarak çocuğu terbiye ve eğitmek olmuştur.

B. KORUYUCU AİLELERİN SOSYAL HİZMETLER VE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU İZMİR İL MÜDÜRLÜĞÜ İLE İLİŞKİLERİ

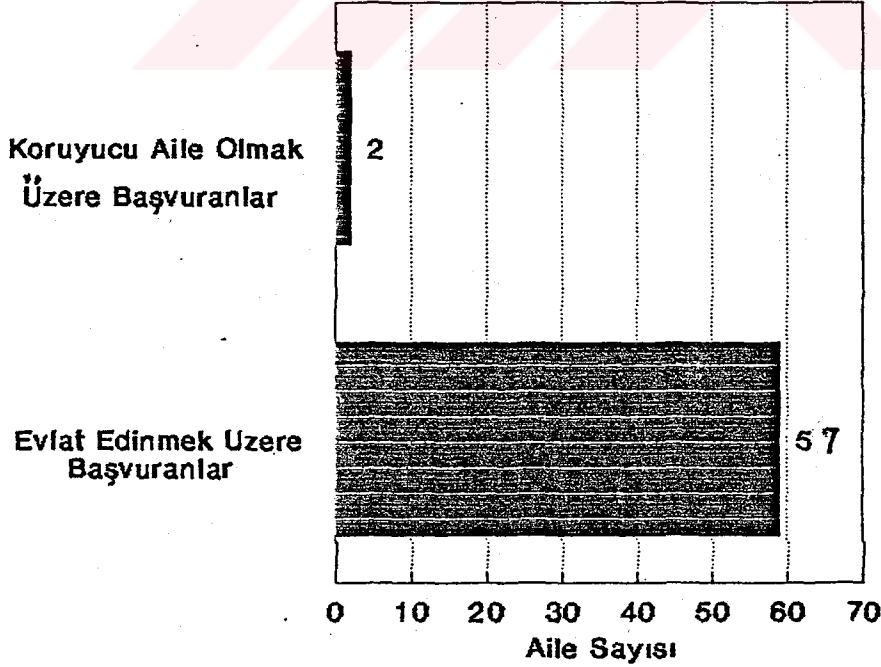
Aşağıda ailelerin İzmir İl Müdürlüğü'ne başvuru nedenleri, başvuru tarihleri ve koruyucu aile sözleşmelerinin düzenlenme tarihleri arasında bekledikleri süreler, koruyucu aile olarak bakmayı üstlendikleri çocuk sayıları, bu çocuklardan öz ailesi bilinenlerin aileleriyle görüşülme durumları ve koruyucu ailelerin çocuklar hakkında şikayetleriyle sosyal hizmet uzmanlarının şikayetlerin kaynaklandığı sorunlara çözüm yaklaşımları incelenecektir.

1. Ailelerin İzmir İl Müdürlüğü'ne Başvuru Nedenleri Açısından İncelenmesi

Tablo (3): AİLELERİN BAŞVURU NEDENLERİ İTİBARIYLA DAĞILIMLARI

<u>Ailelerin Başvuru Nedenleri</u>	<u>Ailelerin Sayısı</u>
Koruyucu aile olmak üzere başvuran aileler	2
Evlât edinmek üzere başvuran aileler	57
	<hr/>
	59

Grafik(3):
Ailelerin Başvuru Nedenleri

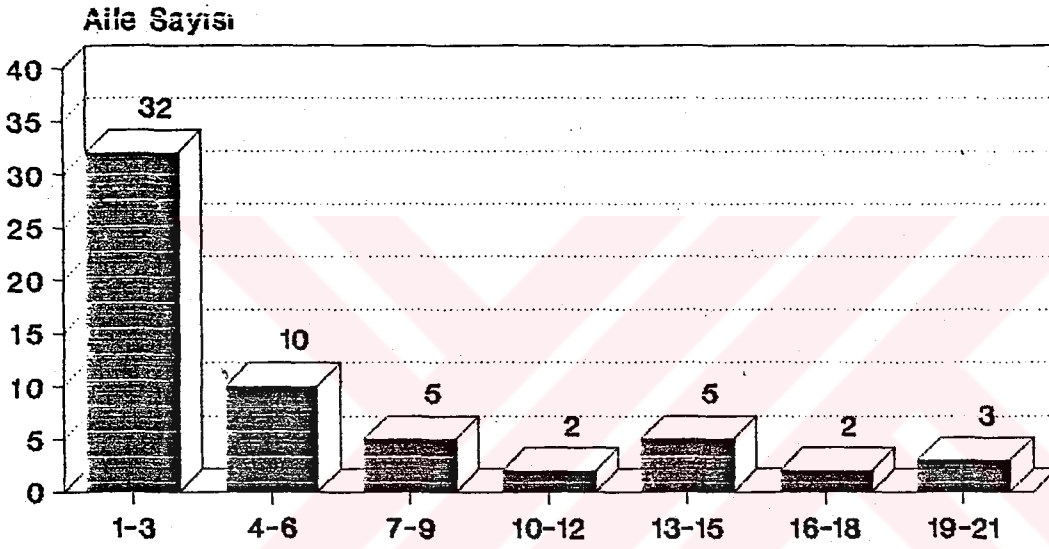

Yukarıdaki tablo ve grafikteki verilere göre, yalnızca 2 aile bilinçli olarak "koruyucu aile" olmak amacıyla İzmir İl Müdürlüğü'ne başvurmuşlardır. Geri kalan ailelerin başvuru nedenleri esas itibariyle evlât edinmektir. Ancak, aileler koruyucu aile bakımına ilişkin bilgileri ve bunun faydalı yanlarını sosyal hizmet uzmanlarından öğrenerek, ileride çocuğu evlât edinmeyi düşünseler bile öncelikle koruyucu aile olmaya karar vermişlerdir. Bunun dışında evlât edinmeyi **istek ve arzu etmelerine rağmen**, Medeni Kanun uyarınca "evlât edinme" için aranan koşulları (özellikle 35 yaşını bitirmiş olma koşulunu) gerçekleştiremeyen bazı aileler de yine uzmanların önerileri üzerine bir süre için koruyucu aile olmayı kabul etmişlerdir. Bütün bunlar, ülkemizde korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal hizmet uygulamamız çerçevesinde ve çocuklara yönelik bakım yöntemleri arasında yer alan koruyucu aile bakımının henüz yeterince tanıtılamamış ve yaygınlaştırılamamış olduğunun ve evlât edinmek için bir basamak olarak kabul edildiğinin bir göstergesidir.

2. Ailelerin İl Müdürlüğü'ne Başvuru Tarihleri İle Koruyucu Aile Sözleşmelerinin İmzalanma Tarihleri Arasında Bekleme Süreleri Açısından İncelenmesi

Tablo (4): BAŞVURU TARİHLERİYLE SÖZLEŞMENİN İMZASI TARİHİ ARASINDA GEÇEN SÜRE

<u>Ailelerin Bekleme Süreleri</u>	<u>Ailelerin Sayısı</u>
1-3 ay	32
4-6 ay	10
7-9 ay	5
10-12 ay	2
13-15 ay	5
16-18 ay	2
19-21 ay	3
	<hr/>
	59

Grafik (4): Ailelerin Bekleme Süresi (Ay)

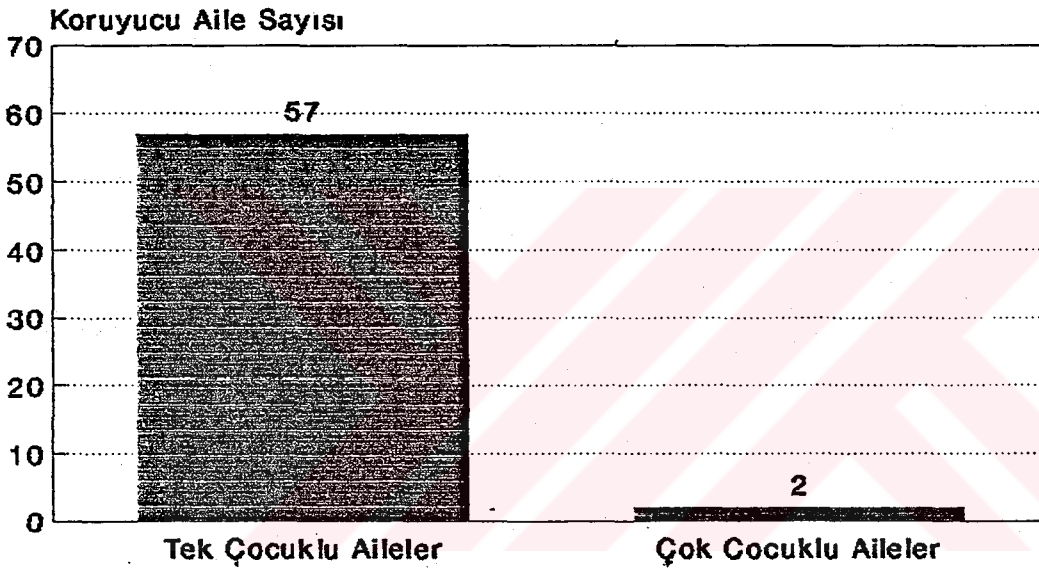
Yukarıdaki verilerden çıkan sonuçlara göre, ailelerin çoğunluğu (32 aile) başvurularından sonra koruyucu aile sözleşmesinin düzenlenmesi kadar 1-3 ay arasında bir bekleme süresi geçirmişlerdir. 10 aile ise, 4-6 ay arasında değişen sürelerde koruyucu aile olabilmek için beklemişlerdir.

Yine tablodan görüleceği gibi, daha uzun süre bekleyen ailelerin sayıları azdır. Bu sonuçlar ailelerin başvuruları ve tercihlerine bağlı olarak yanlarına çocuk yerleştirilmesi konusunda fazla gecikmelerin olmadığını göstermiş ve sevindirici olmuştur. Öte yandan, bekleme süresinin artmasının esas nedeni, ailelerin beklentilerine cevap verecek çocukların bulunup, bunların gerçekten koruyucu aile bakımına uygun olduklarının isabetli şekilde belirlenmesi olmuştur. İl Müdürlüğü'ndeki uzmanlarca yapılan mülâkatlardan çıkan sonuçlar bunu doğrulamıştır. Kaldı ki; belirtilen hususların koruyucu aile bakımı açısından büyük önem taşıması nedeni ile meydana gelen (az da olsa) gecikmelerin doğal karşılanması gerekmektedir. Çünkü, hatalı ve aceleye getirilmiş bir uygulamanın ileride doğuracağı sonuçlar önce çocuk ve aile, giderek toplum için çok daha zararlı olacaktır.

3. Koruyucu Ailelerin Yanlarında Bakılan Korunmaya Muhtaç Çocuk Sayısı Açısından İncelenmesi

Tablo (5): KORUYUCU AİLELERİN YANLARINDA BAKILAN ÇOCUK SAYISI İTİBARIYLA DAĞILIMLARI

Koruyucu Aileler Yanında Bakılan Çocuk Sayısı	Koruyucu Ailelerin Sayısı
Tek çocuğa bakan aileler	57
Birden çok çocuğa bakan aileler	2
	<hr/>
	59

Grafik (5): K.Aileler Yanında Bakılan Çocuk Sayısı

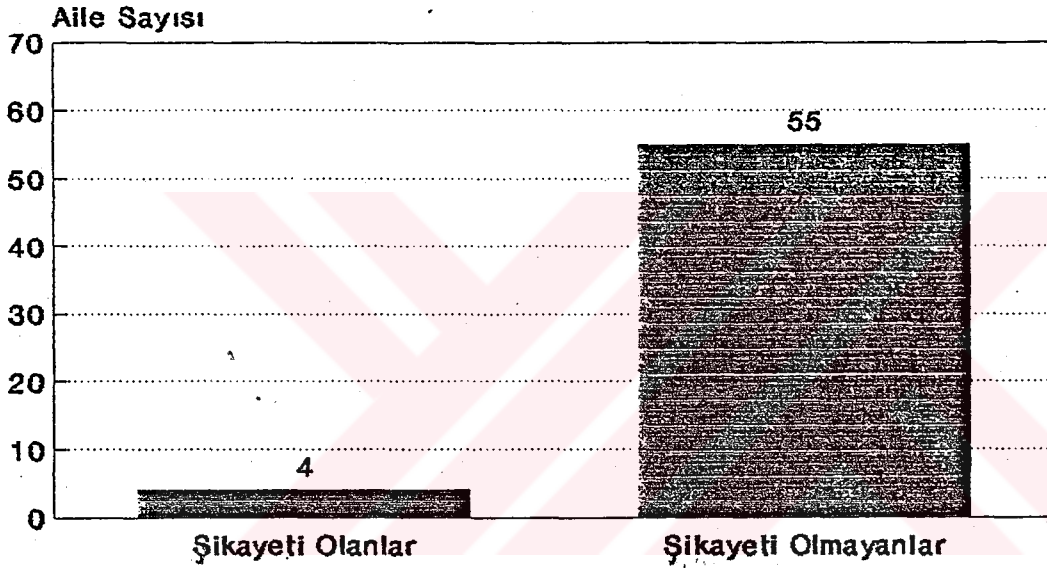
Görülmektedir ki; aileler çoğunlukla tek çocuğa koruyucu ailelik etmeyi uygun bulmuşlardır. Bunda ailelerin İl Müdürlüğü'ne çocuğu evlât edinmek üzere başvurmalarının etkisi büyüktür. Öte yandan ailelerin çocuğu evlât edinme konusunda isabetli bir karara ulaşabilmek amacıyla

sosyal hizmet uzmanlarının önerilerine uyarak önce koruyucu aile olmayı kabul etmelerinin ve uygun bir zamandan sonra da çocuğu evlât edinmeyi istemelerinin etkisi olmuştur. Ayrıca, gönüllü aileler dışındaki ailelere ödenen ücret miktarının düşük olmasının, keza ailelerin ekonomik olanaklarının birden çok çocuğa bakmada yeterli olmamasının da etkisinden söz edilebilir.

4. Koruyucu Ailelerin Yanlarında Bulunan Çocuklar Hakkındaki Şikayetleri İle Sosyal Hizmet Uzmanlarının Aileleri Ziyaret Aralıklarının İncelenmesi

Tablo (6): KORUYUCU AİLELERİN YANLARINDA BULUNAN ÇOCUKLAR HAKKINDAKİ ŞİKAYETLERİ İTİBARI İLE DAĞILIMLARI

Koruyucu Ailelerin Şikayetleri	Koruyucu Ailelerin Sayısı
Yanlarında baktıkları çocuklar hakkında şikayetleri olan aileler	4
Yanlarında baktıkları çocuklar hakkında şikayetleri bulunmayan aileler	55

Grafik (6) : Koruyucu Ailelerin Şikayetleri

Yukarıda tablo ve grafikten anlaşılacağı üzere, yalnızca 4 aileden, çocuğun kendilerine uyum sağlayamaması, eğitiminde görülen aksaklıklar vb. nedenlerden dolayı şikayetler gelmiş, ancak sosyal hizmet uzmanlarının ziyaretlerini sıklaştırmaları ve sorunlara olumlu ve isabetli yakla-

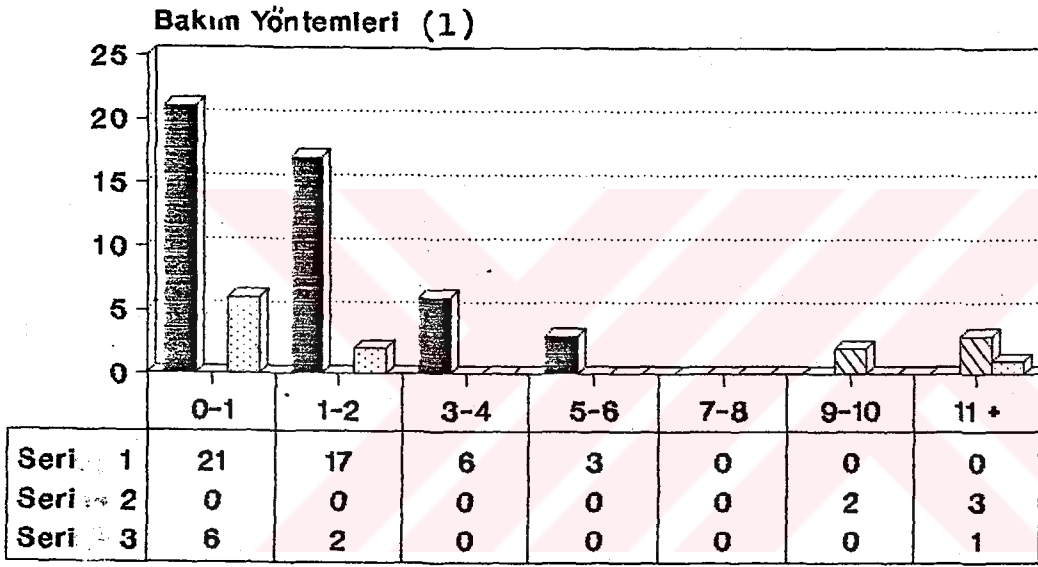
şımları sonucunda sorunlar çözümlenmeye çalışılmıştır. Ne var ki; sosyal hizmet uzmanlarının da belirttikleri gibi, Müdürlükte yeterince uzmanın istihdam edilememiş olması, bir başka deyişle; Müdürlüğe intikâl eden olay sayıları ile, bu olaylarla ilgilenecek personel sayısı arasında bir dengesizliğin bulunması, uzmanların sorunlara eğilmelerini ve aileleri ziyaret etmelerini güçleştirmektedir. Oysa sosyal hizmet uzmanlarının görevleri, çocuğu uygun koruyucu aile yanına yerleştirmekle sona ermemekte (1), koruyucu aile bakımının devamı sürecince ve giderek artan yoğunlukta önem kazanmaktadır. Şüphesiz bu durum, ülkemizde sosyal hizmet eğitiminin yeterince yaygınlaşmamasından ve dolayısıyla bu konunun uzmanı olarak yetişen elemanların yeterli sayıda olmamasından da kaynaklanmaktadır. İşte bu noktada, sosyal hizmet eğitiminin ülke çapında yaygınlaştırılması ve gönüllü çalışmalardan daha fazla faydalanılması önerilebilir.

5. Korunmaya Muhtaç Çocuklara Koruyucu Aileler Yanına Yerleştirilmeden Önce Sağlanan Bakım Yöntemlerinin İncelenmesi

Tablo (7) KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARIN KENDİLERİNE SAĞLANAN BAKIM YÖNTEMLERİ İTİBARIYLA DAĞILIMLARI

Korunmaya Muhtaç çocukların yaşı	Çocuklara Sağlanan Bakım		
	Kurum Bakımı	Koruyucu Aile Bakımı	Ç.Yuvası Y.Yurdu
0-1 yaşındakiler	21	0	6
1-2 yaşındakiler	17	0	2
3-4 yaşındakiler	6	0	0
5-6 yaşındakiler	3	0	0
7-8 yaşındakiler	0	0	0
9-10 yaşındakiler	0	2	0
11 ve daha yukarı yaştakiler	0	3	1
	47	5	9

(1) Sosyal hizmet uzmanlarının, koruyucu aile bakımında rol ve önemi hakkında geniş bilgi için bak., yukarıda "Koruyucu Aile Bakımı", s. 214.

Grafik (7): Çocukların Yaşı

Tablodaki ve grafikteki dağılımdan görüleceği üzere, çocukların önemli kısmı (47 çocuk) koruyucu aileler yanına verilmeden önce kurum bakımı dahilinde çocuk yuvalarında bakım altına alınmıştır. 5 çocuk ise yine kurum bakımı dahilinde yaşları dikkate alınarak yetiştirme yurtlarında bakım ve korumaya alınmışlardır. Önce kurum bakımına

(1) Bakım yöntemlerine ilişkin olarak; Seri 1:Çocuk Yuvalarında, Seri 2: Yetiştirme Yurtlarında bakılan çocukları ve nihayet Seri 3:Koruyucu Aile Bakımına tabi olan çocukları göstermektedir.

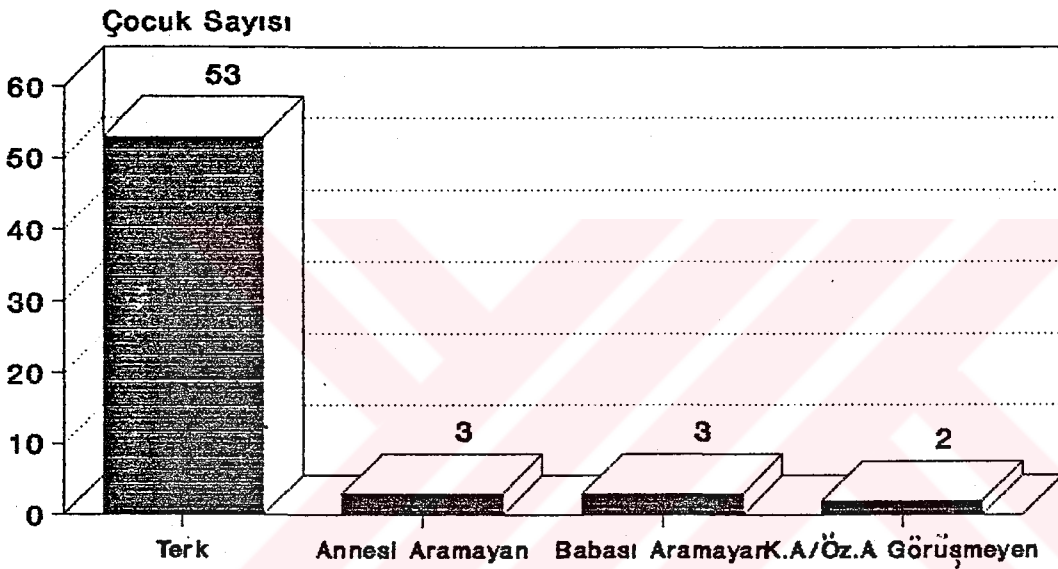
alınan çocuklar, elverişli aile başvurularının bulunması ve koruyucu aile bakımının kendileri için faydalı olacağına tespiti sonucunda koruyucu aileler yanına yerleştirilmişlerdir. Buna karşılık, 9 çocuk elverişli aile başvurularının mevcut olması ve bu çocukların koruyucu aile bakımına uygun olduklarının belirlenmesi üzerine doğrudan koruyucu aile bakımına alınmışlar, bir başka deyişle; koruyucu aileler yanına yerleştirilmişlerdir.

Yukarıda yapılan açıklamalardan anlaşılacağı gibi haklarında korunma kararı alınan korunmaya muhtaç çocuklar ne tür bakım yönteminin uygulanacağı konusunda öncelikle çocukların yaşı ve ne tür bakım yöntemine uygun temel sosyo-ekonomik özellikler taşıdıkları incelenmiştir. Çünkü, çocuğun sahip oldukları özellikleri bakımından hatalı bir bakım yöntemine tabi tutulmaları, çocuk ve bakım yönteminin uygulayıcıları için pekçok sakınca yaratacağı gibi gereksiz çaba ve masraflara da neden olabilecektir. Bu yüzden, bölüm II'de de belirtildiği üzere, çocuğun bakım altına alınmasında kendisine en uygun ve fayda sağlayacak yöntemi seçilmesi gerekmekte ve bu husus tamamiyle uzmanlığı gerektirmektedir.

6. Koruyucu Aileler Yanındaki Çocukların Öz Aileleriyle Görüşme Durumları Açısından İncelenmesi

Tablo (8): KORUYUCU AİLELER YANINDAKİ ÇOCUKLARIN ÖZ AİLELERİYLE GÖRÜŞME DURUMLARI İTİBARIYLA DAĞILIMLARI

<u>Çocukların Öz Aileleriyle Görüşmemeye Çocukların Sayısı</u>	<u>Sebepleri</u>
Terk edilmiş çocuklar	53
Ebeveyni tarafından aranmayan çocuklar	
- Annesi tarafından aranmayanlar	3
- Babası tarafından aranmayanlar	3
Koruyucu Aileleri Öz Aileleriyle Görüşmelerini istemeyen çocuklar	2

Grafik (8): Görüşmeme Nedenleri

Görülmektedir ki; 53 çocuk terk edilmiş (buluntu çocuk) durumunda oldukları için aileleri bilinmemekte ve koruyucu aileler yanına yerleştirildikten sonraki aşamalarda da herhangi bir arayanlarının olmadığı yapılan incelemelerden anlaşılmış bulunmaktadır. 6 çocuğu ise anne ve babaları

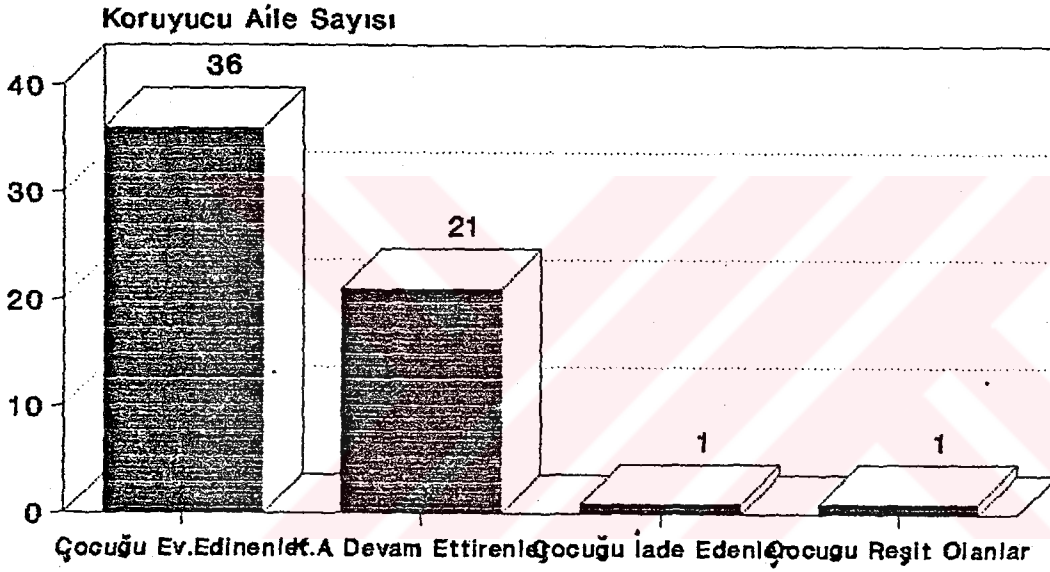
varolmalarına rağmen, çocuklarını aramamışlardır. Niha-
yet, 2 çocuğu ise koruyucu ailenin öz aileleriyle (çocuk
kendilerini öz ailesi bilsin ve öz ailesi olduğunu ögre-
nirse onlardan ayrılmak ister, kendilerini sevgisi azalır
şüphesi ile) görüştürmek istemedikleri anlaşılmiş ve bu-
nun üzerine edinen bilgilere göre sosyal hizmet uzmanları
sözkonusu koruyucu aileleri ikna yoluna gitmişlerdir (1).

7. Koruyucu Aile Bakımının Sona Erme Şekilleri

Tablo (9): KORUYUCU AİLE BAKIMININ SONA ERME ŞEKİLLERİ

<u>Sona Erme Şekilleri</u>	<u>Koruyucu Ailelerin Sayısı</u>
Çocuğu evlât edinen aileler	36
Koruyucu aile olma özelliğini devam ettiren aileler	21
Çocuğu iade eden aileler	1
Çocuğun reşit olması üzerine koruyucu aile olma özelliğini kaybeden aileler (yani, çocu- ğun reşit olması sonucunda ko- ruyucu aile bakımının sona er- mesi hali)	1

(1) Nitekim, "Koruyucu Aile Yönetmeliği"nin 22. maddesi
uyarınca koruyucu aile çocuğu eğer varsa ailesi ve
akrabaları ile yetkililerin uygun gördüğü şekil ve
zamanda görüştürmekle yükümlü kılınmıştır.

Grafik (9): Sona Erme Şekilleri

Tablodan ve grafikten de anlaşılacağı üzere, ailelerin önemli bir kısmı koruyucu ailelik ettikleri çocukları evlât edinmişler ve bu suretle koruyucu aile bakımı sona ermiştir. Öte yandan, 21 ailenin yapılan inceleme tarihleri itibariyle koruyucu ailelik özelliklerini taşımayı sürdürdükleri, bir başka deyişle 21 ailede koruyucu aile bakı-

minin yapılmakta olduğu tesbit edilmiştir. Çocuğu geri iade eden aile sayısı 1 tanedir. Bu aile, çocuklar aralarında uyum sağlanamaması ve dolayısıyla bu durumun çocuğun ruhsal sağlığını ve eğitim düzenini bozduğu gerekçesiyle çocuğu geri verdiklerini beyan etmişlerdir. Nihayet 1 ailede de çocuk 18 yaşını doldurarak reşit olmuştur. Bu durumda koruyucu aile bakımının normal olarak sona ermesine karşılık, reşit olan çocuk yine de koruyucu ailesi olarak kabul edip benimsediği ailenin yanında kalmaya devam etmiştir (1).

İl Müdürlüğü'ne yapılan başvuruların nedenlerinin incelenmesinden de anlaşılacağı gibi, ailelerin önemli bir kısmı, koruyucu aile bakımını yeterince ya da hiç bilmemekte, sosyal hizmet uzmanlarının verdikleri bilgi ve ipleri sürdürdükleri önerileri üzerine koruyucu aile olmayı kabul ederek yanlarına çocuk almakta, ancak bu bakım yöntemini basamak oluşturarak sonuçta çocuğu evlât edinmektedirler. Bu durum, önceden de belirtildiği üzere, ülkemizde koruyucu aile bakımının yeterince tanıtılıp benimsetilemediğini, toplumumuzun geleneksel yapısı gereği ailelerin evlât edinmeyi daha kolay kabul ettiklerini ortaya koymaktadır.

Öte yandan, bazı aileler koruyucu aile bakımını, sosyal hizmet uzmanları aracılığıyla aile ilişkilerine müdahale ediliyor düşüncesiyle bir an önce sona erdirmeyi arzu ederek, çocuğu almalarının üzerinden çok kısa bir süre geçtikten sonra evlât edinmeyi istemişlerdir. Ne varki ; sosyal hizmet uzmanlarınca yapılan mülâkatlardan anlaşıldığına göre, uzmanlar ailelerin bu isteklerine karşı onları ikna etme yoluna giderek, eğer uygun bir zaman ve durum mevcut bu-

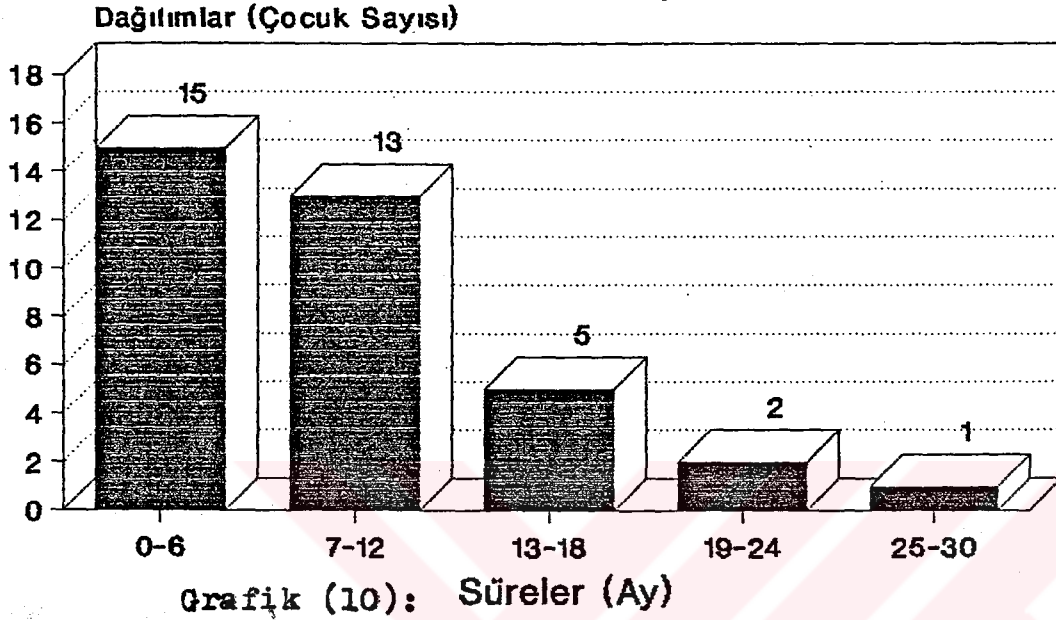
(1) Koruyucu aile bakımının sona erme şekilleri hakkında bilgi için bak., yukarıda "Koruyucu Aile Bakımının Sona Erme Şekilleri", s. 221.

lanmuyor ise ailelerin çocukları evlât edinmelire engel olmuşlardır. Ancak, uygun hal ve koşullar tesbit edilmiş ve ailelerden de bu yönde bir istek gelmiş ise, uzmanlar bu durumu değerlendirerek ailelerin çocukları evlât edinmelerine yardımcı olmuşlardır. Aslında, zaten sosyal hizmet uzmanlarına düşen görev de işte bu noktada ortaya çıkmaktadır. Madem ki ülkemizde henüz koruyucu aile bakımı yeterince tanıtılıp, benimsetilememiştir ve bu yöntem adeta evlât edinmek için bir basamak olarak kullanılmaktadır. Öyleyse yapılacak ilk iş koruyucu aile bakımının tanıtılıp yaygınlaştırılmasını sağlamaktır. Bir yandan bu yapılırken, öte yandan mevcut uygulama çerçevesinde aileler, çocuklar ve giderek tüm toplum için isabetli ve faydalı sonuçlara ulaşabilmesine çaba gösterilmelidir.

8. Koruyucu Aile Sözleşmesiyle Evlât Edinme Sözleşmesi
Arasında Geçen Süre

Tablo (10): ÇOCUKLARI EVLÂT EDİNER KORUYUCU AİLELERİN
EVLÂT EDİNME İŞLEMİNİN GERÇEKLEŞMESİNE
KADAR KORUYUCU AİLE ÖZELLİĞİNİ TAŞIMA SÜ-
RELERİ İTİBARIYLA DAĞILIMLARI

<u>Bekleme Süreleri</u>	<u>Koruyucu Ailelerin Sayısı</u>
0-6 ay	15
7-12 ay	13
13-18 ay	5
19-24 ay	2
25-30 ay	1

Yukarıda evlât edinen 36 ailenin, düzenlenen koruyucu aile sözleşme tarihinden itibaren ne kadar süre geçtikten sonra çocukları evlât edindikleri gösterilmiştir. Tablo ve grafikten görüldüğü gibi aileler, genellikle 0-6 veya 7-12 ay bekle-dikten sonra çocukları evlât edinmişlerdir. Daha uzun süre bekleyen aile sayısı azdır. Bu durum, ailelerin büyük çoğunluğunun koruyucu aile uygulamasını evlât edinmeye basamak oluşturdıklarını ve uygun görülen hal ve zamanda çocuğu evlât edindiklerini ortaya çıkarmaktadır. Keza, yine bu durumdan sosyal hizmet uzmanlarının da, sözkonusu ailelerin profesyonel koruyucu aile niteliğini taşımadıklarını bildikleri ve fakat bir yandan koruyucu aile bakımını tanıtabilmek, öte yandan bu bakım aracılığıyla evlât edinme işleminin çocuk ve aileler açılarından isabetli bir kararla sonuçlandırılmasını sağlamak amacıyla uygulamanın bir süre de olsa sürdürülmesinden yana oldukları anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Sosyal güvenliğin gerçekleştirilmesinde önemli payı bulunan sosyal hizmetlerin neler olduğu ve bunlar içindē korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal hizmetlerin yeri ve önemi belirtildikten sonra, ülkemizdeki uygulaması koruyucu aile açısından ve İzmir İli örnek alınmak suretiyle ele alınmış bulunmaktadır. Sözkonusu çalışmamızdan ortaya çıkan sonuçların belli başlıcalarını burada vurgulamak faydalı olacaktır.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, doktrinde ve uygulamada çeşitli tanımlarına rastladığımız sosyal hizmet, sosyal yardım ve sosyal sigortalar hakkında terminolojik açıdan ortak bir görüş birliği tesbit edilememiştir. Keza, sosyal hizmetler ile ifade edilen hizmet alanının kapsamı konusunda da farklı yaklaşımlarla karşılaşmıştır. Ülkemiz doktrin ve uygulamasında ortaya çıkan bu belirsizlik aslında bizi kötümserliğe sürüklememelidir. Çünkü, hangi kavramla ifade edilirse edilsin asıl olan sosyal hizmetlerin öneminin kavranmış ve uygulamasının yaygınlaşmış olmasıdır. Kaldı ki; sosyal hizmetlerin kapsamı ile ilgili olarak yaşanan belirsizlik, bir bakıma sosyal hizmetlerin faaliyet alanının geliştiğini, diğer bakımdan da ülkemizde bu konuya verilen önemin giderek arttığını göstermektedir. Ancak yine de, özellikle konumuz çerçevesinde korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal hizmetlerin yeterliliğinden söz etmek, kimi halde mümkün olamamaktadır. Bu durumun önde gelen nedeni, sosyal hizmet programlarının teşkilinde ülkenin sosyo-ekonomik olanaklarının doğrudan etkili olmasıdır. İşte bu görüşten hareketle korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal hizmetlerin sunulmasında, Devletin yanısıra gönüllü çabalara da yer verilmesinin gerekli olduğu sonucuna varılmaktadır. Nitekim 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununun benimsediği temel esaslardan biri de bu yoldadır (1).

(1) Bak., 2828 SK. md. 4/a.

Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal hizmetler konusunda üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da, hangi konum ve özellikteki çocukların korunmaya muhtaç sayılabilecekleridir. 2828 sayılı Kanun, eski 6972 sayılı Kanuna nazaran korunmaya muhtaç çocuk kavramının kapsamını genişletmiştir. Nitekim Kanununun 3. maddesinde yer alan hükme göre korunmaya muhtaç çocuklar; kanuni evlenme sonucu doğan, ancak ölüm nedeniyle anne ve babalarını ya da her ikisini de kaybetmiş olup kendilerine kanunen bakmakla yükümlü kimseleri olsa bile çeşitli nedenlerle korumasız kalan çocuklar; evlilik dışı doğan çocuklar; ana veya babanın ya da her ikisinin çocuğa karşı görevlerini yerine getirememeleri yahut getirmekten kaçınmaları sonucunda giderek terk edilen çocuklar ile ana veya babalarınca ihmal edilerek (bu maddenin son bendinde belirtilen) kötü davranış ve alışkanlıklara karşı savunmasız bırakılan çocuklardır.

2828 sayılı Kanunun getirdiği bu tanımın yine de yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü, yalnızca Kanundaki tanımın lafzına bağlı kalındığı takdirde, korunmaya muhtaç çocukların tesbitinde bazı yetersizliklerin ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır. Nitekim örneğin, Kanundaki esasa bağlı kalınarak anne veya babasını ya da her ikisini kaybeden bir çocuğu, kendisine bakmakla yükümlü kimseleri olup olmadığını araştırmadan ya da bunların ne ölçüde çocuğa gerekli bakım ve korumayı sağlayabilecekleri hakkında ayrıntılı ve sağlıklı bilgiler elde etmeden bunları korunmaya muhtaç olarak nitelendirmek isabetli olmayacaktır. Keza, anne ve babası olmakla birlikte ailenin ekonomik yetersizlikleri veya eşler arasında arasındaki çocuğu her yönden olumsuz bir şekilde etkileyen sorunların bulunması gibi hallerde, çocuğu sırf Kanunda belirtilen tanıma uymadığı için korumasız bırakmakta doğru değildir. Öte yandan ülkemizde korunmaya muhtaç durumdaki çocukların sayısının her geçen gün daha da fazlaştığı dikkate alınacak

olursa, 2828 sayılı Kanunda korunmaya muhtaç çocuklara ilişkin olarak yer alan tanımın bu haliyle de yeterli olmadığı belirginleşmektedir.

Araştırmamızdan elde ettiğimiz sonuçlar göstermiştir ki, çocuğun korunması geniş kapsamlı bir konudur. Öyle ki, çocuğun korunmasına yönelik faaliyetlerin kapsamına; bir yandan evlilik müessesesinin kurulması çalışmaları, evlilik hayatının devamını sağlayacak koşul ve olanakların yaratılması, analık halinde ve doğum sonrası ana ve bebeğin sağlık, beslenme vb. temel ihtiyaçlarının karşılanması, diğer yandan çocuğun her yaşta bedensel, zihinsel ve ruhsal gelişimini sağlayacak biyolojik ve fizyolojik ortamın yaratılması ile onun sağlıklı bir kişiliğe sahip olmasına ilişkin gerekli eğitim olanaklarının sağlanması da girmektedir. Bu nedenle, korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal hizmetler çerçevesinde öncelikle aile refah hizmetlerine önem vermek gerekmektedir. Ülkemizde bu amaçla "Aile Danışma Büroları"nın kurulması, aile danışmanlığı, ana-baba ve çocuklar arasındaki ilişkilere rehberlik edilmesini sağlayacak faaliyetlere önem verilmesi, ana-baba okulları (1) gibi birimlerin sunacakları hizmetlerin yaygınlaştırılması yerinde olacaktır. Öte yandan korunmaya muhtaç duruma gelmiş bir çocuğun öz ailesi yanında bakım ve korunmasını sağlayıcı hizmetlere öncelik verilmelidir. Çünkü aile çocuk için en ideal ortamdır. Ancak bu gerçekleşmiyorsa, bu taktirde modern çocuk bakım ve koruma yöntemleri arasında yer alan koruyucu aile bakımına başvurmak faydalı olacaktır. Ne var ki; her korunmaya muhtaç çocuğun koruyucu aile bakımına uygun olması sözkonusu olamayacağı gibi, içinde bulunulan koşullarda yeterli sayıda ve aranan özellikte koruyucu aile başvurusu da bulunmayabilir. İşte bu gibi hallerde, özellikle kurum bakımının aksak yanları, nitelik ve nicelik yönünden taşıdığı yetersizlikler karşısında ülkemizde de Batı ülkelerinde uygulanan "grup bakım evleri" yönteminin uygulamasına geçmek

(1) Bilindiği gibi, 1989 yılı Ocak ayı içersinde radyo ve televizyon haberlerinde, ilk ana-baba okulunun İstanbul'da açıldığı halka duyurulmuştur.

ve ayrıca çocuk yuva ve yetiştirme yurtlarının sayısının kaliteli hizmet sunacak bir şekilde çoğaltılması önerilebilir.

Koruyucu aile bakımına ilişkin olarak ve İzmir İli örnek alınmak suretiyle gerçekleştirilen uygulamadan birtakım sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçlar, ülkemiz düzeyinde koruyucu aile bakımı hakkında yeterli bir gösterge olmamakla birlikte, bakımın uygulanma şekli ve kapsamına bir örnek teşkil edebilecektir. Ele geçen sonuçlara göre koruyucu aile bakımı evlât edinmeye bir basamak teşkil etmektedir. Nitekim; incelemeye dahil edilen ailelerin önemli bir kısmının evlât edinmek üzere İzmir İl Müdürlüğü'ne başvurdukları ve fakat Medeni Kanunda evlât edinmek için aranan koşulları gerçekleştiremedikleri için veya bu konuda sağlıklı bir karara ulaşmak amacıyla sosyal hizmet uzmanlarının önerileriyle geçici bir süre koruyucu aile oldukları belirlenmiştir. Yine elde edilen sonuçlara göre, bu ailelerin büyük bir kısmı yanlarında baktıkları çocukları bir süre sonra evlât edinmişlerdir. Oysa, koruyucu aile bakımında çocuğun gerektiğinde varsa öz ailesine iadesi ya da reşit olduğu zaman kendi kararı doğrultusunda hareket etmesi temel bir ilkedir. Şüphesiz belirtilen durumun ortaya çıkmasında ailelerin yanlarına alıp baktıkları çocuklara kısa bir süre içinde alışarak onları gerektiğinde öz ailelerine vermeyi istememelerinin etkisi büyüktür. Ayrıca, koruyucu aile bakımının evlât edinmeye adeta bir basamak teşkil etmesinde, sözkonusu bakım yönteminin kamuoyuna yeterince tanıtılmamış olmasıyla evlât edinme müessesesi açısından hukuk düzenimizde sağlıklı bir karara ulaşabilmek için, işlem kesinleşmeden önce bir deneme aşamasının öngörülmemiş olması da etkili olmaktadır.

Bilindiği üzere evlât edinme; kökenleri örf ve adet hukukuna kadar dayandırılan oldukça eski bir uygulamadır. Ancak bir müessese olarak ilk kez Medeni Kanun ile kanuni esas-

lara dayandırılmıştır. Bu noktadan hareketle korunmaya muhtaç çocuklar için evlât edinme hizmetinden faydalanılması şüphesiz isabetlidir. Fakat, evlât edinme hizmetinin, koruyucu aile bakımından farklı olduğunu dikkate alarak her iki hizmetin ayrı ve fakat birbirini tamamlayacak bir şekilde korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal hizmet uygulamasında yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu durumu gerçekleştirmesinde basın ve yayın organlarıyla, toplumdaki ilgili özel ve kamu kurum ve kuruluşların tanıtıcı faaliyetlerine ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu çalışmayı gerçekleştirmedeki temel amacımız, korunmaya muhtaç çocuklar kavramına açıklık getirebilmek ve koruyucu aile bakımının bu alandaki yerini belirlemek ile fonksiyonunu gereği gibi yerine getirmesinde alınması gereken önlemleri ortaya çıkarmak olmuştur. Nihai dileğimiz; geleceğimizin güvencesi olan çocuklarımızın toplumumuzun örf-adet, inanç ve milli ahlakına sahip, kendilerine güvenen, Atatürk'ü düşünceye sadık ve topluma faydalı birer fert olarak yetişebilmeleri için ihtiyaç duydukları bakım, korunma, yakın ilgi ve sevgiyi kendilerine sağlayacak aile ortamına bir an önce kavuşabilmeleridir.

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

KİTAPLAR:

- AKI, Erol : Hukukun Temel Kavramları, İzmir, 1985.
- AKINTÜRK, Turgut : Aile Hukuku, Ankara, 1975.
- AKOL, Osman K. : Kimsesiz Çocuklar, Ankara, 1950.
- ALPER, Yusuf : Sosyal Güvenliğin Tasarruf Eğitimi-
limine Tesirleri, (Yayınlanmamış
Doktora Tezi), Bursa, 1985.
- ATALAY, Neşe/BİLGETEKİN,
Buket/TAŞ, Sebahat : Kurum Bakımı Altında Olan 0-6
Yaş Grubu Korunmaya Muhtaç Çocukların
Bedensel Gelişimleri,
(Yayınlanmamış Lisans Tezi), Ankara,
1984.
- ATALAY, Tuna : Günümüz Ailesinin Yapısı ve Temel
Sorunları Açısından Türkiye'de
Aileye Yönelik Sosyal Hizmetler,
SSYB.Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü
Yayınları Sa:6, Ankara, 1982.
- ATAMANALP, Celaleddin : Türkiye'de Sosyal Güvenlik Tedbir-
lerinin Ücretlere ve Maliyetlere
Tesiri, Erzurum, 1975.
- ATEŞ, Süleyman : Kuran-ı Kerim ve Yüce Meali, Ankara,
1975.
- BALLAR, Suat : Türk Hukukunda Sosyal Hizmet ve
Çocuklar, 1.Bası, İstanbul, 1988.
- BAŞCI, Emel : Sosyal Refah Hizmetleri Değerlendirme
Araştırması, DPT.:559-SPD.:
123, Ankara, 1968.
- BERKİ, Ali Himmet : Vakıflar, C.II, Ankara, 1950.

- BOZER, Ali : Sigorta Hukuku Genel Hükümler-
Bazı Sigorta Türleri, 2.Bası, Ban-
ka ve Ticaret Hukuku Enstitüsü,
Ankara, 1986.
- BRIELAND, Donald/COSTIN,
Lela B./ATHERTON, Charles
R. and Contributor : Contemporary Social Work an Intro-
duction to Social Work and Social
Welfare, New York, 1975.
- BROWN, J.Douglas : Essays on Social Security, New
Jersey, 1977.
- CALVERT, Harry : Social Security Law, London, 1974.
- CENTEL, Tankut : Çocuklar İle Gençlerin İş Güvenli-
ği, (Yayınlanmamış Doktora Tezi),
İstanbul, 1982.
- COLE, G.D. : British Social Services, London,
1959.
- COSTIN, Lela B. : Child Welfare:Policies and Practice,
New York, 1972.
- COŞKUN, Nedim/GÖKÇÜ,
Sevim/ÇETECİ, Hacer/
İLDENİZ, Sabiha : Müessesede Bulanan Çocukların Duru-
mu İle İlgili Araştırma, SSYB.Sos-
yal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayın-
ları No:56, Ankara, 1970.
- ÇAĞATAY, Neşet : Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, 2.Bası,
Konya, 1981.
- ÇENGELCİ, Ethem : Türkiye'de Sosyal Yardımlar (Bir
Model Geliştirme Denemesi), (Yayın-
lanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1985.

- ÇUBUK, Ali : Sosyal Politika-Sosyal Güvenlik-Sosyal Sigortalar ve İş Hukuku, (Sosyal Politika-Sosyal Güvenlik), (Ders Notları), Ankara, 1966.
- ÇUBUK, Ali : Sosyal Politika, Ankara, 1979.
- ÇUBUK, Ali : Sosyal Güvenlik ve Sosyal Güvenlik Kurumları, Ankara, 1982.
- DEMİR, Fevzi/KARATEPE, Şükrü : Anayasa Hukuku Dersleri, İzmir, 1986.
- DİLİK, Sait : Türkiye'de Sosyal Sigortalar İktisadi Açından Bir Tahlil Denemesi, 2.Bası, Ankara, 1972.
- DÜNDAR, Faik Birol : Sosyal Güvenlik Araçlarının Makro Ekonomik Etkileri, A.Ü.İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No:76, Ankara, 1977.
- EKİN, Nusret : Endüstri İlişkileri, 3.Bası, İstanbul, 1985.
- ERSAN, Gürbüz : Türkiye'de Sosyal Güvenlik, İstanbul, 1987.
- FEDERICO, Ronald C. : The Social Welfare Institution, New York, 1984.
- FINK, Arthur (çev.,Lütfiye, YASA/Necil, ULUSAY : Sosyal Hizmet Alanı, Ankara, 1963.
- FRIEDLANDER, Walter A. : Introduction to Social Welfare, Second Edition, New Jersey, 1961.
- FRIEDLANDER, Walter A. (çev.,Resan TAŞÇIOĞLU) : Sosyal Refah Hizmetine Başlangıç, 2.Bası, SSYB.Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları, Sa:4, Ankara, 1966.

FRIEDLANDER, Walter A.
(çev., Elkin BESİN)

: Sosyal Hizmetin Kavram ve Metod-
ları, SSYB.Sosyal Hizmetler Genel
Müdürlüğü Yayınları No:43, Ankara,
1965.

GÖKBİLGİN, M.Tayyib

: Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve
Medeniyeti Tarihine Genel Bakış, İs-
tanbul, 1977.

GÖKÇE, Birsen

: Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde
Kimsesiz Çocuklar Sorunu İle İlgili
Tutumun Sosyolojik Mukayeseli Tahlil
ve İzahı, (Memleketimizde Cumhuriyet
Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu),
(Yayınlanmamış Doktora Tezi), SSYB.
Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü
Yayınları, Ankara, 1981.

GÖKÇE, Birsen

: Cumhuriyet Döneminde Çocuk ve Genç-
lere Ait Yasal Düzenlemeler ve Ya-
yınlar, (Cumhuriyet Döneminde Çocuk
ve Gençlere Ait Yasal Düzenlemeler),
Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayın No:
01-89, Ankara, 1983.

GRANT, James P.

: The State Of The World's Children,
Oxford, 1986.

GULA, Martin (çev.,
Ülker ERGUN)

: Çocuk Bakım Müesseseleri ve Bunla-
rın Toplumda Çocuklar İçin Yeni
Hizmetler Tesisindeki Rolü, (Sosyal
Güvenlik İdaresi Çocuk Bürosu Yayın-
ı, New York, 1958), Ankara, 1962.

GÜLERMAN, Adnan

: Milletlerarası Sosyal Politika Bil-
diriler Sözleşmeler, İzmir, 1988.

GÜLLÜLÜ, Sabahattin

: Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri,
İstanbul, 1977.

- GÜRATA, Mithat : Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar, Ankara, 1975.
- GÜRTAN, Kenan : Anadolu'da Ahilik Teşkilatı, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Ankara, 1983.
- GÜZEL, Ali/OKUR, Ali Rıza : Sosyal Güvenlik Hukuku, 1.Bası, İstanbul, 1988.
- İNAN, Ali Naim : Çocuk Hukuku, A.Ü.Eğitim Fakültesi Yayını No:3, İstanbul, 1968.
- İZVEREN, Adil : Sosyal Politika ve Sosyal Sigortalar, 2.Bası, Ankara, 1970.
- KADUSHIN, Alfred : The Social Work Interview, New York, 1972.
- KAGITÇIBAŞI, Çiğdem : İnsan ve İnsanlar, 3.Bası, İstanbul, 1979.
- KAPKIN, Emre/MAVİ, Erol/
TUNCER, Oya : Biyo-Psiko-Sosyal Açından Ergenlik (Adolencence), İzmir, 1976.
- KONGAR, Emre : Sosyal Çalışmaya Giriş, 1.Bası, Sosyal Bilimler Derneği Yayınları: G-2, Ankara, 1972.
- KONGAR, Emre : Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye'ye Gerçeği, İstanbul, 1981.
- KONGAR, Emre : İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı 2, 5.Bası, İstanbul, 1985.
- KÖNEN, Cennet : Türkiye'de Koruyucu Aile, Yasal Yönleri ve Uygulaması, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Ankara, 1981-1982.
- MARUFLU, Z.Selçuk : Sosyal Refah Sosyal Güvenlik ve Planlı Dönemde Politikalar, DPT.: 1458- SPD.:282, Ankara, 1975.
- MARUFLU, Z.Selçuk : Yeni Sosyal Refah Yaklaşımı, DPT. Yayınları, Ankara, 1974.

- ONUR, Esin : Suçlu Çocuklara Uygulanan Yaptırımlar, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1978.
- ÖZSUNAY, Ergun : Gerçek Kişilerin Hukuki Durumu, İstanbul, 1974.
- PAMİR, Emel/VARLIK, Muharrem : Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Hazırlık Çalışmaları, Sosyal Planlama Başkanlığı Planlama Dairesi Yayın No: DPT.:1846-SPD.:352, Ankara, 1982.
- RICHARDSON, J.Henry (çev.,Turan YAZGAN) : İktisadi ve Mali Yönüyle Sosyal Güvenlik, İstanbul, 1970.
- SAFMAZLI, Hüseyin : Çocuk Himaye Hakları ve Müesseseleri, Ankara, 1943.
- SCHOTTLAND, C.I. : The Social Security Programs In The United States, New York, 1963.
- SCHWEINITZ, Karl De : England's Road to Social Security, New York, 1961.
- SOYER, Serap : Çocukların ve Gençlerin Çalışma Sorunları İzmir'de Esnaf ve Sanatkârlar Yanında Çalışanlar Örneği, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1981.
- SÖZER, Ali Nazım : Sosyal Sigorta İlişkisinin İlk Dönemi (Koruma İlişkisi), (Yayınlanmamış Özel Çalışma), İzmir, 1988.
- SÜZEK, Sarper : İş Güvenliği Hukuku, 1.Bası, Ankara, 1985.
- SWELL, James P. : UNESCO and Work Politics, Engaging in International Relations, London, 1975.
- ŞAHİN, Halit : Kimsesiz Çocuklar Konusunda Bakım Şekilleri ve Koruyucu Aile Uygulaması, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Ankara, 1975.

- ŞEKER, Mehmet : İslâmda Sosyal Dayanışma Müesseseleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, No:240, Ankara, 1984.
- ŞENSOY, Naci : Çocuk Suçluluğu-Küçükler-Çocuk Mahkemeleri ve İnfaz Müesseseleri, İstanbul, 1949.
- TALAS, Cahit : Toplumsal Politikaya Giriş, Ankara, 1981.
- TALAS, Cahit : Sosyal Güvenlik ve Türk İşçi Sigortaları, Ankara, 1953.
- TALAS, Cahit : Sosyal Ekonomi, 6.Bası, Ankara, 1983.
- TORUN, Fulya : Çocuk Yuvalarında Kalan 9-10 Yaşlarındaki Korunmaya Muhtaç Çocukların Aile Bireylerini ve Aile İlişkilerini Algılamaları, (Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi), Ankara, 1986.
- TRATTNER, Walter I. : From Poor Law to Welfare State, London, 1974.
- TUNA, Orhan/YALÇINTAŞ, Nevzat : Sosyal Siyaset, İstanbul, 1988.
- TUNCAY, A.Can : Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri, 4.Bası, İstanbul, 1988.
- TUNÇOMAĞ, Kenan : Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Sigortalar, 3.Bası, İstanbul, 1987.
- TURLA, Selâhattin : Sosyal Güvenlik ve Türk Sosyal Sigortacılığı, Türkiye Yol-İş Federasyonu Eğitim Yayınları, Ankara, 1977.
- ULUER, Selâhattin : Osmanlılarda Vakıf İmaretleri ve İşleyişi, Ankara, 1975.
- ULUÇTEKİN, Sevda : Çocuk Yetiştirme Yöntemleri Açısından Ana Baba Çocuk İlişkileri, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1976.

- UMAR, Bilge : Temel Hukuk Bilgisi, İzmir, 1976.
- ÜRPER, Yılmaz : Türkiye'de Tarımsal Kooperatiflerin Toplumsal Değişmeye Etkileri, A.Ü.Yayınları No:94, Eskişehir, 1985.
- WATSON, Philippa : Social Security Law of European Communities, First Published, London, 1980.
- YANÇATAROL, Süleyman/
BALAMİR, Nilgün : Korunmaya Muhtaç Çocuklar Rehberi, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Yayınları Çoğaltım Dizisi Sa:7, Ankara, 1985.
- YAŞAR, Osman : Sosyal Hizmet Milli Programlarının Organizasyonu, (Sosyal Hizmet), (Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Tarafından Tayin Edilen Uzmanlar Raporu, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İlişkiler Dairesi, New York, 1959), Ankara, 1967.
- YAŞAR, Osman : Çocukların Müesseselerde Bakımı, (Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi, New York, 1957) Ankara, 1962.
- YAZGAN, Turan : Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemi, İstanbul, 1969.
- YAZGAN, Turan : Görüşler, İstanbul, 1977.
- YAZGAN, Turan : Gelir Dağılımı Açısından Sosyal Güvenlik, İstanbul, 1975.
- YAZGAN, Turan : Sosyal Sigorta, İstanbul, 1977.

- YAZGAN, Turen : Sosyal Güvenlik Açısından Zekât,
3.Bası, İstanbul, 1987.
- YOUNG, Pat : Mastering Social Welfare, Hong-
Kong, 1985.
- YÖRÜKOĞLU, Atalay : Değişen Toplumda Aile ve Çocuk,
1.Bası, Ankara, 1983.

MAKALELER:

- AĞAR, Tuğrul : "Sosyal Hizmetler Kurumu Kurulur-
ken," Sosyal Hizmet Dergisi, C.III,
Sa:4, 1967.
- AĞAR, Tuğrul : "Sosyal Hizmetler Kurumu Kurulmalı-
dır," Sosyal Hizmet Dergisi, C.III,
Sa:3, Aralık 1968, III.Milli Sosyal
Hizmetler Konferansı Özel Sayısı.
- AĞAR, Tuğrul : "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmet,"
(Sosyal Güvenlik), Sosyal Güvenlik
Bülteni, Sa:50, Eylül 1981.
- AĞAR, Tuğrul : "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler,
(Sosyal Hizmet), Sosyal Güvenlik
Bülteni, Sa: 51, Ekim 1981.
- AĞAR, Tuğrul : "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmet
İlişkisi," Çalışma ve Sosyal Gü-
venlik Dergisi, Sa:1, Kasım 1987.
- AKKAYA, Ziya : "Çağımızın Sosyal Hizmet Anlayışı
ve Toplum Kalkınması," Sosyal Hiz-
met Dergisi, C.I, Sa:9, Temmuz 1963.
- AKKAYA, Ziya : "Atatürk,Sosyal Hizmet ve Toplum
Kalkınması," (Atatürk,Sosyal Hiz-
met), Sosyal Hizmet Dergisi, C.II,
Sa:1, 1966.

- AKYOL, Avni : "Vakıflarda Dernekleşme," Vakıflar, Vakıflar Baş Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1984.
- AKYÜZ, Emine : "Çocuk Hakları Bildirisi ve Türk Hukuk Sistemi," (Çocuk Hakları Bildirisi), Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan, A.Ü.Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, C.XIII, Sa:1-2, 1980.
- AKYÜZ, Emine : "Medeni Kanuna Göre Ana-Babanın Çocuğu Yetiştirme Görevi," (Ana Babanın Çocuğu Yetiştirme Görevi), A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi, C.XVI, Sa:1, 1983.
- AKYÜZ, Emine : "Çocuk Mahkemeleri Kanununun Çocuğun Güvenliğı Açısından Değerlendirilmesi," Çocuk Suçluluğı ve Çocuk Mahkemeleri Sempozyumu, Ankara, 22-23 Haziran 1983.
- ALINOĞLU, Turgut : "Sosyal Hizmetler Kurumu Gerçekleşirken," Sosyal Hizmet Dergisi, C. IV, Sa:3-4, Aralık 1969-Ocak 1970.
- ALINOĞLU, Turgut : "Sosyal Hizmetler Kurumu Kurulurken," Sosyal Hizmet Dergisi, C.V, Sa:5, Şubat-Mart-Nisan 1971.
- ALKAN, Cevat : "Özel Eğitimde Genel Hedefler ve İlkeler," A.Ü.Eğitim Bilimleri Fakültesi, C.XVII, Sa:1-2, 1984.
- ALFER, Yusuf : "Sosyal Güvenlik ve Emeklilik Yaşı," İşveren Dergisi, C.XXIV, Sa:7, Nisan 1986.

- ALTUNAY, Sedat : "Aile Danışma Büroları ve Aile Tazminatları," Sosyal Hizmet Dergisi, C.VI, Sa:4, Kasım-Aralık-Ocak 1973-1974.
- ARAT, Tuğrul : "Evlât Edinme Hukukundaki Gelişmelere Toplumsal-İşlevsel Açından Bakış," Prof.Dr.Osman.F.Berki'ye Armağan, Ankara, 1977.
- ARNAZ, Zuhâl : "Koruyucu Aile-Bakımındaki Çocuğun Gelişim Özellikleri Ana Yoksunluğunun Çocuk Gelişimine Etkileri Açısından Koruyucu Aile Bakımının, Kurum Bakımı İle Karşılaştırılmalı İncelemesi," H.Ü.Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi, Sa:2-3, Mayıs-Eylül 1983.
- BACON William (çev., Sevin GÜVEN) : "Bugünün Sosyal Refah Karakteri, Amaç ve Geleceği," Sosyal Hizmet Dergisi, C.II, Sa:1, Mayıs 1966.
- BALAMİR, Nilgün : "Türkiye'de Koruyucu Aile Uygulaması," Çocuk Suçluluğu ve Çocuk Mahkemeleri Sempozyumu, Ankara, 22-23 Haziran 1983.
- BAŞCI, Emel : "Memleketimizde Sosyal Hizmetlerin Çeşitleri," FORUM, Sa:288, 1.4.1966.
- BAŞCI, Emel : "Aile Düzensizlikleri," FORUM, Sa:289, 15.4.1966.
- BAYCIN, Fethi : "Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Koruyucu Aile Denemesi," Sosyal Hizmet Dergisi, C.I, Mart 1961.

- BEEKMAN, Jan : "The Relationship Between Social Security and The Social Services," International Social Work, Vol.: VII, No:2, April 1964.
- BIYIKLI, Lâtime : "Gelişmiş Ülkelerde Suçlu ve Korunmaya Muhtaç Çocuklar İçin Koruyucu Aile Uygulaması," (Koruyucu Aile Uygulaması), Çocuk Suçluluğu ve Çocuk Mahkemeleri Sempozyumu, Ankara, 22-23 Haziran 1983.
- BIYIKLI, Lâtime : "Koruyucu Aile Bakımı," A.Ü.Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, C.XVI, Sa:1, 1983.
- BİNARK, İsmet : "Türk Vakıflarının Tarihçesi ve Yabancı Gözüyle Vakıf Müessesemiz," Ankara Aydınlar Ocağı Bülteni, Sa:1, Nisan 1987.
- BULUT, Işıl : "Parçalanmış Aileden Gelen Çocukların Davranış Özellikleri Hakkında Bir Araştırma," H.Ü.Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi, C.I, Sa: 2-3, Mayıs-Eylül 1983.
- CILGA, İbrahim : "Korunmaya Muhtaçlık Olgusunun Sosyolojik Analizi," (Korunmaya Muhtaçlık Olgusu), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sa:7, Kasım 1986.
- CILGA, İbrahim : "Yetiştirme Yurtlarında Toplumsallaşma," H.Ü.Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi, C.II, Sa:1-3, Ocak-Eylül 1984.
- COŞKUN, Nedim : "Örgütlenen Sosyal Hizmetlerin Dünyü, Bugünü, Yarını," Sosyal Hizmet Dergisi, C.II, Sa:8, Mayıs 1968.

- COŞKUN, Nedim : "Örgütlenen Sosyal Hizmetlerin Dünyü, Bugünü, Yarını," Sosyal Hizmet Dergisi, C.III, Sa:3, Aralık 1968, III. Milli Sosyal Hizmetler Konferansı Özel Sayısı,
- ÇAĞLAR, Doğan : "Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Eğitimlerine Genel Bir Bakış," (Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar), A.Ü.Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, C.VI, Sa:1-4, 1973.
- ÇAĞLAR, Doğan : "Atatürk ve Cumhuriyet Devrinde Korunmaya Muhtaç Çocuklara Sağlanan Bakım ve Öğretim Olanakları," A.Ü.Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, C.XV, Sa:2, 1982.
- ÇAKMAKLI, Kemal : "Çalışma Hayatında Sosyal Hizmet," Sosyal Hizmet Dergisi, C.VI, Sa:4, Aralık-Ocak 1973-1974.
- DAĞDELEN, Atilla : "Evlât Edinme," Sosyal Hizmet Dergisi, C.VI, Sa:7, Ağustos-Eylül-Ekim 1974.
- DİLİK, Sait : "Sosyal Güvenliğin Yöntemleri," A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sa:4, 1971.
- DİLİK, Sait : "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler Arasındaki İlişkiler," (Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler), A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.XXXV, No:1-4, Ocak-Aralık 1980.
- DİLİK, Sait : "Sosyal Yardımlar-İki Anlamlı Bir Terim," (Sosyal Yardımlar), A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sa:1-4, 1980.

- DİLİK, Sait : "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu," (Sosyal Yardımlaşma), Çimento İşveren, C.I, Sa:2, Mart 1987
- DOĞAN, Lütfü : "Sosyal Hizmetin Değeri ve Memleketimizdeki Manevi Temeli," Sosyal Hizmet Dergisi, C.V, Sa:10, Mayıs-Haziran-Temmuz 1970.
- DÜRÜST, M.Kamil : "Vakıflar ve Vakıf Şûrası," Kubbealtı Akademi Mecmuası, Yıl:15, Sa:2, Nisan 1986.
- EĞİNLİOĞLU, Yasemin : "Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Vakıflar," Balıkesir Barosu Dergisi, Sa:23, Aralık 1985.
- EĞİNLİOĞLU, Yasemin : "Vakıf Nedir Ne Değildir," Balıkesir Barosu Dergisi, Sa:30, Ekim 1987.
- ER, Aysin/YANÇATAROL, Süleyman : "Evlât Edinme," Sosyal Hizmet Dergisi, C.V, Sa:12, Kasım-Aralık-Ocak 1972-1973.
- ERKAN, Gönül : "Boşanmanın Çocukların Benlik Tasarımı Düzeyine Etkisi," H.Ü.Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi, C.IV, Sa:2-3, Mayıs-Eylül 1986.
- ERTUĞRUL, A.Necati : "Korunmaya Muhtaç Çocuklar Davasının Tarihçesi ve Bugünkü Hizmetler Hakkında Rapordur," Sosyal Hizmet Dergisi, C.I, Sa:8, Nisan 1963.
- FER, Muslih : "Türkiye'de Sosyal Hizmetler," Sosyal Hizmet Dergisi, C.III, Sa:3, Aralık 1968, III.Milli Sosyal Hizmetler Konferansı Özel Sayısı.

- FER, Muslih : "Korunmaya Muhtaç Çocuklar," Sosyal Hizmet Dergisi, C.VI, Sa:5, Şubat-Mart-Nisan 1974.
- FERLİGÜL, Mevlüt : "Vakfın Sosyal, Kültürel ve İktisadi Fonksiyonu," D.E.Ü.Çarşamba Konferansları, 1985-1986, D.E.Ü.Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, İzmir, 1986.
- FRANCEL, Edward (çev., Ertan KAHRAMANOĞLU) : "Sosyal Hizmetin Değişen Rolü," Sosyal Hizmet Dergisi, C.III, Sa:3, Aralık 1968, III.Milli Sosyal Hizmetler Konferansı Özel Sayısı.
- FRIEDLANDER, Walter A. (çev., Fethi BAYCIN) : "Milletlerarası Sosyal Refah," Sosyal Hizmet Dergisi, C.I, Sa:6, Ekim 1962.
- GOUTOS, Michael : "Social Work and Social Security," International Social Work, Vol.:1, No:2, April 1962.
- GÖÇMENÇELEBİ, Kemal : "Millî Ekonomilerde Sosyal Güvenlik Sistemleri I," İşveren Dergisi, Sa:8, 1968.
- GÖKÇE, Birsen : "Çocuk Kişiliğinin Gelişiminde Aile, Okul ve Dış Çevrenin Rolü," Sosyal Hizmet Dergisi, C.II, Sa:2-3, Haziran-Temmuz-Ağustos-Eylül 1966, Çocuk Refahı Sayısı.
- GÖKÇE, Birsen : "Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme" (Aile Tipleri), H.Ü.Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, C.VIII, Sa:1-2, Mart-Ekim 1976.

- GÜNÇE, Gülseren : "Çocuk Suçluluğu ve Aile," Çocuk Suçluluğu ve Çocuk Mahkemeleri Sempozyumu, Ankara, 22-23 Haziran 1983.
- GÜRAN, Nesrin : "Çocuklar İçin Kurum Bakımı ve Bir Araştırma," (Çocuklar İçin Kurum Bakımı), Sosyal Hizmet Dergisi, C.V, Sa:5, Şubat-Mart-Nisan 1971.
- GÜRAN, Nesrin : "Aile Hizmetleri," H.Ü.Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi, C.I, Sa:1, Ocak 1983.
- GÜRAN, Nesrin : "Çocuklar İçin Kurum Bakımı ve Sosyal Hizmet," Prof.Dr.İbrahim Yasa'ya Armağan, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ayrı Basım, Ankara, 1983.
- GÜRAN, Nesrin : "Evlilik Dışı Birleşmeler ve Çocuklar Sorununa Genel Bir Bakış ve Sosyal Hizmet Yaklaşımı," H.Ü.Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi, C.I, Sa: 2-3, Mayıs-Eylül 1983.
- IŞIK, Demet : "Eğitim ve Sağlık Hukukunda Çocuk," Sosyal Hizmet Dergisi, C.III, Sa:1, Ekim 1968.
- IŞIK, Demet : "Eğitim ve Sağlık Hukukunda Çocuk," Sosyal Hizmet Dergisi, C.III, Sa:2, Kasım 1968.
- İNAN, Ali Naim : "Çocuk Hakları Beyannamesi İlkelerinin Türk Hukuk Sistemine Etkileri," (Çocuk Hakları Beyannamesi), A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, C.I, No:1-4, 1968.

- İNAN, Ali Naim : "Çocuğun Korunması ve Polis," (Çocuğun Korunması), A.Ü.Hukuk Fakültesi Dergisi, C.XXXVII, Sa:1-4, 1980.
- KAHRAMANOĞLU, Ertan : "Toplum ve Çocuk," Sosyal Hizmet Dergisi, C.II, Sa:2-3, Haziran-Temmuz-Ağustos-Eylül 1966, Çocuk Refahı Sayısı.
- KAHRAMANOĞLU, Ertan : "Sosyal Hizmetlerin Yeniden Örgütlenmesinde Suçlu ve Korunmaya Muhtaç Çocukların Yeri," (Sosyal Hizmetlerin Yeniden Örgütlenmesi), Çocuk Suçluluğu ve Çocuk Mahkemeleri Sempozyumu, Ankara, 22-23 Haziran 1983.
- KARAN, Doğan : "Aile Geçimsizliği ve Çocuklar Üzerindeki Tesirleri," Sosyal Hizmet Dergisi, C.I, Sa:7, Ocak 1963.
- KAYA, Selâhattin : "Vakıf," Vakıflar, Vakıflar Baş Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 198.
- KOCAOĞLU, Mehmet : "Sosyal Güvenliğe Genel Bakış ve Türkiye'deki Uygulaması," İşveren Dergisi, C.XXV, Sa:5, Şubat 1987.
- KOÇYILDIRIM, Şener : "Sosyal Güvenlik Bakanlığı Kurulurken," Sosyal Hizmet Dergisi, C.VI, Sa:9, Şubat-Mart-Nisan 1975.
- KUTAL, Metin : "Çalışan Kadınları İlgilendiren Yeni Bir Tüzük," İktisat ve Maliye Dergisi, C.XXXIV, Sa:5, Ağustos 1987.

- KUNTBAY, Günseli : "Toplum Kalkınması ve Sosyal Gelişme," Sosyal Hizmet Dergisi, C.I, Mart 1961.
- KUNTBAY, Günseli : "Koruyucu Aile Semineri Üyeleri İle Bir Röportaj," Sosyal Hizmet Dergisi, C.I, Haziran 1961.
- KUNTBAY, Günseli : "Çocuk Refahı ve Personel Eğitimi," Sosyal Hizmet Dergisi, C.II, Sa:2-3, Haziran-Temmuz-Ağustos-Eylül 1966, Çocuk Refahı Sayısı.
- KUNTBAY, Günseli : "Modern Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Çalışma," Sosyal Hizmet Dergisi, C.III, Sa: 8, Mayıs 1969.
- KUNTBAY, Günseli : "Sosyal Güvenlik Kapsamının Anlamı ve Kapsamı," (Sosyal Güvenlik Kapsamının Anlamı), Sosyal Hizmet Dergisi, C.III, Sa:9, Haziran 1969.
- KUNTER, Baki : "Vakıflarımız," Mülkiyeliler Birliği Dergisi," Sa:4, 1966.
- KUT, Sema : "Sosyal Hizmet Eğitiminde 22 Yıl," H.Ü.Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi, C.I, Sa:1, Ocak 1983.
- LELİK, Abdullah : "Korunmaya Muhtaç Çocuklar İçin Yapılmakta Olan Hizmetler," Sosyal Güvenlik Bülteni, Sa:55, Şubat 1982.
- LUNDBERG, Karl A.
(çev., Ülker ERGUN) : "Sosyal Yardım Nedir?," Sosyal Hizmet Dergisi, C.I, Aralık 1960.

- MARUFLU, Z.Selçuk : "Planlı Dönemde Sosyal Politika ve Sosyal Gelişmeler," Sevk ve İdare Dergisi, Sa:86, 1975.
- MİROĞLU, İsmet : "Vakıfların Türk-İslâm Dünyasındaki Yeri," Vakıflar, Vakıflar Baş Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1984.
- ÖRS, Muammer : "Koruyucu Aile," Sosyal Hizmet Dergisi, C.II, Sa:2-3, Haziran-Temmuz-Ağustos-Eylül 1966, Çocuk Refahı Sayısı.
- ÖZER, Ahmet : "Türkiye'de Sosyal Güvenlik ve Sorunları," Türk İdare Dergisi, Yıl:41, Sa:323, Mart-Nisan 1970.
- PAMİR, Reyzi : "Korunmaya Muhtaç Çocuk Meselesi," Sosyal Hizmet Dergisi, C.II, Sa:2-3, Haziran-Temmuz-Ağustos-Eylül 1966, Çocuk Refahı Sayısı.
- PEKEREN, Ahmet : "Sosyal Hizmet Yönünden Aile Müessesesinin Korunmasına Neden İhtiyaç Vardır?," Sosyal Hizmet Dergisi, C.II, Sa:2-3, Haziran-Temmuz-Ağustos-Eylül 1966, Çocuk Refahı Sayısı.
- POOLE, R.W.(çev.,
Günseli KUNTBAY) : "Türkiye'de Çocuk Refahı," Sosyal Hizmet Dergisi, C.I, Sa:5, Nisan 1962.
- SEVİL, Hüseyin Tekin : "Meslek Olarak Sosyal Hizmet," Sosyal Hizmet Dergisi, C.III, Sa:6, Mart 1969.
- SEVİL, Hüseyin Tekin : "Sosyal Devlet ve Sosyal Refah Hizmetleri," (Sosyal Refah Hizmetleri), Sosyal Hizmet Dergisi, C.III, Sa:10, Temmuz 1969.

- SEVİL, Hüseyin Tekin : "Sosyal Hizmetlerin Planlanması," Sosyal Hizmet Dergisi, C.VI, Sa:6, Temmuz 1974, I.Sosyal Hizmet Mütessissuları Özel Sayısı.
- ŞAFAK, Aytan : "Velâyet - Vesayet ve Sosyal Hizmet," Sosyal Hizmet Dergisi, C.V, Sa:8, Kasım-Aralık-Ocak 1971-1972.
- TALAS, Cahit : "Türkiye'de Sosyal Güvenlik ve Karşılıklı Sorunlar," (Türkiye'de Sosyal Güvenlik), A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.XXXI, 1976.
- TOKALP, Rezan : "Koruyucu Aile Uygulaması Üzerine," Sosyal Hizmet Dergisi, C.V, Sa:5, Şubat-Mart-Nisan 1971.
- TOKALP, Rezan : "Koruyucu Aile Tatbikatı," Sosyal Hizmet Dergisi, C.III, Sa:9, Haziran 1971.
- TÖR, Vedat : "Çocuğu ve Genci Sokaktan Kurtarmak İçin Mahallenin Örgütlenmesi," Sosyal Hizmet Dergisi, C.VI, Sa:4, Kasım-Aralık-Ocak 1973-1974.
- TUFAN, Beril : "Sosyal Refah Alanında Gönüllü Kuruluşlar," Sosyal Hizmet Dergisi, C.VI, Sa:4, Kasım-Aralık-Ocak 1973-1974.
- TULAY, M.Şükrü : "Kimsesiz ve İntibaksız Çocukların Yerleştirilmeleri," Sosyal Hizmet Dergisi, C.I, Sa:5, Nisan 1962.
- TULAY, M.Şükrü : "Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanunun Boşlukları ve Boşuna Çaba," (Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanunun Boşlukları), Sosyal Hizmet Dergisi, C.I, Sa:12, Mayıs 1965.

- TULAY, M.Şükrü : "Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar Davası," Sosyal Hizmet Dergisi, C.II, Sa:2-3, Haziran-Temmuz-Ağustos-Eylül 1966, Çocuk Refahı Sayısı.
- TULAY, M.Şükrü : "Kimsesiz ve Terkedilmiş Çocuk Sorunu Nedir Nasıl Ele Alınmalıdır?," Sosyal Hizmet Dergisi, C.III, Sa:3, Aralık 1968, III.Milli Sosyal Hizmetler Konferansı Özel Sayısı.
- TULAY, M.Şükrü : "Toplum ve Çocuk," Sosyal Hizmet Dergisi, C.III, Sa:5, Şubat 1969.
- TULAY, M.Şükrü : "Korunmaya Muhtaç Çocukların Müesseselerde Bakımı," Sosyal Hizmet Dergisi, C.III, Sa:12, Eylül 1969.
- TULAY, M.Şükrü : "Evlât Edinme," Sosyal Hizmet Dergisi, C.IV, Şubat-Mart-Nisan 1970.
- TULAY, M.Şükrü : "Türk Aile Sistemi İçinde Koruyucu Ailelerin Yeri ve Önemi," Sosyal Hizmet Dergisi, C.XI, Sa:8, Kasım-Aralık-Ocak 1971-1972.
- TUNÇOMAĞ, Kenan : "1980 Yılı Başında Türkiye'nin Sosyal Güvenlik Durumu," İ.Ü.Hukuk Fakültesi Mecmuası, Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan, C.XLV-XLVII, Sa:1, 1981-1982.
- TÜZÜN, Ö.Şefik : "İslâmiyet ve Sosyal Refah," Sosyal Hizmet Dergisi, C.II, Sa:12, Eylül 1968.
- TÜZÜN, Ö.Şefik : "İslâmiyette Sosyal Hizmet ve Sosyal Yardım," Sosyal Hizmet Dergisi, C.IV, Sa:1-2, Kasım 1969.

- TÜZÜN, Ö.Şefik : "İslâmiyette Sosyal Dayanışma," Sosyal Hizmet Dergisi, C.V, Sa:5, Şubat-Mart-Nisan 1971.
- ULUĞTEKİN, Sevda : "Çocuk Yetiştirme Yöntemleri Açısından Ana Baba Çocuk İlişkileri," H.Ü.Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi, C.II, Sa:1-3, Ocak-Eylül 1984.
- ÜNVER, Naci : "Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sosyal Güvenliğin Yaygınlaştırılması ve Etkinleştirilmesi," 2.Türkiye İktisat Kongresi, Sosyal Gelişme ve İstihdam Komisyonu, İzmir, 2-7 Kasım 1981.
- YAŞAR, Osman : "Sosyal Hizmetler Kurumunun Kuruluşuna Ait Kanun Tasarısı Hakkında," Sosyal Hizmet Dergisi, C.I, Aralık 1960.
- YAŞAR, Osman : "Resmi ve Gönüllü Sosyal Hizmetler," Sosyal Hizmet Dergisi, C.I, Mart 1961.
- YAZGAN, Turan : "Sosyal Güvenlik Kavramı," Sosyal Siyaset Konferansları, 24.Kitap, İstanbul 1972.
- YAZGAN, Turan : "Sosyal Güvenliğin Yaygınlaştırılması ve Etkinliğinin Arttırılması," (Sosyal Güvenliğin Yaygınlaştırılması), 2. Türkiye İktisat Kongresi, Sosyal Gelişme ve İstihdam Komisyonu, İzmir, 2-7 Kasım 1981.
- YAZGAN, Turan : "Sosyal Siyaset Açısından Vakıflar," Türk Dünyası Araştırmaları, Haziran 1987.
- YÖRÜKOĞLU, Atalay : "Yuvalarda ve Kurumlarda Yetişen Çocukların Ruhsal Sorunları," Sosyal Hizmet Dergisi, C.II, Sa:2-3, Haziran Temmuz-Ağustos-Eylül 1966, Çocuk Refa: Sayısı.

- : "Çocuklar İçin Sosyal Hizmetler Özel İhtisas Programı," Sosyal Hizmet Dergisi, C.II, Sa:2-3, Haziran-Temmuz-Ağustos-Eylül 1966, Çocuk Refahı Sayısı.
-
(çev., Filiz SAN) : "Çocuk Refahı," 1960 Sosyal Çalışma Yıllığından Seçmeler, (Amerikan Sosyal Çalışma Derneği Yayını, New York, 1960), Ankara, 1968.
- : "2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununun Kapsam ve İçeriği," Çağdaş Sosyal Hizmet Dergisi, Yıl:1, Sa:1, Ocak 1986.
- : "Milli Sosyal Hizmetlerin Gruplaştırılması," Sosyal Hizmet Dergisi, C.I, Sa:7, Kasım 1967.
- : "Örnek Bir Uygulama S.O.S. Çocuk Köyleri," Sosyal Hizmet Dergisi, C.II, Sa:2-3, Haziran-Temmuz-Ağustos-Eylül 1966, Çocuk Refahı Sayısı:
- : "Rapor Özeti: Sosyal Refah Hizmetleri Yönüyle (Koruyucu, Rehabilitasyon Edici, Aksiyoncu) Sosyal Hizmetler," C.V, Sa:6, Mayıs-Haziran-Temmuz 1969.
- : "Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü," Sosyal Hizmet Dergisi, C.III, Sa:12, Eylül 1969.
- : "Sosyal Hizmetlere Halkın Katılması Çalışma Grubu Raporu," Sosyal Hizmet Dergisi, C.III, Sa:10, Temmuz 1969.

- : "Sosyal Hizmetler Kurumu Kanun Tasarısı," Sosyal Sigortalar Kurumu Dergisi, Yıl:1, Sa:1, Nisan-Mayıs 1980.
- : "Sosyal Refah Hizmetleri, Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl (1968-1972), Sosyal Hizmet Dergisi, C.III, Sa:11, Ağustos 1969.
- : "III.Milli Sosyal Hizmetler Konferansı: Sosyal Değişme Açısından Çocuk Sorunları ve Sosyal Hizmet," Sosyal Hizmet Dergisi, C.IV, Sa:8-9-10, Mayıs-Haziran-Temmuz 1970.

DİĞER KAYNAKLAR:

- Budgeting For America, The Politics and Process of Spending, Congressional Quarterly, NW. Washington, 1982.
- D.P.T.; Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), 1988 Yılı Programı, D.P.T.Yayın No: 2118, Ankara, 1985.
- D.P.T.; Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), 1980 Yılı Programı, D.P.T.Yayın No: 1704, Ankara, 1980.
- D.P.T.; Ekonomik İstikrar Tedbirleri 5 (1 Nisan 1983-12 Aralık 1983), D.P.T.Yayın No: 1994, Ankara, 1985.
- D.P.T.; Türkiye'de Sosyal Hizmetlerin Durumu, D.P.T.Yayın No: 482-S.P.D.: 106, Ankara, 1966.
- D.İ.E.; 1985 İstatistik Yıllığı.
- I.L.O.; Administrative Practice of Social Insurance, Geneva, 1955.
- I.L.O.; Introduction to Social Security, Geneva, 1970.
- I.S.S.R.; "Day Care Services For Children," No:1, January 1956.
- I.S.E.R.; "Social Services in Community Development," No:6, March 1960.
- I.S.S.R.; "The Role of Family and Child Welfare Services in The Prevantion of Juvenile Delinquency," (The Role of Family and Child Welfare Services), No:9, April 1963.

I.S.S.R.; "Trends in The European Social Welfare Programme," No:9, April 1963.

I.S.S.A.; "United Nations Programme For Family and Child Welfare," (United Nations Programme For Family), No:1, January 1956.

İş ve Hukuk Dergisi, Yıl:19, Sa:163, Mart-Nisan 1984.

İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku, A.Ü.Açık Öğretim Fakültesi, 3.Fasikül, Ünite 21-28.

Meydan Larousse, Büyük Lûgat ve Ansiklopedisi, C.III.

Meydan Larousse, Büyük Lûgat ve Ansiklopedisi, C.VI.

Meydan Larousse, Büyük Lûgat ve Aniskolopedisi, C.VII.

Meydan Larousse, Büyük Lûgat ve Ansiklopedisi, C.XI.

Sosyal Hizmetler Milli Programlarının Organizasyonu (çev.,Osman YAŞAR), (Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Tarafından Tayin Edilen Eksperler Grubu Raporu, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi, New York, 1959), Ankara, 1962.

Social Work Year Book 1951, A Desereption of Organized Activities in Social Work and Related Field, New York, 1951.

S.S.Y.B.; Koruyucu Aile Bakımı, Hizmeti ve Standartları, Amerikan Çocuk Refahı Birliği, Sa:15, Ankara, 1962.

Bu çalışma yazım işlemlerinin tamamlandığı tarih olan 1 Şubat 1989 tarihine kadarki, Sosyal Güvenlik Mevzuatını kapsamaktadır.

SOSYAL HİZMETLER
MÜDÜRLÜĞÜ

KORUYUCU AİLE
İLK GÖRÜŞME FORMU

DOSYA NO:
TARİH :

ACAATÇININ

Soyadı : Ev Adresi.....
Görüşme Tarihi :
Yaş : Tel.....
Cinsiyeti : İş Adresi.....
Evliliği :
Evlilik Durumu :
Evlilik Sayısı :Tel.....

ACAATÇININ EŞİNİN

Soyadı : İş Adresi.....
Görüşme Tarihi :
Yaş :Tel.....
Cinsiyeti :
Evliliği :
Evlilik Durumu :
Evlilik Sayısı :
Evlilikte Birlikte Yaşanılan Kişiler

ACAATÇININ YAKINLARI

İsminin ve Soyadı Ev ve İş Adresleri Tel NO: Yakınlık Derecesi
.....
.....
.....
.....
.....
.....

ACAATÇININ :
Evlilik Tarihi :
Evlilik Özgçmişleri :
Evlilik Kaynakları :
Evlilik Olup Olmadıkları:
Evlilik Alma Nedenleri :
Evlilikte Aradığı Özellikler:
Evlilikleşmeyi Yapan Kişinin Düşünceleri:

İsim, Soyadı, Ünvanı
(İmzası)

MÜDÜRLÜĞÜ

FORM (KAE 2)

KORUYUCU AİLE
SOSYAL İNCELEME RAPOR ANA HATTI

KORUYUCU ANNE VE BABA ADAYLARININ:

ve Soyadları
Tarihleri

ENİM durumları, öğrenim geçmişleri, geçmiş meslek ve iş yaşantıları.

LIK durumları, geçirilen hastalık, ameliyat ve kazalar.

hilerinin tanımladıkları ve gözlenen KİŞİLİK özellikleri.

AL ve KÜLTÜREL özellikleri, çevre ile ilişkileri, yaşanılan bölgenin
özellikleri, göç etme, yerli olma ve kırsal kent özellikleri.

LIK geçmişleri, ailenin yapısı, biçimi, geçirdiği değişimler, sorun
yaratacak nedenler.

OMİK özellikleri, yaşanılan evin fiziksel özellikleri, oturulan evin kime
ait olduğu, gelir kaynakları, taşınır ve taşınmaz malları,
bunların kime ait olduğu, kimin tarafından işletildiği,
cinsi ve yeri.

eye ücret verilir verilmeyeceği.

ile birlikte yaşayan kişilerin cinsiyet, yaş, medeni durum, öğrenim,
meslek, aileye yakınlık dereceleri ve diğer özellikleri.

KORUYUCU AİLENİN

lik bakma konusundaki kararın nasıl ve kim tarafından verildiği,
karar aşamaları,

lik yetiştirme konusundaki yetenekleri, aile içindeki görüş ayrılıkları,
disiplin anlayışları.

inin çocuk bakma istekleri ile ilgili nedenler, bu konuda akrabaların
ve yakın çevrenin görüşleri, bu görüşlerin aile
üzerindeki etkileri.

lik istedikleri çocuğun yaşı ve özellikleri.

çocuk korunma altına alınma nedenine karşı ailenin görüşleri,
çocuk öz ailesi ile ilişkilerine sürdürme yönünde düşünceleri,

çocukla ilgili uzun vadeli planlar,

çocuk bakım konusunda yapılan hazırlıklar,

çocuk ve değerlendirme.

Raporu hazırlayanın
Ad ve Soyadı ile ünvanı
(imzası)

Sosyal İnceleme raporu hazırlanırken gözönüne alınacak anahtarları
kapsayan bu sahife form olarak kullanılamaz.

FORM(KAE)3

.....
MÜDÜRLÜĞÜ

KORUYUCU AİLE
ÇOCUK İNCELEME RAPOR ANA HATTI

UĞUN

ve Soyadı
siyeti
um Yeri ve yılı
a Adı ve Soyadı
e Adı ve Soyadı
sa VasininAdı ve Soyadı

unma Kararının verildiği mahkeme
unma Karar tarih ve numarası
unma Karar Nedeni

GEÇMİŞİ

len nerede yaşadığı, kimin tarafından bakıldığı,
buluşta ise kimin tarafından getirildiği, getirilme tarihi, bu tarihten
ce nerede bulunduğu, kiminle birlikte yaşadığı,

VE-BABA ve KARDEŞLERİNİN

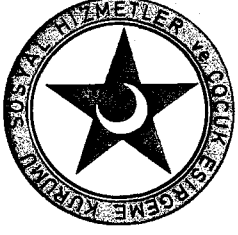
şum yeri ve yılı
ve Soyadları
renim durumları
ve meslek
deni durumları
lilik hikayeleri
ziki, sosyal ,psikolojik özellikleri,
cukla ilişkileri
lir durumları, taşınır taşınmaz malları, yeri, miktarı, kimin tarafından
işletildiği.

LİŞİM ÖZGEÇMİŞİ

ğundan bugüne kadar
ZİKSEL Özellikleri, boy, kilo, renk, ses tonu, konuşma biçimi, geçirdiği
hastalıklar, sakatlığının olup, olmadığı, aşıları, ameliyat, yaralanma
ve bunların çocuk üzerinde ki etkileri.
VRANIŞ ve alışkanlıkları, uyku , temizlik, tuvalet, beslenme,
YCUSAL özellikleri, neşelilik, sinirlilik, sessizlik, kavracılık, düşmanlık duyguları,
korkuları, beklentileri,
SYAL özellikleri, yaşıtları, kendinden büyüklerle ilişkileri,
ocuğun kendine ve başkalarının kendine ait düşünceleri, buna karşı tavırları,
ul ve çalışma yaşamına ilişkin değerlendirmeleri, boş zaman uğraşları ,
yetenek ve ilgileri, engellenmelere karşı tepkileri,
konularla ilgili sorunlarının olup olmadığı, ne tür bir çalışma yapıldığı,
teşvik görmesi gereken yönleri.

KORUYUCU AİLEYE verilmesine ilişkin tutumu
çocukla ailenin uyumu için yapılacak çalışmaların planı
önuç ve değerlendirme

Raporu hazırlayanın
Adı, soyadı ve ünvanı
(İmzası)

T.C.
S.S.Y.B.
Sosyal Hizmetler ve
Çocuk Esirgeme Kurumu
Genel Müdürlüğü

--	--

KORUYUCU AİLE MUKAVELESİ

2828 sayılı kanun hükümlerine göre _____ Sulh Hukuk Mahkemesince _____ tarihinde esas _____ karar _____ sayı ile hakkında korunma kararı verilen _____ ili nüfusuna kayıtlı _____ oğlu/kızı _____ den doğma _____ doğumlu _____ adındaki çocuğu aynı kanunun 23. maddesi ve bu maddeye dayanılarak yürürlüğe giren Koruyucu Aile Yönetmeliği hükümlerine göre koruyucu aile olarak yanında bakılması ve yetiştirilmesini isteyen ve halen _____ adresinde oturan _____ ve _____ adlı aile ile _____ Müdürlüğü aşağıdaki hususları karşılıklı olarak taahhüt ederler.

1. Koruyucu aile, çocuğu yetenekleri ve becerilerinin elverdiği noktaya kadar eğitimini, bakım ve meslek sahibi olmasını, sağlığının korunmasını kendi öz çocukları gibi sağlamakla yükümlüdür.
2. Koruyucu aile, yanına yerleştirilen çocukları koruma, eğitime ve yetiştirme dışında hiçbir surette hizmetçi, dadı, besleme olarak kullanamaz.
3. Koruyucu aile, çocuğu şayet varsa ailesi ve akrabaları ile yetkililerin uygun gördüğü şekil ve zamanda görüştürmekle yükümlüdür. Çocuğun halen sahip olduğu ve sonradan edineceği taşınır ve taşınmaz mallarının vasisi tarafından idare edilmesini kabul eder.
4. Koruyucu aile, bulunduğu ilde yapacağı adres değişikliklerini 15 gün içinde ikametgah bildirimini ile birlikte kuruluşa bildirmekle yükümlüdür. Aile başka bir ilde taşınması durumunda yeni adresini en az bir ay önceden Müdürlüğe bildirir. Koruyucu aile hangi ilde ikamet ederse etsin o il Müdürlüğü ve kuruluşlarca çocuk ve aile hakkında yapılan incelemeler sürekli olarak çocuğu ilk yerleştiren Müdürlüğe bildirilir.
5. Koruyucu ailenin yurt dışına gitmesi valiliğin teklifi ile Genel Müdürlüğün onayına bağlıdır.
6. Koruyucu ailenin yanına yerleştirilen çocuğun hastalanması durumunda kuruluşca gerekli sağlık kurum ve kuruluşlarına sevk yapılır. Gerekli bakım ve tedavi ilaç masrafları yerleştirmeyi yapan kuruluş tarafından sağlanır.
7. Koruyucu aile çocuğa bakmaktan vazgeçtiği, taahhütlerini yerine getirmedeği bir raporla tesbit edildiği takdirde çocuk aileden geri alınır.
8. Korunmaya muhtaç çocuklara ücret karşılığı bakıp koruyacak, eğitecek ve yetiştirecek ailelerin ekonomik durumlarına ve uzman raporuna dayanılarak belli bir ücret ödenir. ___/___/198 ___

İl Makamına arz olunur.

Koruyucu Annenin

Adı ve Soyadı: _____

İmzası: _____

Koruyucu Babanın

Adı ve Soyadı: _____

İmzası: _____

Adresleri: _____

Telefon No: _____

UYGUNDUR.

FORM (HAL 2)
TARİH:.....

KORUYUCU AİLE
YERLEŞTİRME FORMU

KORUYUCU AİLE :

1. Koruyucu Ailenin Müracaat Tarihi:

Doğum Tarihi:

Adı :

Soyadı :

Adresi :

Yaşı :

Adı :

Soyadı :

Adresi :

Yaşı :

Adı :

Soyadı :

Adresi :

Yaşı :

Adı :

Soyadı :

Adresi :

Yaşı :

Adı :

Soyadı :

Adresi :

Yaşı :

Adı :

Soyadı :

Adresi :

Yaşı :

Adı :

Soyadı :

Adresi :

Yaşı :

Adı :

Soyadı :

Adresi :

Yaşı :

Adı :

Soyadı :

Adresi :

Yaşı :

Adı :

Soyadı :

Adresi :

Yaşı :

Adı :

Soyadı :

Adresi :

Doğum Tarihi:

Koruyucu ailenin aylık ortalama geliri :
Aylık Tarihleri :
Çocuklarının olup olmadığı :
Ücret veriliyor verilmemesi :
.....

Adı ve Soyadı :

Cinsiyeti

Doğum Tarihi :

Yaşadığı Yer :

Yaşadığı İl ve İlçe :

" Mahalle Köy :

" Hane No :

" Cilt, Sahife " "

Yuvaya/Yetiştirme Yurduna giriş tarihi :

Yuvaya Kararını veren mahkeme :

Yuvaya kararı tarihi ve numarası :

Yuvaya kararı nedeni :

Koruyucu aileye yerleşme tarihi :

Yerleşme kısa özgeçmişi.....

Adı :

Öz/Üvey..... Sağ/Ölü.....

Adı :

Öz/Üvey..... Sağ/Ölü.....

Adları :

Yaşadıkları yer Cinsiyet Yaş Medeni Durumu Öğrenim İşleri

..... ile ilişkilerin devam edip etmediği hangi sıklıkta olduğu.

SONUÇLANDIRMA

KAPATAN KURULUŞUN ADI

..... NEDENİ.....

..... İLE NAKİL OLDUYSA

TAKİP YAPAN KURULUŞUN ADI

..... TARİHİ.....

.....

..... AİLEYE VERİLDİ İSE

YENİ AİLENİN ADI SOYADI

.....

FORM KAE(6)

KORUYUCU AİLE İZLEME FORMU

Koruyucu Annenin Adı Soyadı :
Koruyucu Babanın Adı Soyadı :
Çocuğun Adı ve Soyadı :
Ziyaret Tarihi :
Ziyaret Yeri :
Ziyaret Nedeni :
Gözlem ve İzlenimler :

Değerlendirme, ileride yapılması gerekenler :

Ziyareti yapan kişinin
Adı ve soyadı, ünvanı
(imzası)

FORM (KAE 7)

TARİH :

KORUYUCU AİLE
VAKA SONUÇLANDIRMA FORMU

ÇOCUĞUN :

Adı ve Soyadı : Cinsiyeti.....
Yaşı :
Aileye Yerleştirme tarihi :
Yerleştiren Kuruluş :

AİLENİN :

Koruyucu Anne/Evlat Edinen Annenin

Adı ve Soyadı :
Yaşı :
Koruyucu Baba/Evlat Edinen Babanın
Adı ve Soyadı :
Yaşı :

YERLEŞTİRME Tarihinden buyana koruyucu ailede olan değişmeler
(Medeni Durum, Meslek ve İş, Adres, Çocukla ilişkiler gibi).....
.....
.....
.....

ÖZ AİLENİN :

Adı ve Soyadı :
Yaş :
Medeni Durum :
Diğer Değişiklikler :
Çocuk ve Aile ile ilişkiler :.....
.....
.....

VAKA SONUÇLANDIRMA TARİHİ :

VAKA SONUÇLANDIRMA NEDENİ :

VAKAYI TAKİP EDEN VE SONUÇLANDIRAN KURULUŞ:

Koruyucu aile ve çocukla ilgili görüşler (yapılan görüşmelerin kısa bir özeti)

Formu Dolduran Kişinin
Adı Soyadı Ünvanı
(İMZA)

.....
.....MÜDÜRLÜĞÜ

FORM (KAE 10)
TARİH :

K O R U Y U C U A İ L E

...../...../...../ AYIARI ÇALIŞMA FORMU

A İ L E

Üç ay içinde Koruyucu Aile olmak için başvuran aile sayısı	
" " Evlât edinmek üzere başvuran aile sayısı	
" " İncelenen Aile sayısı	
" " Red edilen aile sayısı	
" " Çocuk yerleştirilen aile sayısı	
" " Ziyaret edilen aile sayısı	

Ç O C U K	Kız	Erk.
Üç ay içinde Koruyucu aileye yerleştirilen çocuk sayısı		
" " Geri alınan çocuk sayısı		
" " Evlât edinilen çocuk sayısı		
" " Regit olan çocuk sayısı		
" " Koruyucu aileden öz ailesine dönen çocuk sayısı.		
" " Evlenip aileden ayrılan çocuk sayısı		
" " Koruyucu aile yanında ölen çocuk sayısı		
TOPLAM olarak halen aile yanında bulunan çocuk sayısı		

Formu dolduranın
Adı, soyadı, ünvanı
(İMZA)

OT: Bu form her üç ayda bir(Ocak,Nisan, Temmuz ve Ekim) aylarında doldurularak bir örneği Genel Müdürlüğe gönderilir.